

HOLMI

X. évfolyam 10. szám

1998. október

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő), Domokos Mátyás (széppróza),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers),
Fodor Géza, Szalai Júlia, Závada Pál

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter, Göncz Árpád,
Kocsis Zoltán, Lator László, Ludassy Mária, Petri György,
Rakovszky Zsuzsa, Tar Sándor, Vásárhelyi Júlia.

Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

---

TARTALOM

- Gábor Miklós*: A Sziget • 1359
Nyár, nyarak • 1365
Takáts Gyula: Rianáson át • 1374
Rába György: Sztoikusán • 1376
Röntgenlelet • 1376
Szerelem színei • 1377
Tóth Imre (Párizs): De interpretatione (II) (*Halasi Zoltán*
fordítása) • 1378
Domokos Mátyás: Az irodalom fintora • 1396
Somlyó György: Nóta mala • 1398
Kis dal, amit Heinrich Heine kihagyott
a „Buch der Lieder”-ből • 1399
Bertók László: Sötétebb • 1399
Fagyos • 1400
Kiterjedés • 1401
Majoros Sándor: Az ajándék malac • 1401
Szlukevényi Katalin: Költözéskor • 1412
Buta • 1413
Végül is • 1414
Fábián Erika: (még szerencse...) • 1415
(kistakarítás) • 1415
Bence Ottó: Rontás • 1415
Szabadi Judit: Portrévázlat Csernus Tiborról • 1432
Kelecsényi László: Krúdy-titkok nyomában
(Nagy kópéságok) • 1440
Donald Barthelme: Kézikönyv fiúgyermek számára (*Orbán*
Katalin fordítása) • 1445

- Mesterházi Mónika:* A számárról • 1458
Réz Ádám: Az Ománi Imám • 1459
Tatár Sándor: Lőföldözés • 1461
Magyar László András: Feleséggyilkos • 1462
Pipacs • 1462
Trabant • 1463
Cet • 1463
Varró Dániel: Nonszensz • 1463
Ki írni bős • 1464
Két tanulmányos limerick • 1464
Gellén-Miklós Gábor: Öregember éneke • 1464
Kórizs Imre: Gondolatkísérlet • 1465
Cento • 1466
Váradai Péter: A történet • 1466
Szemtorok • 1467

FIGYELŐ

- Radics Viktória:* Gyarlóságok fölfakadása (Nádasdy Ádám:
Elkezd a dolgok végére járni) • 1468
Károlyi Csaba: Takarékosan végigszívtuk (Péterfy Gergely:
A B oldal) • 1475
Schein Gábor: Költészet és elmebetegség (Kocziszky Éva:
Hölderlin; Mythenfiguren in Hölderlins
Spätwerk) • 1479
Solt Kornél: A tenger és az európai kultúra
(Michel Mollat du Jourdin:
Európa és a tenger) • 1487

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt., a regionális részvénytársaságok
és a Sziget Rehabilitációs Szövetkezet
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11-13.)
Előfizetési díj fél évre 750, egy évre 1500 forint, külföldön \$35.00, illetve \$70.00
Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

Gábor Miklós

A SZIGET

Impresszionista leltárféle

Hát megjöttünk Firenzéből, ismét itt ez a szomorú, ez a Dávidok nélküli züllött város, itt ez a ködös utca. A pénztárok, ahol sorban állunk, sűrű ruhás színészek, ahol aláírunk, odaírjuk a személyi igazolványunk számát is, és meghajolva az alacsony ablak előtt várjuk, hogy a semmit érő pénzt kidugja nekünk a kis lyukon az a kéz. Az utcán kocsihangok. Míg baktatok egyik munkahelyről a másikra, egyik pénztárból a másikba, hogy felszedjek némi pénzt, a munkabéremet, azt gondolom, hogy jó ez, ha az ember ilyen egyszerű ellenséget talál, mint egy ország! Hogy rendbe szedi az embert az ilyen harag! Milyen könnyen találunk szövetségest a halottak közt, akik valamikor zenéket írtak! (Mert míg ezt írom, a rádióban szép zene szól, szép régi zene.)

Ez a meleg éjszaka... előbb egy nő cipője már végigkopogott odakinn az aszfalton, a távolban már megindultak a villamosok, már egy-egy autó szélfúvásszerű suhanása is jött és elhalt – de csak mellékmondatként jegyzem e tüneményeket, már nem érdemelnek igazán új bekezdést, az impressziók hitele veszendőben – holott csak arra vágyom: az impresszionizmusra.

Itt a leltár:

Előszőr: *a szobor, az a szemérmetlen szobor a sarjadzó szigeten, kissé affektált mélabúban az a pucér leányka, műnádak, műhalak, műkövek, gondozott múlt művi úton fenntartott jelenében, fekete bronzakt a műrőzsás műtavon, a kertészek ültette sás mozgásában mozdulatlanul, század eleji pesti úrilány lúdbőrző feneké a hideg kövön. Ahogy a füledt szecesszió odahelyezte. A zárt hálószobák aktjai közül egy. Lábánál a háziállat aranyhalak szolgálatkész csillanásai, a sétálóknak lusta tekintetei közt is elhagyottan, zavartan, magányos kamasz lány.*

- Kiülnél meztelen fenékkel dideregni oda a tóra?
- Ki én, de mennyire!
- Helyet cserélnél ezzel a bronzlánnyal ebben a hűvös szélben?
- Megtegyem? Vetközzek?

Hagyott elsétálni messzire, a nagy pázsit másik végére, és akkor, bár a sétányok sötétjében, csak pár lépéssel odébb békés családok és kurjongató kamaszok lófráltak, ő a még világos szürkületben egykettőre levetette blúzát, s a nagy pázsiton egyenest átvágva felém, teljesen védtelenül, kihívón mosolyogva közeledett két gyönyörű, vad, mozgó, meztelen mellével, mindenki másnak oly észrevétlenül, oly láthatatlanul, mint az a másik lány a tavacsán, mint Rosalinda az erdő mélyén, olyankor, amikor Shakespeare mester nem néz arra, vadóc lány, aki ledobta ruháját, talán csak hogy megmosakodjék. Csodálatosan szép a teste. Szépsége valahonnan a nyakszirtjéből sugárzik szét. Bőre színe és lányos simasága fényel vonja be, a bőre fénye teszi őt igazi szépséggé. (És a szaga.) Varázslat volt ez (és hányadszor már? de mindig újra elfelejttem, és a felejtés hűtlenségében mindig újra mintha előszőr).

Tisztasága a tudatlanságé: nem tudja, mit cselekszik. *Szeretlek*, mondom neki újra meg újra, hiszek benned, hiszek az ártatlanságodban – de ha te is tudnád, amit én? Ha ő is tudná, hogy hol él, hogy mit is művelünk mi mind? Szerelmünk nem képes vállalni az emberiség gondjait, *nem jelent semmit* a világnak. Nincs törvény, amelyet megszegünk, nincs törvény, amelyet beteljesítünk. Mellékvágány vagyunk, amely sehova sem vezet. Eljárt felettünk az idő. Nem szeretem kevésbé ezért. Aranyló odaadása egymagában, önmagában *csak nekem jó. Nekem jó!*

Pedig éjjel szörnyetegekkel álmodott, súlyos és iszonyatos dolgokat, kéjelgő nők hüvelyében a porontyokat előlről boncolták, öreg cipőket látott, gaz közül árván virágozó ibolyát mentett ki.

Másodszor: a nyüzsgés, a kaphodás.

a) A „gyönyörű fák” keltette *meghatott izgalom* – amiért a Parkot létrehozták. Ebben a tegnapi, a tegnapelőtti, az egy héttel ezelőtti – még gyerekkori? – sétáknak (életem minden sétájának? a vakációknak?) *emléke*: a költői *pihenés* világa.

b) A különböző *méretek, minőségek és anyagok*: a rügyek, ágak és fák kicsisége és nagysága, színárnyalataik, nedvességük fokozatai stb.; az elfújható könnyűséggel lebegő levelek és az inak, amelyek ezt a lebegést elégséges erővel mégis helyben tartják: a szívós ágak. Ezen ágak *törékenysége*nek fokozatai (a fekete ágacsok szögletes ízületeinél például már a látványban a „törés” előlegezett, reccsenő *hangja*) stb.

(Megjegyzés: a) és b) esszéista elemzést sugall, bár leírni vágyom.)

c) Maga a *sokféleség* (mindennek a *nyüzsgése*) – ebben az *idő* sokfélesége is, hogy tavasszal melyik fa, melyik *fajta*, ugyanannak a fajtának melyik *egyede, egyéne* nyit előbb, melyik virágzása előzi meg a másik virágzását? Aztán: levél vagy virág? Egy egészen kezdeti fokon mintha még nem dől volna el, legalábbis a hozzá nem értő, mint én, nem tudja, melyik stb. – (Megjegyzés: a „sokféleség” előállítására szóanyagból, egészen más tartalommal? „Akármiről” beszélhetnék, ha a szavak és mondatok ugyanolyan *változatosságát* tudnám produkálni, mint amilyen változatos ez a tavaszi nyüzsgés? Sőt talán ha a *tartalom* – „egy tavaszi táj összevisszasága” – megszűnne, a) b) c) gazdagsága az olvasóban [hallgatóban] még inkább létrejönne?)

Harmadszor: a mozgások, a ritmusok.

a) *Az autó mozgása* és az egy-egy ponton megtapadó, ezért egy kissé mindig késésben lévő *szemek* másfajta, lemaradó mozgása, e kettőnek állandó szinkópája. Álmosító, de éppen a figyelem feszültsége miatt az. Amikor a fáradt figyelem fellazul, legalább egy pillanatra mintha kimerülten elszunynadnál, egyszerre nem látsz semmit, de éppen hogy mégse, éppen hogy olyasmit érzel, mintha felébrednél, mintha éppen akkor magadhoz térnél, kijózanodnál. (A legfeszültebb koncentráció, a legteljesebb jelenlét: az álom?)

b) *A szél mozgása*. Egy-egy már lombosabb és így mozgékonyabb bokor testében például. Ugyanakkor van másik ritmusa is a szélnek: hogy *nem* állandó, *időnként* leáll, majd újra megindul!

c) A közeledő, majd távolodó *eső* mozgása; alig észlelhető, ez a leglustább, már csaknem kozmikus lusta. De ezzel együtt jár a *világítás változásának* mozgása is. Ezen belül a két szélsőség: a fák, a lombok a *sötét ég* előtt a *legszínesebbek*; ha viszont kisüt a nap, minden színét veszti, *elszürkül*. (Csak egy-egy levél aranytükrözése az árnyék mélyein.)

Negyedszer: benn...

A kocsin belül.

a) Ingerültségem, mert ő nem érzi az észlelés ritmusának fontosságát. (Hogy nem

„a szép” a szép, hanem amit az állandó mozgás és vele a változás ritmusa *éppen most* élénk dob.)

b) Érzéki *képzeletünk* különbözik. Ő például egy virágzásba kezdett fában egy nagyszonyt lát, nekem meg a Sziget kispolgárok sétatere, ahol egy nagyszony nem jelenhet meg. Az én érzékiségem fáradtságos, már nem annyira spontán, már túl van az unalmon is (túl sokszor láttam a Szigetet, a szépségét már unom, és csak *azután*, csak kerülővel találok rá újra stb.), mondhatnám: túlfinomult, *tehát* földhözragadtabb? Pl.: Ő egy virágos bokorban gyönyörködik, én azonban ugyanakkor a távoli pesti Dunaparton egy bérház szépségét pillantom meg, amely „tulajdonképpen” nem szép, sőt szinte vakmerően ronda, mint Budapesten annyi minden, de a világítástól vagy mitől festői, sőt benne a történelem, s ettől a Sziget egyszerre egy szocialista állam fővárosának sétatere lesz, és *így* szép: „modern”. Ebben a belső vitában agresszív vagyok vele (bérház kontra virágzó fa: kétféle sznobizmus).

...és *kinn*:

c) Ő *a bal oldali ablakon néz ki, én a jobb oldalán*: nem ugyanazt látjuk, két teljesen különböző Szigetet látunk.

A bal oldali ablakon ő: – ...egy kislányt láttam... – mondta váratlanul, de aztán nem folytatta, a mondat úgy indult, mintha most valami fontosat közölné majd, de amily váratlanul megszólalt, éppoly váratlanul elnémult, elgondolkozott, s mintha elfelejtette volna, mit is akart mondani, a megkezdett mondat befejezetlenül elhalt.

A jobb oldalon én: a másik oldalon, az én oldalamon, ebben a másik irányban a Rózsadomb és a többi domb, amelyeknek nevét nem tudom, egész közel voltak, mert az esőt előlegező levegő nagyon tiszta volt, a sporttelepek, klubházak, pályák drótkerítései, az építkezések, az egész zavaros, városias képben minden éles volt, pedig már sötétedett, s a kisfiú, akit épp ebben a percben, ezen a másik oldalon én láttam meg, túl későn jött ki barátjával a Sportuszodából, ruhája alatt, a bőrén még nedves foltokkal. Szatyrát lóbálta lábszára mellett. A sportszatyor minden második lépésnél ritmikusán s játékosan nekiütődött a vádlijának, mintha ezzel az ütögetéssel, amelyet társa nem vehetett észre, csak innen messziről én, szórakozottan és magát szórakoztatón külön ritmust szabott volna magának, pajtásától különböző ritmust, s ezzel akaratlanul elárulta, hogy gondolatai másutt járnak, sőt ezzel a szatyorjátékkal, azzal, hogy babonásan vigyázott, csak minden második lépésnél, ne előbb, ne később üsse meg éppen hátramaradó jobb vádliját, ezzel titokban mintha kifigurázta volna pajtása komolyságát, titokban, ironikusan, hisz közben mozdulatlan és elmélyült arccal ő is mintha csak odafigyelt volna, amiről tárgyaltak: sportról? versekről? Sötét szél fúj, hűvös volt, a gesztenyefák zsíros bimbói, csak ezek a biológiai gyertyák világítottak a kódogókkal teli Szigeten. Később újra láttam ezt a kisfiút (közben kocsink felgyorsult, s utolértük a hídon), már egyedül volt, barátja elmaradt valahol, talán Pestnek tartott, míg ő Budára – a kisfiú ekkor már nem szórakozott a sportszatyorral, ment egyedül a szél szántotta hídon, égbe magasodva, szemben a nagy várossal, a nagy városba, utcák és terek sűrűjébe tartott, egyedül, felemelve komoly tekintetét, bátran a folyó fölött, és kissé kinyílt, az ifjúságtól lányos ajakkal (ahogy ezek a gyerekszájak nyitva maradnak, kicsit mintha mindegyiknek orrsővényferdülése volna)... a szél nedvesítette be a szája környékét.

Az autó gyorsan haladt, de: minden pillanat azonnal tartalmazta az egész másikat, a látott másikat, a kislányt és a kisfiút egész életét.

(...mint akkor télen, amikor ott korcsolyáztam, vastag kisfiú a Duna jegén, posztókba öltözöt-

ten, emlékszel a téli kirándulásra, amikor láttuk? Előző nap gyötörtük egymást, nem értettem, hogy jutunk ide, te pedig egyszerre azt mondtad: – Te, ez nekem nem kell! Unom! – ettől hódolóan röhögve elibéd borultam, másnap pedig kirándulni mentünk, akkor is te vezettél. A Duna sekélye befagyott, s az utat szegélyező fekete fák ágai közt ott lenn láttuk azt a vastag kisfiút, kutyával szaladt a fehér jégen, amelynek tenyérnyi darabja is oly nyitottan fénylett az ágak közt, mint egy egész alkonyi horizont. A kisfiú belebotlott a kutyájába, és elesett, a kutya futtában átugrotta, a fiúcska nevetett... akkor mondtam neked meglepetten: olyan volt, mintha egy pillanatig én futottam volna ott a jégen, én örültem volna a fagnak, egy pillanatra másik életet éltem, ismeretlen életet, magyaráztam, mint a csodát, vastag falusi kisfiú voltam, lenről, a Duna jegéről én néztem fel közömbösen az elsuhanó autóra, egy másik élet pillanatából... Valamit megértek, mondtam akkor neked, ismét értek mindent, ez hasonlít a Tonio Krögerhez is... már nem emlékszem, mit értettem meg... de úgy is pontatlan volt, amit mondtam, amit gondoltam, egyetlen dolog volt pontos: a gyerek a jégen, mondtam neked akkor. Emlékszel?)

Kiérünk a Szigetről, már kinn is vagyunk a hídon, alattunk a Duna tükre, felettünk a széles, borús ég, a szélben hevesen csapkodó piros és nemzetiszínű zászlók, s a Sziget életének lassúsága lassan elsüllyed a múltban, éppúgy, mint az ébredéskor megállíthatatlanul mélybe süllyedő álom. Az üvegen néhány súlyos vízcsepp.

Fordulat:

d) *Este vedd fel... tudod... kérlek... azt a fehér estélyi ruhát,* mondtam hirtelen. (Ez az a fehér estélyi, amelyen a divatos hasítást ketten együtt továbbhasítottuk.) Ez a váratlan mondat annak a jele, hogy a Sziget kimerült, eddigi észleléseim aprólékossága tovább már felesleges, valami mindent meghatározót nem vettem számításba: a két jelen lévő emberi test melegét. Ellenséges feszültségünk e mondatról egyszerre megszűnt. „Tárgyalási alapot” adtam, anélkül, hogy meggondoltam volna, mit csinálok. Lehet, hogy mostanig ez volt minden feszültség oka? Hogy arról szerettem volna, ha szó van? A Sziget csak kertelés volt, nem tudtuk, hogyan forduljunk egymás felé?

Emberek vagyunk már egymás számára, nem szép tárgyak. Mi pótolja ezt a veszteséget?

Egy nő, aki kocsit vezet, úgy ül, mint a nők, akik csellón játszanak, mondta ő, lefelé biccentve fejével, lefelé, két lazán szétengedett combja közé. És még: *Szépek a fák, szépek a lányok,* mondta. Neki a nők nem titkok, őt nem izgatják, míg nekem a fák is, mint a nők, minden tárgy erotikus tárgy, ez a mondat mégis, mintha én mondtam volna. De...

Ötödik: elromlott a lift.

Gyalog kocogtunk fel az ötödik emeletre. Hallottuk a lépcsőn felettünk s alattunk a lakók lábának csoszogását, a beszélgetések hangjait, egy-egy nevetést, kiáltást egyik emeletről a másikra. Fiatalok futottak vidáman, ugrándoztak két lépcsőt egyszerre, öregek ziháltak és meggörnyedtek. Milyen sokan laknak ebben a hatalmas épületben, nem is tudtam, hogy ilyen hatalmas és hogy ennyien vagyunk! Lábunk alatt elszórt szemét.

Hatodszor: szobámban fekiúdt,

már asszonyosabb, de még mindig venyige teste. E szoba egyszerre fénytelennek és elhagyottnak tűnik, amint ő belép. (Ha férfiak jönnek hozzám, barátaim, akkor olyan, mint egy kényelmes fészek, a rengeteg leporolatlan könyvvel, valamikor azt hittem, hogy ez a könyvekkel párnázott barlang büszke menedék, ostromlott váram, újabban gyanakodva nézem: ha elszáll az ifjúság, ha végleg a könyvek porába fullad, nem leszek-e vén hülye már, nem változom-e azzá, észrevétlen?) Meztelen nő e szobában, amelyben rajta kívül még nem járt meztelen nő – e világnyi női test csak lebeg

a félhomályban, bőrének fénye egy hajszállal felette lebeg, kisugározza? Apostolok feje felett a halovány glória? Egy pillanatig mintha idegen lakásban szeretkeznénk, néhány „obszcén” gondolat átfutott rajtam, de az ölelés egyszerű volt, *jámbor*, mondtam utána, kissé meg is sértődött... Káprázat volt a szépsége. Aranylott alattam. Verejtékben fürdöttünk. A húsa tükrösen csillogott a verejtéktől. A mély zugok is. Mintha olaszok lettünk volna. Aztán a hátamon feküdtem, ő az ágy mellett kuporgott, a szőnyegen, haja az arcába borult, karját testemre fektette, mint lusta oroszlán a zsákmányára.

...Az a kislány, akit láttam... szólalt meg egyszerre a vallomások hangján, akit, mondtam neked a kocsiban, hogy láttam... megláttam... furcsa... éppen a pingpongasztaltól szaladt oda a ivóvízkúthoz... ismered azokat a kutakat, amelyek vize érintésre olyan játékosan magasba szökik? Egy kislány volt, tudod, talán tizenkét éves, amilyen én is voltam, ilyen lehettem, lehetnék, amilyen szeretném, ha valamikor lettem volna... talán most is ilyen szeretnék lenni... amilyen voltam! Úgy emlékezem, hogy ilyen voltam, éppilyen, nyurga, és van-e más gyerekkor, mint az a gyerekkor, amelyre emlékszünk? Csak az van, más már nincs? Igaz?

Hallgattam, mit mond ilyen álmodozva a kislányról, akit én természetesen sose láttam, hisz közben a másik ablakon néztem ki, s a nyurga kislányról, aki ő volt, s akit most mintha láttam volna.

A kislány kimelegedett a játéktól, s egy pillanatra megállt... folytatta halkán, egy pillanatig egyedül volt... felnevetett. Nagyon jó játékos volt... biztos vagyok benne... mindenki vele akart játszani...

A kislány, aki nagyon jó játékos volt, a játékban megizzadt, „mindjárt jövök”, mondta játszótársainak gyanútlanul, gumiborításos ütőjét az asztallapra dobta, hogy koppan a nyele, s szaladt a kúthoz, két tenyérrel ránehezdedve magasba szökentette a víz sugarát, előrehajolt, s ivott egy kortyot, hagyta, hogy arcába fröccsenjen a friss víz, nevetett, tenyerébe folytatott néhány cseppet – és ekkor...

...épp csak egy pillanatra megállt, tudod?

...a kislány megtorpant, lestoppolt... épp csak egy pillanatra, egy lélegzetvételre megállt, nem egészen tiszta tenyerében a felszökő és visszahullott víz kicsi, áttetsző tócsája, szája körül a friss nedvesség, egy pillanatig megállt, s ebben a pillanatban körülvette őt az egyedüllét. Csend volt, a modern ivókút magasba szökő és visszahulló vize csobogott csak két hangon: fel és le. Megdermedt, mintha hirtelen fáradtság, titokzatos öregség tört volna rá, tagjai erőtlenekek lettek...

...tudod, olyan magányos volt, ahogy ott állt, mereven... elbambult a kicsi... de én úgy láttam, mintha utánunk nézett volna, a mi kocsink után... mintha az én szemembe nézett volna... az én szemembe nézett

...a kislány két vidámság között egyszerre zárkózott lett, szinte tragikus. A magány és a váratlanul lecsapó, az üres szabadság sötét tekintetével nézett az elsuhanó autó (talán autónk) után (amelyből egy nő tekintete megérintette?). (A kislány nem tudta, nem látta, nem vette észre, hogy nézik. Hisz azt sem tudta, hogy ő néz. Ő csak elbambult. Autónk csak éppen arra járt, keresztezte tekintete útját, éppen abban a bizonyos pillanatban, amikor úgy tudta, hogy nem néz, vagy hogy a semmit nézi.)

...tudod, találkozott a tekintetünk...

...kettejük tekintete, a kislány és Riza tekintete *talán* találkozott e pillanatban, de a kislány nem tudott róla.

...mintha rám mosolygott volna... és én visszamosolyogtam...

...semleges volt minden, mindkettőjük arca változatlan maradt, egy félbemaradt, udvarias mosoly, egy otffelejített mosoly nyomai maradtak mindkét arc vonásain...

...Egy kislányt láttam... mesélte mosolyogva, de mind komolyabban. És ebben a pillanatban mintha helyet cseréltünk volna, én meg az a vízivó kislány... vagy talán... valami történt... mintha beleszerettem volna vagy mi...

...a kislány nem látta őt, csak épp ketten egyszerre látták meg a szerelem tündérét, a tünékenyt, a zárkózottat és elutasítót, a szóulanság, a mosoly pillanatnyi csendje elég, kislányom, hogy a tündér megjelenjen, *angyal repül át a szobán*. Szerelmes voltam én is, ő azt hitte, nem tudom, miről mesél, de én tudtam, hogy elhagyott engem ott a Szigeten, azt meséli, arról vall, visszaszökött mellőlem önfeledt kislánykora magányos percébe. De hisz most beleszerettem abba a vízivó kislányba én is, akit soha nem láttam, akibe ő is beleszeretett abban a pillanatban, amelyben én mintha ott sem lettem volna, elpárologtam, mint ahogy a kislány körül is eltávolodott a játszótársak nevetése, a pingponglabda pattanásának hangja elfakult, hol maradtunk mi, többiek? Hova lettünk? Voltunk még? Ő meg a kislány pedig, két nevető cinkos, ő és az ő kislánykora, ők ketten eltűntek, hűtlen távolba futottak, mintha mosolyogva meghaltak volna.

...nem tudom elmondani... és elhallgatott, hang nélkül nevetve még egyet a szavak ügyetlenségén, és vigaszért, talán bűnbánóan is, felém tárta karját, szerelmében ismét kitarult felém nedveivel, elnyíló teste fehér árvaságával.

A kisfiúról, aki az uszodából jött, ezúttal nem esett szó. De a kisfiú meg a kislány ugyanazt a sötét tekintetet küldték maguk köré, a magányos, a csapattól elszakadt állapot gyanakvó, de a bármikor könnyű szökkenésre kész, fölényes tekintetét. Ők sose látták egymást, de mi láttuk őket, mint a gyanútlan vadat a vadász távcsöve a szörnyű pillanat előtt, amikor majd a csendet felveri a csattanás soká távolodó visszhangja... mi ketten láttuk. De hol már a kisfiú? A minden felnőttet elutasító kisfiú? És hol a két szett között a felszökkenő víz sugarához, a szerelem és halál minden mást megtagadó percébe, a szabadságba szökő komor kis pingpongbajnoknő?... Ő látta, rajtacsípte a kislányt, aki azonban a következő pillanatban vidám kiáltással, nedves szájjal és állal már futott is vissza a pingpongasztalhoz, én láttam a kisfiút, aki a híd magasából végignézett a nyugati ég fényeiben, de aztán leszállt a város sötét, odvas zugaiba... elfutottak, felébredtek, akik elbambultak... mi pedig – gyermekkorunk, hűtlenségünk megelt csendjétől és szabadságától felzaklatva – összefonódva, együtt alászálltunk...

Néhány bizonytalan mennydörgés után odakinn eleredt a friss, kellemes eső, üdőbb szagokat hozva, mint a virágoké, talán a füvek olyan üdék, mint az eső. A szél – a ritka és nagy vízcseppekkel terhelt, foszlott és erős szél – meg-megrázta a redőnyöket. Nem mozdul az ajtó, hogy ránk nyissanak. A régi, nagy lakás üres körülöttünk. De pár szó még... A szél rázza a redőnyöket, a szoba sötét volt, egyetlen halvány, zöldes fényű asztali lámpa égett csak. Micsoda tájékozatlanság! Megsimogatom hasa felületét. De ki vagyok én? Én hol vagyok? Ki az, aki boldoggá tett téged? Boldoggá tudom tenni, én, az alig létező!? Kimenni a szélbe, odaadni magunkat az arcunkon cuppanó és szétlapuló vízcseppek hidegének! Gyorsan teljenek meg a szobák hangokkal ismét, hogy e lefüggönyözött percből visszataláljunk a jelenbe.

Álltunk, a mellemre borult, haja az arcomat érintette, és, no lám, én voltam *a férfi*, aki őt mellkasomra vontam...

Hét:

Majd az éjszakai kódorgás kocsin és gyalog, a záportól fénylő városon át, mint egy külföldi utazás...

– Ha bevinne a rendőr, jó hecc lenne, mi?!

Ez az üdeség a balatoni viharok csapkodó-kapkodó fürdőzéseikhez hasonlít.

Nyolc:

És itt a hajnal. Riza ruhátlanul a függönyön átlátszó ablak és az ablaküvegre tapadó égszín között, a gyöngyszürkeségben, oly könnyedén, mint a hálószerű torzításokba gömbölyödő, leheletnyi függöny, a szürke más árnyalata csak ő is a lebegő függöny meg a sirályoktól néha megcsillanó ablaküveg ködében. Hajnal van – vége az éjszakának. Hátad öröme, popsid bája, csutakba kötött hajad alól ködlő nyakszirted – vigyázz, szépségem, elér az erkélyajtón beáramló hús dunai levegő.

Kilenc:

Utána a reggelinél okos beszélgetés jövőnkről, lakásról, ilyesmikről.

– Tedd az ölembe a lábad – mondta, amikor egy mozdulásomból megérezte, hogy a lábam nyugtalanít, nem találok a helyét.

Milyen jó, ha az embert szeretik! És ráadásul nem anyád, nem valaki, aki természetesen az életedhez tartozik, hanem egy *jövevény!* – tedd az ölembe a lábad! Mondta. Az ölébe. A lábam. Tegyem. Hisz freudista is voltam valamikor, nevetem el magam.

Viszont a mamájának tilos dohányoznia, de a férje háta mögött titokban mindig rágyújt, és azt mondja leányának:

– Nem furcsa? Az ember szeret valakit, aki vigyáz rá, aggódik érte, és mégis becsapja, az orránál vezet, amint elfordul, azonnal!

– Fura mondatokat hallasz meg mostanában – mondom én. – Fura gondolataid vannak.

– Mindig így gondolkoztam, de nem mondtam el neked.

(Tudtam, hogy így van – nem? Hisz *a nők ilyenek*. Bizony, ilyenek a nők!)

Tíz:

Kocsim lámpája fényét maga elé vetve hirtelen kikanyarodott a Duna partjára. Szinte váratlanul ott volt. Az alacsony parti fácskák sora sötét és alacsony boltozatot alkotott elém, és egy pillanatig (csak egy pillanatig, mielőtt kocsim elkanyarodott volna jobbra) az alacsony fák e boltozatának keretében, mint egy alagút végén, az alagút mélyében megláttam a távolabb lebegő budai dombok villanyait és homályait, előttük pedig ott volt a *sűrűbb* Sziget, sötéten kirajzolódott az égre, mint egy vak erdő fáinak körvonala, belenyomta súlyát a közeledő éjszakába, amely szinte világosnak hatott körülötte. S mindez kicsiben, tenyérnyi helyen volt látható, ahogy a hatalmas csillagok csoportjai képesek megférti maroknyi égen. És őszi levélként itt, a közelben egy magányos sárga lámpa. Csodálva láttuk meg ketten a várost, és én felfogtam: *hisz nekem ez megadatott!*

NYÁR, NYARAK

Itt a kánikula, és mi még nem vagyunk a Balatonnál. Tévézünk. Videózunk. Mégiscsak fantaszükus ez, akár egy föld alatti bunkerben is élhetnénk, mindennap leülünk a tévé elé, mint egy titokzatos vezérkar vagy tudós kísérletezők, és nézzük napról napra a hihetlennél hihetlenebb történelmet, közlőről bámulva kivégzendők arcába, osonva falak tövén az orvlövészekkel, vagy éppen hegyek magasából pillantva a lenn

hullámozó tömegekre, és – hisz videón ezt is lehet – ha *gyorsítunk*, saját szemünkkel látjuk, valóban rovarok ezek, rovarnépség vagyunk, azt is megértem végre, felfogom végre, hogyan is van ez, hogy az egy napig élő bogár ugyanannyit él, mint a száztiz esztendőszakos kaukázusi agg, ugyanannyit, csak éppen ahogy a gépezet forgása megszabja, *gyorsabban* él ugyanannyit, a *gyorsított* képen ugyanaz a lény ugyanúgy kapkodja a fejét, ugyanúgy vakarózik, mint imént lassabban tette, az orrunk előtt birodalmak bomlanak szét, Lenint a lázadó tömeg égeti fejjel lefelé, jönnek és mennek, eltűnnek a süllyesztőben, egy darabig még őrizgetjük őket a szalagon, felszólalásaikat és karjuk handabandáját, aztán *letöröljük őket*, hogy spóroljunk a szalaggal, majd megbánjuk, hogy nem őriztük meg a mindennapi időjárás-jelentést is – de minek? Lemondtunk. A történelem mindennél érdekesebb, fordulatai a legváratlanabbak, életünk és halálunk, *de el is tekinthetünk tőle*. Ami marad, az *emlékezet* valami másra. Arra való. Csak felidéz valami mást, önmagában nem jelent semmit. Amit történelemnek nevezünk, valahogy összeáll. Az örök dominóelv, az örök csikicsuki, a monoton mozgások sorozatai, fordulatok, árulások át ugyanonnan ugyanoda és ugyanott, végül újra meg újra a felkiáltás: Ki hitte volna...?, „...*elámulunk*...”? Mindezt pedig csak attól gondolom, hogy Évával kettesben a tévé képernyője előtt üldögélve részt veszünk *házánk* és a *közösség* életében. Jelen voltunk mi is, mint a többiek, mint a világ minden nézője, láttuk a feneketlen borzalmat, Ceaușescuék „tárgyalását” és kivégzését is, ott voltunk a lakótelepi pinchehelyiségben, a lakótelepi falak közt, méltó háttér volt a jelenet alávalóságához, valami szuterén, vagy hogy hívják, mi volt az a helyiség, ahol nem forradalmi hétköznapiak a lakók tán a bicajukat tárolják. Éva azt mondta, hogy az egyetlen „emberi” az volt az egészben, ahogy ez a pitiáner zsarnok újra meg újra felesége keze után nyúlt, hogy nyugtassa és csillapítsa. Lehet. De valahogy az is borzasztó, mondtam én, hogy két ilyen szörnyeteg ilyen „emberi módon” összetartozhat, borzasztó volt az egész, nevetséges volt a „történelem”, a „forradalom”, no meg a „zsarnok” kakaskodó és színpadiasan is pitiáner hősködése, hisz forradalmár volt ő is, vagy mi a fene, a maga módján, a maga idejében, *ez mind csupa forradalmár*, tudja ő, hogyan kell viselkedni az áruló bírák előtt, de a szerep valahogy nem akart szuperálni, egy kispolgár házaspár voltak, a tévé már tegnap mutatta harminc fürdőszobájukban az aranycsapokat és szalonjaik vastag ízléstelenségét, hosszú, dolgos életükben *erre kerestek*. És az egészben volt valami *gyáva*, gyávák voltak a vádlottak, és gyávák a bírák, no és akkor még a védőügyvédek! Egek! Az ember inkább nem nézett oda, de mégis, undorodva, de mégis odanézett, nem tudtuk levenni róla a szemünket, figyeltük, ahogy az ember a kelésével foglalkozik, no igen, a két „védőügyvéd”! Amerikai filmekben ilyenek a kamarából kizárt rezeges ügyvédek, a gengszterek tanácsadói és védői és a zurgorvosok, akik a golyót operálják ki a körözött bűnöző vállából. Micsoda leszereplése ennek a századnak! A bírák vagy esküdtek vagy akik karéjában ott hallgatott a későbbi hadügyminiszter is – azt pletykálják világszerte, hogy ő csalta törbe a zsarnokot –, feltűnően jól vasalt egyenruhában hallgatott és figyelt. Szerintem ez a jól vasalt hadügyminiszter győzte meg a társaságot, hogy ennek meg kell lennie, megvan a véleménye az egészről, de ennek így kell meglennie, minél előbb, annál jobb, *időben* ki kell nyírni a kettőt, még mielőtt grimbuszt csinálnak, erről meggyőzte a forradalmárokat, hát most már csak néma volt a hadügyminiszter, a kamerák előtt csak elegáns volt az egyenruhájában, és figyelt. „Ne merjetez megkötözni!” – tiltakozott a kettő, az öregasszony és az öregember, amikor csuklójukra csavarták a kötelet, szerették volna úgy végezni, ahogy a szocreal filmekben a hősök, felemelt fejjel nézni szembe az SS puska-

csöveivel, de az egyenruhás balkáni parasztleányok, akik megkapták a parancsot, nem alkudtak, közömbösen végezték dolgukat: „Na gyerünk, öreg, ne akadékoskodj, ez már így megy” – pedig hát ismerniük kellett Ceaușescut még istenség korából, az iskolában is tanulhatták, hogy ki ő, hogy ő az isten, az öregasszony meg az istenné. És hogy ennek a tévéközvetítésnek mi volt a politikai célja? A fene tudja. Nyilván valami ravasz disznóság. Hogy lássa mindenki: ennek vége? Hogy nincs vita? Hát láttuk. *Uramisten, a halál!* Ez a rideg *mocsok!* Ez a kopár pincefal, ezek a típusasztalok, *szögekben* beállítva a nyilván rosszul fűtött – ha fűtött – helyiségben (a vádlottakon télikabát volt). És a fiú, a „Nicu”, ő vajon látta, végignézte ezt a filmet? Meg az a boszorkány leányuk? Hát ilyesmiket lát az ember, ilyeneket néz az ember a tévében. Holott holnap indulunk gyermekkorom, kamaszkorom, ifjúkorom megszentelt helyére, *két teljes hónapra*, mint diákkori vakációra, a Balatonhoz. Most ébredtem a délutáni szunyókából. Éva tegnap óta pakol, míg aludtam, stikában lehordta a kocsiba a csomagokat, este a szívére panaszkodott, éjjel álmomból fel-felriadva hallottam, hogy még mindig járkál, rakosgat. Most épp elszunnyadt egy kicsit ő is. Senki, semmi nem hajt minket, csak a bennünk lappangó ok nélküli félelmek és hisztériák. Hogy ilyenkor olyan haszontalan vagyok a pakolásokban és költözködésekben, általában a „gyakorlati” munkában, hisz félig-meddig kripli is vagyok az operációm óta, ez mindig *csöpp* feszültségeket teremt bennem, és ezek a *csöppek*, bár nem halálosak, de méregcseppek, a házasság igazi nyomorúságai, amelyekkel semmiféle szerelem és szeretet nem tud végleg leszámolni, emberi nyomorúságunk jelei, a titkok, nem a nagy titkok, egy gyilkosság terhét vállalni lehet közösen, de a *pici* titkok, köpnivalóan kicsinyes titkok, *pici* némaságok, szégyenek, elhallgatások és *pillanatnyi* gyűlöletek, amelyeket nem lehet lebirkózni, azokkal mit kezdjünk, istenkém, ezzel a nevetséges nyomorúsággal? Szóval majd holnap indulunk, addig itt van nekünk a tévé. Nekem semmi sem szent. Amikor Pest a készülék tanúsága szerint azt ünnepelte, hogy az oroszok épp egy éve eltűntek az országból, mit éreztem én? Semmit. Félek, hogy az ország nagy része ugyanezt érezte. Semmit. Félek? Attól félek, hogy az ország *általában* nem *érez* semmit. Látni nem látni rajtunk semmit. Van még egyáltalán ez az ország? Én nem érzékelek itt már semmit, csak a legközelebbi érzékelnivalókat. Félek a betörőktől és útonállóktól. Most ismét kissé visszább csúsztunk a múltba, a naplóm meg én, ezt gondolom, naplóm dokumentum a szovjet megszállás éveire, az *orosz hódoltság* korához. Kényelmetlen, hogy ebben az ügyben mi a világon semmit sem tettünk. Sem egyik, sem másik *felszabadulásunk* ügyében semmit, hisz annak idején Budát is idegen csapatok szabadították fel a törökök alól, no persze, de egy magyar trombitás tán mégiscsak odatévedt a csatatérre? És teljesen közömbös voltam ezen az egyéves évfordulón is, csak néztem a képernyőt, és eszembe sem jutott semmi, de semmi. Dehogynem. Hogy is van? *Távolban egy fekete vitorla...* Fehér! *Fehér* vitorla! Egy szovjet regény, szindarabot is csináltak belőle, vagy filmet?! Eszembe jutott, bár nem olvastam, nem láttam. „Szovjet regény”? *A Nyugat Mai orosz dekameronja*? Ez már mind nincs? Fura rendszer volt. Nem is volt? Hogy van ez? Egyrészt azt hittük, sosem lesz vége, ez valahogy örökké fog tartani, ezt mindannyian elhittük, csak a Reagan nem, az a seggfej, a szocializmus, ez a megszokott undokság, valahogy mégiscsak ehhez szabtuk az életünket, hiszen más nem volt. Másrészt meg *nem hittem el, amiben éltem*. Nem beszélhettem úgy valakiről *komolyan*, hogy annak valamilyen szocialista foglalkozása, helyzete van, hivatalnok vagy orvosprofesszor, szerelmes vagy filozófus, ha azt mondtam például valakiről: szocialista orvosprofesszor, kétszeres Kossuth-díjas, abban a pillanatban nevetséges lett a pasi. Szóval ez

nincs, de más akkor sem lesz soha: gyűlölöm, de ez a gyűlölet természetes velejárója annak a ténynek, hogy létezem, hogy élek, így éltünk, egy rendszerben éltem, amelyet reggeltől estig, a kimerülésig kerülgettem, ahogy kellemetlen ismerősöket kerülget az ember, ahogy sötét sarkokat, akadályokat kerülget. Aztán pukk, már meg is szűnt, már itt sincs, Lenin és Trockij, vastag tudományos kötetek témái, elsüllyedtek, a modernista építők velük, a gátak és óriásgyárok is, a traktorok és rajtuk a rövidre vágott hajú lányok, csak éppen valami kosz maradt, zavar az életben, megértem, hogy nemzetes uramék szívesen csinálnának úgy, mintha sose lett volna, de ez nem megy, és hiába próbálják *ama* fasizmus mentegetésére felhasználni *eme* hullahegyeket, hogy itt is hullahegyek voltak, meg ott is, az se stimmel valahogy, vissza Horthyhoz? Hisz az is egy operettország volt, minden nyomorok ellenére, abban sem lehetett hinni, hamisítvány volt az is, évtizedek óta „illegalitásban” éltem egy szocialista országban, évtizedek óta nem jelentett nekem mást Lenin és Tsa, mint utálatom tárgyát, és most mégis, nem sajnálom, nem mondom, hogy *nana!*, eszembe sem jut ilyesmi, csak éppen a világ változik meg, mintha például egyszerre rózsaszín lombokat vetnének a fák, vagy mit tudom én. *Eredendő* utálatom, bölcsőbéli utálatom tárgya ugyanis nem Leninek voltak, hanem a Magyar Királyság és az ő Kormányzója. Ezt az sem tudta kiirtani belőlem, hogy közben Lenint is megtanultam rühelleni. A *fiatalok és mi*, öregek, akik még emlékszünk erre-arra, mi persze másként vagyunk ezzel az egészszel. Én végeredményében tudok mindenféle jó dolgot is volt színigazgatókról meg Aczél Györgyről, még Révai Józsefről is tudok, gondolom, szerintem érdekesekeket, de az ő szemükben nevetséges és ostoba banda vagyunk, az az egész, ahogy van, ahogy volt. Az én számomra ez egy *emberi* történet, az ő számukra, a fiatalok számára egy adott helyzet, amelyből átlépnek egy másik adott helyzetbe. Ráadásul az a „másik” az ő számukra egyszerűen *egy másik*, míg az én számomra kezd kísértetiesen ugyanaz lenni, mint ahonnan minden elindult. Itt van ni, a tévében egy hang most is elképesztő szövegeket mond, mert valamilyen ünnep van, s hazám ünnepi hangja ilyen, amióta élek, már a bölcsőmben ezt a hangot hallottam! Otthon vagyok! Sziasztok, *öreg* haverjaim, akik ugyanúgy éltétek át e hont, végre semmi zavar, *ez az a haza!* Elvégre csak a külsőségek számítanak, a frázisok, a piros-fehér-zöldek, az árvalányhaj, a politikusok múltból előbújó pofái, ezek az alispáni pofázmányok, hisz ezeket is ismerem a képernyőről, a képviselőinket, mint Krisztus feje körül azok a leprától elrútult középkori fejek a Bosch sűrű képén, olyan ez a parlament a képernyőn, no persze Krisztus nélkül. És a Goya-képek vigyorai, olyan, ahogy sietve tapsolnak és gratulálnak egymásnak, a *többség* itt is *többség*, lealjasult, szégyentelen. Feltámad még Lenin, hej, bunkócska, ha egyáltalán lesz történelem, bízzatok csak ide, egyszer csak felfedezik újra, nincs más mód a továbbélésre, mindig újra ki kell találni ugyanazt. És ha majd győznek, az a *feltámadás* kinkeserves lesz megint, jaj, ezek az ujjongó *feltámadások!* Az orosz tévéállomáson – most annak a képeit is be lehet hozni a szobába – régi filmek és katonadalok, no meg hírek a hazatérő katonák otthoni sorsáról, hát ez fura, az oroszokat mindig sajnálni kell egy kicsit. Ezeket a szerencsétlen oroszokat! Mit érezhetnek *ők?* A világ-megváltó *szovjetek* győztes kora után most kapásból tudomásul venni, hogy csak *oroszok* *ők!* Micsoda átokként zúghat ez a szó most az ő fülükben! És közben ez a röhögés a kerek világon, miközben a kivonuló kiskatonák díszlépésben verik csizmájuk talpával a földet. Ezek a vacak kis népek röhögnek az óriáson!... és Gogol és Csehov és a saját véleményük saját magukról... nem csodálnám, ha nem tudnák elviselni. Jó. De nélkülük nekünk most mégiscsak könnyebb így! Legjobb, hogy még örülni sem muszáj

annak, hogy már nincsenek itt. Nem számítanak már. Ez is valami. De már fáradt vagyok, és azt kell még mondanom, hogy valami hiányérzetem mégiscsak van, hiányoznak az emberek, illetve valami emberi kedvesség *kettőnk köré*, a belátható világunkba valami emberi kedvesség *körülöttünk*, aztán az ifjúság, sok minden, de hogy nincs közöm ehhez a nevenséges és szörnyűséges, véres bolondokházához, amelyben élek, az csak *megtisztítja* vágyaimat, minden érzésemet. Hiszen élmények azért vannak, várjuk a nyaralást, de azért élmények így is vannak. Ismét eljut a fülemhez a szunyókáló Éva köhécselése, köhécsel álmában, és én megrémülök. Ő nem szokott le a bagóról, mint én, ő csak szívja tucatszám. Aztán egyszerre csak azt kérdem magamtól váratlanul: *vállalnád helyette?* Hogy ő tovább élhessen, *vállalnád helyette te?* És a váratlan válasz (beugrik, még mielőtt a kérdést megfontoltam volna) féltém őt, mi lenne vele nélkülem? Ez a válasz majdnem azt jelentette, hogy a kérdésre a feleletem: *igen!* Igen, vállalnám helyette. Hogy nem azért kell nekem élnem, hogy én éljek, hanem hogy ő ne maradjon egyedül. Mert szüksége van rám. Ilyet még soha nem éreztem. Hát miért kell nekünk meghalnunk, mit vétettünk mi? Éva, édesem, ne halj meg! Ne haljatok meg, miért is haltok meg? Éljetek tovább, édeseim, és legalább emlékezzetek majd rám, de ha lehet, még akkori rám, amikor még nem volt ekkora tokám. Az elkerülhetetlen tragédiában (egyikünknek itt kell majd maradnia árván! és ha nem, ha együtt halnánk meg, abban meg van valami visszataszító, azt nem szabad!), tragédiában kell befejeznünk szerelmünket nekünk is? És ebben a formában kell ezt a megrázkódtatást, ezt felismernem, megismernem: *halálos szerelem?* Ez nem mozi! Pedig hát aztán élni, azt szeretek, de mennyire, élni, az jó. Egyszer, nem is rég, a színpadon, a Vígyszínház színpadán a színpalak mögött jelenésemre várva megláttam, ámulva elnéztem az ide hátravetődő fénynyalábban a festett díszletek hátának, a nyers vászon visszájának durva felületét, egy négyzetméternyi foltban semmi mást, csak egy darabon a festetlen, *nyers vásznak érdességét!* Csudaszép volt! Csak bámultam. És azóta tudom, hogy bármit! *Bármit!* Mindent sajnálni fogok! Olyan nincs, amit ne sajnálnék elveszteni, mint a fősvény, *mindent!* A díszletvászon hátának rücskeit, azt is. Még semmit sem néztem meg először, eléggé! De a szó szoros értelmében semmit és mindent! No, Szaddám Huszein-féle jelenségeit e világnak, azt talán nem hiányolnám mégsem, másik ismerősünket a tévéből. Most tudniillik őt látom. Egy szoba sarkában a földre terített szőnyegen Allahhoz imádkozik a *bajuszos*. Mögötte, a kép háttérben néhány faragott székláb, egy kanapé – ez a tömeggyilkos egy rokokó-biedermeier leánykaszobában végzi propagandaimáját? (És hol van ez az iszlám leánykaszoba? Egy bunkerben?) Őt talán mégiscsak először láttam már. Ül az ember a tévé előtt. A háború, már megszoktuk, egy újabb tévéműsor. Ez valóban *most, ezen a földgolyón* folyó háború. Hogy ez mit is jelent valójában, éppúgy, mint saját „privát” életünk, csak olyan ötletecskék ezek valahol a háttérben, a gondolatok árnyainak sora, valami elhalasztott, talán fontos, de most nem is fontos. Ami van, az a tévé. „Új szag Bagdad központjában” – mondja a riporter. Merthogy Bagdad ég. Az arabok és Szaddám Huszein, a „szabadsághős”! Róma és a barbárok? „Igazuk van?” Ők a „jövő”? – Ez egy baromság! És ezek a *forradalmár* arab diákok Algírban és Tuniszbán, akik az *arab nagyságra* esküsznek, és ezek? Az emberiség *fejlődésének* szükségszerű feltétele az állati baromság új és új, öngyilkos diadala és pusztulása, s ha minden jól megy, a végső pusztulás – és akkor minek az egész? Miért nem látható az emberiségnek az a része, akik *elviselik?* De hisz láthattuk őket is, a bagdadi polgárt, amint győzelmet rikoltozik – dicsóítói Huszeint, a béke hőst, meg a háborút, és közben csak félt és fél. Micsoda szégyenletes fordulatok nap

mint nap! Micsoda csúf véget érő diadalmáporok! Az „arab nép”-et látom, de nem Allah színe előtt, ezt a riadt, valagba rúgástól, pofontól, puskatustól rettegő, kézzel-lábbal hadonászó csürhét, a hadifoglyokat, akik a homokban térden csúszva, kézzel-lábbal mutogatnak, és a győztes amerikai legény, a civilizáció győztese zavarában visszamutogat lehetőleg udvariasan: „Térdre... térdre...” – mindketten némák... a nagyfőnök, az közben rendületlenül győzelemről szónokol, okos gazember, és imádkozik a rokokóban. Elképesztő ennek a *villámháborúnak* a mocska, az, amit itt hagyott, a milliányi autó- és tankroncs mezői, az égő olajkutat... és a fejekben, az iraki fejekben? Azt mondja egy szomorú legyőzött: „Ez az izraeliek háborúja volt ellenünk. Még megfizetünk.” Valami ilyesmit. Atélte, és fogalma sincs, mit élt át. Már nem hiszi, hogy győztek, de hogy mi történt vele, azt nem tudja. Ez a lény megközelíthetetlen, mint például egy kutya, aki megért, de egy ponton menthetetlenül elidegenedik, tovább nem megy. Sorsára kéne, sorsára kell hagyni, mást nem lehet vele kezdeni, éljen, ahogy tud, a maga sivatagában. Csakhogy éppen ő, a semmit nem tudó, a totálisan tájékozatlan, a csak Allahban hívó, ez a kiszolgáltatott nyomorult, éppen ő a mindenkori jövő, az örök áldozat és az örök *barbár*, a mindenkori ágyútöltelék, a mindenkori nacionalista, a fanatikus, az *emberiség*, amely éppúgy nem ismeri a különbséget élet és halál között, mint egy oroszlanja a sivatagnak, ő a legerősebb a földön, rögtön a svábogár után, a félelmes vadállatja istennek, a csorda, a sárkányfogvetemény, az elszaporodott, teszi, amit tesz. Az egész világ azt jósolta, hogy Szaddám Huszein legyőzhetetlen, hogy alig legyőzhető, hogy most valami *megettörténik* majd, amire mind el vagyunk készülve, titokban *mind várjuk*, hogy megtörténjék. Akik győztek, talán maguk sem hittek a győzelmükben, nem hisznek az *egészben*. *Katasztrófára* vártak. *Mind katasztrófára vártunk*. Ha nincs katasztrófa, mi van? Valami vészesen nem változott. A háború után valamiről nem beszélünk. Az USA és környéke megnyert egy háborút, és úgy tesz, mintha nem nyerte volna meg. Egyszerű üzlet? Miért hagyták életben ezt a „Hitlert” – megbánták, hogy az előzőt kinyírták? Valami tervek is dolgoznak itt, amelyekről nem tudunk. Nem is tudják, mire lennének képesek... kik nem tudják? Mit? De meg voltunk ijedve, és *arról nem beszélünk*, hogy miért voltunk megijedve. A világ mintha még nem tudná, mi történt. Te is azt hitted, „a” világról van szó, mikor „a” világra gondoltál, pedig csak *a te világodra* gondoltál, csak azt láttad. Semmi sem úgy van. Döntsd már el: tudod vállalni *a te világot*, minden világokkal szemben, mint valóságosat? Cézanne éppúgy vitathatatlan volt, mint Stendhal. De most más méretek közé kerültek ők is, mint te magad is. Akik ezt a háborút csinálják, talán tudják ezt, de nem vehetik tudomásul, mert akkor minden világok Szaddám Huszeiné lennének. Márpedig ezt nem szabad, valamiért nem szabad, ettől mégiscsak félünk, amíg egyszer csak már nem is félünk majd... Így hát...? A sivatagi oszlop? *Politizálok*. Ahogy az egész világ, nézem a tévét. Mint az egész világ, hülyülök, és hogy a dolog gyorsabban és alaposabban végbemenjen, újságot olvasok. *Politizálok*, a hülyülést gyakorlom, amely nagyon érdekesítő, kábítószert, a fej ürítése. Hogy két mondat új hírt meghalljak, végig kell hallgatnom tíz perc olyan hírt, amit már hallottam, közben néhány unalomig ismert reklám tarka horrorját is látnom kell. Iszonyatos. A sivatagban meg ezalatt ez a töméntelen *modern* jármű, titkos katonai raktárak most feltárt kincsei, a roncstelep, amit ott hagytak a jópofa és bölcs tevék és Lawrence burnuszosainak világában, a háborúk földjén. Vetítve. Bagdad bűdös a pernyétől, az irakiak elkeseredésükben éjszaka az eget lövik rakétáikkal. De lám, Bush nyilatkozik! Uram, Jézus, mi lesz belőlünk, Bush elnök úr?! Ez a jó kondiban tartott fakutya! És ezek az újság-

írók, ezek az idősödő úri hölgyek, akik hallgatják...? És az amerikai külügyminiszter például? „Ez a Baker, ahogy félrenéz, miközben kezel, már ott sincs”, mondta Éva erről a pasasról, „*az a rendező, tudod, ki, ő szokott ilyen megalázóan félrenézni.*” „Ez jó!”, mondom szinte megrendülten. Éva telibe taláta, mi a bajom nekem is *azzal a rendezővel, tudom, ki*, meg például mi volt a bajom Majorral meg a hasonlókkal. És, no persze, Bakerrel is, akit szívből rühellek. Baker lehet kiváló politikus, még az is lehet, hogy *igaza van* (micsoda képtelenség, hogy olyan helyzetbe kerültünk, amikor el kell ismernünk, hogy egy ilyen figurának, egy *politikusnak* igaza lehet, micsoda helyet foglal el életünkben az „igazság”, micsoda silánysága ez életünknek!) – Major is nagyszerű művész volt, és értékes ember, hisz ez mind lehetett ő, minden gazembersége és jellemtelensége mellett lehetett, néha úgyis gyanakszom, hogy én például *jellemtelenebb* vagyok, mint Major volt, szerintem én nem vagyok jó karakter, semmi esetre sem vagyok *jó ember*, erről most ennyit, ebben kirívok a magyar művészeti élet egészéből, amelyben csak jó hazafiak, jólelkű és becsületes emberek vannak, hisz köztudott, hogy itt minden művész oly feddhetetlen, csupa képviselőjelölt, erről elbeszélgethetnénk Majorral a túlvilágon, de remélem, hogy ott épeszűbb dolgokról csevegünk majd, *az a rendező, akiről Éva beszélt, tudod, ki*, ő is remek tanár bizonyára, jó kritikus és szilárd politikus, megszervezett egy színházat, amely túlél mindent stb., de akkor is olyan fráter, aki *félrenéz*, ha veled beszélget, és miért? Mert meglátott közben egy *jobb pozíciójú* valakit a terem másik sarkában, egy nagy művészt, aki ráadásul még a *társasághoz* is tartozik, esetleg egy minisztert, egyszóval *valakit*, te meg egy *senki* vagy; a kézfogása ezt fejezi ki – de egyben a politikus szándékot is, hogy senkivé tegyen. Egyszóval az ilyen embert elismerheted, becsülheted, irigyelheted, idézheted bölcsességeit – sok mindent tehetsz vele, de kezet nem szabad vele fognod. Egyszóval nem vagy te olyan jó, hogy tiszta szívvel értük is imádkozni tudnál. De már a tárgyak! És a növények! Viszont akire büszke lehetsz, hogy kezet foghattál vele, most ez is tévé, *most már ez is csak tévé*, egy Szentkuthy-interjú a képernyőn, két folytatásban. De szerettem ezt az embert! És milyen jó volt most hallgatni, hogy még mindig, rendületlenül olyan művelt, a babitsi gazda, erőt ad! És még sose láttam ennyire a bölcsesség és komédia szélsőséges váltakozását viselkedésében, és ennyire szorosan mögötte a szüntelen *komoly*, szigorú figyelmet, mindig készen, hogy a körmünkre koppintson, amint úgy teszünk, mintha hülyék lennénk, olyan hülyék, amilyenek mégse lehetünk, elvégre tanár úr is volt. Szándékosan vette fel, írásaiban is gyakorolta, „leleplezte” egyben ezt a mosolyogni való és gyanús modorát, amely Rabelais-ig stilizálja egy gátlásos „klapec” minden nyavalyáját. De csúfsága (hogy nem csináltatta meg a fogát – azért se!), ez az annyi önarcképében kicsúfolt monstruózus fej, ezek a grimaszok végül is így nyolcvanévesen (csak *volt*, csak *volt!* Aminthogy Olivier is csak *volt!*), mindez itt már hiteles, egy annyira érzékeny és győztes élet, egy valóban gigantikus mű hitelesíti – itt már minden hiteles –, és egy színésznek gyönyörűsége, ahogy ezen a *civil* (elvégre mégiscsak *civil!*) arcon annyi szándékolt komédiásgrimasz viharzik át, és közben ez a fintor már akaratlan, görcsös is ez az arc, a tehetetlenség is rajta már, mind, amit az öreg arcok felszínre hoznak, nyilvánosságra hoznak beletörődött torzulásaikkal – és még az ártatlan gyerek ijedt komédiája is ez a világnak! De szerettem ezt az embert! És hogy is voltam én vele? Hogy is volt ez bennem Szentkuthyval? Vallomásos levelet írtam neki kamaszkorom óta tartó örök rajongásomról. (Miután hogy is kerültem őhöz? Hisz akkor már ismertük egymást, a *Hamletet* látta is, bejött az öltözőbe, eljátszott valami zavarosat ott is.) Majd a levél után kaptam tőle a könyveit, a szerelmes-színpadias-őszinte

vallomásokkal és *hívásokkal* – és akkor? Akkor meg *nem mentem!* Sok volt nekem, mint Ádám Ottónak a Psota? És ugyanígy Füst Milánnal is! Zavarban voltam, hogyne, nem bírtam el, hogy ha vele vagyok, nincs olyan közel hozzám, mint ha távol van, de végül én voltam a pofátlan, a szerénytelen, alázatosan észrevéttetem magam, aztán eltűntem! A kacér kis kurva, ahogy viselkedtem! Azt nem is tudtam, hogy felesége, a *Dollika* egy év múlva utánahalt. Amikor ezt olvastam, akkor sajdukt belém a... hogy „utánahalnak”, egymás után meghalunk, egész világok néptelenednek el... Most szeretném felhívni az örökösnökét, Tompa Máriát, hagyatéka szerelmetes kezelőjét, hadd látogassam meg, hadd üldögéljek félórát abban a lakásban, amelybe gyakori bejárásom lehetett volna, ha nem... ha nem irritált volna ott annak az embernek a *jelenléte*, akinek... akinek drága emlékével most elüldögélnék félórát csendben abban a lakásban... ahova most fájó szívvel *odavágyom*...

„Pesten gyakorlatilag mindig rossz”, mondtam még tegnap, pedig Pesten nagyon jó volt régen, például amikor Ferkóékkal hajnalig dumáltunk a kávéházak előtt éjszákára kinn hagyott nádszékeken, vagy amikor néhány percre elhallgattunk, hogy a Savoy kávéház óriási ablakán át mosolyogva és elgondolkozva nézzünk egy-egy pesti lányt, amint kiemelkedett a földalatti lejárataból, és közeledett, majd távolodott a járdán, elhaladt színünk előtt a nagy ablaküveg síkjának egyik határától a másikig, lassítva, mint a mögötte a látótérbe becsúszó és eltávolodó néhány autó is, az ablakban minden lelassulni látszott, varázstükörben az utca, a tér, az Oktogon fehéren, szinte fényesen a világ – az ácsorgó újságárusok, a nap szikrája valami pléhen, hol itt, hol ott felvillantva egy égő pontot, s mi mosolyogva elhallgatunk bölcs beszédünkben, míg az a leány, egy a járókelők közül, jött és ment, majd eltűnt örökre. De mikor így *nem merünk* nekivágni a nyaralásnak, Éva meg én, ilyenkor sem olyan rossz itt a városban, valljuk be. Ha még mindig Pesten vagyunk, hát használjuk ki, gondoltam, s kocsival elmentem az Esterházy felolvasására. Este hét után volt, kellemesen üresek a kánikulás városi utcák. Ritkán ülök már volánhoz. Ha odaülök, semmi baj, a reflexeim jók, biztonsággal vezetek, mint mindig évtizedek óta, én legalábbis így érzem, de ilyesmiben könnyen becsapja magát az ember. Éva mindig aggódik, ha kocsival megyek el, valahogy nem természetes már, ha volánhoz ülök, mint mondom, akármi is az oka, ritkán ülök már volán mögé, de most vezettem. Mellesleg hiába mentem. Azt sem tudom, milyen volt a terem, ahol Esterházy Péter felolvasott, mert olyan hosszú sor kanyargott az előtérben, a sor összetorlódva egy kitárt kétszárnyú ajtóban, a sokaság, mint a homokóra homokja, összesűrűsödve abban az ajtóban, torlódott a benső terem felé, annyian voltak, mind fiatalok, kedves fiatalok, „fideszesek”, gondoltam akkor, a fiatal értelmiségiek, az egyetemisták, akik a hetvenes évek óta ott vannak a bátor vidéki színházak pesti bemutatkozásain, az *István*, a *királynál* és Beckett-nél és Esterházynál, mindenütt, ahol kell, itt olyan sokan voltak, hogy azonnal feladtam. Hiába, én már csak jobban szeretem, otthonosabban érzem magam a... hiány kitöltendő, ha valakinek eszébe jutna, hogy hol, kik között érzem én otthonosan magam, kéretik, írja be... mit keresnek én *ezek* közt? Néhány évtizedig úgy éltem, hogy tudtam, mocskban élek, minden pillanatban tudtam, de azt hittem, naponta legyőzöm ezt a mocskot, egy ideig bizony isten azt hittem, hogy *én szabad vagyok, és hogy ezt a világ is tudja*, hogy ez meg-látszik rajtam, de ezeknek a *fiataloknak*, akik itt türelmesen nyüzsögnek, hogy meghallgassák Esterházyt, az *egész*, úgy, ahogy volt, benne én is, aki elvégre *út* éltem, az *egész* valami pitiáner undokság, természetesnek veszik, mint én is annak idején apám életformáját, nem kérdezik, hogyan lett ilyenné, ez nem érdekli őket, egyértelműen,

nüanszok nélkül utálják az egészet velem együtt. Ez már így van. De nem is ezért. Csak kijöttem a tömegből, mintha ott sem lettem volna. És akkor egyszerre ott voltam a Múzeum-kert fái alatt, ahogy áthajolnak a kerítésen a járda fölé, néhány lépést tehettem a fák alatt, hisz ezért kellett volna ide jönnöm! – gondoltam egyszerre. Esterházyra persze kíváncsi lettem volna, valahogy mégis megkönnyebbültem, hogy nem jutottam be, hogy szinte ijedten fordultam vissza, néhány perc volt csak a barátságos, mosolygó arcok és a fiatal testek szűk és forró kis tömegében... hogy egy író ekkora sztár legyen!... Ott *benn* voltam, nyüzsögtem én is egy előszobában, most meg ismét *kinn*, a fülledt nyüzsgés után ezen a még csendesebbnek tűnő utcán. A városban itt volt legnagyobb a csend, úgy éreztem hirtelen, hogy a város kánikulától mindenütt lomha vérkeringése errefelé még lassúbb, errefelé a város bölcsen, mosolygósan relaxált, ebben az utcában, ahol a Múzeum-kert fái jelentették az életet, az élet édes minimumát, annak az előszobának a zsvaja után most itt csend volt, csak egy-egy madárszárny rezzent a levelek közt, mint egy-egy elszabadult hajszál pici kóválygása a lehelet szelében, szinte nem volt más hang, mint egy kinyíló ablak alig hallható sikolya, s ugyanakkor láttam valami kis visszfény futó villanását a kerítés kövén, amikor az ablaküveg zörrent a keretében... s a hazafelé úton vezetni is kellemes volt ezekben a csaknem elhagyott utcákban, hintón is sétálhattam volna, cilinderrel a fejemen. Szóval az az óra volt ez, amikor még világos van, de az autósok többsége már meggyújtja kocsija lámpáit. Olyan *könnyült* volt a forgalom, hogy ez a koszos város mosdottnak, kitakarítottnak látszott, tisztább volt a kilátás az utcák hosszán, nem fogta el a gyalogosok és autók sokasága. Alig kaptam piros lámpát hazáig. Talán jó lenne, ha lenne valahova menni, gondoltam, de így most hazajönni is jó volt. (A felolvasástól valószínűleg nagyon kifáradtam volna.) (Most meg ebben a kánikulás esti városban, hét és nyolc között, volt valami üdítően halvány, mint egy táj, mint amilyenek a fakult régi levlapok, Budapest – ilyenkor lehetne vágyódni, vagy valami olyasmit tenni, amiről a költők verset írtak valamikor.) Hát ez a városi óra, ezt is azért kaptam, mert még féltünk elindulni innen a Balatonhoz. Még nem indultunk nyaralni, de mintha már szeptember lett volna, már vénasszonyok nyara, olyan volt ez a csendes város, s olyan voltam benne én, mint évekkel ezelőtt, sok évvel ezelőtt, amikor Éva még csak a szerelmem volt, a titkos szeretőm, amikor még csak az édes babám volt, akkor volt ilyen, akkor volt egy nap, felejthetetlen, megfejthetetlen, a város, a Múzeum-kert, ez a nap és amit éreztem egy réginek szó szerinti másolata volt, a prózaian reménytelen Balatonra készülés is, minden egyéb, hogy előbb fiatalok közt tolongtam, most egyedül vagyok láthatatlan madarakkal és kánikulától tikkadt levelekkel, hogy ez *csak álom*, mondhattam volna, a kiolthatatlan nyugtalanság és a megoldottság egyszerre, ezt éreztem, mint már akkor is, azon a régi napon, amikor reggel héttől este hétig a filmgyárban dolgoztam a Pasaréten, negyvenfokos hőségben, időnként le kellett állni a felvétellel, mert a szomszéd futballpályáról minduntalan behallatszott a drukkerek kedélyes bőgése: „Góóóó!”, de amikor hat óra felé kimentem levegőzni az udvarra, a pálya már kihalt, csak néhány srác rugdalta a labdát egy-egy tétova kiáltással. Nagy gesztenyefák alatt három asztal állt itt az udvaron, színes bádoglapjaikon galambszar fehér pöttyeivel. Leültem egy fapadra, és egyszerre éreztem, hogy szél fúj – *szél!* Annyi mozdulatlan nap után, hetek óta az első! Zörögtek a kánikulától kiszáradt levelek. Itt volt a *szél!* Hőség, kínzó, gyötrő hőség, hetek óta mozdulatlan ellenfelünk, térdeddel mellemen, te súly – jaj nekünk, hát elhagysz minket? Megjelent a szél, s a kánikulától agyongyötörve mégis ezt éreztem akkor, a jajt. Most meg a kánikula veszte miatt jaj-

gattam. Ennél az asztalnál tíz nappal azelőtt Évával meg a sminkmesterrel hármásban játszottunk, levegőbe pöcköltünk egy gyufaskatulyát az ujjunk hegyével, zörögve hullt vissza a bádogra; hogy ki mennyit nyer, attól függött, melyik oldalára esik, ez volt a játék. Most egyedül ültem itt. Éva valamerre Ráckevén árválkodott a családja körében, én meg itt – titkos szerelmesek. A strandok még tele vannak, erre gondoltam. A drukerek kedélyes bőgése után a ritka gyerekkialtások kuvikhangja, és a labda tétova puffanásainak felelete a száraz leveleknek, hát sikongattam szinte félelmemben. „Párisba tegnap beszökött az ősz”... jutott eszembe, puff! Íme, a sanzon! Nyár, eredj a fenébe!, gondoltam. Elhagyom majd a híd fáradt tömegeit, és otthon vár az üres lakás és anyám menthetetlen moccnásai a falak mögött. Erre gondoltam rémülten. Mert akkor még volt anyám. Holnap este elhagyott leszek, gondoltam akkor, évekkkel ezelőtt, a szél meg majd megérinti elhagyott otthonom ablakain a redőnyök léceit – jaj, jaj! Csak csendes ígérete egy könyvecskének, az én nyári nyugtalanságom könyvecskéjének – az lenne csak jó! Gondoltam. Kézbe venném, és benne lakhatna ez. Otthon is olyan volt aznap este, mintha álmodnék. Éjfél közeledett, anyám már elaludt a falak mögött, a rádióban Palestrina halk miséje szólt, holnap kora reggel eltűnhetek a filmben, gondoltam reménykedve, holnap egyedül leszek, de holnapután talán lányommal a Balatonban, ebben a pillanatban azonban *sehol sem* voltam, álmos voltam... nem, nem vagyok álmos, gondoltam, mit beszélek, csak álmodom. Pedig ma lényeges dolgokat ismertem fel, vigasztaltam magam, okos voltam, Shakespeare, Sztanyiszlavszkij, nagyon lényeges dolgokat. De kit érdekel?, gondoltam kétségbeesve, ki érdekel ez a sok hülyeség! Ha azt az ide-oda kódorgó könyvecskét meg tudnám írni a nyárról! Berúgtam?!, kérdeztem magamat akkor tehetetlenül, röhögve és kétségbeesve. Talán holnap sikerül erőt venni magunkon, és elindulunk a Balatonhoz, gondoltam *most* a kocsi volánjánál, a kihalt városon át hazafelé, majd ott talán meglelem, miért olyan szép most ez a Budapest, a városom, gondoltam a volán mellett, mintha álmodnék...

Takáts Gyula

RIANÁSON ÁT

Megannyi lom között
a ceruza helyett
Csu Fu egy sólyomtollra lelt...
Malmok, galambok,
várak, sasok felett
együtt járták a hegyeket...

Együtt, de hol a zöld füzet
emelni csúrt és ceruzát?...
Merre a bérc és hol a szárny
s a sok hívó, pogány halász?...

Se tó, hajó... Se szikla, vár
s a sok-sok kolduló-barát
merre, kinek szedi Pannóniát?...
És hol a volt... És hol a nyár?...
Smaragd hideg az ősz.
Acélzöld prés fölött
néha enged az ég
és mustja kevesebb...

Barát helyett jég zátonyán
két part között
mély lékek kútjain,
a táblás rianáson át
parancsra jön a császári követ.
Fehér malom őrli
és hó jelzi nyomát...

Kertek, karók,
tornyok, pincék alatt
ahogy tábláról új táblára lép,
jégen, égen
világ és hold között
vele együtt
minthogyha egy chagalli kép
– a kék csokor –
s a fénylő hajdani
együtt csillámlana...

De hol a zöld füzet,
és hol a volt és hol a nyár?...
Virág és hold között
akár a téli nád
világ és ég ropog...

Ropog és léken,
rianáson át
két part között
kemény sorok
és villogó jelek
hozzák a császár
és a menny szavát...

Rába György

SZTOIKUSAN

Mért pillantsak a tükörbe
romokra meg törmelékre
mi lehet a jelentése
nézek inkább már mélyebbre
eszméltető történetre
hogy könyökömön forogva
kelek ágyamból új napra
fésűmet s ez réműletem
tarkóm felé közelitem
s indulva jobbára későn
nem ugrándoزم a lépcsőn
s ha egy szoknya viselőjén
szememnek kell pihennie
áram nem süt át a nőcskén
el is fordul tőlem nyomban
nyitányomat úgy nézi le
s megbúboltam mikor is még
vásott szomszéd kisfiút
tekintetem rajta ismét
magasba fut egyre fut
ránc-térképnel májfoltoknál
mindez tanulságosabb táj
osztályrészemet hogy értsem
napjaimmal szembenézmem
szidott áldott bölcsességem

RÖNTGENLELET

Tiszta tüdőmezők
de mélyebb helyzetű
és renyhébb rekeszek
balra kissé nagyobb
a szív és a gyomor
közepes tónusú
az alakja horog
de furcsa vagy csoda
a gyomor s félig a

szív helyzete között
félíg itt félig ott
másik test idegen
tán betokosodott
nőnemű azt hiszem
hisz szépen látszik itt
hogymely belső szélvihar
fodrozza fürtjeit
s ez a testben a test
élő intarzia
céljával most szívet
serkent gyorsulnia
s rekeszizmot repeszt
hogymely szállásadó
amit magába nyel
bár akaratlanul
mégis öklendje fel
háttérben zsarnoka
rangrejtve küldözi
szerv- és életközi
kínzó feddéseit
titkon uralkodik

Mikor falhatta be
ingerlő fűszeres
falatul ezt a nőt
aortája sose
lesz szabad már meszes
léte s aritmiája
és gyomorgörcsei
mind emlékeztetik
benne lappang s emészt
kettő egy névalakban
megzápult szerelem
és operálhatatlan

SZERELEM SZÍNEI

Viseltük ünneplő ruhának
páváztunk benne
színei áriáztak
lassan kifakult elkopott
az egykor bódító szerelmet

eluntuk ezt a limlomot
s ha olykor-olykor
előkerül egy fiókból
döbbsen rácsodálkozunk
ez lett volna e régimódi
gönc bírt rá aranyszájjal szólni
nyelvbólás volt öreg hiba
elcsereált maskara

Tóth Imre (Párizs)

DE INTERPRETATIONE (II)

**Nem euklideszi geometria:
két évezred kommentárja Eukleidészhez**

Halasi Zoltán fordítása

Kant kommentárja Eukleidészhez és Szent Tamáshoz. Kant nagyra értékelte Klügel „kritikus szellemé”-t, amelyről az eukleidészi posztulátum bizonyítási kísérleteinek kudarcáról szóló, fentebb idézett RECENZÍÓ-ja tett tanúságot. Eberhardt megjegyzését, hogy a geometria egy axiómájának a negációja a következmények negációját is maga után vonja, azzal a nem minden iróniától mentes megjegyzéssel kommentálja, hogy akkor hát ezentúl egy *licentia geometrica* is létezni fog, mint ahogyan a *licentia poetica* már rég létezik. Az aszimptotikus párhuzamosok ismertek voltak számára. De abban, hogy ez és ezzel együtt egy nem euklideszi háromszög fogalma megdönthetetlennek látszik, Klügeltől eltérően Kant nem a szellem kifürkészhetetlen enigmáját látta, hanem ellenkezőleg, a tiszta ész önkritikáját, amely egyből lerántja a fátylat a rejtőzködő szellem nagy titkáról. Az önmaga tükrében önmagát spekuláló szellem lepel nélkül megmutatkozik önnönmaga előtt. Az értelem számára egyből tudatossá válik, hogy az ellenséges hipotézis ellen folytatott viadal azért bukik meg újra és újra, mert az eukleidészi és nem eukleidészi ellentéte logikailag feloldhatatlan alternatíva, amelynek az eldöntésére a diszkurzív ész nem rendelkezik eszközökkel: az eukleidészi és a nem eukleidészi állítások alternatívája *elvileg eldönthetetlen*, mert mindkettő szintetikus ítélet, ami azt jelenti, hogy a „háromszög” grammatikai alanya mindkét egymásnak ellentmondó, de önmagában logikailag konzisztens, ellentmondásmentes ítéletnek – annak, amelyik az „eukleidészi”, éppúgy, mint annak, amelyik a „nem eukleidészi” állítmányt rendeli hozzá alanyához. Hogy a nem eukleidészi állítás nem bizonyítható, az világos. De egyből világos lett az is, ami mindaddig rejtve volt: az eukleidészi tétel is bizonyíthatatlan. Így aztán a szükségszerűség erejével hozzátapadó igazság forrása nem is lehet a logika. És a logikailag eldönthetetlen eldöntése nem is a logika, nem a diszkurzív ész, hanem az értelem – tehát egyedül a szubjektum képessége, előjoga,

feladata és kötelezettsége. A „dönteni” ige grammatikai szubjektuma csak maga a szubjektum lehet.

Ez volt Kant kommentárja az Eukleidészhez fűződő kommentárokhoz.

In sensu strictissimo metaphysico egy nem eukleidészi világ léte lehetséges, és Isten talán már meg is teremtette – valahol, ez volt Kant metakommentárja Maimonides és Szent Tamás kommentárjaihoz.

Platónhoz pedig azt a kommentárt fűzte, hogy az a szükségszerűség, amellyel az euklideszi geometria kétségtelenül rendelkezik, nem a hiperurán formák objektív realitásában, nem is a logikában – amit már Platón is tudott –, hanem a szubjektum belsejében van megalapozva. Az igazság forrása a szubjektum belsejében van ugyan, de a szubjektum egy transzcendentális intuíció belső kényszere alatt áll, és éppen az, amelyik az alternatívát az eukleidészi igazság számára dönti el.

Sorsdöntő meglátás: a bizonyítások sorozatos kudarcra nem a megismerőképesség emberi korlátaira és gyengeségére, hanem ellenkezőleg, a szellemnek arra a hatalmas képességére és erejére utal, hogy kitágítsa önmaga megismerését.

Kant kritikai filozófiájában a kommentáriródalom elérte történelmi pályájának egzaltációs pontját. A zavaros köd egyből lecsapódott, és egy egyetlen lenyűgöző struktúrájú áttetsző kristállyá változott. Az, ami rejtőzködött, láthatóvá vált és megnyilatkozott: az, hogy hol is van, miben is áll az igazi probléma. Ez nem a geometrián belül van, mert az alternatíva geometriai módszerekkel eldönthetetlen, hanem a geometriát megágyazó transzcendenciában. Az igazi probléma – a szubjektum. *Hic Rhodus, hic salta*: hogyan van megalkotva a szubjektum, mi az a sajátossága, amelynek folytán az igazságot a szükségszerűség erejével egyedül Eukleidész tételének ítélje oda? Válasza ismeretes: nem a logika, csak a transzcendentális intuíció lehet az, amelyik az egyetlen igazságot Eukleidésznek és egyedül neki ítéli oda, a transzcendentális intuíció az a gát, amelyik a gondolkodás nem eukleidészi áramát feltartóztatni képes.

De ha mindkét geometria konzisztens, és ha az igazság forrása nem a logikában, hanem a szubjektum belsejében van, akkor felvetődik a kérdés, nem mond-e ellent a szubjektum lényegének, hogy minden látható kényszer nélkül misztikus gátat emeljen saját szabadsága árama elé? Ez a kérdés végzetes rést ütött a gáton. De akárhogy lett legyen is, a múlt csak ezen a résen át érkezhett el a nem eukleidészi jövőhöz.

Kant ellene volt a nem euklideszi geometriának?

Kétségtelenül! És őellene lázadt fel híve, Gauss, ellene lázadozott Bolyai János éppúgy, mint Lobacsevszkij.

Ez mind igaz.

De ha nincs Kant, nincs nem euklideszi geometria.

És éppen ebben „nyilatkoztatja ki – saját akarata ellenére – az értelem a maga titkos dialektikáját”, amelyről maga Kant beszél PROLEGOMENÁ-jában: adott téziséből összes konzekvenciáját levonni és egy másikból, a logika törvényeinek legszigorúbb alkalmazásával, éppen az ellenkező következtetésekre jutni.

A nem eukleidészi kommentár mint Eukleidész művének megerősítése. A nem euklideszi geometria megalapozói, Gauss, Bolyai, Lobacsevszkij és – rájuk csak kevéssel később – Riemann, a geometria Új Testamentumának négy apostola, a majdani nem euklideszi geometriának szinte minden fundamentális tételét leolvashatták volna a rendelkezésükre álló palimpszeszt szövegében. De ők – csakúgy, mint a régebbi kommentátorok közül annyian – egymástól függetlenül, mind önállóan jutottak el ezek felismeréséhez. Önálló, egymástól messze élő, különböző generációk gyermekei bár

– de mindegyikük tudatában szinte egyidejűleg jelent meg a decizíven új gondolat: az idő itt volt, Uram, és a világszellem – amely mindenütt egykorú önmagával, minden nyelven beszél, és állandó lakhelye Cosmopolis – egyazon időben *terítette árnyékát a napórákra* az összes meridiánon – Göttingában, Kazanyban, Marosvásárhelyen.

Ilyen körülmények között joggal vetődik fel a kérdés: mi volt az a lényeges többlet, ami által hármuk szimultán tettéből egyszeri *esemény* lett? *Un grand événement pour l'Esp-rit* – hogy Valéry éppolyan szép, mint pregnáns kifejezésével éljek.

Mindössze annyi, hogy ők a már meglévő szöveget teljesen újszerű módon, mindenki mástól radikálisan eltérő szellemben kommentálták és interpretálták. Ez a nagy esemény egy *magna conjunctio* folytán jött létre a szellem birodalmában: a gondolkodás két nagy vonala – filozófia és geometria – egymásra talált. És amit Valéry a két nagy fenevad, Napóleon, a *Grande Armée* császára, maga a „világszellem lovon”, és Goethe, a költők királya, híres erfurti találkozásáról mondott, ugyanaz áll a geometria és filozófia találkozásáról is: „*Il faut bien que ces deux grandes lignes se rencontrent*” – eme két nagy vonal találkozása szükségszerű *esemény* volt.

A nem eukleidészi szöveg rituális szigorral artikulálta a geometria anyanyelvét, amelynek egész szókinccse már benne volt Eukleidész szótárában. A nem euklideszi geometria architektúrája a legkínosabb pedantériával követte Eukleidész rafinált metodológiáját, épülete *more geometrico* épült, akárcsak Eukleidész geometrizáló istenének szentélye Alexandria városában.

Nem újfajta bizonyítási technikák, nem valamilyen fundamentális téoréma megfogalmazása és bizonyítása – a rendelkezésre álló geometriai szöveg tökéletesen új és teljesen váratlan *hermeneutikája*, ez volt az, ami elvezetett a specifikusan nem eukleidészi rendszer megalapozásához, ebben rejlik az egyetlen lehető indoklása annak, hogy a nem eukleidészi *magna instauratio* lobogója teljes joggal hirdethette azt a szót, amit 1871-ben Otto Liebmann, az újkantiánus filozófiai iskola megalapítója betűzött ki elsőként immár kibontott zászlaján: „*Forradalom.*”

Az interpretáció nyilvánvalóan nem tartozik a számító intelligencia, a komputációs értelem – sem a természetes, sem a mesterséges intelligencia képességei közé. A hermeneutika egyedül a filozófiai spekuláció munkája.

Marx Károly FEUERBACH-TÉZIS-e ismeretes: „*A filozófusok a világot csak különbözőképpen értelmezték; a feladat azonban az, hogy megváltoztassuk.*” Hagyjuk egyelőre, hogy kinek a feladata az emberi társadalom világának megváltoztatása. Mindenesetre Gauss, Lobacsevszkij és Bolyai épp ellenkezőképp gondolták: ők azt tartották feladatuknak, hogy az általuk magyarázott és bírált szövegeken keresztül értelmezzék a geometria adott világát. És az ő interpretációs tevékenységük eredményeként megszületett egy tökéletesen új, azelőtt senki által még csak nem is sejtett világ – a nem eukleidészi világ.

Gauss egyetlen szóban összegezte a kommentárt, amit ezúttal ő fűzött Eukleidészhez: „*Nem.*” Ez a prefixum nyilvánvaló programot hordozott magában. Ez az egyetlen prefixum tüntette ki az új rendszert a geometria nemesi oklevelével: *nem* euklideszi geometria.

Ezáltal ő, Gauss maga határozta meg az új geometria sajátos genealógiáját. *Nemes* kommentárjával Gauss nyíltan kifejezésre juttatta, hogy tagadja a művet. Az új geometria családfája tövénél ez az egy szó áll: *nem*.

Az új geometria evangéliuma jó hírt hozott – „Kezdetben volt az Ige: Ne legyen! És lőn”.

Gauss onomaturgiája azonban olyan hermeneutika csillagzati jegyében született, amelyből egy tökéletesen új filozófia magas energiájú szelleme sugárzott.

„*A lét és a nemlét amfibiái*” – így beszélt még Leibniz is azokról a számokról, amelyeket a XVI. század olasz matematikusai agyaltak ki, és akik az ezeknek adott fiktív és imaginárius, majd irracionális és transzcendens nevekkkel egyben közhírré tették a számok más, új világainak valóságos létezését: a már meglévő és ezért *racionalisnak és természetesnek* nevezett számok univerzuma mellett és ezzel egyetemben. Ugyanúgy, ez a tagadó prefixum is a nem euklideszi geometria nevének elején korántsem az euklideszi *művel* való leszámolást, még kevésbé annak megsemmisítését jelentette. A filozófiai *credo*, amit ez a különös tagadás vallott, nem az volt, hogy a régit le kell rombolni, nem, hanem hogy olyan új rendszert kell alkotni, amely maga is igazi mű, egy teljes, önmagában zárt autonóm *világ*, és – a már meglévő mással együtt, a más mellett, egyben vele szemben – elfoglalja helyét a tudásnak ugyanabban az egy univerzumában, hogy ott békésen együtt éljen vele. Ez a tagadás tehát ahelyett, hogy lerombolta volna, új és döntő érveléssel erősítette meg és igazolta a már meglévő létét, a régi további fennmaradását.

„*Ton premier mot fut NON*” – ez az utolsó szava Paul Valéry FAUST-jának.

Ez az újszerű tagadás, mely a teremtésre irányult, kimondottan konstruktív jellegű volt. Az egyetlen „nem” egy kettőshangzat: tagadja Eukleidész teorémáinak tárgyi tartalmait, és ezáltal nem euklideszi tartalommal telített tételeket állít; de tagadja a nem euklideszi tételekhez az alternatíva kényszere folytán hozzárendelt *hamis* logikai értékét is, és ezt – a kényszerekkel szembeesegülve – az igaz értékével cseréli fel.

Hegel a *negativitás szörnyű hatalmáról* beszél: ez „*a gondolkodás, a tiszta én energiája. Ennek köszönhető, hogy az, ami gúzsba van kötözve, és híján van a realitásnak, saját létébe emelkedik, és megvalósítja szabadságát*”. Az a Nagy Negáció, amely a nem euklideszi geometria születését adta hírül, határozottan ellentmondott annak a harsány jelszónak, mely vele csaknem egy időben azt hirdette, hogy „*Isten halott*”. A geometria forradalmárai között a szkeptícizmus és a nihilizmus nem talált szövetségesekekre, a geometriát beágyazó metafizikai térbe ezek a filozófiák soha nem vették fel, destruktív erkölcsük vagy erkölcstelenségük nem számíthatott semmi rokonszenvre, még halvány visszhangot sem sikerült keltenie a geometriát beágyazó szellemi térségben.

Nem zendülés vagy államcsíny, nem trónfosztás és -bitorlás – a nem euklideszi forradalom nem volt egyszerű hatalomcsere. Eukleidészt tagadta ugyan, de meg is tartotta, továbbvitte, és sokkal magasabbra emelte, mint ahogy volt. Nem Eukleidész igazságát döntötte meg – a nem euklideszi forradalom ennél sokkal nagyobb szentséget fosztott meg egyedülálló és mindaddig érinthetetlennek hitt szentségétől: a kizárt ellentmondás axiómáját. Ez az axióma megtartja hatalmát külön-külön az euklideszi világban éppúgy, mint a nem euklideszi ellenvilágban. De megszűnt abszolút univerzalitása: a geometriai világokat magába ágyazó szellemi térségben nem uralkodik. Itt azonban megerősödik a kizárt harmadik hatalma. Mert ez a szubjektum szabadságának az axiómája. Mert a szubjektum lényege a szabadság: a döntés és a tett. És a kizárt harmadik megköveteli a cselekvést. És a cselekvés a geometriában az igazság hozzárendelésének a tette olyan téziszhez, amelynek igazságát sem a külvilág, sem a logika nem képes megalapozni. A kizárt harmadik a tétlenség: megtartani az eldöntetlent, az igaz értékét sem az egyikhez, sem a másikhoz nem rendelni hozzá. Parancsa: az igazságot *legalább* az egyiknek ítélni. De nem tiltja, hogy egyetlen tett mindkettő számára az igaznak ugyanazt az értékét rendelje hozzá. Ez a szubjektum és egyedül a szubjektum döntésétől függ. És ebben a döntésben a szubjektum szabadsága nyilat-

kozik meg: a „vagy az egyik, vagy az ellenkezője igaz” helyett az „igaz az egyik, és igaz az ellenkezője” mellett dönteni.

A hermeneutikus dekódolás a nem euklideszi geometria szövegében a szabadság manifesztumát olvassa.

HETEDIK LEVEL-éből és ÁLLAM-ából, de különösen a TÖRVÉNYEK-hez fűződő EPINOMISZ-ból tudjuk, milyen visszataszítónak tartotta Platón a nevelés nevet, amelyet a parlagi föld sarától nem szennyezett örök formák és az abszolút igazság tudománya visel: paraszti föld mérése, geo-metria! De akármilyen tiszta legyen is az akrón geometria fennkölt igazsága, egy bizonyos: diakrón törtérijának lapjait visszavonhatatlanul beszennyezi az anyaföld makulája. Mert születési helye, ezt Hérodotosz tanúsítja, a Nílus deltájában van, ahol Egyiptom jeles földmérői mérték zsinórjaikkal a paraszti telkek földjét. De nincs olyan földi, de még olyan égi vagy akár hiperurán Nílus sem, amelynek deltájában a mérés arra az eredményre vezethetett volna – és vezethetne ma is –, hogy *nem létezik egyetlen* olyan négyzet alakú telek sem, amelynek oldalai *derékszögben metszik* egymást. Nincs olyan e világi vagy túlvilági megfigyelés, amely megtapasztalhatná egy olyan négyzet egzisztenciáját, amelynek mind a négy oldala *négy végtelen hosszú és egymással párhuzamos egyenes* volna. Ilyen négyzet nincs, és nem volt soha, még Platón hiperurán mennyeinek országában sem. Nemcsak igazsága tiszta, a nem euklideszi geometriának a törtérijája is mentes minden földi szennytől.

A nem euklideszi genezis parthenogenezis. Egyedül a nem euklideszi négyzet fogalma szeplőtlen. Egyedül a nem euklideszi koncepció makulátlan.

Kant ismert kérdése, „*hogyan lehetséges tiszta geometria?*”, Eukleidész geometriájára vonatkozott, és ezért azt jelentette, hogy *hogyan lehetséges az, ami van*. De mivel a nem euklideszi az egyetlen valóban tiszta geometria, Kant kérdése azt jelenti, hogy *hogyan lehetséges az, ami nincs és ami lehetetlen*.

A hermeneutikai kör bezárul: Eugenio Beltrami olasz interpretációja a nem euklideszi geometriához. Időben egy korszakot zár le és új korszakot nyit az a kommentár, amelynek szerzője Eugenio Beltrami volt. Új korszakot, mert a matematika történetében első ízben jelent meg olyan professzionális munka, amely radikálisan elüt a szakmai publikációk szokványos technikai jellegű címeitől: A NEM EUKLIDESZI GEOMETRIA INTERPRETÁCIÓJA.

„Interpretáció” – mint matematikai szakterminusz? Ez a hermeneutika, a metafizika egy olyan ágának a szava, amely iránt a matematikusok semmi gyöngédséget nem mutattak. De Beltrami a századvég egyik legnagyobb és általánosan elismert matematikusa volt, és az ő hermeneutikáját nem lehetett nem komolyan venni!

Beltrami ideája nemcsak új, hanem – amint zseniális gondolatokkal gyakran előfordul – rendkívül egyszerű is volt. Az euklideszi térben felállítható a nem euklideszi világ egy térképe. Ez a dolog lényege. Ezt a térképet Beltrami az általa újonnan bevezetett „modell” szóval jelölte. Természetesen ugyanaz érvényes a nem euklideszi síkra is: ebben felállítható az euklideszi világ egy térképe.

De az a konfiguráció, amely a nem euklideszi világ térképe, az euklideszi síkban fekszik, és annak természetes része. Éspedig egy nagyon kicsiny, véges része. Például egy tetszés szerinti körlap, mint egy diszkoszorong vagy egy tányér, amelyre csupa körív van rajzolva. Ezek mind két pontban metszik a kör kerületét, és azt vagy derékszögben, vagy rézsútosan teszik. A körlapon láthatók azonban más, kisebb és teljes körök is, meg olyanok is, amelyek a korong periferiáját csak egyetlen pontban érintik. Azt hiszem, az olvasó ezt minden rajz és minden előzetes geometriai ismeret nélkül is

maga előtt látja. Sőt azt is azonnal látja, hogy a kör peremének egy pontját sok, végtelenül sok olyan körív metszi, amelyek mind merőlegesek a perifériára, és a kerület közös pontjában ezek csak érintik, de nem metszik valamilyen szög alatt egymást, tehát hogy a közös pont irányában konvergálnak, az ellenkező irányban azonban ezek mind a körperem egy másik pontja felé tartanak és divergálnak. Egy elsőséves matematika, fizika szakos vagy mérnökhallgató számára egyszerű szemináriumi feladat a kör belső konfigurációjának más tulajdonságait is bizonyítani. Így például, hogy három körív, amelyek a kör kerületén legalább három és legföljebb hat különböző pontjára merőleges pozícióban állanak, egy három oldallal szegélyezett vagy akár három – a korong belsejében fekvő – szöggel rendelkező konfigurációt alkotnak, és hogy szögeik összege mindenképpen kisebb két derékszögnél, és zérus is lehet.

De mi köze mindennek a nem euklideszi geometriához?

Semmi, igazán semmi.

Mindezek az eukleidészi sík sajátos, specifikusan eukleidészi tulajdonságai, és a logikai inferencia szükségszerűségével következnek az euklideszi geometria axiómáiból és teorémáiból.

Ahhoz, hogy ennek a korongnak valami köze legyen a nem eukleidészi világhoz, és különösen, hogy annak abszolút pontosságú térképe lehessen, szükség van egy szubjektumra. Ez a szubjektum – ez, azt hiszem, világos – nem lehet egy földmérő, azaz csupán egy belső, kognitív szubjektum, amelyik csak az eukleidészi világ megismerésére van korlátozva. Ez a szubjektum csak egy poéta lehet. Igen, egy poéta. Mert az ő feladata abban áll, hogy ezt a körös konfigurációt mint metaforát fogja fel – egy más, egy nem eukleidészi világ allegorikus reprezentációját egy eukleidészi amfiteátrum körvonalain belül. „*Hajnal fekete teje, mi iszunk téged este, mi iszunk téged éccaka*”: a poéta tudatosan más tartalommal tölti meg a szót, mint amelyet világának anyanyelve annak tulajdonít, visszaél a szó eredeti jelentésével és ezzel a paronomáziával – egy más, egy teljesen új érzelmi világgal – a saját világával ajándékozta meg azt, aki szavát felveszi magába és magáévá teszi.

A geometria csak abban különbözik a verstől, hogy annál sokkal, de sokkal egyszerűbb.

Az a paronomázia is, amellyel Beltrami saját geometriai metaforáját költötte, rendkívül egyszerű, és az olasz géométer maga adta meg a dekódolás kulcsát is: az eukleidészi anyanyelv szavát, amelynek eredeti jelentése „a kör peremére merőleges körív” – és amelyik éppen ezt a jól látható tárgyat jelöli –, Beltrami metaforája átviszi egy költői nem eukleidészi nyelvbe, és paronomáziája egyszerűen a közismert „egyenes” szó értelmét tulajdonítja neki – egy mindenki számára láthatatlan nem eukleidészi síkban. Ez a sík azonban minden irány felé nyitott, határa nincs. Ennek a nem eukleidészi síknak ezért csupán az eredeti kör belseje felel meg. Ez egy nyitott körlap, amely úgy jön létre, hogy az adott kört meghámozzuk, mint egy diót, lehámozzuk a héját, és a semmibe vetjük, abba a nemlétbe, amelyben a nem eukleidészi sík végtelenje is fekszik. De ez a sík olyan tér, amelynek kiterjedése végtelen. Ezért az invariáns nem eukleidészi mértékegység, például „egy kilométer”, képe az eukleidészi térképen egy a kör lehámozott és nem létező héjának irányába mindjobban zsugorodó, mindjobban összehúzódó körív által van leképezve. „*Egy dióhéjban ellaknám, s a végtelen tér királyának vélném magam*” – hangzik Hamlet, a dán királyfi gyönyörű metaforája, a hercegé, aki mint ennek a végtelen nem eukleidészi térnek a belső szubjektuma és királya Shakespeare-t, a poétát játssza a színpadon. És ezt a világot tette láthatóvá Maurits Escher egyik legismertebb grafikája, a CIRCLE LIMIT IV. is – egy eukleidészi térkép, amely

fehér angyalok és fekete ördögök nem eukleidészi táncának végtelenbe nyúló figuráját ábrázolja.

Ki vette észre, hogy több mint két évezrede a geometriai terminológia metaforái átkerültek az irodalomba? Senkiben nem keltett megbotránkozást az a paronomázia, amely a kör, az ellipszis, a parabola, a hiperbola szavakat mint stilisztikai figurákat, retorikai kúpszeleteket értelmezi. Beltrami annak idején általános szenzációt keltő retorikája a matematikának egy addig ismeretlen, soha nem is sejtett, rendkívül termékeny és ma már óriási kiterjedésű és jelentőségű új ágát, a modelleméletet alapította meg. De az a szó, hogy INTERPRETÁCIÓ, amely a nevezetes olasz munka programatikus címében szerepelt, nem volt retorikai figura. Jelentése megfelel a szó eredeti értelmének: a hermeneutika bevonult a matematikába. És az összes tudomány között a matematika az egyetlen, amelyben a hermeneutika azóta is mint professzionális jellegű szaktárgy van jelen.

Ennek a matematikai hermeneutikának első, annak idején óriási feltűnést keltő jele volt Beltraminak az a tétele, hogy ha a nem eukleidészi világ logikailag abszurd, és ellentmondást tartalmaz, akkor ez szükségszerűen megnyilatkozik a térképén is, amelyik az eukleidészi térbe van beágyazva, és ezzel az eukleidészi világ is *szükségszerűen* megsemmisül, mint egy kozmikus katasztrófa, a „Big Crash” áldozata. És megfordítva – ezzel ugyan nem gyanúsította soha senki –, ha az eukleidészi világ ellentmondást tartalmazna, akkor ennek jelen kellene lennie a nem eukleidészi síkba ágyazott térképében is, és így vele együtt összedőlne a nem eukleidészi világ is, anélkül, hogy ez valakiben is sajnálatot keltene. Mint a hidegháború MAD – *Mutual Assured Destruction* – nukleáris stratégiája, ha kiütne a Saccheri által várt meleg geometriai háború, a *diuturnum proelium* a két egymás ellen beszélő világ között, akkor egyszerre semmisülne meg mind a kettő. Kudarca volt Saccheri legnagyobb szerencséje. Mert ha a munkáját záró scholionnak igaza lett volna, és tényleg sikerül „*e könyv teoreáinak egyetlen célját*” megvalósítani és kimutatnia, hogy a nem eukleidészi „*ellenséges hipotézis ellentmond önmagának, és ezáltal gyökerestül ki is van irtva*”, akkor a saját szemével kellett volna látnia, hogy ahelyett, hogy biztos alapokra helyezi, automatikusan megsemmisítette volna az eukleidészi világot is.

Beltrami és Saccheri olasz szövetsége azonban maga után vonta a két ellentétes világ logikai szolidaritását is: ha az egyik világ önmagában konzisztens és él, akkor szükségszerűen élnie kell a neki formálisan ellentmondó ellenvilágnak is. Mint Trisztán és Izolda élni és meghalni is csak együtt tud.

A geometria gonosz demiurgosza: Platón kommentálja Kratülosz filozófiáját. Ezzel bezárul a hermeneutikai kör, amelynek elején egy kommentár áll: Arisztotelész kommentál néhány heterodox – az eretnekség gyehennájának leheletét árasztó – nem eukleidészi tételt.

Az Arisztotelész által emlegetett eredményekre a platóni Akadémiában és annak környezetében jutottak a geometerek, és KRATÜLOSZ-ában Platón már nyomatékosan figyelmeztet arra, hogy ezek csak egy *gonosz demiurgosz* titkos műveként jöhettek létre, és az általa kommentált és kommentárjában tagadott mester, Hérakleitosz filozófiájával kacérkodnak. Az ettől származó és egy „*szigorú múzsa*” által inspirált sötét szót A SZOFISTÁ-ban idézi Platón, majd később a NIKOMAKHOSZI ETIKÁ-ban Arisztotelész is: *az egymástól széthúzó mindig összetart, az ellentétből születik a legszebb harmónia.*

A nyelv demiurgosza – kommentálja Platón Kratüloszt, Hérakleitosz tanítványát – neveket fabrikál, és ez az onomaturgosz az általa fabrikált neveket, primitív, nem de-

finiált terminusokat, szavakat saját maga által megszabott nyelvi szintaxis bizonyíthatatlan és megcáfolhatatlan axiomatikus törvényei szerint fűzi mondatokba és összefüggő szövegekbe. Az ontológiai prioritás a nevet, a primitív terminust, a szót, a beszédet, a szöveget illeti meg. Ezeket másolják abszolút egzakttsággal és *a posteriori*, utólagosan a tárgyakat, és nem megfordítva: nem a név a tárgy névmása, hanem ellenkezőleg, a tárgy a név *mása*. Ugyanaz, egyszer mint azonos, másodszor mint az azonos saját nevének *mása*, mint név-*mása*, van jelen.

Nem konvencionális név jelöl Kratülosz nyelvében egy már eleve meglévő tárgyat, hanem a tárgy az, amelyik azzal felel az őt hívó és létrehívó szónak, hogy abszolút hűséggel aláveti magát, és mindenében, még legapróbb részleteiben is megfelel az őt definiáló szövegnek. Meglétevel és tárgyi felmutatásával felel saját neve hallatára, *korespondál* a demiurgosz által szavalt szózat hívására.

Ez egy nyilvánvalóan megfordított világ invertált ontológiája. Mert minden tisztességes világban a szavak kötelessége utólag nevet adni és leírni a már meglévő tárgyakat, még akkor is, ha az abszolút hűség itt mindig csak elérhetetlen ideál marad.

És hogy az inverz világ mennyire abszurd, azt Platón kommentárja azzal bizonyítja, hogy ebben minden dolog két példányban van jelen: először mint név és szó, másodszor mint tárgy. Egy és ugyanaz a Kratülosz – a hús-vér személy, Kratülosz és a név „Kratülosz”, de olyan név, amelynek verbális testét ugyanazok az erek szövik át, és amelyekben ugyanaz a vér folyik, mint Kratülosz tárgyi testében. Kratülosz mint tárgy ugyanazokból a betűkből áll, mint „Kratülosz”, a név. És mindezek tetejébe: az ontológiai prioritás a névé. Kratülosz személye azzal felel neve, „Kratülosz” hallatára, hogy felmutatja saját magát mint olyan tárgyat, amelyik abszolút hűséggel felel meg nevének – mint nevének saját *mása*.

Abszurd világ?

Igen. Ezzel Kratülosz maga is egyetért.

De ez, éppen ez a geometerek világa. Mert a három betű A, B, C kompozíciója, az „ABC háromszög” neve, és ez a név az, amely ontológiai prioritással bír. Az ABC *háromszög* – mint geometriai tárgy, mint egy és oszthatatlan *szimplex* – perfekt forma, amely abszolút egzakttsággal másolja nevét: a *háromszög* tárgyi szava megfelel a szekuláris sík szentháromsága nevének, és mint ilyen az egy és oszthatatlan „ABC háromszög” névnek a *mása*. Mindkettő ugyanazokból az elemekből, egyazon betűkből áll. A „háromszög” név viselését a következő – se nem bizonyítható, se nem megdönthető – axióma jogosítja: „*A három jel egyike sincs a másik kettő között.*” Ez olyan állítás, amely nyilvánvaló módon ellentmond az ezen a lapon olvasható szövegnek, hiszen itt – ezt a vak is látja – a B betű az A és a C betű között van!

De ez még nem minden.

Mert ez a három jelből álló név nem tartalmaz semmivel sem kevesebbet – de nota bene, semmivel sem többet –, mint azt, amit a neve mond: a három betűt, A, B és C. Ezek a jelek – ahogy Eukleidész, aki a „pont” szót nem ismeri, nevezi őket – a *csúcsok* nevei. Tartalmazza ez a név a három betűpárt, AB, BC, CA, amelyek szintén oszthatatlan *jelek* és a tárgyi *oldalak* nevei. Tartalmazza végül a három betű kombinációját, ABC, amely az egy és oszthatatlan *háromszög* kétdimenziós testének neve.

De a háromszög rajzának szemmel látható ténye azt mutatja, hogy két csúc között még más pontok is vannak!

Umso schlimmer für die Tatsachen!

Mert ez a rajz és a rajzoló dolga, nem a geometriáé. A geometria – a geometriai

figurák nonfiguratív tudománya, geometriai tárgyak és geometriai tények biztos tudása. Ezeket azonban – mint ahogy Platón több ízben mondja – *nem a test, hanem csak a szellem éles szeme látja*. És két betű jele „között” akkor és csak akkor van mindig egy harmadik, ha ezt – a szellem szabad döntése folytán – egy további független axiomatikus állítás biztosítja. Ha nem, akkor nincs. És azt az axiómát, amely egy harmadik jel egzisztenciáját – a másik kettő „között” – kategorikusan *tagadja*, semmiféle bizonyítás és még kevésbé egy nyomorúságos rajz megdönteni nem tudja.

Ellenben erre az axiómára felépíthető egy önmagában konzisztens geometria, sőt olyan is, amely ráadásul még specifikusan euklideszi is.

Ez összesen négy pont jeléből, az A, B, C, D betűkből és ezek kettős, hármas és négyes kombinációjából áll. Ezek „nevek”: a kettős kombinációk neve az „egyenes”, a hármasé a „háromszög” és a négyesé a „teljes sík”. Ezeké az ontológiai prioritás. A *pont*, az *egyenes*, a *háromszög*, a *sík* geometriai tárgyai ezeknek a „neveknek” a mása, utólagos tárgyi hiposztázisa. A sík, vagyis az ABCD betűk tetragrammájának univerzuma önmagában zárt *világ*, véges kétdimenziós tér, amely mindössze négy pontot, hat egyenest, négy háromszöget – és természetesen önmagát – tartalmazza. Ennyit és semmivel sem többet. Egyik *pont* sincs a másik kettő „között”, egyik pont sincs egy *háromszög* „belsejében”. De minden egyeneshez rendelve – egy rajta kívül fekvő ponton át – egyetlen olyan egyenes létezik a síknak ebben a világában, amelynek nincs vele közös pontja. Például a C pont nem fekszik az AB egyenesen, és egyetlen olyan egyenes van (CD), amelyiknek az AB egyenessel nincs közös pontja. Ez a szövegből azonnal kiolvasható. És amit így olvasunk – az éppen a *párhuzamosok eukleidészi tétele*. Amit a szöveg ír, az mind léttel bír a tárgyban, amit a szöveg nem mond, az nem létezik. És a szövegből az is kiolvasható, hogy ez a sík önmagában zárt, mint a gömb kétdimenziós felülete, de – a gömbbel ellentétben – lapos, és nincs semmi görbülete.

Kicsoda Emma Bovary? „Emma Bovary” – a flaubert-i nyelv demiurgosza által koncipiált szöveg, és semmi más. „*A szöveg minden*” – mondotta volt Gustave Flaubert, a flaubert-i nyelv platóni demiurgosza. A szöveg minden, és a szöveg mindent tud, ami Emma Bovary bűnös testében, érzéki és érzékeny lelkében végbemegy. És ami nincs a szövegben, nincs „Emma Bovary” nevében és szavában, az nem létezik Emma Bovary személyében sem. Mert Emma Bovary láthatatlan lelke és tapinthatatlan teste a flaubert-i nyelv demiurgosza által fabrikált név, „Emma Bovary” tárgyi mása. Nem inegzakt kép-mása, nem csupán hasonlatos hason-mása, mint egy illusztráció rajza vagy egy film – nem, hanem az irodalmi tér verbális terében aktuális realitással bíró tárgya, a „név” abszolúte egzakt másolata, reprodukciója, utólagos *utánzata*.

Nincs, csak két egzakt tudás: regény és geometria, matézis és poézis.

De Platón kommentárja – amelynek jelentését és jelentőségét csak 1982-ben fedte fel Vittorio Hösle kommentárja egy a *Philologus* című szakfolyóiratban publikált és időközben ismertté vált munkájában, amely a még nagyon fiatal szerző nevére azonnal felhívta a szakma figyelmét – főleg azért bírálja Kratülosz filozófiáját, mert ennek egyik alapvető tézise azt állítja, hogy a nyelv, a szöveg logikai *konzisztenciája*, belső ellentmondás-mentessége nemcsak szükséges, hanem már önmagában elegendő is ahhoz, hogy a szöveg egészének *igazságát is garantálja*.

De az a *hamis tézis* – az ismert és elismert geometriai igazság antitézise –, melyet a gonosz demiurgosz mint törvényhozó *nomotetosz* helyezett az általa fabrikált új geometriai anyanyelv alapjaihoz, olyan nem eukleidészi hipotézis, amelyből – bár a logikai dedukció kényszere folytán – a következmények hosszú láncolata szigorúan levezet-

hető. Ez a verbális szövevény minden belső ellentmondástól mentes, és egy *önmagával egyetértő, önmagával harmonizáló* verbális szimfónia – ilyenek tudja ezt Platón –, amelynek minden egyes állítása ugyanazt a hamisat mondja. Így ez az ellenpélda – amint Platón teljes joggal állítja – eklatáns cáfolatát szolgáltatja Kratülosz tételének: íme, a geometria tanúsítja, hogy a szöveg logikai konzisztenciája nem lehet egyben igazságának garanciája is.

Teljesen ki van zárva, hogy egy ilyen önmagában konzisztens nem eukleidészi szöveg valamilyen speciális geometriai probléma megoldásaként jött volna létre. Sem a hétköznapi élet szükségletei, sem a szakmán belüli professzionális problémák nem indokolhatták létrejöttüket.

Tisztán spekulatív munka eredményei lehettek csak.

Annak illusztrálására, hogy hová vezethet a szó ontológiai prioritása, Platón egy – nyilván az életből merített, megélt és ismert – példára hivatkozik, nevezetesen egy olyan eseményre, amely a „diagrammák”, tehát – amint Hösle kimutatta – a *geometriai bizonyítások* inferenciális birodalmában zajlott le. A Platón által idézett *ellenpélda* felmutatása Kratülosznak azt a feltűnő, hihetetlenül eredeti és önmagában valóban zseniális tézist hivatott megdönteni, amelynek értelmében a logikai konzisztencia egyben egy önmagában minden belső ellentmondástól mentes szöveg igaz voltát is garantálná. Ha itt, a geometriában, a deduktív logikai levezetések, a bizonyítás kiindulópontja egy hamis állítás – és Platón ezt olyan kifejezéssel, „*proton pszeudosz*”, jelöli, amelyből az idők folyamán terminus technicus lett a logikában –, akkor, „*mindaz a szám más állítás*”, ami ebből az „*első hamis*” téziszből „*kényszerű módon következik*”, önmagában a *fortiori* konzisztens marad – ezek „*mind egyetértének egymással*”. Ez a *proton pszeudosz* olyan állítás, amelynek *hamis* volta csak annak számára ismeretes, aki „*elsőként helyezte a szavakat*” a nyelv alapjaihoz, és aki, ezt téve, „*megbollott és kicsuszamlott*” bár, de állítása hamisságának teljes tudatában járt el, és az összhang megtartásának általa alkalmazott kényszere immár a logikai inferencia természetes, belső kényszere. Ez a *proton pszeudosz* természetesen lehet olyan állítás, amelynek *hamissága csekély és rejtett* – úgy, hogy a névadó és a nyelv törvényeit meghatározó demiurgosz nyelvét mint anyanyelvüket beszélők számára nem felismerhető. Ennek folytán aztán tévúton járnak, abban a tudatban élnek, hogy az igazat mondják, amikor – a gonosz demiurgosz által elkövetett csalás áldozataiként – csak hamisat beszélnek.

A szöveg egyértelmű. Ezt Hösle részletes filológiai analízise kielégítő módon bizonyítja. A pszeudosz kifejezést Platón konzekvensen egyedül olyan állítás vagy beszéd jelölésére használja, amelyhez a „hamis” logikai értéke mint metapredikátum van hozzárendelve. A diagramma szó jelenthet – úgy, mint az összes modern nyelvben is – szokásos diagrammát, de az antik szóhasználatban emellett éppúgy olyan gondolatmenetet is, amely egy geometriai idomokra vonatkozó állítás szigorú logikai *bizonyítását nyújtja*.*

* A diagramma szó összesen nyolcszor fordul elő Brandwood elektronikus PLATÓN-INDEX-ében. Ezek közül csak egyetlenegyszer egyértelműen a közönséges és a maival megegyező „diagramma” értelmében. Két másik esetben a szó értelmezhető úgy is, mint szokásos diagramma, de úgy is, mint geometriai bizonyítás. A fennmaradó öt esetben a szó egyértelmű jelentése: „bizonyítás”. Bonitz manuális INDEX-e szerint Arisztotelésznél a szó tizenkétszer fordul elő: négyszer a közönséges diagramma, a többi nyolc esetben ismét a geometriai bizonyítás jelölésére. Ióánnész Philoponosz kommentárja e helyek egyikéhez szintén egyértelmű: „*a geometriai bizonyítás magukat a teoreémákat*” – azaz a bizonyítással kísért geometriai állításokat – „*diagrammának nevezik*”. Ugyanezt állítja Aphrodisziasz Alexandrosz is más hasonló helyekhez fűzött kommentárjaiban.

Magyar kommentár Platón KRATÜLOSZ-ához. Ennek kapcsán kötelességemnek tartom felhívni az olvasó figyelmét arra, hogy ennek a passzusnak a szövege, amely a KRATÜLOSZ legújabb magyar verziójában olvasható, egy olyan kommentár, amelyet szerzője, Szabó Árpád mint a szöveg fordítását nyújtja az olvasónak, de amely nemcsak mint kommentár, hanem mint fordítás is velejéig hamis. Az interpretáció hamisságának az kölcsönöz különleges súlyt, hogy ez a passzus képezi Kratülosz nyelvi tragédiájának drámai csomóját, erre irányul a gonosz demiurgosz metafizikai színjátékának egész cselekménye. Két magasfeszültségű, komplex és rendkívüli professzionális felkészültséget igénylő eszme görög drámája helyett két eunuch lagymatag, semmitmondóan banális magyar csevegésével ajándékozza meg a fordítás kozmetikai operációja az olvasót.

Az utóbbi évtizedek folyamán publikált nagyszámú dolgozatában Szabó Árpád kategorikusan tagadja, hogy a „diagramma” szó valaha is bizonyítást jelentett volna. Ehhez meg is van a tagadhatatlan joga, és ez a jog még csak nem is vonja maga után olyan szövegek idézésének kötelességét, amelyek nem egészen látszanak egyezni saját koncepciójával. Legitim jogával élve Szabó tökéletes összhangban is marad saját koncepciójával, amikor a KRATÜLOSZ fordításában *geometria* helyett nagy általánosságban *matematikáról* beszél. Ez a magyar szó – etimológiája ellenére – nem ismeretes a görögben, és már csak ezért is félrevezetheti a magyar olvasót. A hasonló hangzású görög szó – összes lehetséges variációjában – 917-szer fordul elő Platón összes szövegében, és mindig valamilyen didaktikus tényt vagy ténykedést jelent nagy általánosságban: iskolai tantárgyakat, ezek megértését, tanítást, tanulást stb. Egyik sem szerepel abban a passzusban, ahol Szabó magyar „matematikája” olvasható. Szabó fordításában egyetlen szó sem utal arra, hogy Platón kritikus kommentárjának egyértelmű tárgya egy *diagramma*, magyarul „diagramma”, de a görögben ez geometriai gondolatmenet, és pedig – a KRATÜLOSZ-ban – explicite: az *igaz* tézisnek formálisan ellentmondó, tudatosan *hamis* geometriai téziszől logikai dedukció útján származtatott következmények láncolata. A névadó demiurgosz tudatos botlása vagy kicsuszamlása Szabónál csak ártatlan „tévedés”. A kiinduló hipotézis *hamis logikai értéke* Szabó fordításában egy „*matematikába kezdetben belecsúszott kis hiba, és utána mind nagyobb számban követik ezt mások is*”. De miféle „hiba”? Az olvasó természetesen valami olyasféle technikai hibára gondol, amelyet az általános gimnázium tapasztalatlan diákjai szoktak kötelező – magyar *matematikai* – feladataikban elkövetni, vagy ami valamilyen véletlen játéka folytán „*csúszik bele*” észrevétlenül egy magyar *matematikai* szövegbe. Ilyesfajta hibák azonban teljesen ismeretlenek voltak az akadémiai *gümnaszion* geometriai atlétái számára az általuk ott bemutatott görög *diagrammák* szellemi tornáinak figuráiban. És Platón ismételtén hangsúlyozza, hogy a nyelv demiurgosza olyan *felsőbbrendű és hatalmas démoni vagy isteni lény*, aki tökéletesen ismeri mesterségét, professzionális képességei csalhatatlanok, ellenben mint *gonosz demiurgosz* igenis képes arra, hogy az általa ismert igaz helyett a hamisat tételezze mint az általa alapított nyelv szintaxisának primitív állítását – nem bizonyítható, de nem is megdönthető axiómáját. Semmiféle „*belecsúszásról*” nincs szó, hanem nyomtatékosan csak egy a demiurgosz által – az elkövetett tett teljes tudatában – szabadon választott hamis téziszről. „*Csak a legtökéletesebb géométer, aki az igazat ismeri, bír azzal a képességgel, hogy a hamisat állítsa*” – olvassuk a geometria és az atlétika olimpiai bajnokának, Hippiasznak szentelt kisebbik dialógusában is. A „hiba” mindig csak szükségszerűen hamis lehet. De bármilyen tetszés szerinti *állításhoz* szabadon *hozzárendelhető* mind a „hamis”, mind az „igaz” logikai értéke, mind az állítás predikátu-

ma. És hogyan „követik” ezt a kezdeti kis hibát „mások is”? Szabó interpretációja egy diakrón, időbeli sorrendre utal, ami semmilyen kényszert nem tételez fel. Egyik hiba lehet ugyan egy másik következménye, de éppúgy lehetséges az is, hogy függetlenül jön létre időbeli sorrendben az első után, de nem következik belőle. Egyik vesztes lot-tószámot, amelyik csak kicsit tért el a nyerőszámtól, „mind nagyobb számban követik mások is”, de nem következnek belőle. Egyik következik a másikra és nem belőle. Platón szövege azonban kifejezetten akrón logikai sorrendről, tehát – amint azt Platón már jó előre és ismételten hangsúlyozta – kényszerű következményekről beszél. Egy adott téziséből következik egy másik állítás, belőle, a belsejéből – mert a következmény már benne van a hipotézisben, amely a következményt bensejében tartalmazza, és nem az időben, rajta a premisszán. És hogy Platón logikai ismeretei olyan mizerábilisak lettek volna, hogy ne lett volna képes különbséget tenni egy hipotézishez tudatosan hozzárendelt hamis logikai érték és valamilyen technikai jellegű „tévedés”, a kellő professzionális tudás híján fatális öntudatlansággal, észrevétlenül „becsúszott kis hiba” között, de főleg hogy ne lett volna képes megkülönböztetni az időben egymásra következő események diakrón sorozatát a logikai következmények – az inferencia immans törvényei által meghatározott – kényszerűen összefüggő akrón láncolatától: ez a gyanú a KRATÜLOSZ magyar fordításának olyan hermeneutikai munkahipotézise, amelynek eredetisége ugyan tagadhatatlan, de amelyet a KRATÜLOSZ szerzője aligha, még post mortem sem érdemelt ki.*

A bizánci Tzetzes ismert tudósítása szerint Platón Akadémiájának homlokzatán egy felirat volt olvasható, amely megtiltotta a belépést mindazoknak, akik nem járatosak a geometriában. Ez nyilvánvalóan légből kapott állítás. Hiszen – amint ez Platón dialógusaiból is bőségesen kiderül – a polisz demokratikus erkölcsi: egyenjogúság és az emberi méltóság abszolút tisztelete, mindenkinek – legyen az tudós vagy tudatlan – megengedték, hogy oda belépjen. Amikor Szabó Árpád megérkezett az Akadémia athéni csarnoka elé, fölnézett a homlokzatra: semmi írás, semmi nyoma a tilalomnak. Belépett.

* Szabó legújabb német nyelvű munkája egy 1994-ben publikált és a német tanulóifjúságnak szánt tankönyv: ENTFALTUNG DER GRIECHISCHEN MATHEMATIK. Ebből megtudjuk, hogy Sir Thomas Heath – Eukleidész és Arkhimédész –, valamint W. A. Wickard-Cambridge – Arisztotelész fordítója – hibát követ el, amikor a graphein igét – amelynek derivátuma a diagramma, és amelynek jelentése: valamilyen grafikus műveletet végezni, mint rajzolni, írni – bizonyos klasszikus helyeken a bizonyítani szóval fordítja. Aphrodisziai Alexandrosz ezzel azonos kommentárját Arisztotelészhez Szabó egyetlen tömör mondatban intézi el: „ez közönséges autoschediaszma”, azaz légből kapott állítás, amelyet szerzője az ujjából szopott. Ez azonnal ki is derül abból, hogy Alexandrosz tudósítása ellentmond Szabó Árpád ama kategorikus állításának, miszerint „sem a matematikában, és egyáltalán a görög szóhasználatban, soha nem volt a graphein egyértelmű a bizonyítással”. Mint argumentum ez ugyan nem különösen meggyőző, de legalább tömör és velős, kategorikus és autoritáshoz. „Tudomásom van természetesen arról is – fűzi hozzá ehhez egy jegyzetben Szabó –, hogy a közelmúltban számos ismert szerző és munka is (amelyeket itt nem nevezek meg) ugyanezt a nézetet vallja.” Az elhallgatás jogosságát a következő érv tekintélye hivatott bizonyítani: „Mindezeket a munkákat nem tartottam még olvasásra sem méltóknak, ezért fölöslegesnek tartom a velük való vitát” (i. m. 412., 421., 426. o.; Sz. Á. kiemelései). – Ez az argumentum ugyan nem egészen felel meg az attikai urbanitás ideáljának, de bátor, mert nem tesz engedelményeket az urbánus viták divatos stílusának, és valóban impozánsan főúri méltóságú. Ennélfogva méltó is arra, hogy a feudális vidék úri kaszinójának pedellusa elolvassa és kidobjon mindenkit, aki nem párbajképes, és akivel az uraságoknak méltóságukon aluli volna kezét fogni. Csak remélni lehet, hogy Németország tanulóifjúsága – az ott uralkodó demokratikus viselkedési szabályoktól nem befolyásolva – méltó megértéssel fogadja Szabó Árpád lovagias argumentumát.

Arisztotelész interpretálja a nem eukleidészi tételeket: geometria more ethico. Az Akadémia geométerei itt azzal voltak elfoglalva, hogy a számukra akkor rendelkezésre álló – tehát még Eukleidész előtt íródott – ELEMÉK szövegét kritikai kommentárnak vessék alá. Az ELSŐ ANALITIKA lapjain Arisztotelész nyíltan vitába száll „Azokkal” – általa közelebbről meg nem nevezett szerzőkkel, hiszen hallgatói minden bizonnyal tudták, kik azok az „Azok” –, akik az akkori ELEMÉK-hez fűzött kommentárjaikban egy a párhuzamosokra vonatkozó tételt úgy értelmeztek, mintha az már az általuk elfogadott axiómák segítségével szigorú bizonyítást nyert volna.

Arisztotelész kommentárjából világosan kiolvasható, hogy az ő értelmezése szerint – ellentétben „Azokkal, akik azt hiszik, bebizonyították a párhuzamosokat” – a geometria akkori rendszerében jelentős hézag éktelenkedett. Ugyancsak Arisztotelész kommentárja szerint ettől a súlyos hiányosságtól csak úgy szabadítható meg a geometria, ha a hézagot új axiómával töltik ki. Habár Szabó Árpád ezt az ismert munkát sem tartotta olvasásra méltónak, ennek ellenére az az axióma, amelyet Arisztotelész kommentárja hiányol, mégis olyan alapvető *princípium*, amelynek explicit bevezetését a geometria hézagtalan felépítése *parancsoló* módon követeli: „*princípium petere*” – ez itt az Arisztotelész által használt és klasszikussá vált kifejezés. És az a *princípium*, amely imperatívus módban *követeltetik* ahhoz, hogy a már fennálló geometria a jövőben szilárd és biztos alapon álljon, ez az állítás az, amelyről az ELEMÉK első lapján azt olvassuk, hogy elfogadása *megköveteltetik*. És ez az imperatívus csak mint választás és az eukleidészi posztulátum javára hozott szabad döntés eredménye jöhet létre.

Erre az eredményre vezet Arisztotelész további kommentárjának hermeneutikája. Az EUDÉMOZI és a NAGY ETIKÁ-nak azokban a fejezeteiben, amelyek az *emberi szabadságnak* vannak szentelve, Arisztotelész azzal igyekszik megvilágítani ennek a bonyolult fogalomnak az értelmét, hogy – amint mondja – a retorikai *parallela* figurájához folyamodik. A parallela – és ez egyben az egyetlen konkrét példa is, amit idéz – a *geometria*: az erkölcsi cselekvés ágensét, a praxis szubjektumát az jellemzi, hogy – minden külső kényszer távollétében – szabadon választhat két lehetőség között, éppen úgy, amint a geometriában is az eukleidészi és a nem eukleidészi háromszög alternatívája az, ami preferenciális választás és döntés. *Geometria more ethico constructa*: első ízben a történelemben Arisztotelész hermeneutikájában jelenik meg a szabadság a geometriai világ horizontján. Arisztotelész etikáinak sorai között található az a csipkebokor, ahonnan a geometrizáló isten kinyilatkoztatta a geometria szabadságát.

Szöveg – hermeneutika, interpretáció és exegézis; kommentár és metakommentár; superkommentár, hiperkommentár: a nem euklidészi geometria Eukleidész szakadatlan kommentálásának záróeredménye.

Filozófia

Mű és kommentár dialógusa a fizikai időbe ágyazott térben zajlik. Van történelmi kezdete, de kezdetét nem ismerjük. A jelenlegi időponthoz viszonyítva ez az egydimenziós diákrón tér két részre oszlik, és a jövő felé nyitott. Vége nincs – legalábbis addig nincs, amíg van emberiség.

A dialógus mint szöveg a pillanathoz kötött. A szöveg azonban mozdulatlanul áll a pillanatban. Ezért a dialógus sajátos verbális terét betöltő idő szubsztanciája akrón. Nem érvényes rá a fizikai idő természeti törvénye. Mint emberi lények, a beszélők az örökös és mozdulatlan jelen egyetlen és oszthatatlan pontjában vannak megfeszítve.

A jelen fix helyéből lehetetlen elmozdulniuk, nem térhetnek vissza a múltba, nem repülhetnek a jövőbe.

De: *verba volant*. A szavak repülnek. Folynak, *együtt* az idővel, együtt az idő folyamával, de az időben is, az idő, minden idők *belső* közegében: *et nos mutamur in illis*. A szó beszéde szabad. Szabadsága az az erő, amely megengedi neki, hogy minden akadály nélkül mozoghasson a jövő felé, sőt gyakran kelti azt az ellenállhatatlan érzést, hogy olykor még a múlt felé is szabadon mozog.

A Platón PARMENIDÉSZ-ében szereplő ifjú Arisztotelész – akiről a szöveg azt állítja, hogy később egyike lett a harminc zsarnoknak – már többször keveredett – és nem minden ok nélkül – abba a gyanúba, hogy ő ott, az eleata ontológia apagyilkos metafizikai tragédiájában Platón jövőbeli tanítványának, a mesteréhez hűtlenné vált Stagirítának, Arisztotelésznek a hangját szólaltatja meg. De gyakran felmerül az a kérdés is, hogy a platóni Akadémiában folytatott sokszólamú beszéd és ellenbeszéd pontjai és ellenpontjai vajon nem a jövő zenéjét, a két nagy matematikus, Cantor és Dedekind oratóriumának motívumait dalolgtatják-e.

És az arisztotelészi korpusz rezgő testéből kihallható jó néhány akkordja annak a partitúrának, amelyet az elkövetkezendő két évezred geometerei komponáltak a nem euklideszi geometria eljövendő születésének előkészítésére. Erről – vagy ennek az ellenkezőjéről – meggyőződhet, de legalábbis közelebbi képet alkothat az olvasó, ha időt szakít rá, hogy futó pillantást vessen egy néhány héttel ezelőtt a következő címen megjelent könyvem néhány lapjára: ARISTOTELE E I FONDAMENTI ASSIOMATICI DELLA GEOMETRIA. PROLEGOMENI ALLA COMPRESIONE DEI FRAMMENTI NON-EUCLIDEI NEL „CORPUS ARISTOTELICUM” (Introduzione di Giovanni Reale, Vita e Pensiero, Milano, 1997).

Oratio continua: a szövegek folyamatos dialógusa. A szellemi tér egyes hangjai interferálnak egymással, a tézisek kölcsönösen egymásba hatolnak, a szövegek átfedik egymást, a beszéd kontinuumát időnként más beszédek szakítják meg, finoman összefüggő gráfok mentén, más dimenziókból származó írások projekciója metszi a már leírt szövegek síkját. A kontextus azonban helyi diszkontinuitásokat és szerteágazó szakadásokat mutat. A mondatok szövege itt-ott csomókba szövődik, a gondolatok ozmotikusan átjárják és átítatják egymást, az egyik rendszer ideái csempész módon behatolnak az ellentétes rendszerbe.

A szövegek beszélnek egymással, szó játszik a szóval.

Egyik szöveg a másik szöveggel polemizál, mindegyik szót vált az összes többivel. A szövegek közötti szóváltás bonyolult, és gyakran csak rejtett utakon vezet a szót egyik helytől a másikig, a kontextus mégis összefüggő egészet alkot: a szöveg egymástól sokszor radikálisan különböző részeit elszakíthatatlanul összefűzi egymással az ellentmondás köteléke. *A barátság elválaszt – a gyűlölet, az ellenségeskedés, az ellentét elszakíthatatlanul összeköt* – idézi ismételten a METAFIZIKÁ-ban Empedoklész mondását Arisztotelész.

Önnön tagadásának intim köteléke elszakíthatatlanul köti önmagához a szellem oszthatatlan egy-egészét.

Nem könnyű kiismerni magunkat az *univers de discours* terében. A verbális tér finom struktúrája komplex, szövevényes, és rendkívül szubtilis szingularitások jellemzik. A polifon szöveg geometerek számára ismeretlen topológiája egzotikusan, sőt titokzatosan hat. Mintha egy magasabb dimenziószámú politóp projekciója jelent volna meg az írás lapos síkján.

A szellem káosza és immanens rendje. A verbális molekulák Brown-féle mozgása első pillanatban óhatatlanul a szavak anarchikus káoszát kelti a szemlélőben. Mindenki egyszerre beszél, és azt mondja, ami éppen eszébe ötlük. Mindenki ellentmond mindenkinek, mind felesel egymással, civódik, veszekszik, hevesen gesztikulál; mindannyian felizgatják magukat, és mindegyikük abszolút unfair módon viselkedik a mással. A szónak nincs vége, sehol egy világos, egyértelmű konklúzió. *Consensus omnium contra omnes*: semmilyen jel, ami megmutatná a kiutat ebből a zűrzavarból. „*Hogy megmondjam az igazat – olvassuk a Leibniz által ismételtlen megkísérelt ÚJABB PRÓBÁLKÓZÁSOK egyik lapján –, az igazság szinte szóba sem jön ezekben a gyülekezetekben. És különböző időkben ugyanarról a katedráról meghirdetnek egymással ellentétes téziseket. Casaubon úrnak megmutatták a Sorbonne termét, és azt mondták neki: Íme egy hely, ahol évszázadok óta folyik a disputáció. Azt felelte: És milyen következtetésre jutottak?*”

Idővel azonban kiderül, hogy az aleatorikus beszéd terének egésze a *negatív entrópia* törvényének van alávetve, egy olyan törvénynek, amely ellenszegül a fizikai környezet pozitív entrópiájának: dacára a vélemények állandó egymás ellen feszülésének – vagy éppen ezért –, a szellem terében az információ mennyisége szakadatlanul növekszik.

Szinte elkerülhetetlen az érzés, hogy a szövegeknek ebben az univerzumában egy rejtett logosz, egy immanens ráció dolgozik, amely meghatározott irányba mozgatja a verbális tömeget, és hogy valahol a horizonton, a végesen túl fekvő transzfinit helyben mégiscsak megsejthető egy telosz jelenléte – egy teloszé, amit az önmagát gondoló gondolat próbál kitalálni és eltalálni. Mindez persze bizonyíthatatlan, és meglehet, hogy nem is több holmi misztikus hitnél. De – amint az már lenni szokott azokkal a dolgokkal, amelyeknek meglétét egyedül a hit biztosítja – azokat is kiségheti ez a hittétel a szükségéből, akik nem hisznek benne.

Ezzel kapcsolatban talán nem lesz fölösleges emlékeztetni arra, hogy egy évszázaddal ezelőtt nem kisebb fizikus, mint Ludwig Boltzmann volt az, aki felismerte, hogy a világegyetem fejlődését lehetetlen megmagyarázni a klasszikus mechanikában érvényes kauzális szükségszerűség elvével, és hogy az univerzum csak akkor válik valamivel érthetőbbé, ha a mechanikus determinizmus princípiumát az állandóan növekvő *pozitív entrópia* elmélete váltja le. Ez a pozitív entrópia teleologikus szükségszerűséget visz be a kozmikus káosz világába, és egyben meghatározza az irreverzibilis idő ugyancsak pozitív folyamát – a múlttól a jelen, a jelentől a jövő felé.

A szellem kaotikus kozmoszában sem a klasszikus mechanika mintájára koncipiált kauzális, hanem inkább egy teleologikus szükségszerűség és a vele járó inherens negatív entrópia látszik uralkodni. És ez, egyedül ez, a negatív entrópia az a jelenség, amelynek következtében állandóan növekszik az információ mennyisége, a negatív entrópia törvénye az, amelyik megszabja annak a sajátos időnek – a *História* specifikus és immanens idejének az irreverzibilis folyamát. Mint az információmennyiség növekedését meghatározó entrópia, ez az idő is negatív: a jelentől a múlt felé folyik.

A *pozitív entrópia* az alacsonyabb valószínűségi értékektől a magasabbak felé emelkedik. Azokat a struktúrákat, amelyek előfordulásának kisebb a valószínűsége, felbontja, hogy aztán a szervesen világot a feltartóztathatatlanul *növekvő rendtelenség* állapotába döntse. A rendezetlen káoszba hulló anyagi világ a teljes stabilitásra, a teljes alaktalanság amorf keverékállapotára törekszik, és annak a valószínűsége, hogy ez az esemény megvalósul, egyre nagyobb lesz, egyre növekszik.

A *negatív entrópia* iránya ezzel épp ellentétes, ez a nagyobb valószínűségektől a kisebbek felé tart. Az események esélyei arra, hogy megütik a nagy nyereményt, a meg-

valóságát, itt folyamatosan csökkennek. Ennek ellenére: a negatív entrópia világa aktuális léttel bír. Ez a világ foglalja magába mindazt, ami él.

A szellem világa a valószínűtlenség birodalma.

„*Sikerei legragyogóbbjait olyan gondolatoknak köszönheti a matematika, amelyek ellentmondanak az értelemnek*” – jegyezte meg Hegel a JOGFILOZÓFIA-jában. Casaubon úrnak megmutatják azt a termet, ahol két évezrede folyik a disputáció arról, hogy lehetséges-e egy lehetetlen, egy nem eukleidészi világ. Azt kérdi: És milyen következtetésre jutottak? Azt felelik neki: Arra, hogy ez a lehetetlen világ nemcsak hogy lehetséges, hanem már meg is van, és aktuális valósággal bír.

Palimpszeszt

Ha akarjuk, ha nem, mindannyian egy világ középpontjában vagyunk. Ennek a világnak a gömb alakú burka vesz körül bennünket.

Az ég boltozatán a közeli múlt nyolc perccel korábbi Napját látjuk. Közvetlenül mellette és vele egy időben megfigyelünk egy csillagot, amely mélyebbről, egy ezer- vagy akár millióéves múlt mélyeiből küldi felénk sugarait. A firmamentum fénylő pontokkal van tele.

Szemünk előtt kibontakozik a különböző múltak égi színjátéka. Ezek mind ugyanazon az egy felületen egymásra rétegződve láthatók, szimultán, a diakrón idő egyetlen és oszthatatlan pillanatában – a mozdulatlan jelenben.

A szellemi firmamentum palimpszesztje. A szellemi firmamentuma palimpszeszt. Szemünk előtt megjelenő felülete, *epifániája* – amint ez Autolükosz könyvében, A GÖMBRŐL, AMELY FOROG-ban már Eukleidész előtt egy fél századdal is olvasható volt – a jelek összességének halmaza. És nem könnyű feladat az ezekkel a *jelekkel* íródott kriptikus írást megfejteni, a Nagymedve, a Sárkány, az Orion, a Dél Keresztje vagy a Bereniké Haja jeleit megtalálni benne, kiolvasni belőle a hélium eloszlását a kozmoszban, kibetűzni a neutronok és fotonok áramlását, megtalálni a „fekete lyukak” helyét a múlt galaxisaiban.

Ennek a firmamentumnak a középpontja ott van mindenütt, ahol egy szubjektum található, aki szövegét olvassa. Szellemi szférájának intim belsejéből kifelé nézve a szubjektum a szövegek firmamentumát szemléli. Az epifánia, a felület, amelyen a szöveg megjelenik szeme előtt, negatív görbületű. Ez volt minden bizonnyal a világnak az a *végtelen szférája*, amelyről a háromszor is legnagyobb, Hermész Triszmegisztosz beszél POIMANDRESZ-ében: „*centruma mindenütt, határa sehol*”.

A szöveget olvasni annyi, mint az elmúltra emlékezni. Az, ami kívül van, a világ mint szöveg ezáltal belevetítődik a szubjektum belsejébe. Minden olvasás transzformáció – a szubjektumon kívül, önmagában objektíve létező szöveg transzformációja, olyan transzformáció, ami a geometriában „gömbre vonatkoztatott inverzió” néven ismert: mindaz, ami kívül van, a gömböt magába ágyazó térben, az *belülre* kerül, belevetítődik a gömb belsejébe – a *belső* a külsőbe vetül, kívülre, a beágyazó térbe. Az inverziós szféra – mint egész – mozdulatlan, és a transzformáció ezt önmagára invertálja. Az inverziós szféra – önmaga invertált képe.

Minden egyes szubjektum inverziós felület az objektív szellem számára. A szellemi éggömb középpontja ott van, ahol a szubjektum, aki a külsőt leképezi a saját belsejébe, és így egyidejűleg emlékszik a különböző múltakra. A múlt nem tűnik el, nem merül el a feledés üres úrjében, nem nyeli el – hogy Platón szép szavát idézzem – „*a nemlét sötétsége*”. Az emlékezés különleges létállapot; a múlt létezése a jelenben. A valaha volt

jelenvalóvá válik, és az emlékezet belső terét feltölti tartalommal. A szubjektum belső szellemi égboltja negatív görbületű, belső felületén olvassa a külső szöveg jeleit. Ahogy azt a német szó, *Er-innerung*, mondja: belsővé teszi a külsőt. A külső a múlt. A múlt: az elmúlt mindaz, ami volt és már nincs. Az elmúlt a nem létező, és a szubjektum azáltal, hogy emlékszik rá, a saját valóságos jelenébe emeli, s ezzel továbbviszi, felemeli és megtartja a létben.

Nichts ist gegenwärtiger als die Vergangenheit – semmi sem jelenvalóbb a múltnál – írta nekem egyszer Sarah Smith.

Omnis lectio est selectio. És minden válogatás már interpretáció.

Fentebb idézett könyvem lapjain kísérletet tettem arra, hogy az olvasónak olyan kontextuális konfigurációkat mutassak be, amelyeket a szövegek amorf összességének masszájából választottam ki és foglaltam össze egyetlen konstelláció csillagképébe.

Sem az enciklopédiák alfabetikus rendezettsége, sem egy történelemkönyv kronologikus sorrendje vagy egy törvénykönyv jogi rendszerezése, de még csak a tudományos diszciplínáinak osztályozása, egyetlen hagyományos taxonómia sem érvényesült a könyv szövegének megszerkesztésében. Egymással időtlen egyidejűségben összekötve, együtt jelennek meg lapjain mind – Arisztotelész és Lobacsevszkij Eukleidésszel és Bolyaival, Platón és Dedekind Eudoxossal és Cusanusszal, Zénón és Sachcheri Hegellel és Cantorral, Plótinosz és Mallarmé Hilberttel és Franz Rosenzweiggel – *hic et nunc*, itt, a könyv lapjain és most, a jelen pillanatában, mindezek a szimultán múltak egyetlen oszthatatlan egészet alkotnak. A kötőszöveget, ami egyetlen egészzé kapcsolja össze őket, a jelek kommentárja és interpretációja.

Az író úr ír.

Az olvasó olvas.

Neve is van – már régen, szinte hihetetlenül régen. Neve az antik kiadóvállalatokban Anagnosztész, *olvasó rabszolga* volt, a mai kiadóvállalatokban egyszerűen *lektor úr*. Platón THEAITETOSZ-ának bevezetőjében tanúi vagyunk egy előkelő fiktív partinak, amelyen a kiadó bemutatja azt a nagy művet, amelyet maga az ifjú Theaitetosz, a Spárta ellen vívott korinthuszi csatában megsebesült zseniális géométer diktált halálos ágyán a megarai Eukleidésznek: „*Íme, a könyv* – és Eukleidész felmutatja az írást –, *adjuk a fiúnak, hogy olvassa fel.*” Majd a lektoráló rabszolga felé fordulva mondja: „*Vedd a könyvet, fiú, és olvasd.*” Ezzel a nyilvános felolvasással megtörtént a THEAITETOSZ publikálása.

Az író úr írásjeleket, fekete grafikát vet a fehér papírra. Ezekben az olvasó rabszolga jeleket lát. Az egész – egyetlen *jel*. Jel, amely – ezt Héракleitosz jelenti egyik sötét FRAGMENTUM-ában – mint „*az Úr, az orákulum ura Delphiben, nem beszél, nem is hallgat, hanem jelent*”.

A jel jelent, mint ahogy az eső esik, a hó havazik, a folyó folyik. De az, amit a jel jelent, csak az olvasó rabszolga tudásában van jelen. Ő, egyedül ő az, akinek értelme világot gyújt azáltal, hogy értelmet ad a feketének, ami a fehér lap epifániáján megjelenik előtte. Interpretálja a jelet, tartalmat rendel hozzá. Ezáltal és csak ezáltal lesz a fehér papír fekete foltjaiból jelentést hordozó szöveg, egyedül a szöveg viseli a jelentő jel méltóságát.

Ki írta a jeleket? És vajon mit is gondolt, mit is akart üzenni, milyen titkos szándék vezette akkor, amikor írt? Fölösleges kérdések. Ki írta az ÓTESTAMENTUM-ot? Ki az ODÜSSZEIA szerzője? Valaki? Vagy senki? Ha valaki, akkor a parapszichológia tudományának és nem az értelmes olvasónak a feladata kifürkészni titkos szándékait. De az is lehetséges, hogy ezt a grafikát nem írta senki a pergamenre, hanem a földből nőtt ki, mint egy fa, mint egy virág, vagy egyszerűen a természet leltárához tartozik,

mint egy kő vagy egy csillag. Mert a fekete jelek léteznek, és az olvasó készen találja őket a fehér papírlapon. És ez minden, ami van. Ami *lesz*, az a *szöveg*.

A szöveget az olvasó csinálja.

Az általam kiválasztott szövegek írásjeleinek dekódolása fentebb idézett könyvemben nemcsak hogy lehetővé tette számomra, de szinte meg is követelte, hogy a szövegeknek ezt az első pillantásra összefüggéstelen és szétszórtnak tűnő halmazát egy zodiákus jegyébe egyesítsem, amelyből én a gondolkodás galaktikus folyamának egyetlen oszthatatlan csillagképét véltem megpillantani. Ez az a csillagkép, amelyik a nem eukleidészi gondolat lassú kibontakozását vezérelte a *res gestae*, a diakrón történetes regisztáinak hosszan elkígyózó és viszontagságokkal teli útjain.

Kommentár: a szövegek dialógusa. Nemcsak a kommentár és az interpretáció, a dekódolás is szükségképpen dialógus. Kommentár már ennek az eredménye is, amely a palimpszeszt felületén már meglévő írás egy részét az írásjelek egy újabb rétegével fedi le.

A kommentár beszédben van az elmúlttal.

Az ehhez a beszédhez hozzárendelt idő a szubjektum belső ideje. És ez a belső szintén invertált idő. Mert a história saját ideje *negatív*: a szemlélőé, aki a múlt színjátéka előtt áll, visszafelé néz, tekintete a jelenből a múlt felé irányul. Nem csupán azért elmentés ez a természetes idővel, mert az irányítottsága inverz, hanem – és kiváltképpen – azért is, mert ez az idő nem folyik és nem is folyhat. Dimenziója, azaz geometriai kiterjedése nulla.

A história ideje artificális, mesterséges csinálmány, kifejezetten parafizikus, nyíltan ellenszegül a természet törvényeinek, de ez az egyetlen, amely a megismerő szubjektum számára utat nyit a múltba, feltárja előtte saját múltjának kapuit. Mert ugyanúgy, ahogy a jövőbeli kozmosz konstans ösztömege, energiája, sugárzása – a világegyetem történései, a kozmológusok mai tanúsága szerint – a négydimenziós téridő egyetlen pontjában volt összepréselve a Big Bang, az ősrobbanás pillanatában, úgy koncentráldódik egyetlen akrón pontban – a megismerő szubjektum tudatában – a gondolkodás szellemi kozmoszának múltbeli ösztömege is. Ez a pont, ez a toposz olyan *hely*, amelynek situsa kívül fekszik a fizikai téren és időn. Ez az a hontalan *hely*, ahol a história szubjektuma saját otthonában székel.

A história megismerő szubjektuma nem hagyja, nem hagyhatja el helyét. Ő Zénon „szárnyas nyila”, amely – mint ahogy Paul Valéry Sète kikötőváros TENGERTI TEMETŐ-jében látta – „*Sziszegve száll, csak száll, és mégse száll!*” (Somlyó György fordítása). Szubsztanciája az elmúltból áll. Benne, ebben az oszthatatlan fokális pontban koncentráldódik a negatív idő teljessége. Ez az a hely, amely magában őrzi a múlt felhalmozott gazdagságát és – a jelen értékeinek növekményével kibővülve – diakrón történeti pályáját követve továbbviszi a jövő felé.

A réges-rég kimúlt szerző korpuszába – akinek nyelvét *holt nyelv*nek tartják – behatolnak az új szavak. És mégis: azáltal, hogy szóba hozzák, a szöveg tovább beszél nyelvét.

Beszélni – élet, hallgatni – halál.

És azáltal, hogy a tegnapi szövegét ma is olvassák és kommentálják, a másik felveszi a múlt szavát saját tudatába, s ezzel felemeli a jelenvalóság meglétébe. *Tu me penses, donc je suis* – te gondolsz engem, tehát én vagyok.

A kommentár – a reá jellemző metanyelven – úgy beszél a szövegről, mint a megismerés előtte fekvő tárgyáról. Ezáltal szükségképpen helyet juttat a múltnak a jelen belsejében – aktuális jelenlétet biztosít az elmúltnak a lét világában. A kommentár azáltal

tal, hogy gondolja, bensővé teszi az elmúltat, befogadja a tudat jelenvalóságába, „hosszú napokkal bétölti őt”, és beleszővi örök élete szövedékébe.

A szövegek firmamentuma – a *philosophia perennis* – a szellem el nem évülő palimpszesztje.

Domokos Mátyás

AZ IRODALOM FINTORA

A *Holmi* 1998. szeptemberi számában látott napvilágot egy remek tanulmány (A FILOLÓGIA BOSSZÚJA, AVAGY GADAMER ESETE A PIETISTA HERMENEUTIKÁVAL), amelynek szerzője, Kisbali László egy filológus-Poirot mesteri logikájával, ráadásul olvasóinak semmilyen nyelvi nehézséget nem okozó beszédmód használatával mutatja ki, hogy a gadameri hermeneutika „hármasszabályának” – *megértés, értelmezés, alkalmazás* – harmadik tagja, az *applicatio* eszmetörténeti előzményeinek feltárása közben a WAHRHEIT UND METHODE elvilághíresült szerzője olyan forrásra hivatkozik (Joannes Jacobus Rambachius Jénában 1752-ben megjelent művére), amelyet gyaníthatóan soha nem is olvasott. Ha ugyanis olvasta volna, bizonyára feltűnt volna a nagy tudományú professzornak, hogy az a locus, amelyet „idéz”, egyszerűen nincs benne az eredeti szövegben. (De miért is olvasta volna el ezt a nyolcszáz oldalnyi, emészthetetlenül unalmas és száraz latin nyelvű kásahegyet?)

A groteszk és kínos végeredménnyel záruló oknyomozás e filológiai hiba – Kisbali László kifejezésével: „*azért ez elég nagy bolha*” – után újólág megerősíti a latin mondás igazságát, miszerint: In minimis Deus est maximus (amit szabad fordításban úgy lehetne talán magyarul visszaadni, hogy „apróságokban mutatkozik meg igazán a lényeg”). A Kisbali-tanulmány könyörtelenül következetes és kérlelhetetlenül pontos okfejtése ugyanis egyszerre „in vitro” és „in vivo”, vagyis: a filológia laboratóriumi sterilitásával és a valóságos eszmetörténeti folyamatok életteljes felidézésével mutatja meg, hogyan él tovább korról korra és rendíthetetlenül az irodalomról való gondolkodás tudományában (vagy amit annak hiszünk) az emberi intellektus talmudmagyarázó, szofisztikára és skolasztikára hajlamosító ösztöne mint a filologizáló-filozófiai és filozófálgató-filológiai gondolkodás már-már archetipikus meghatározója (hogy én is tudományosan fejtszem ki magam).

De nem ez készítetett ennek a jegyzetnek a megírására. Hanem amit Kisbali László filológiai tényfeltárása juttat eszembe, s ami számomra, az egyszerű olvasó és műélvező számára legalább ilyen izgalmas kérdés. Azon ugyan jót mulattam, hogy a gadameri *applicatio* fogalma hermeneutikai értelemben „meztelen”, s ennek kimondása e briliáns tanulmány hervadhatatlan érdeme (miáltal komoly nemzetközi feltűnést is keltethetne, ha megjelennék valamely világnyelven), de olvasása közben mind erőteljesebben arra kellett gondolnom, hogy az esztétikai jellegű *applicatio*nak, amely nyilvánvalóan egyidős az irodalomról való tudatos gondolkodás történetével, tehát létezett évszázadokkal (ha nem évezredekkel) Gadamer előtt is, s léteznék akkor is, ha

Gadamer soha nem lett volna, mindenkor elkerülhetetlen – szükségszerű és kényszerű – előfeltétele a művek megértése és értelmezése. – S hogy hogyan működik ez a bizonyos „alkalmazás”, milyen szemléleti-világnézeti megértés és értelmezés – vagy ha tetszik: meggyőződés – munkál benne, annak feledhetetlen példája az a beszélgetés, amely József Attila és Ignótus Pál között zajlott a Japán kávéházban, amikor József Attila azt fejtegette, hogy ő bármelyik vers szövege alapján meg tudja mondani, vajon forradalmár volt-e a költője. – Ugyan! – vetette ellene Ignótus, aki feljegyezte kettejük beszélgetését –, hát itt van például A PUSZTA TÉLEN... – „*Mint kiűzött király országa széléről / – vágta rá kapásból József Attila a költemény záró fejezetét – Visszapillant a nap a föld pereméről, / Visszanéz még egyszer / Mérges tekintettel, / S mire elér szeme a túlsó határra, / Leesik fejéről véres koronája.*” Nem (csak) az a fontos tehát, hogy Rambach könyvében, amelyet Gadamer nem olvasott, csak hivatkozott rá, szerepel-e az applicatio, hanem legalább ilyen fontos talán, hogy mi a motivációja a mindenkori applicatióknak a művekről való olvasói gondolkodásban.

Egyébként éppen Gadamer (és követői) művészetfelfogásából következik, hogy anynyi jogosult, mert létező-valóságos (de ebből következően szükségképpen csak *részleges*) megértés és (*részleges*) értelmezés képzelhető el, ahány olvasója, befogadója támad egy-egy műnek, s ezeket a befogadói értelmezéseket elvileg ugyan milyen szempontok szerint lehetne tudományosan hierarchizálni? De Kant ismeretkritikai és Heisenberg kvantummechanikai kutatásainak elvi következtetései óta még a legelvakultabb filológusok és filozófusok sem hihetnek a *teljes, adekvát* ismeret megszerzésének a lehetőségében (még ha ez az elvben általuk is méltányolt igazság gyakorlatilag nemigen feszélyezi őket abban, hogy tüzzel-vassal ne törekedjenek egyedül üdvözítő elméleteik hegemoniájának a biztosítására...).

S mindebből persze (ha ugyan nem tévedek) eo ipso következik az is, hogy minden megértés és értelmezés csak részben lehet „igaz”, de ugyanakkor kiküszöbölhetetlenül „hamis” is. Talán éppen ebben rejlik a természetes magyarázata, hogy az *alkalmazás* módját s annak axiológiai eredményeit, tehát egy-egy kor(szak) esztétikai közmegegyezésen alapuló ítéleteit törvénytzerűen kezdi az idő rozsdája. A rút feledés poklát és purgatóriumát hermeneutikánk természetének és határainak ez az objektív determinációja működteti. Az irodalom tényeivel, a művekkel szembesülve tudomásul kell vennünk a (*részleges*) igazság és a (*részleges*) hamisság együttlétét gondolkodásunkban; akkor is, ha mindezeket belátva nem a „*részleges*”, hanem a „*totális*” ismeretelméleti (és hermeneutikai) szkepszis szemüvegével olvassuk a szövegeket. A lényeges kérdés számomra az, hogy *mikor és kinél, mekkora* az „*applicatio amplitúdója*”, s mikor leng ki olyan mértékben, amit maguk a művek s befogadásuk élménye már semmiképpen sem hitelesíthet. Magától értetődően, „*tényszerűen*” és „*tárgyszerűen*” – ahogy a filológusok és/vagy a filozófusok szeretnék. S mikor válik uralkodó irodalmi divatok szemellenzójévé? S talán ez az a kérdés, ahol az érzékeny, magányos olvasó esetleg biztosabban „*megfogja a labdát*”, amit Gadamer alapművének mottója értelmében (és Márton László fordításában) „*egy örök játszótársnő vetett / épp a kezed közé, pontosan / kimért röppályán, mely kerek egység / Isten hídjában; feltűvel, zuhan: / akkor lesz a fogni-tudás képesség – / nem a tiéd, egy világé*”.

Somlyó György

NÓTA MALA

Koncert előtt

semmi nem jut az eszembe
senki nem ül velem szembe
ami közel az is messze
ami elvész az sincs veszve
egyszer volt de mindig leszve
az se kell és nem kell ez se
talán még egy nyári este
Tivoliban Villa d'Este
szökő vizek zene-teste
még egy alkony Budapestje
a híd fölött kékre festve
s hullócsillagként a versbe
ha még egy rím beleesne

Koncert után

nem emel mennybe a koncert
zene sem kínál tilos *szert*
nem szállok pokolra koncért
nem vonz a lét hogyha konkrét
nem vonz ami benne absztrakt
kifut alólam az aszfalt
befútt a hamu mint Pompéit
-----
ne kérdezd úgysem tudom mért

KIS DAL, AMIT HEINRICH HEINE KIHAGYOTT A „BUCH DER LIEDER”-BŐL

szerettem – most gyűlölöm
emlékét összetöröm
még jó ha meg nem ölöm
(sziszegi egyik felem)

szerettem – hát szeretem
(suttogja másik felem)
hisz ha volt – a szerelem
végezen is végtelen

gyűlölöm? – úgy nem is szerettem
fél szívem kéne temetnem
nem volnék az aki lettem
(tudják bennem – mind a ketten)

Bertók László

SÖTÉTEBB

A csavar megeszi az anyát, a fába
beleszorul a fa. Észre sem veszed,
hogy sohasem érsz oda, hogy
ugyanazt a percet taposod akkor is,
ha a páncélszekrény és a hajszál
azonos sebességgel lebeg az
úrhajóban, ha a falióra
helyben járva kerüli meg a földet,
ha hirtelen úgy érzed, hogy
te következel. A képzelet
nem fér el az időben, a valóság
sötétebb, mint az árnyék, valaki
lekapcsolja a villanyt. Könnyebb
keríteni egy szentjánosbogarat,
mint ép ésszel letépni a függönyt,
lyukakat fúrni a fiók alján és
kibújni a kertben, mint sárgarépa,
meggyfa, harmatcsepp a rügön.

Ki hiszi el, hogy a fény
átmegy a falon, ha a másik
oldalon is ott kell lenni?
Ha minden előbb kezdődik és
később végződik, mint a hiteles
tanúk? Ha folyton melléütsz, mert
nem akarsz becsavarodni?

FAGYOS

Februári kés. Az ágak köze is
be van üvegezve. Megint
elrontottál valamit. Azelőtt
odanyúltál és kinyitottad. Most
vérzik az ujjad... Igen, a felső
csomagtartóban van hó!
Csak a döccenést
kellene kivárnod. Csak a
naptárt kellene megtaposnod.
Csak vissza kellene
emlékezned a gyerekkorodra.
Csillámló üvegyapokban
siklik a busz. Fagyos
porszemek sisteregnek.
Akkora a fény, hogy a kezed
akaratlanul hozzáér a
melletted állóéhoz. Egy lány
tágra nyílt szemébe
leereszkednek az ufonauták.
Úgy érzed, érted jöttek,
de csak a penge hideg lapja
ütődik homlokodhoz.
Mint a bűnöző
toporogsz a megállóig. Ha a
mellednek szegeznek,
az előre megfontolt szándékot is
beismered.

KITERJEDÉS

Kutyatetem az út mellett, piciny idő
a végtelen térből, amit a nap, a szél,
az eső, a föld és a férgek
akkor is hamar szétmorzsolnak már,
ha magadra gondolva nem kaparod el
az árokparton. A mozgás folyton
rakoncátlankodik, a gravitáció
megbocsát és visszafogad. A kukac a
legnagyobb hazugságból is kibújik.
Akiket hív egy eszme,
azoknak mindegy, hogy kívülről vagy
belülről verik az ajtót, a zabszem
kiesik a fenekükből és talajt fog.
Akik nézik csak, amit látnak, és
át akarnak jutni a túloldalra, azok
legjobb ha alagutakat fúrnak, s mint
visszerekben a vér,
óvakodnak el a trombózisig.
A kiterjedés sohasem azonos a
történettel, az univerzum
ott rándul össze, ahol tud.
Az óra lapja és jelentése
egyszerre robban föl. A legtöbb,
amit tehetsz, hogy
visszafordulsz és átmégy ugyanott.

Majoros Sándor

AZ AJÁNDÉK MALAC

Az eset, amiről most beszélni fogok, 1972 tavaszán történt, amikor Joli néném visszajött a városból. Nem akármilyen visszajövetel volt ez, mert éjszaka lopódkodott, mégpedig abban az órában, amikor a sötétség már megpattan, de a repedésből még nem sejlik elő a világosság. Később derült ki, hogy a szomszéd faluban szállt le a vonatról, és a kukoricásban várta meg az éjszakát. Volt is rá oka, mert egy pólyás babát hozott magával, s ennek a csöppségnek nemhogy apja, de még neve sem volt. Valósággal ránk tört evvel a gyerekkel, mi több: megostromolt bennünket, mi pedig az

ágyunkból kikecmeregve rögtön kapituláltunk. Az erős, hatalmas édesapám nem bírt fölkelni sem: csak ült az ágy szélén, és úgy nézte az asztalon rugdalódzó unokaöcsémet, mintha egy különös gépezet volna, amelynek működését képtelenség megérteni. Anyám a szemét törölgette, Mari húgom meg addig hüppögött, csukladozott, hogy belőlem is kicsikart valami torz, elfuserált sírásféleséget. Az ötven körüli férfiemberek már takarékosan bánnak az érzelmeikkel, de amikor Joli néném arcán végigpotyogtak a könnyek, apám szempillája is megnehezült. Nemsokára mind a hárman zokogtunk, s ha visszagondolok rá, el kell hogy ismerjem: ez volt a legdicsőségesebb pillanat ebben a történetben. Ami ezután jött, az csupa keserűség, csupa harc és csupa gyűlölködés.

Még aznap posztófüggöny került az ablakokra, mert azt hittük, ez a molyrágta csak fölfogja a gyerek ordítását. Joli néném csak sötétedés után léphetett ki az udvarra, ekkor hozhatta elő az unokaöcsémet, mert a szalmáskocsikról bárki megláthatta őket. Az ilyen sétálgatás idején apám mindig a kapufélfa mellett állt, és őrködött. Ha lépéseket hallott, vagy ha az unokaöcsém megnyikkant, rögtön bezavarta mindkettőjüket. Mari húgom nem tudott titkot tartani, ezért szülői engedéllyel pofozhattam, ha netán Joliról kezdett povedálni. Keserves időszak volt ez szegény hugicám életében. Állandóan bőgött, vagy ha nem, akkor bőgettük, hogy repedt fazék hangja eltakarítsa a csecsemősírást a portánkról. Szépséges Joli nénémet senki sem bántotta, sőt kedveztünk neki, ahogy tudtunk, mert erről az egészszről – anyánk meglátása szerint – a legkevésbé sem tehetett.

Nemsokára kiderült, hogy az unokaöcsém valóságos kis haspók. Éjjel-nappal enni kért, s ha nem kapott, olyan bőgésbe kezdett, hogy semmilyen posztófüggöny nem tudott neki gátat vetni. Etetnünk kellett Joli nénémet, mert különben kiderült volna a szegény. Anya főzőtudományából tellett is bármilyen finomságra, csakhogy a kamrában egyetlenegy paprikafűzér lógott, a dunsztosüvegek mögül meg átvilágított a fal fehérje. És ami még ennél is borzasztóbb: a kertben sem volt mit bogarászni, mert hiába szurkáltam a földet, néhány fonnyadt sárgarépán kívül semmit sem találtam. Legfeljebb csalánlevelet főzhettünk volna, de ettől ugyebár nem lehet jóllakni. Apám végül a jól ismert cselhez folyamodott: levette az ólajtót, egy vékony léccel kitámasztotta, s néhány szem kukorica segédletével csapdát állított a vadgerlicéknek. Előfordult, hogy el is kapott néhányat, ilyenkor húsleveset vacsoráztunk, s az unokaöcsém békén hagyott bennünket. De a gerlicék inkább a szomszéd portáját látogatták, ahol jóval több finomságot csipegethettek. Apa meg én néha fölkapaszkodtunk a kerítésre, és kilestük Turcsányit, a szövetkezet elnökét, amint klottgatyában, csámpásra taposott bocskorban moslékot visz a malacainak. Akkor még nem tudtuk, milyen cselvetésre készül ellenünk, mert ha sejtettük volna, eszünk ágában sincs a gazdagsága után sóvárogni.

Amikor Joli nénémnek végképp elapadt a teje, s az unokaöcsémet már csak mákgubóból főzött teával bírtuk féken tartani, anya elhatározta, hogy elmegy a községházára, és megpróbál segílyt kérni. Azt hitte, ennél nagyobb megaláztatást nem fog elviselni az életben, s máris úgy viselkedett, mintha az egész világ az ellensége volna. Turcsányit is meglehetősen hűvösen fogadta, amikor egyik este – teljesen váratlanul – beállított hozzánk. Azelőtt egyszer sem fordult elő, hogy betette volna a lábát az udvarunkba, de az igazság az, hogy nem is hívtuk soha. Mi beszélgetnivalónk lett volna egy olyan emberrel, aki piros téglából emelt magának falat, hogy ne lássuk, miféle gépek sorakoznak a portáján? Turcsányi felesége ráadásul városi lány volt, s ha hinni lehet a szóbeszédnek, eléggé könnyűvérű. Ő is a szövetkezetben dolgozott, de hogy

mi volt a munkája, azt senki sem tudta megmondani. Tavasz végén, amikor kilombosodott az eperfa, fölmásztam rá, és onnét figyeltem a hazatérő Margitkát. Már a gangban levetette a szoknyáját, s nyáron a nagy melegben ott is mosakodott. Magam elé húztam a vékonyabb ágakat, hogy ne vegyen észre, de Margitka sosem nézelődött. A legfinomabb lanolinszappant használta, amelynek illata az eperfánál is magasabbra emelkedett. Amikor beleguggolt a lavórba, és ujjával megtapogatta azokat a hajlatokat, amelyekről oly sokat ábrándoztam, az eperfa hirtelen elvékonyodott, és úgy hajlongott, mint az ostorszár. Cibálta a nem létező szél, fölnyújtva egészen a felhők hasáig, vagy le a porba, ahol alvadt vérként feketéllett a lehullott termés. Egy szempillantás alatt elfogyott az eröm, csúsztam, egyre csak csúsztam lefelé, s amikor anyám kijött a konyhából, és az eperfa tövéhez lötytintette a mosogatóvizet, a zsiros lé úgy csapott föl a lábomra, mint a pokol fortyogása.

Az aranyélet egészen addig tartott, amíg a villám bele nem vágott az eperfába. Megszenesedett törzsét apa kitermelte, és keresztvágó fűrészsel darabokra vágta. Ennek következtében már vagy jó fél éve nem volt betekintésem a Turcsányi-porta történéseibe. Fogalmam sem volt, milyen ügyködés folyik az ólaknál, s ami még ennél is fájdalmasabb: a gangba tett lavór környékén. Néha fölmásztam a padlásra, fölpöcköltem egy cserepet, de csak az udvar közepét láttam. Anyám néha utánam jött, és mindenféle ócskaságot tömködött a kéményhuzatba, hogy ne hallatszódjon ki belőle az unokaöcsém sírása. Nem szólt hozzám, nem kérdezte, mit keresek a padláson, sőt valószínűleg észre sem vett, mert a tűzvégnek támaszkodva ültem mozdulatlanul.

Azon a bizonyos napon Turcsányi teljesen váratlanul állított be hozzánk. Anya éppen a lepedőből szabdalt pelenkákat csutakolta, apa meg rozsdás szögeket egyenesítgetett, s mindketten megdermedtek a rémülettől. Az öngyilkosság jutott eszünkbe, mint télen, amikor ablakpárkányig ért a hó, és a sporhet mellett jólesett ilyesmiről beszélgetni. Eljátszadottunk étellel, halállal, s megtárgyaltuk, kinek mekkora esélye van arra, hogy önerőből fejezze be az életét. Anyám büszkén hirdette, hogy őbenne megvan az akarat, mert a családjából hárman is fölötötték magukat, apám meg csak hallgatott, mert ehhez a nyilvánvaló igazsághoz nem volt mit hozzáfűznie. Minden amellet szolt: anyám lesz a negyedik, s most, hogy Turcsányi idelátogatott, ez a feltételezés megvalósulni látszott.

Ha nem vagyunk a saját szégyenünkkel elfoglalva, s ha nem tekingetünk a nyitva felejtett konyhaajtó irányába, biztosan észrevesszük szomszédunk siralmas állapotát. Úgy vonszolta be magát az udvarunkba, mint az öreg cigányasszony, akinek anyám néhanapján adott egy tányér ciberelevest. Turcsányi persze nem kért semmit, sőt! Azt mondta, van egy selejtes kismalaca, amit ha elfogadunk, szívesen nekünk ajándékoz. Apámék egymásra sandítottak. Mi az, hogy selejtes kismalac? Horpadt az oldala? Hosszú a szőre? Nálunk ilyen semmiségek nem számítanak. Lehet, hogy egy kicsit satnya, de majd szedünk neki lapulevelet, attól biztosan helyrejön. Nem csoda, hogy amikor Turcsányi eltávozott a portánkról, mind a négyen összefogódkodtunk, és örömtáncot jártunk. A visongásra előjött Joli néném is, kihozta az unokaöcsémet, apa meg fölkapta, és a nap felé röpítette. Senkit sem érdekelt, hogy esetleg megláthatnak bennünket, mert a kismalacra járt az eszünk. Karácsonyra meghízik majd, de csak akkor, ha mindannyian nekiveselkedünk a munkának, mondta anya, s már ment is, hogy kisöpörje az ólat. Mari meg én bevonultunk a veteményeskertbe lapulevelet szedni, Joli néném pedig előkereste azt a csalánzsákot, amit a városból hozott magával. Apa a vállára vette a zsákot, és a kapuból visszaintegette átment Turcsányihoz.

Sokszor vártam apámat, de sosem úgy, mint azon a délutánon. Kínlódtam máskor is, ha tudtam, hogy fizetésnap van, és hoz valami édességet, de ez a kínlódás a bokájáig sem ért föl annak a másiknak, amit akkornap éreztem. Talán ha öt percig lehetett távol, de az idő ugyebár huncut jószág, hol így, hol úgy múlatja magát. Fűszálakat nyaldostam, hiába: akárhogy fordult a fejem, mindig a nagykapunál kötött ki, s mindig észrevett valami kis jelentőségteljes mozgólódást. Hol egy tovahaladó árnyék kapaszkodott be a réseken, hol a macska ugrott rá a kerítésre, de az is előfordult, hogy a szél nyikorgatta meg a fáradt olajjal bekent deszkákat. Ha megmozdult volna a kilincs, négy szívdobbanás erősödik egyetlen harangkondulássá. Sírhatnékom volt, meg verekedhetnékem is, hol ez, hol meg amaz került előtérbe. Anya súlyos nyisszantásokkal darabolta a háziszappant, a kisebb darabokat pedig dühödten szecskázta még kisebbekre. Az iménti vidámságból még egy tükördarabka sem maradt, amiben nézelődhettünk volna.

Apám résznyire nyitotta a kaput, s úgy surrant be, mintha lidércek üldözték volna. Ábrázatát, amellyel ránk köszönt, máig nem felejttem el. A rengeteg ránc és repedés, ami ezt a komor munkásarcot beborította, egy pillanat leforgása alatt eltűnt, s vele együtt minden komolyság és férfias magabiztosság. Anyám rögtön látta, hogy baj van, mert hiába púposodott ki apám hátán a csalánzsák, biztosra vette, hogy Turcsányi meggondolta magát. De még mielőtt rálegyintett volna a dologra, apám óvatosan letette a zsákot, és a két csücskét megfogva kirázott belőle egy kicsiny szörnyeteget. Még ma is libabőrös lesz a kezem szára, ha eszembe jut ez a délután. Anyám akkorát sikított, hogy azt hittem, kireped a dobhártyám. Hátrébb is ugrott, sőt fölszaladt a ganglépcsőn, s megmarkolta a vaslapátot, hogy védekezni tudjon, ha az ördögfiók netán megtámadná. A szépséges Joli néném is előkerült, s bár mindenkinél jobban viselte a látványt, ő mondta ki legelőször, hogy ezt a sebekkel és dudorokkal borított élőlényt mielőbb el kell pusztítani. Anyám rögtön rávágta, hogy avval a késsel, amelyikkel ezt az állatot legyilkoljuk, soha többet nem fog ételhez nyúlni. Megértettük s méltányoltuk őt, mert apánk legénykori bicskáját leszámítva egyetlen késünk volt csupán, egy szalagfűrészből köszörült, eperfa nyéllel fölszerelt csinálmány, amivel a szappant daraboltatta. Apám nem mutatott nagy hajlandóságot e szörnyű tett elvégzésére, csak állt megsemmisülten, s hallgatta anyánk egyre szaporodó s egyre jobban fölerősödő szitkozódását.

A veszekedés egészen négy óráig tartott, aztán hirtelen abbamaradt. Anyám belefáradt az értelmetlen szócséplésbe, s inkább arra volt gondja, hogy elrejtse a malacot a világ színe elől. Jól is tette, mert hirtelen megszaporodtak nálunk a látogatók. Először a világcsavargó unokabátyám toppant be hozzánk fél liter pálinkával, de ő még nem pislogott a disznóól irányába, hanem amilyen gyorsan jött, odébb is állt. Utána persze jöttek seregestül: a szomszédok, az ismerősök, apám munkatársai. Látszott rajtuk, hogy pontosan tudják, mi történt, s hogy mindezért mélyen megvetik egyre jobban szenvedő apámat. Veregették a vállát, Marinak meg nekem barackot nyomtak a fejünkre, sőt némelyik zsebből egy-két szem savanyúcukor is előkerült. A vendégeket kínálni illett, s anya azon mesterkedett, hogy cikóriából, borsból meg némi fodormentából kávéé eszkábáljon össze. A sebtiben fölfűtött sporheten már sustergett a nagy fazék víz, ám a fölszálló gőz megkötötte a cigarettafüstöt meg a parasztgúnyák szagát, s olyan orrfacsaró bűdösséget teremtett, hogy azt hittem, menten elhányom magam. Huszák, a vak postás is csak nehezen tájékozódott ebben a számára idegen közegben, mert az ő orra lószarhoz volt idomítva, az vezette végig az utcákon, s irányította be a gazdák

udvarába. Mióta megvakult, sokkal pontosabban és megbízhatóbban végezte a munkáját, mert azelőtt bizony előfordult, hogy az árokban aludt, és a kézbesítésre váró levelekkel takarózott. Huszák postáskodásának első éveiben egy hirtelen támadt zápor ajánlott küldeményeket utaztatott végig a falu utcáin, s a tönkreázott bőrtáskában meztelen csigák ütöttek tanyát. A pénz, az istenadta pénz pedig szórén-szálán eltűnt. A környék kocsmárosai talán többet tudnának mesélni erről a sokakat érintő rejtelemről, de köti őket a szakmai titoktartás. Huszákot mindenesetre már rég menesztették volna az állásából, ha nem veszíti el a látását egy stampedli metilalkoholos pálinkától. A rossz nyelvek szerint szántszándékkal itta meg a mérget, mert tudta, hogy postásnapjai meg vannak számlálva, s csak az ad neki némi esélyt, ha megnyomorodik. Abban a pillanatban, amikor a szeme előtt végleg behúzták a firhangot, egy életre megnyugodhatott: pár nap tapogatózás, tüskébe, szarba nyúlálás után megtalálta azt az útvonalat, amelyen immár hetedik éve közlekedett. Nemhiába rebesgették róla, hogy az Isten megverte, de úgy, hogy közben csodát tett vele.

Ilyesfajta csoda volt kilátásban akkornap is, amikor Huszák a Joli nénémnek szóló sürgönyvel megérkezett. Az istenverés már a nyakunkba zúdult, mert a látogatók – anya cikóriából, borsból meg fodormentából ötvözött kávéját szürcsölgetve – ott tolazkodtak a disznóól környékén, és egymást túlkiabálva ajánlgatták megoldásaikat. Arra egyikőjük sem vállalkozott, hogy kezet emeljen a malacra, de nem is ez volt a lényeg. Úgy látszott, nem vagyunk egyedül a bajban, s ez megnyugtató bennünket. Joli néném kikapta Huszák kezéből a sürgönyt, s elfutott vele. Máskor, nyugodtabb körülmények között nem lehetett volna ennyire észrevétlen, de anyám olyan elmélyülten kavargatta a kávéját, apám meg olyan boldog megnyugvással állta a látogatók vállve-regetéseit, hogy nem törődhetett ilyen csekéllyel.

A sürgönyről csak másnap délután szereztünk tudomást, ám addig még sok minden történt. Az első és legfontosabb, hogy éjjel, miután a látogatók elkotródtak, meglátogató bennünket a halott nagyapám. Denevérháton jött, de most nem azért, hogy ijesztgessen bennünket, hanem mert érezte, veszélyben vagyunk. Komoly és szép ember volt az én nagyapám, s az maradt holtában is. Szürke bricseszadrágot viselt, bajuszát meg kackiásra pödörte, hogy bárki láthassa: jól megy sora odaát. Most olyat cselekedett, amire halála óta nem akadt példa: egybeterelte álmainkat, és egyszerre szólt mindenkire. Rögtön azzal kezdte, hogy átkozottak vagyunk, mert a malacot elfogadtuk. Többet kéne templomba járnotok, hogy észrevegyétek a sátán mesterkedését, mondta, és megfenyegetett bennünket a mutatójával. Apám hánykódni kezdett az ágyon, s azt mondta, nem annyira vészes a helyzet, mert bármilyen ördögi lény is ez a malac, bármilyen összeesküvés áll is mögötte, nem vagyunk egyedül. A nagyapám erre akkorát kacagott, hogy majdnem fölbredtem. Nem látjátok, miféle alakok ezek? Csupa kötekedő, összeférhetetlen, rossz arcú figura. A kegyetlenkedés szaga csábította őket ide. Arra várnak, hogy megöld a malacot, és magukba szívják a látványt. Ne várj tőlük semmilyen segítséget, legfeljebb csak biztatást egy újabb, még nagyobb gonoszra.

Másnap reggel fejfájással ébredtem, s ijedten keresgéltem a látogatás nyomait. A sporhetben már duruzsolt a tűz, anyám a reggelit készítette, apám meg a tegnapi kávé maradékát kortyolta. A szegényről, annak fokozatairól beszélgettek. Anyám váltig hangoztatta, hogy ami most velünk történt, az a lehető legnagyobb szegény, apám meg védekezett. Joli nénémet emlegette, meg az unokaöcsémet, akit szegényszemre nem vihetünk ki az emberek elé. Egyre hangosabban vitakoztak, egyre nagyobb sér-

téseket vagdostak egymás fejéhez, s anyám már egy szál késünket markolászta, amikor kinyílt az első szoba ajtaja, és előjött Joli néném. Csak vékony hálóing volt rajta, ami lényegében ugyanazokat a formákat rejtegette, amelyeket Margitkán is fölfedeztem. Ha jobban megerőltettem a szemem, még a szórbozontot is megláttam a lába között. Eszembe jutott a nagyapám meg az, amit a gonoszságról mondott. Vajon gonoszság-e az, ha az ember megkívánja a testvérénjét? Mert én bizony megkívántam, és pedig olyan tűrhetetlenül, hogy szinte fáj tőle minden porcikám. A sátán ott röhögött a hátam mögött, bár az is lehet, hogy a kismalac visítását hallottam. Joli néném fölmutatta a tegnapi sürgönyt, s azt mondta, hamarosan megérkezik a gyerek apja, és mindkettőjüket elviszi. Szólni sem tudtunk a meglepetéstől. Anyám örömkönnyekeket hullajtott, Mari meg azért pityergett, mert elmegy tőlünk a pici baba. Nekem sem volt mindegy, mert megszerettem ezt a kis kölyköt, meg hát összeesküvő is voltam, ami már önmagában is nagy megtiszteltetés. Nem is tudtam eltakarni a csalódásomat, inkább odaültem apám mellé, aki a szomorkodókat képviselte. Volt is oka rá, mert most már végképp egyedül maradt a szégyenével: nem mentegetőzhetett, nem védekezhett, s nem állíthatott maga mellé szövetségeseket. A nagykaput is zárva tartotta, pedig egyre vadabban zörgették a kilincset, és egyre többen kéredeztek volna befelé. Bölcsnek tartottuk s méltányoltuk ezt a cselekedetét, mert nagyapánk intó szavai még mindig ott visszhangoztak a fülünkben.

Apa végül megemberelte magát, és elment dolgozni, de úgy kilenc óra tájban már vissza is érkezett. A szövetkezet traktorával hozták haza, mégpedig azon a pótkocsin, amely a párttemetéseken gyászkocsiként szolgált. A horganyzott bádoggal letakart rakodótéren most nem feszült koromszínű drapéria, apám mégis úgy hevert rajta, mint akiből kiröppent a lélek. Bal lábfejen otromba kötés éktelenkedett, s rajta egy meglehetősen furcsa, sötétlila vérfolt. A traktor vezetőjétől tudtuk meg, hogy zsákolás közben belelépett egy rozsdás szögbe, s olyan fájdalmai voltak, hogy le kellett itatniuk. Valóban: apám büzlött a pálinkától, és néha akkorát böffentett, hogy azt hittük, megfullad a tulajdon gyomorsavától. A kísérő munkások óvatosan leemelték, s bevitték az első szobába. A szomszédok persze kihasználták az alkalmat, s a nyitott nagykapun besurrantak egy kis malacnézőbe. Az udvar egyre inkább földült csatatérre emlékeztetett. Letaposták a fűvet, a virágágyásokat, letörték a diófa vékonyabb ágait, kifordították helyéből a léckerítést, elvitték a kapuoszlopra tett bilit, a gerlicefogásra használt paradicsomkarókat, meg mindent, ami tragacson és taligán szállítható. Nem hiszem, hogy haszonszerzésből tették, hisz az a rengeteg ócskaság jóformán semmire sem volt használható. Inkább csak emléket akartak, vagy inkább a sátán ügyködése által fölszentelt ereklyét, ami akár százféle módon is fölhasználható.

Aznap éjjel nem jött el nagyapánk, a bitang. Biztosan berúgott valamelyik égi kocsmában, és csillagporral kezelte a másnaposságát. Álomtalanul vergődünk, hallgattuk apánk jajgatását, s fölváltva cserélgettük homlokán a borogatást. Imádkoztunk volna az életéért, de most nem csak őt, önmagunkat is féltettük. Ezt az átkot neki kellett megszüntetnie, vagyis órá várt a feladat, hogy a malacot kivégezze s ezzel hátára vegye a közmegvetés lehető legnagyobb terhét. Utána már meg is halhatott, de csak utána és nem előbb! Ápolnunk kellett, teljesíteni minden kívánságát s elszenvadni mindazt, ami vele együtt elszenvedhető. Az ajtó kilincset mindenestre egy székkal föltámasztottuk, mert most, hogy nem volt férfi a háznál, bármelyik percben megtámadhatott bennünket egy újabb, a kismalacnál förtelmesebb sátáni képződmény. A világ minden kincséért sem mentem volna ki az udvarra, ahol Belphegor, Thürizen meg még náluk

is előkelőbb ördögök lejtették körtáncukat. Inkább követtem Mari húgom példáját, és magam is egy üres dunsztosüvegbe vizeltem.

Másnap kiderült, hogy a baj sokkal nagyobb, mint gondoltuk. Apa félrebeszél, állandóan a nagyapámat emlegette, s ha nem vigyáztunk rá, fejét beleverte az ágy támlájába. Anyám kihívatta Tumbász doktort, de ő sem tudott segíteni. Azt mondta, rögtön be kellett volna adni neki egy tetanusz injekciót, mert ilyenkor, ha a betegség kifejlődik, már semmilyen szérum nem segíthet. Nem reménykedhettünk másban, csak az égiekben. Az egyházadó tekintetében volt némi lemaradásunk, mert családunk férfi tagjai katolikusok, nőtagjai pedig reformátusok voltak, ezért két helyre kellett fizetnünk. Ezt a nem túl praktikus megosztottságot anyám szorgalmazta, hogy kiengesztelje nagyapámat, aki nagyon megharagudott rá, mert egy pápistához ment feleségül. Azt mondta, ha lányai lesznek, az ő vallását fogják örökölni, a fiúk meg az apjukét. Ettől aztán helyreállt a családi békesség, nagyapám nem közösi tette ki többé az apámat, sőt meghívta azokra a vasárnap délelőtti kártyázásokra, amelyekről legendák keringtek a faluban. Másfelől: kétféle pap is járogatott hozzánk, s mindkettő barátságos volt velünk. Anya sokkal természetesebben beszélgetett az esperes úrral, de a plébános úr tekintélyét legalább annyira tisztelte. Mindkét templomba bejáratosak voltunk, hol az elsőáldozás, hol az úrvacsora ürügyén, tehát most, amikor megszorultunk, s amikor az égiek segítségére volt szükségünk, joggal reménykedhettünk kedvező elbírálásban.

Az ilyen megalázó, könyörgős helyzetekben anya nem szerette, ha ott téblábolunk mellette, most mégis elvitt magával. Lent hagyott a parókia kertjében, hogy várjam meg, amíg visszajön. Főként az erőmre volt szüksége, mert nekem kellett cipelnem azt a karkosarat, amelybe a ki tudja honnét szerzett tojásokat, lekváros csuprokat meg frissen sütött hájas kifliket sorakoztatta. Évek óta nem láttam ennyi finomságot. Végig azon fondorkodtam, hogyan csempészhetnék ki a szalvéta alól egy kalácsot, de anyám szorosan mellettem lépdelt, s ha megmozdult a kezem, rögtön odacsapott.

A parókia kellemesen hűvös kertjében órákig vártam, hogy visszajöjjön. Már majdnem alkonyodott, amikor végre megpillantottam. Könnyedén hozta a kosarát, s ebből arra következtettem, hogy eredménnyel járt. Mégis bosszúnak látszott. Ne kérdezz semmit, ripakodott rám, s intett, hogy kövessem.

Apa már annyira rosszul volt, hogy nem bírt feküdni sem. Valósággal kidobta magából az ágy, s most ott lebegett fekvés és fölkelés között félúton. Az oldaldeszkán egyensúlyozott, mint egy hatalmasra nőtt varjú, akinek nincs egyéb dolga, mint hogy búslakodjon. Mind a négyen tudtuk, hogy meg fog halni, mi meg utánahalunk, mert a káprázatosan megpakolt ajándékkosár kimerítette utolsó, nem létező tartalékainkat. Aznap este anya tele torokból szidta az Istent, mégpedig apám Istenét, mert nem képes másra, csak az utolsó kenetre, s nem tud mást ajánlani, mint a belenyugvást. Nem beszélt róla, mégis rájöttünk, mi történt: a plébános úr nem mert ujjat húzni az ördöggel. Két éve volt a nyugdíjazásig, utána visszamehetett az anyjához, hogy olvasással meg imádkozással múlassa az idejét. Ezt a biztosnak látszó jövődőt nem volt hajlandó egy ilyen kétes kimenetelű ügy miatt kockára tenni, mert természetesen mindent tudott a kismalacról. Az ajándékot azért elfogadta, aztán egy bölcs mondás kíséretében kitudszkolta anyámat az ajtón.

Jól nézünk ki, mondta apám lemondóan, mert éppen eszméletére tért. Csapzott haját félretolta a homlokából, s megpróbált fölkelni, hogy becsukja a konyhaajtót. Legnagyobb megdöbbenésünkre anyám megakadályozta. Nem az amúgy is tönkrement egészségét féltette, hanem eltökélte: szabad utat enged az ördögnek. Jöjjön csak

be, dorbézoljon, táncoljon a dunyhánkon, meg fújja a szemünkbe kénkőves leheletét, ha már nem vagyunk képesek szövetkezni ellene. Megpróbáltunk vitatkozni vele, de nem lehetett. Ha már nincs Isten, akkor meg kell nézni, mi van helyette, mondta, és aludni tért.

Soha nem éltem át irtóztatóbb éjszakát, mint akkor. Apám haldoklott, lábán már bokáig kúszott föl a vérvonal, kint pedig zivatar támadt, s a villámlások a nyitva hagyott ajtón úgy bődültek be a szobába, mint egy sereg kiéhezett oroszlán. A kék villódzások félelmetes ábrákat rajzoltak a falra, amelyek megtévesztésig hasonlítottak a kismalac látott dudorokra. A dunyhát egészen a fejemre húztam, de a pokol világossága azon is áthatolt, s ha magam elé tartottam a kezem, nem láttam mást, mint a röntgensugarakkal átvilágított csontvázamat.

Ilyen háborodott éj után még háborodottabb a reggel. Anyámnak eszébe jutott, mi mindent hordott össze az este, hogyan káromolta az Istent, és olyan bűntudata lett, hogy azt hittük, baja esik. Az árvaság sötét kínjainak néztünk volna elébe, ha Joli nénémnek nem jut eszébe a megoldás. Miért nem az esperes úrhoz fordultunk? Tőle biztosan remélhetünk megértést, elvégre ő a mi pásztorunk, mondta. Varázsszavak voltak ezek, mert anya rögtön fölpattant. Most derült ki, hogy a „nincs az a rakott szekér” kezdetű mondás visszafelé is érvényes. Nincs az a megkopasztott szekér, amelyről ne lehetne levakarni ezt meg azt. A semmiből, az ürességtől szinte már óriásinak látszó kamrából előkerült egy kiló pudvás liszt, egy darab avas szalonna, néhány zacskó zsizsikes lencse meg egy fadarab, amelyről egy kis odafigyeléssel megállapíthattuk, hogy szárított hús. A konyha egy szemvillanás alatt átalakult varázsműhelyé. Piritottak, főztek, kavartak, s mindehhez fölöttébb kellemes illatokat teremtettek. Nem csoda, hogy apa is lábra kapott, s mert más, hasznos dolog nem jutott eszébe, megkérdezte Joli nénémtől, mikor érkezik meg a vőlegénye.

Ezt az egész vőlegényhistóriát egészen elfelejtettük. Az unokaöcsémet immár büszkén mutogattuk a szomszédoknak, mert hát volt apja, aki ráadásul bármelyik percben megérkezhetett. A legnagyobbnak hitt szégyenünk gyorsan és fájdalommentesen párolgott el, s lényegében boldognak is mondhattuk magunkat, mert a kismalac kivételével nem volt fekete folt a lelkiismeretünkön. Apa mégis úgy kérdezte Joli nénémet, hogy a hangjában érződött egy kis csúfondároság. Azóta is utálok minden haldoklót, aki egy pillanatra észhez tér: úgy viselkednek, mint a kivándorlók, akik azért nem tudják megszokni az új hazát, mert a régit elfelejtették. Apám is visszaszító volt, akár egy tetszhalott, aki nemcsak hogy visszanyúl, hanem elő is mászik a sírból. Joli néném kezében rögtön meg is billent a főzőkanál, mert hát szó mi szó: két nap múlt el a titokzatos sürgöny érkezése óta, de a vőlegény nem volt sehol.

Anyám nem látta ezt a mesterkedést, mert minden erejét, tudását és türelmét fölemésztette az újabb ajándék elkészítése. Az esperes úrhoz Mari húgom kíséerte el, s nagyon élvezte a helyzetet, de később, amikor visszajöttek, nyoma sem maradt a vidámságának. Csupa maszat volt az arca, s mintha egy tenyérnyom is éktelenkedett volna a füle tövénél. Nem sírt, csak hüppögött, mint akit megfenyegettek, hogy fékezze magát. Anya is mélyen hallgatott, s ez arra engedett következtetni, hogy az egyház mereven és következetesen elzárkózik a segítségnyújtás elől.

Nem maradt más, mint a földi hatalom jóindulatában reménykedni. Politikai kérdésekben Csúti Pista bátyám volt a legnagyobb tekintély, akihez fordulhattunk, mert a háború alatt párttagítatóként jeleskedett. Őhöz szalasztottak el, de előzőleg rám parancsoltak: még véletlenül se fecsejsem ki, hogy az egyháznál kudarcot vallottunk.

A dolog már csak azért sem volt egyszerű, mert anyám már legalább tíz éve nem beszélt a testvéröccsével. Senki sem tudta, mi okból haragudtak meg egymásra, mert mindketten hallgattak a dologról. Csúti Pista bátyám állítólag Lugert hordott a farzsebében, de tudomásom szerint egyszer sem lőtt vele, s nem is hiszem, hogy vágyott volna ilyenmire. Most mégis rá kellett vennem, hogy töltsen meg a pisztolyát, és lője le a kismalacot.

A házat komondorok őrizték, de értek a kutyákhoz, gyorsan megszelídítettem őket. Csúti Pista bátyám a tornácon ült, és a Magyar Szót olvasta. Nem látszott meglepettnek, de boldognak sem. Mindent tudott a malacról, s még mielőtt megszólalhattam volna, elmondta ezzel kapcsolatos álláspontját. Egy szavát sem értettem, mert végig azt figyeltem, melyik zsebéből bukkan elő a pisztoly markolata. Julis ángyi közben málnaszörpöt tett elém, de nem mertem érte nyúlni, mert olyan szép pohárban volt, hogy azt hittem, összetörik, ha megérintem. Jó sokáig elüldögélhettem, mert amikor kikísértek, már alkonyodott. Csúti Pista bátyám még kezet is rázott velem, ahogy egy pártemberhez illik, Julis ángyi meg a markomba nyomott egy óriási cékladunsztot. Cipeltem a dögnehez üveget, sőt valósággal birkóztam vele, mert nem volt rajta fogás, s már azt fontolgattam, hogy leteszem valamelyik kapualjba, amikor meghallottam a mentőautó szirénázását. Egyenesen a mi utcánkba kanyarodott be, s lefékezett a házunk előtt. Fehér köpenyes emberek ugráltak ki belőle, átevickéltek a kíváncsiskodók között, és bementek az udvarunkba. Úgy elgyengültem, hogy meg kellett állnom. Egy pillanatig nem tudtam, hogy szidjam vagy pedig sajnáljam az apámat, aki lám elment a jobb létre, s itt hagyta nekünk a malacot.

Az udvarban idegesen járkálva, egyik cigarettáról a másikra gyújtva megboldogult apám fogadott. Fehér pizsamája gyolcslepedőként tekeredett a derekára, fején a szokásos hajszorító, lábán meg a vastag fáslikötés. A baj tehát sokkal nagyobb volt, mint gondoltam. Boldogtalan anyám jutott eszembe, aki váltig hajtogatta, hogy őbenne megvan a hajlandóság, de kisvártatva előjött ő is, és kézen fogva vezette Mari húgomat. A gangban ismerősök tanakodtak, tőlük tudtam meg, mi történt. Délután az Újvidéki Rádió bementa, hogy egy Dimitrijevic Ljubisa nevű szabadkai futballista halálos motorbalesetet szenvedett. A hír hallatán Joli néném olyan bögésbe kezdett, hogy már ezért is kihívhatták volna a mentőket, de aztán összetörte a városból hozott kézitükrét, és egy üvegdarabbal fölívágta az ereit. Miközben az orvosok varrták, injekciózták, megjelent két milícia is, mert az ilyesmi nem múlhat el rendőri jelenlét nélkül. Sokkal persze nem lettek okosabbak, hiszen a szüleim nem voltak kihallgatható állapotban, a sürgöny rejtélye viszont egyszer s mindenkorra megoldódott. Apámra sandítottam, aki állapotához mérten meglepő energikussággal róta a köröket. Éppen elég volt neki a maga baja, s most megtudta, hogy a lánya egy szerb focistával állt össze. És ráadásul meg is özvegyült.

Akkor éjjel egyáltalán nem törődünk az ördögökkel. Felölünk azt csináltak, amit akartak, mert mind a négyen Joli nénémet dédelgettük. Most döbbsentem rá, milyen jót cselekedtek velünk Csúti Pista bátyámék, amikor a nagy üveg céklát a kezembe nyomták. A cékla ugyanis a legjobb vérszaporító. Egymás után tömködtük Joli néném szájába az apróra vagdalt cékladarabkákat, s ő könnyeivel együtt le is nyelte valamennyit. Reggel, amikor a cékla elfogyott, s Joli néném átjutott a nehezén, anya megígérte, hogy elmegyünk a temetésre családotul. Elég kelleetlenül mondta, mert ebben az egész futballistahistóriában volt némi bizonytalanság. Joli néném fölkönyökölt, s bágyadtan, de erélyesen kijelentette, hogy ő nem elégszik meg a csöndes sírdogálással, ő olyan temetést akar, amilyen az özvegyekre jutott menyasszonyoknak kijár. Anyám-

ra sandítottam, s láttam, hogy elfehéredik. Jól tudta, hogy az ilyen temetésre aranykoronát kell szerezni, amit a menyasszony piros bársonypárnán visz a koporsó után. Pénz kellett hozzá, rengeteg pénz, meg némi ismeretség, mert az ilyesmit ugyebár nem ékszerüzletben árulták.

A szomszédok megneszelték, mire készülődünk, mert egymás után látogattak el hozzánk. Úgy tettek, mintha a malac meg a halálos beteg apám nem is érdekelné őket, de közben majd szétfeszültek a kíváncsiságtól. Az időjárásról meg a búza áráról beszélgettek, s közben „véletlenül” elveszítettek néhány dinárt. Az ágy alá meg a szekrény mögé szorult ketteseket Mari szedegette össze, anya meg számolgotott, miként lehetne ebből a csekély pénzből koronát vásárolni. Estefelé Csúti Pista bátyámék is beállítottak egy újabb, a tegnapiánál még hatalmasabb céklával. Letették a ganglépcsőre, aztán elvonultak, hogy megnézzék a malacot. Menj utánuk, és mondd meg nekik, hogy lójék le, suttogta apám rekedt hangon, de anyám egy kézlegyintéssel csöndre intette. Az ajtófélfá mellől leskelődtünk, s tényleg úgy tűnt: Csúti Pista bátyám használni fogja a fegyverét. Eltolta maga mellől Julis ángyit, és a farzsebéhez kapott. Mari befogta a fülét, és behunyt szemmel várta a dörrenést. A nagybátyám keze hosszasan kotorászott a farzsebben, aztán egy bádoflaskát vett elő. Fekete volt, s majdnem olyan mintázatú, amilyennek a pisztoly markolatát elképzeltük. Végünk van, suttogta apám, s mint a colstok összecsuclott. Föltámogattuk, lefektettük a díványra, megigazítottuk lábán a kötést, amely mögül lila színű vérvonal kanyargott elő. Már csak néhány nap kellett, hogy ez a jelzés a szívéig kússzon, s megszakítsa nyomorúságos életét.

Estefelé átjött hozzánk Margitka, s magával hozta a jól ismert lanolinillatot. Nagyon megrémültem, mert azt hittem, számon kéri tőlem a leskelődéseket, de szerencsére szó sem volt ilyesmiről. Egy szív alakú díszpárnát hozott, amelyet az Isten is koronahordásra teremtett. Joli nénémet annyira meghatotta ez a figyelmesség, hogy sírva fakadt. Soha vissza nem térő alkalom volt ez a malac ügyének rendbetételére, legalábbis apám számára, mert állapotát meghazudtoló fürgeséggel tápászzkodott ki az ágyából. Ennél többre nem juthatott, mert észrevette, hogy gatyában van, s visszahanyatlott. Margitka megdajkálgatta az unokaöcsémet, ivott egy kortyot a cikóriából, borsból meg fodormentából kotyvasztott kávénkéből, s mikor elbúcsúzott tőlünk, olyan áthatóan nézett a szememből, hogy nem lehettem kétségeim afelől: mindent tud, amit az eperfáról tudni érdemes.

Harmadnapra rá autóbusszal indultunk be Szabadkára, Dimitrijevic Ljubisa temetésére. A jegyekről anya gondoskodott, s természetesen az elemőzsiáról is, amit már az út elején elfogyasztottunk. Fél tizenkettőkor érkezünk meg, s mivel a temetés fél ótkor kezdődött, Joli néném fölajánlotta, sétáljunk egyet a Strosszmájer utcán, és nézzük meg a régiségboltokat. Egyikben biztosan találunk koronát, jegyezte meg. Úgy tűnt, könnyű dolgunk lesz, mert a Strosszmájer utcán egymást érték az ilyen filigrán üzletek, de hiába próbálkoztunk, hiába kérdezősködtünk, koronáról egyikben sem hallottak. Joli ekkor azt indítványozta, menjünk ki az ócskapiacra, mert ott aztán minden megtalálható. Láttam, hogy anyát előnti a méreg. Legszívesebben képen teremtette volna Joli nénémet, mert miatta szenvedtünk, miatta fáradoztunk, s ő erről az egészről egyáltalán nem vett tudomást. Apát leültettük egy padra, kipóckoltuk a csomagjainkkal, hogy el ne düljön, és arcunkat a tenyerünkbe temetve búslakodtunk. Közben délután lett, s a mellettünk lévő padokra szerelmespárok telepedtek. Anya olyan szemrehányóan nézte őket, mintha két-három évet visszautazott volna az időben, s Jolit látta volna meg Dimitrijevic Ljubisa karjában. Gyerünk, mondta, és talpra

állította a társaságot. Apám arcán időközben viaszcspepekké sűrűsödött az izzadság, a szeme meg olyan mélyre húzódott, hogy nem láttunk benne mást, csak feketeséget. Joli néném szipogott, apám előredőlve bóbiskolt, anyám meg gyorsan tisztába tette az unokaöcsémet, aztán lekent egy pofont Marinak, mert fagyilaltot kunyerált. A csendes szipogás bőgéssé erősödött, s fennállt a veszély, hogy odacsődülnek körénk a járókelők.

Máig sem értem, hogy abban a hatalmas zűrzavarban miként akadhatott meg a szemem egy színházi plakáton. Lear király, címszerepben Pataki László, olvastam félhangosan, s rögtön tudtam, mit kell cselekednem. Fölpattantam a padról, és futni kezdtem abba az irányba, ahol a Népszínház épületét sejtettem. Úgy okoskodtam, csak a plakátokat kell követnem, s elvezetnek ehhez a titokzatos építményhez. A Strosszmájér utca legvégében egy hatalmas fölirat meg is mutatta a helyes irányt. Vörös kőépület volt jókora oszlopokkal meg akkora ablakkal, hogy ha kicsit erőltettem magam, még a belsejét is megláthattam. Fehér szobrok integettek kifelé, de lehet, hogy csak képzelődtem. Ebbe az ódon várkastélyba kellett behatolnom, s ez jóval komplikáltabbnak látszott, mint a fára mászás vagy a dinnyelopás. Nagy szerencse, hogy senki sem kérdezte, mit keresek, miért nézelődök, s legvégül találtam is egy pinceablakot, amelyen át belopózhattam.

Tapogatózva haladtam előre. Fölmentem a lépcsőn, s kinyitottam egy ajtót. Dohos levegőjű folyosóra értem, amelynek két oldalán nyitott ajtajú fürkék sorakoztak. Az egyikben meztelen nő festette magát, a másikban valaki pálinkát ivott. Bebújtam a fogasra akasztott ruhák mögé, onnét nézelődtem. Attól féltem, a szívem dobogása elárul majd, de a fürkéből ki-be járkáló emberek olyan hangosan beszélgettek, hogy ez a kis zörömbölés semmiségnek tűnt mellette. Végigosontam a ruhák mögött, megtapogattam az utamba kerülő kardokat, páncélokat, és végre megérintettem a koronát. Nem volt az aranyból, de még csak bádogból sem, mégis: iszkoltam vele kifelé!

A többiek ugyanott rostokoltak, ahol hagytam őket. A lámpafényben egyformán sárgának látszottak, s ugyanilyen sárga volt a korona is, amikor előkaptam az ingem alól. Anya szeme megrándult, és úgy nézett rám, hogy azt hittem, súlyos felelősségre vonás következik, de csak annyit mondott: elkéstél, fiam, a temetés már biztosan véget ért. Nem számít, mondta Joli néném, és elvette tőlem a zsákmányt. Fölkapaszkodtunk a villamosra, s vagy félórát utaztunk a köztemetőig. Sötét éjszaka volt, amikor Joli néném a koronát ráhelyezte a Margitkától kapott kispárnára, és elindult valahová a sírok közé. Egy darabig még láttuk, de aztán eltűnt a szemünk elől. Már a harmat is rászállt a kezünkre, amikor visszaért. Megvan, mondta csendesen, és elvette anyámtól a nyűgösködő unokaöcsémet.

A reggeli autóbusszal jöttünk haza, s a friss levegő, úgy látszik, megtette a hatását, mert halálosan beteg apánk észhez tért, és igencsak életrevalóan viselkedett. Letekerte lábáról a kötést, mi pedig orrunkat befogva húzódtunk el tőle, mert azt hittük, az élénk táruló seb látványa orrfacsaró bűzökkel is párosul, de csak lábszagot szimatolhattunk. A legfurcsább és legriasztóbb az a tintaceruza-darabka volt, ami a fásli mögül pottyant a busz padlójára. Értetlenkedve néztünk apánkra és a lábára pingált lila vérvonalra, de ő olyan szigorúan sunyított vissza, hogy eszünkbe sem jutott kérdezősködni. Jól tudtuk, mire szánta el magát: Joli nénénk megküszködött a saját szégyenével, s ő ugyanígy fog cselekedni.

Erős, határozott léptekkel ment végig az utcán, alig gyóztunk menni utána, ám amint az udvarban utolértük, kiderült, hogy sír. Potyogtak a könnyei, pontosan úgy,

mint amikor Joli néném megérkezett, de most egyedül volt a bánatával, mert azt a sok nyűglődést, alakoskodást, amit az utóbbi napokban végbevitt, nem tudtuk s nem is akartuk neki megbocsátani.

Amikor hátrament a disznóólhoz, hogy a legénykori bicskájával leszúrja a malacot, anya átölelt bennünket, s még a fülünket is befogta, hogy ne halljuk a sikítást, amelytől akár a föld is megrepedhetett. Vártunk, váraoztunk, de nem történt semmi. Jóval később derült ki, hogy apa gödröt ásott a kert végében, s a malactetemmel együtt legénykori bicskáját is elhantolta. Egészen ritka, gyöngyház nyelű példány volt, s úgy látszik, a sátánnak is tetszett, mert nem nyaggatta többé apám lelkiismeretét. Anyám is kiengesztelődött, s nem is emlegette többé ezt a szomorú históriát. Egyedül a sürgöny érdekelte volna, de hiába kereste és hiába dúlta föl a lakást, sehol sem találta. Joli néném ruhája alól időnként papírzörgés hallatszott, ami arra engedett következtetni, hogy a melltartójában vagy a bugyijában rejtegeti. Anya is erre gondolhatott, mert bevitte a nagyszobába, meztelenre vetköztette, a ruhadarabjait pedig alaposan kikutatta, de még egy fecnit sem talált.

Most már beletörődöttünk abba, hogy a zizegés Joli néném bőre alól jön elő, s ahogy múlik az idő, egyre erősödik. Férjhez kéne adni, sóhajtozik anya, de ő tudja a legjobbban, hogy ez lehetetlen. Nincs olyan férfiember a faluban, aki ne rendülne meg Joli néném szépsége láttán, városival meg nem engedjük összeállni. Vigyázunk rá, de még inkább az unokaöcsémre, mert ő aztán semmit sem ért ebből a nagy-nagy szomorúságból. Már óvodába jár, és azt mondják, futballistalába van.

Szlukovényi Katalin

KÖLTÖZÉSKOR

a megszilárdult földkéreg alatt
 lábnyom a sárban málló körvonal
 forrong a magma izzik él a mag
 avar alatt a tavalyi avar
 kitör lehül megreped rést kitölt
 bemenni választani megcsinálni
 alakot ölt alakot vált a föld
 szobánk rendjének hieroglifái
 kiválik visszacsúszik önmagába
 megint a kert lépcső le-föl hova
 feszíti nyomja oldja töri vájja
 mit minek fotel könyvek otthona
 míg megszüli s megsemmisíti itt
 dönt kiborult pohár kávé patakja
 felszínét önnön képződményeit
 félig írt papírok összeragadva

az olvadék fokozatosan hűl ki
 kapkod leül rágyújt tisztázni végre
 szétválik önmagát magához gyűjti
 bámul a tompa szétszórt napsütésbe
 hiány szennyeződés kristályhibák
 ha így ezt nem ha úgy azt én te ő
 míg kiadja egy öklömnyi achát
 véletlen kapcsolat de teste nő
 tükrének szeszélyes rajzolatát

Utódal

ez már megint a józan virradat
 vízelvezető csatorna ijesztő kordulása
 egy rendőrgépkocsi virágodat
 úgy tartsd hogy meg ne lássa
 a bokrok alján meglapulhat bárki
 néptelen reggel kiszolgáltattott
 a tiszta égen egyre több foltot látni
 felragyog elsötétül felragyog
 futás után még néhány lomha kört
 levezető jelleggel sántikálva
 megáll a nap feltisztul elgyötört
 kialvatlan varjú károgása

BUTA

Ó, nem buta, egyáltalán. Sőt,
 mondatai olyan szabatosak,
 akár egy Dosztojevszkij-figuráé.
 Vonalait anyjától örökölte,
 és Freudtól az apakomplexusát.
 Képein kimutatható – több
 más költő közt – Kormos hatása.
 Gyerekességét szezonvégi
 árleszállítás alkalmával vette
 tizenöt évesen egy barátnőtől.
 Egyáltalán: minden mozdulata
 visszavezethető valaki másra.
 Egyébként ügyesen leplezi,
 s mert mindenholnan keveset lop,
 fel sem tűnik – még sokra vihethi.
 Igazi érlelődő személyiség.

Ami az övé, az a legesetlenebb.
Lelkesedése a borsóleves iránt.
Újszülött ámulata fényben.
A szorongás szülte tolerancia.
Vihogások, amíg a feje
piros lesz és a könnyei potyognak.
Görcsösen őrzött őszintesége.
Botlások, szúnyogcsípések nyoma.
Minden, amit már megemésztett.
Tudatossága. Szégyenek. Versek.
S törvény adta jogánál fogva
amit mástól ajándékként kapott:
levelek, kavics, egy cseresznye íze.

VÉGÜL IS

A nappalok, éjszakák, nappalok,
reggeli, ebéd, vacsora míg átmegy
a beleimen, tudatomon át-
préselt szövegek, tanulmányaim
elmoszák végül is rólam, belőlem
utolsó nyomaidat, pedig akkor
reggel karcsúbb volt derekam, az arcom
tisztább és finomabb rajzolatú.
Őrzöm a pokrócban a fű szagát.
A szobámat mondataiddal folyton
berendezem, átrendezem, másokkal
folytatott beszélgetéseim szövete
egy-egy szavadnál fölfeslik, kivillansz,
eltűnsz megint. Ha itt volnál, lehetnél
ennyire fontos?

Fábián Erika

(MÉG SZERENCSE...)

Még szerencse, drága, hogy végül elfelejtetted elkészíteni azt a tükörtojást, amit akkor ajánlottál föl, amikor kiderült, lehet, hogy teherbe estem tőled. – Az előbukkanó csíkokat lestem a teszten. Hiába. – Kopogtatott a népszámláló. „Ugyanannyian maradtunk, jöjjön később vissza.” – Nevettem. Te sírtál. – Aztán fuldokoltam. – Egyszer csak az ember torkán akad valami, amit a továbbiakban sem felköhögni, sem lenyelni nem tud. – Befűtöttél éjszakára...

(KISTAKARÍTÁS)

Beköltöztem a postaládádba. Rózsaszín, illatos levélke vagyok. Finom metszésű, csak néhanap húsbavágó. Legjobb receptem már nem próbálom ki rajtad. Megfőzni téged, ez volt a terv – de mit kezdenék veled, ha még egy villanykörtét se vagy képes kicserélni setétke lelkemben. Sertepertélek egy kicsit körülötted – de már másnak növesztem a gyöngyöt réseimben. Vitriolban őrzöm emléked.

NOVELLAPÁLYÁZAT

Bence Ottó

RONTÁS

Tökéletes munka. A két borostás férfi összeszokottan dolgozott – láthatatlan házirend irányította mozdulataikat. Marko Nyint meglepte a gyorsaság.

– Ha megfordulsz, rózsabokrot csinállok a pofikádból, te szemét!

Nyin a járdán feküdt, betonsúly nehezedett a gerincére. Közélről látta a résekben a szurokhólyagokat és a járdalapfektető építőmester nevének kezdőbetűjét. A suttgó

a hátán térdelt, Nyin fejét a cipésműhely sarokvasához szorította, a másik hátracsavart karján babrált.

– Köszönd meg az istenednek, hogy nem nyúlhatunk igazán hozzád!

Nyin nem félt, elfelejtett fájdalmat érezni. Két másik emberre emlékezett az utca túloldalán, mielőtt belépett volna a műhelybe, de azok meg se mozdultak, csak figyeltek a napos eget, a fehér, tejüveges furgon motorháztetejének dőltek, és szívták a köptetős Vartát.

– Mi van már, bratka? Meddig vacakolsz? Ennyi idő alatt átúszom neked oda-vissza a tengert.

Nyin az idegeneket kereste bennük, az akcentust a kevés töredékes mondatban, kis hibát a hanglejtésben, ami évek múlva is „elszólja magát”. A helyi emberek ezt a gyorsaságot nem ismerték, megvetően sietségnek hívták, kapkodásnak, ha mégis rákényszerültek, akkor kényelmes mozdulatokkal, hosszú pihenőszünetekkel ástak kutat, építettek országot. Nem lustaság, semmittevés volt ez, hanem az emberek és az állami hivatalok bíztak benne, hogy különleges, meghitt kapcsolatban állnak az idővel. Halálukig biztosak voltak abban, hogy „protekciónak van előszobájában”. Olyan közhivatalnoknak képzelték ugyanis az időt, aki teszi a dolgát, megvesztegethető és részrehajló. Hogy ehhez képest mit mutatott a falóra, a csuklón a felhúzható vagy örökelemes, bőr- és műbőr szíjas üvegablakos percbilincs, az édes mindegy volt. Nyin számára megmagyarázhatatlannak tűnt, hogy nyertek a németekkel szemben egy háborút.

Rádobták egy mentős ágyra, ujjában hűvös, tűszurkálós zsibbadást érzett – derékszíjjal kötözték össze két csuklóját. A város szélén kikapcsolták a szirénát, földúton ment a kocsí, rázkódott a keréknyomokban. Dél felé haladtak, nem lehetett messze a finomító, a vezetőülés lehúzott ablakán dőlt be a pakuraszag. Aztán erdő következett, ezt az erdőt még ismerte Nyin, emlékezete volt, bombatölcsérek ragyázták a földjét.

Ezek nem lehetnek a mieink, hajtogatta. „Ezek nem olyanok.”

– Marko Nyin?

– Igen.

– Kérem, itt írja alá... Vagy nem tud írni?

– De igen.

– Nézze, mi előre begépeltünk mindent. Ott az oldal alján van a vonal.

Miközben írt, szótagolva mondta ki a nevét. Mélységes szégyenérzet, amiért apja karcos, nyúlánk betűivel írt alá.

– A negyedik sorban pedig húzza alá: önkéntesen...

Régi visszatérő álom, reggelre gondosan betemette, nem vitte magával a Vaszilára, de az iskolai évnvítőkra sem. Tiszta, mint a nap a Zmezs fölött jó időben, csak zsirkkrétát kell találni a zsebében, és köddé válnak. Kiszínezi ezt a két himbálózó, bivalyerős alakot a kifestőkönyvben, és eltűnik mind a kettő. Csak a Varta köhöggető füstje marad utánuk, meg az elszabadult, csúszkáló, dühöngő marmonkanna a rohamkocsi fémpadlatán.

A bírósági tárgyalás óta senki sem köszönt Marko Nyinre: a Korallban – ahol tavasszal mindig hirtelen lelkiismeret-furdalás tüntette el a szilveszteri lampionokat – elfordult a pincér, ha rendelt, a zöldséges levegőnek nézte, és a vaszilcai gyerekek a foghíjtellekről szedett kővel dobálták meg. Valamit beszélhettek háta mögött a rossznyelvek.

„Nincsenek előjelek, mint ahogy jelenések sem.” Marko Nyin nem hitt abban, hogy Isten néha szétnyitja ujjait a kristálygömb fölött, mint az órabéres látó vagy javasasszony. „Nem, Isten nem recepció a Jövendő Szálló mahagóniportáján.” Persze gya-

nakodott, lehet, hogy beszélő neve teljesítette be rajta küldetését, erre a névre, erre a „Semmi”-re senki sem mert rákérdezni, mindenki olyan természetességgel használta a tárgyalásig, mintha volna múltja, akár egy hivatásra, öröklődő foglalkozásra utaló családnévnek.

A bírósági vádpontok „nevetségesek” voltak. Marko Nyinnek „különös kegyetlenséggel” két vásározót kellett volna a bizonyítékok alapján megölnie, valószínűleg pénzért vagy csak ok nélkül, tetszésből, akik a pleznói könnyező Szent Szűz éves zárándoklatára érkeztek a forráshoz, amelyet még a Vatikán is hiteles búcsújáróhelynek fogadott el. Két éve száradt a zsinat pecsétje az íráson, és az állandó járkálás rengeteg pénzt hozott a városnak. Ki ne tudta volna Kralovárban, hogy a helyiek és a visszatelepülő vendégmunkások rövid békéje ez, és nem a szentség jelenése? Ki vizsgálta volna a könnyező szobor „vércsoportját”, a kőfaragó ujjlenyomatát és a néha a Szűz feje fölé felderengő szellemkarika valódiságát?

Fél háza ráment, de felmentette őt Anton Subicska védő, aki a vendégmunkások seftjeit mosta hivatásból tisztára. Marko Nyin „ártatlan” volt, kimondta a bíróság. A többi a bizonytalankodó idő dolga.

Az apa halála után költözött Marko és az anyja Kralováriba. Életbiztosításból vették a telkes házat, a tulajdonos hentes olcsón adta, sietve ment nyugatra állatokat vágni. A nagy ablakos téglaház utcai falát tükörcsempe-darabkák díszítették.

Büszke emberek voltak a kralováriak, még a levegőt is méltósággal vették, mintha a hegyek között, a völgyben fogyóban lenne, és már kicsit spiccesen, ferdén állva is háborús ellenállókat és kitüntetéseiket emlegették. Csak hosszú hónapok után fogadták be Nyinüket, amikor rendbe hozták a kert végében a fóliasátrakat. Ezen a részén a városnak zöldséget termesztettek; gyakran vitte el a gutaütés a nyári forróságban az embereket. A halottak fényképét és a gyászmeghívókat déli szokás szerint kitűzték a fák derekára, és addig nézték az ismerős arcokat, amíg ki nem állt belőlük a félelem.

Hiába meszelték ki a téglaházat, a hentes múltja tartotta magát. A szagok, a bútorzajok az idegen családhoz kötődtek, és a mézsfestésen lassan átütött a hengerelt tapéta violinkulcsformája. Borisz egyre kiszámíthatatlanabb lett, amióta megjelent a daganat a nyakán. Néha eszelősen játékos volt, máskor vicsorogva ugatta meg őket, mint az idegeneket. A szeméttelen szedték ki a mosóporos dobozokból, szalmából, foltos ágyhuzatból összehordott alomból. A fáradt kóbor kutya nem tiltakozott. Borisz súlyos kutyatudást hozott magával, kezdetben alig evett, később is alapvető bizalmatlansággal nézett az ételre, „nem akart hinni a szemének”. Nem járkált, csak a farkát maga alá csapva sompolygott, mintha az ütés bármelyik pillanatban leeshetne rá. Nem futott, inkább iszkolt, menekült, a géneken hozott félelem irányította. Pofája fekete, hátán fehér foltok keveredtek karamellszínekkel, a hulladékező felmenők mutatták fel rajta magukat. „Családi ágytakaró.”

Május végétől június közepéig tartott a horgászati tilalom, anyját a költözés utáni második nyáron a szomszédok hívták a Zmezsre. A pocsolyaszagú, lassú folyású vizet a helyiek folyónak nevezték, de nem tudták megtéveszteni a kartográfusokat, a Zmezs patak maradt az országos térképeken.

Marko otthon maradt, fáradtnak érezte magát, ült a fészernél kátrányos tetején, és a körtefa ágait rugdosta. A körtefának nem fájt, máskülönben mondta volna. Csak a szilvafa könnyezett kéregmézet, azt meg Nyin nem bántotta. Üres volt a városrész, mindenki ikrás, bódult pontyokra vadászott a hínáros vízben. Az esti néptáncfalalkozó főpróbája dobogott a távolban a városháza színpadán.

– Lábhoz! – erőlködött Nyin, de a kutya nem hallgatott a parancsra. Őrült pörgésben, vinnyogva próbálta elkapni a farkát.

– Lábhoz! – kiabált újra, de Borisz nem hallotta az utasítást.

Marko ugrás közben beverte a térdét a kerti csapba. A verandáig sántikált, lehaláltotta az ablakilincsre akasztott táskarádiót. Felforrósodott a párkányon a bádógóra, majdnem megégette a kezét, amikor a kutya felé dobta.

A kutya gazdájára nézett, ráérősen a veteményesbe ugrott, és visszavitte az órát. Tíz-tizenötösör tette próbára Marko, a kutyát célozta, de csak a palántakarókat találta el. Az utolsó dobásnál leszakadt az óra fejharangja, elgurult a nyúlketrecek mögé. Borisz megunt, lefeküdt a szilvafa árnyékába, és a verebeket figyelte az esőgyűjtő hordó szélén. Nyint idegesítette a közömbössége és az az önkényes fáradtság és bánat, amely a háziállatokat néha hatalmába keríti.

Az óraszerkezet belsejében nyomasztó csend volt, hiába húzta fel Nyin, csak küszködő, daráló hangot adott ki magából. A kába legyek járják így szabadulótáncukat az ablaküvegen.

Marko vizet öntött a lábosba.

A metszőollót egy üres virágcerépben tartotta az anyja, a verandán.

Mint egy inas, egyik kezét a háta mögött tartva, derékszögben hajolt meg, amikor letette a kutya elé az edényt. Borisz hálásan ivott. Marko Nyin úgy nyúlt oda, mintha csak a bolhanyakörvet igazítaná meg.

Borisz vinnyogva az oldalára dőlt, és feldöntötte a kerti asztalt. Hörgött, kapart a lábaival.

A déli hírek végére híg csend lett, a bemondó jó étvágyat kívánt. Marko Nyin a nadrágjába törölte a vért, és a tiszta metszőollóval orgonát vágott. Gondolta, mire anyja hazaér, felviragozza a penészillatú hálószoját.

A mentőautó rátért egy műútra, megpihent az üres marmonkanna a sarokban, csak a motor köhögött néha menetváltáskor. A sofőr és a kísérő Vartát szívott, hallgatták a híreket. Nyin feje fölött az infúziós üveg bólogatott. Akkora volt a sofőr háta, mint egy hólapát, feszült rajta a fehér köpeny.

Rosszulesett Nyinnek, hogy elárulta az öreg. A szomszéd cipész fogadta örökbe anyja eltűnése után arra a kis időre, amíg a hatóságok szerint felnő az ember. A kísérő indulás előtt ráparancsolt az öregre, hogy nem látott semmit, a széttárt furgonajtón keresztül figyelte Nyin, ahogy bólint.

Félliteres fenyőpálinkát vett elő a kísérő az elsősegélydobozból, és áttekerte a rádiót a slágercsatornára. Először a sofőrnek nyújtotta, akinek túl jó huzata volt.

– Nem tart ki ez az üvegecske, testvér! – mondta a kísérő. – Állj meg a kút közelében!

A kanyar után fékezett a sofőr. Mindketten kiszálltak. Az ajtó csapódása rövid időre friss erdőszagot terelt a kocsiba. Járt a motor, remegett a furgon, mint egy fázós állat. A hűtőventilátor meleg, álmosító gazolinszagot fújt a belsejébe. Marko Nyin az indulás óta először végre nem gondolt semmire.

Kicsi remegés, csak olyan ötös erősségű rengés, ami megszólaltatja a vitrinben a kristálypoharakat, ami elmozdítja a képeket a falon, amitől beszélgetni kezdenek a tárgyak. „Rossz jel, nagyon rossz...”, mondogatta a cipész.

Két hónap múlva meghalt a marsall, a jóságos, elegáns partizánvezér, akinek kedvenc nyári színe a fehér. Nyin a tévében nézte a gyászszertartást, amelyen a világ összes államférfija részt vett, haladó és nem haladó egyaránt. A cukrászda falán ott mosoly-

gott fekete szalaggal a hajtókéjén. A cukrász rajongott érte, később sem szedte le, de nem is igazította a helyére a képet a földrengés után. Ott felejtette a marcipánfigurák felett, de soha többé nem törölte le arcáról a port.

Az út menti és üzemi propagandatáblákon még buzgattak a piros jelszavak, testvériségre, barátságra szólították fel a népeket, de a lelkesedés – és ez mindenkinek, akár finomító volt, akár iparos, feltűnt – magára hagyta a betűket. Rozsdásan álltak a hónap dolgozói táblák, és a pénz egyre kevesebbet ért. A kralováriak körében nőtt az üres indulat, eltelt néhány év, amíg megtalálta kiválasztottját.

Először a visszatelepülő vendégmunkásokat kezdték gyűlölni, akik a Vinekurát építették be üvegpalatáikkal. Gyűlölték a finomítókat, a délről jött idegeneket, pedig az idegenség bennük nőtt, a kralováriak szellemképet kaptak, mint a körzeti stúdió bemondói, ha átvonult a Zmezs fölött egy füledt nyárestén a vihar. Kiszáradt a humoruk, mint a napon felejtett kenyér. Eddig kézből ittak a kerti csapnál, most pohárból kellett volna, ezt érezték, ha felnéztek a konyhakertekből a Vinkura panorámás házaira. Nyinéknak elfelejtettek köszönni.

A kralováriaknak a cipész szerint nem volt nehéz rávenni magukat a régi, dunyhaszagú rögeszmékre, hiszen a nagyapjuk ágyába feküdtek le. Éjszakánként bennük laktott az úr és a szolga, a háborús kitüntetett és a bólintó kollaboráns, a tisztánlátó és a zavarodott, a hívó és a hitetlen összes személy. A hagyomány őrzéséből kutyafélelem lett, a változástól való gyermeki rettegés, ismeretlen kölykök léptek be a homokozóba, és nem volt idő kikönnyezni szemükből a port. „Aranymamuska nem állt felettük, hogy segítsen a zsebkendő sarkával.”

Ivo Danicsot, a szomszéd cipészt talán éppen feddhetetlensége miatt nem kedvelték a kralováriak, rövid, cinikus megjegyzéseivel mindenkit eltalált. Ha a rendszer nem jön közbe – és a rózsaszín rendszert Danics mindig a Zmezs zavaros ipari vizéhez hasonlította –, talán zsrnáló is lehetett volna. De egy gabonabáráról leszármasztotta nem dicséri a hamisságot, a kilincselést, az alsóbb osztályok mohó vágyát a hatalomra, a népjólétre és az egyenlő üdvözülésre. Danics dacos ellenállásból a munka, a kalapálás, a nehéz gondolatok szabadságát választotta – kitanulta a cipésmesterséget.

Rávette Marko anyját, hogy fiát szolfézsra járassa – Danics szerint Markónak kitűnő hangja volt –, és elintézte, hogy felvegyék a templomi kórusba.

A hentes kamasz fiai vésték a deszkavécé ajtajára a káromkodásokat, Marko a félhomályban bátorságot merített, és az erőlködés vagy a megkönnyebbülés hangján kiénekelte a szitkokat.

– Te vagy az, Marko? – Az anyja nézett be a szív alakú szellőzőnyíláson.

– Ki másás lenneee? – énekelte vissza Marko, a kérdést a himnusz dallamára fújta, és kitarította az utolsó hangot.

– Ne csináld ezt velem. Ezek csak arra várnak, hogy belém kössenek. A végén még a nyakamra hozod a miliciját.

– Még nem végeztem, anya.

– Órákat tudsz itt ülni.

– Órákat tuudsz itt üüülni – énekelte Nyin az egyik operett záródallamára.

– Kicsi fiam...

– Fiacskám – húzta el a száját Marko.

A törlés után kirúgta a deszkabódé ajtaját. Anyja a nyitott verandán fészülködött. Az asszony nyúlánk, lapos teste egy tüzelőaprító kisbalta nyelére emlékeztette, ahol a domborulatok, göcsök csak azért vannak, hogy erősítsék a fogás biztonságát. Az átlátzó, kék lepkés hálóköntösön átütöttek a fáradt, barna bimbók – két velúrral bevont

kabátgomb. Beesett arcán, szeme alatt álomgyűrűk – mostanában sokáig aludt, és amióta kirúgták a dohánykártolóból, Markót gyakran adta le Danicsékhoz éjszaka. Az iskolai fogadóórákra nem járt. Egyszer a hőségben kikönyökölt az utcai ablakba, és egy köteg értéktelenedő dinárral legyezte magát, azóta a környék kurvának tartotta. Marko először nem hitte el a suttogást, bár anyja egyre ritkábban vonta a fejét a két szilvماغ közé. Marko Nyin már az anyja szemöldökéig ért, és jól látta a kulcsfontok árnyékos mélyedéseit.

– Sótartónak hívta ezeket apád – kapta el anyja a pillantását. Marko Nyin úgy tartotta a kezében a mondatot, mint egy héjától megszabadított lágy tojást. Két napig a cipész arcvonásaiban kereste apját.

Marko Nyin még az első nyáron megjelölte a cipészt, mint az erdészek a beteg fákat – apja cserkészbiciskájával megvágta a kezét. Olyan erőszakosan hintáztatta Markót akarata ellenére, hogy majdnem elszállt az angyalok közé. A hinta úgy nyikorgott, mintha kínoznák a láncokat. A szomszédok másképp emlékeztek az esetre – azóta volt szerintük Marko Nyin gonosz. A cipész visszatért a rendelőlőből, és megsimogatta a kilencéves, sovány gyerek fejét, mégsem volt mozdulatában megbocsátás. Nyin évekig elnézte, ahogy sebhelyes csuklójával a munkapadon kalapál.

Danics és a felesége szertartásosan, hangosan veszekedett semmiségeken. Ahogy a boszorkánykörök egy láthatatlan középpont köré szerveződnek a mezőn, úgy hurkolódott a két ember köré is az állandó feszültség, nem kötötte végleg össze, de nem is engedte őket el a megszokás. Marko hangja folytonos vitára ingerelte őket.

– Nagy tehetség – mutatott fel a talpszögekkel a műhely mennyezetére mindig Danics. – Hallgatsd már el azt a nyomorult rádiót!

– Gonosz ember lesz, akinek ekkora tüdeje van – mondta mindig a felesége.

Két bicegő tonetszéket kellett összetolni, ha meg akart pihenni az asszony. Nyin szerint irigysége fújta fel akkorára. A nő izzadós kövérsége és a cipész szikkadt soványsága a szóbeszédnél pontosabban mutatta fel házasságuk természetrajzát.

Danicsnak megszállott gondolatai voltak, a nőnek allergiája. Akho... Akho... akho... tüsszögött minden tavasszal, mint a beteg nyúl. Virágpór szállt a levegőben, és hétvégenként az asszony – Danics tiltása ellenére – sókúrára járt a hegyekbe. Kipletykázta magát a barlangban a sószobrok között.

Az akho alattomos hegyi szél, emlékezett erre még Nyin. A hegyi falu hiedelme szerint, ahonnan jöttek, a bűnösöket táncolja körbe: letépi róluk a szórt, a legnagyobb bűnösöknek a szemöldökét is. Apja utoljára frissen borotválva, Dakar kölnifelhőben jött haza a Bedecs-hágóról, utána lett öngyilkos. Az akho élő lelkiismeret, nem engedi az elkövetőt a felejtésben pihenni. Talán ezért jöttünk ide lakni – gondolta néha Marko. A városban megbízható, meteorológiai viharok vannak, és könnyebben felszívódik a bűnös.

A zágrábi konzervatóriumból megérkezett végre a hangbiztos. Két éve könyörgött neki az előljáróság, hogy hallgassa meg a gyereket, hírnevet várt Marko Nyintól a közösség. A fogadásra, amit tiszteletére az elnök adott, nem hívták meg Markót, féltek a kiszámíthatatlanságától. Az anyja ment el helyette, Marko lábujjhegyre állva nézte a Kétmedve ablakából, amint a konzervatóriumi igazgatóval tárgyal.

A hatvanéves férfi festette a haját, erről a hollófekete, képtelen árnyalatról rá lehetett találni az ünneplőruhás hangyaseregben. Komolykodó arccal beszélgetett, szigorúan, keskeny szájjal mosolygott, néha hangvillát ütött a terített asztalok sarkához, a körben állók lelkesen megtapsolták – azt csinálta, amit elvártak tőle, percről percre öregbítette zsenialitásának, örületének hírnevét.

Marko anyjával kivételezett, gyakran tüntette ki figyelmével, harsányabban viselkedett vele. Az est végén hosszasan beszélgettek, Marko a szájukról olvasott.

Hiányzott éjszaka az anyja.

Az angyalok és a kövér puttók barátokoztak, hárfáztak a csúcsíveken és a freskókon, a töviskirály lebillent fejével, szomorúan nézte a légiós lándzsájának végét, Szent Péter kancsalított, szemöldökét figyelte, közben hószakállába túrt. A kralovári templomon látszott, hogy az újkori szentfestő évekig küszködött az ábrázolás és perspektíva emberfeletti problémájával. Még az oldalhajók is zsúfolásig megteltek, a kórusmű a reggeli mise után következett. A fojtott, füstölőillatú izgalom nem tévesztette meg Marko Nyint, bátran és hamisan énekelt, senki sem értette, egyedül Marko, ő viszont mindent. Széttárt karral, a ministránsruha denevérujjait magasba emelve énekelt, betemette hangjával a dallamot és a ritmust.

A kóristák sorfala felbomlott.

Az orgona hangja csak akkor nyugodott meg, amikor a hangbiztos távozott. Marko Nyin a templom kapujában érte utol, kitépte hajtókájából a szegfűt, leköpte és a szenteltvíztartóba dobta.

„Súlyos, nyers hang. Érdessége és szárnyalása megtévesztő, néha mintha esélye lenne a magasba emelkedésre, a kivételességre. Mégis – véleményem szerint –, ami taníthatatlan, az nem tanulható. És természetesen ennek a visszája is éppannyira igaz. A hang gazdája nevelhetetlen és gátlástalan. Felvételre nem javaslom. Nincs tisztában a szabadság fogalmával.”

A zeneóriás hangbiztos barokk íróasztalánál ült, a Szentek és a Párttitkárok termében, amely a köztársaság legkiválóbb zenei rendezvényeinek a helyszíne. Befejezte a jelentést, és elégedetten rázogatta golyóstollát. Szerelmes volt az ítéletbe és a mondataiba.

Kisütött a nap. A hátsó furgonajtó szárnyai között résnyire lehetett kilátni, ujjnyi hiány volt az illesztésben. Nyin felemelte a fejét, látta az út fogyását. A szalagkorlát hosszú, fehér csíkja jobbra-balra dőlt a kanyarokban, az úttest néhol felpúposodott a melegről, hátára vette és ledobta a mentőautót. Aszfaltmenyegző.

Kiszáradt Nyin szájpadrólása, mintha nyelve hegyével durva furnérlemezhez érne. Az emlékei, az álmái és a képtelen utazás egy hatalmas tepsiben rázódtak össze, egyre kevésbé tudta őket megkülönböztetni egymástól.

Hátranézett a kísérő. A két ápoló indulás óta úgy viselkedett, mintha nem volna rakományuk.

– Kérsz vizet, szemét?

Nyin bólintott.

A vezetőülés mögül műanyag demizsont vett elő.

– Nesze!

Döntötte a kannát, de Nyin szájába nem jutott semmi. Lassan átnedvesedett alatta az ág, az ing és a nadrág. A vízcseppek az orra előtt pattogtak, úsztak a fémpadlón. A sofőr ráállította a visszapillantó tükröt, és röhögött dohányos, sárga fogaival.

– Űrgeöntés! – kiabálta Marko anyja. Vödörrel a kezükben álltak a Vaszilán. Hatalmas űrgyelyukak ásítottak a földben, nem építették még fel a javítószok telepét, csak szamárkóró, bogáncs és vadkapor nőtt a földből. Ide jártak vasárnap délutánonként, ez maradt az egyetlen féltve őrzött szertartás a kralovári évek során. Megérte: a leadott rágcásálókért fizettek a napipiacon, mert pusztították a külvárosi konyhakerteket.

– Ürgeöntés! – kiabálta az anyja, és Marko locsolt vadul. Másnap kezdték el az építkezést, két napja magasodtak a daruk, és a huzalos betonelemek mint óriásfésűk feküdtek a porban. Marko az utolsó ház melletti utcai kúthoz futott és vissza. Ahogy rohant, a vödör a térdéhez ütődött tompa, fémes hangot adva – a bádogember kétségbeesetten kereste árnyékát a tűző napon.

Az egyik markológépről munkás lengette meg sildes sapkáját. Négy ürge vergődött már a dróton – Marko négyszer visszalengtetett a füles vödörrel. Az anyja eltűnt, ő meg csak öntött, és drótozta az állatok nyakát.

A nap végén anyja veszített, csak két földlakót hozott kampós drótján a leadásra. Neki integetett a munkás kora délután.

Marko Nyin egy hetet adott az anyjának, hogy meggondolja magát. Megjátszotta közben lottón a markológép gyártási számát, de egy találatra sem volt. Éjszakánként mindent részletesen végiggondolt, és sajnálta magát – kilopták a szemét, és vissza akarta szerezni a látását. Soha nem hitt a suttogásnak, próbára akarta tenni anyját. A levelet zsinórirással írta, gyermektegy betűkkel, úgy fogalmazott, mint egy művezető, aki gondolatait a filléres szerelmes ponyvából lopja. A kantinos, kövér főnök nevét a büfé-számlákról másolta át. Pénzt ajánlott, eleget.

A postás táviratot és ajánlott levelet hozott. A markoló két éjszakán keresztül verte az ajtajukat, aztán fél téglával könnyített magán. Anyja összesöpörte a nappaliban az üvegcserepeket, és három napra előre főzött. Kimosta a koszsárga falvédőt. Fogat mosott, illatosított, kiöltözött, mondta, a pékségbe megy éjszakai sütésért. Csöndben húzta be maga mögött a bejárati ajtót.

Marko még késő délután feltörte a szerszámos kocsit, a két kaukázusi kutyának marhabelet dobott, és a legdrágább ütvefűrőt és univerzális kulcskészletet a markoló vaságya alá rejtette.

Becsukott szemmel ismerte a hatos gödörhöz vezető legrövidebb utat. A központi, legmélyebb mészverem partján leláncolták éjszakára a sötét szájú betonkeverőket. Csillagtalan éjszaka volt, a dolgozók büfékocsijában üvöltött a macedón zene, döntöttek magukba az eres kezek a sligovicát. Az építőmunkások katonai sátrakban laktak, a ponyván szeretkező, veszekedő, kártyázó árnyékok dülöngéltek.

Az anyja a gödör szélén sétált. Türelmetlenül dobálta tekintetét, Marko nehezen találta meg azt a pillanatot, amikor kihagy a figyelme. Szorította a lapátot, malterporos lett a keze a nyelétől, hiába próbálta, nem tudta letörölni. Csak az ütés után érezte meg a friss kenyér illatát. Marko anyja, született Krizana, hangtalanul esett bele a gödörbe, másnap betemették a hatos zsaluvermet, és betonkoszorút öntöttek fölé. Évekkel később ennél a falnál büntették nyilvánosan a visszeshő javítószokat.

Két munkás húzta félre a sátor rongyszőnyeg kijáratát.

– Mi van, bratka? Úgy öleled azt a lapátot, mintha a szeretőd lenne!

– Menj haza! – mondta a másik. – Na, menj már! Anyád mulat még egy kicsit, aztán majd utánad megy.

Kigombolták a sliccüket, és hugyoztak. Röpült az aranyhíd a sátorvasak között. Megszelídült az arcuk, kísértett bennük a gyermek.

A sofőr és a kíséző hasonlított rájuk, mindegyik ugyanaz a fajta volt. Ezek is kidolgozták magukat egyszer egy telepi építkezésen, és azóta fej nélkül, erőből éltek.

Harmadszor állt meg a mentőautó. A vízöntő kiszállt, és visszajött tíz perc múlva.

– Nem tudom, mi van, testvér. Nem megy. – Maga elé nézett, esőfelhő vonult át a homlokán. – Pedig még vizet is csurgattam ennek a szemétnak, hátha az segít.

– Biztos miatta van – húzta a sofőr.
 – Milyen igazad van, testvér! Te is láttad a szemét?
 – Ugyan már!
 – De igen, de igen – hajtogatta a vízöntő. – Éreztem a szúrást, megvert a szemével. Harmadszor szállok ki, és nem megy, pedig szétreped a hólyagom. Mintha szégyellném magam, úgy állok az út szélén. Ilyen még soha nem történt velem. – Hátrafordult.
 – Majd megtanít a doktor úr, te mocskok!

Marko Nyin nem lépett be a sátorba, csak elhúzta a rongyszőnyeget. A színes légyfogó szalagok mögül figyelte őket, nem vették észre, részegek voltak. Az anyja megrontója a kártyások között ült, a sarokban valaki matracon gyúrt egy nőt, a matrac huzata elfáradt, kiállt a lyukakból a lószőr. Szoknyában főzött egy cigányasszony, lavórban hűtötték a sört.

– Áru! el a titkodat! – üvöltötte az egyik dolgozó Krizana megrontójának, és megragadta a csuklóját.

– Mózs! Púderozd be a lapokat! Túl sokat nyer ez a zsemlearcú. Ha holnap is ennyit nyersz, új kártyát veszünk – fenyegette meg a markolót a művezető.

Krizana megrontója nyert, csak ritkán, tapintatból veszített. Csalt. Egy rossz mozdulat vitte el az élők közül.

Mózs hintóporozta a lapokat abban a kortynyi szünetben, és a cigánynő elkészült a paprikással. A markolóval akarta kóstoltatni, neki akart kedveskedni, előtte hevert a legtöbb pénz. Forró lehetett a fakanál, mert a markoló a szájához kapott, és ingujjából kipörgött a Szívkirálynő az asztal alá.

Hunyorogni kezdett a karbidlámpa, mintha fogytán volna az olaj.

A matracon abbahagyták.

Jajgatott a cigányasszony, és Mózs lehintóporozta a nadrágját.

A markoló nem tiltakozott, amikor elvették a pénzét.

A hóna alatt fogták, úgy vitték. A kertek alatt követte őket Marko, egészen a fodrázműhely katedrálüvegéig. Felverték a fodrászt, és előre fizették a nyereségből a hajmosást, a szeszélést és a borotválást. Gyanúsán sok pénzt adtak. Borotválás közben vágták el „véletlenül” a torkát.

Az „üvegpatkó”, a Vinekura panorámás házai mellett mászott fel Nyin a hegygerincre. Kétórás gyalogjárás volt a pleznói gerinc legmagasabb pontja. Nem messze onnan, a kegyhelyen könnyezett a Szűz, a rossz nyelvek szerint „addig verték”. A köves, szűk ösvényt kiszélesítették, erdei pihenőket épített a város a zarándokoknak.

Csak a Szeplő Kövön pihent meg, letörölte ingével az izzadságot a homlokáról. Gyertyafényes tortaként lángolt a távolban a finomító. A korai derengésben a piros csőjelző fejek átszabták a vidék arcát – a bóják alatt a tenger irányában haladt a baráti olaj. Száz meg száz kiütés a himlős földön. A völgyben, a vasilkai építkezésen beindultak az erőgépek.

Krizana eltűnése után Marko Nyint a hatóságok Danicséknak utalták. Két éve volt a nagykorúságig, elszállt a hangja, és be kellett fejeznie a vendéglátó-iskolát. Nyáron pincéerként dolgozott a kötelező gyakorlaton, amúgy óráig segédmotort szerelt a vizesárok fölött nyújtózó kishídon, nyállal és ronggyal tisztogatta az olajos gyertyákat.

– Rázd már fel azt a kölyköt – mondogatta Danics felesége. – Hozd ki a hangulatából, és szerezz neki barátokat!

– A papír nagyon fontos, a papír... – hajtogatta a cipész. Nyin kéthetente ott akarta hagyni az iskolát. Danics úgy beszélt, mint a Sirály tröszt iskolai ügynöke, aki minden év végén a nyomdászszakmát próbálta a tanácstalan, rossz arcú pincérvendőkékre erőltetni.

Danics és a felesége rögeszmésen, keserűen öregedett. A nyílt pályán egymás mellett futó ipari sínpár az üzem kapujához, a végállomáshoz közeledve szétágazott. Kompromisszumuk kudarcra nyilvánvalóvá vált.

Danics az asszony mondatai elől az udvarra menekült fát vágni. Két-három téltre elegendő tűzifát aprított fel egy október alatt.

Nyin a rönk mellett guggolt, pattogtak körülötte a forgácsok, összeszedte a széthulló darabokat. Felnézett a magasba emelt balta fejére, és érezte a magasságot. A hajnalka segített neki.

Az égbolt, mint egy fegyverláda, úszott az udvar fölött, a kék égen a sok fegyver, kakaóvajból faragták őket.

– Isten fogja azokat az emberre – mondta Danics, miközben a tüzelővel a pocsolókat kerülgették az udvaron.

A hajnalkamag segített. Egy régi füveskönyvben találkozott vele Nyin, nem volt nehéz hozzájutni, az elhanyagolt kertek deszkakerítéseit mászta meg lila, tölcser alakú virágaival.

Négy-öt percig kellett folyadékkal rágni.

A falvédőn a falusi pár verselve udvarolni kezdett egymásnak, a kalapos legény csizmáját ütögetve szedte rímekbe szerelmét, a lány – fején agyagkorsóval – szemével válszolt.

A vitrin elnyerte büntetését, elolvadtak benne a porcelántárgyak.

Nyin veséje fölött kihajtott a hajnalkavirág. Légyviszkos rózsaszirmok lélegeztek lábujjai helyén.

A lámpa fényköríve átalakult, óriás, lila gramofontölcser nőtt ki a mennyezetből – Isten nagyothallott, és ledugta csodás hallókészülékét a szoba belsejébe.

Nyin először a székre, aztán az asztalra mászott. Amikor benyitott a cipész felesége, Marko Nyin lábujjhegyen, az asztallapon állva hallgatózott az üvegburán.

Öt-hat órája utazhattak. A furgon üveglakának tejciskja fölött látszott a kék firma-mentum. Mintha a könnyező Szent Szűz felszúrta volna a fenyőfák csúcsára az eget. A kocsni éles kanyarokat vett a hegyi utakon, Marko Nyin jobbra-balra dőlt, anyja idegesen ringatta:

– Miért nem alszol, te kis koszmó? Mit üvöltesz így? – Nyin szívta anyja mellét. A tejüveg fölött eltűntek a fehér felhők, hamuszürke lett a Szűz arca – gyors zápor kopogott a kocsni tetején.

– Nézd meg, mi van vele, testvér! Miért remeg így – szólt a vezető.

– Nézd meg te! Én nem nyúlok hozzá. Engem megvert a szemével. Lassan mozdulni sem bírok – köpött ki az ablakon a vízöntő.

– Ne marhászkodj már! Csak nem hiszed el ezt a mesét? A doktor megmondta, ép-ségben szállítsuk elé.

A vezető fékezett. A vízöntő óvatosan Nyin fölé hajolt.

– Sír.

– Mi?

– Ez a szemét sír álmában. Lehet, hogy tudja a sorsát. Vagy belement valami a szemébe. – Megvonta a vállát. – Talán a por.

- Por?!?
- Vagy bogár.
- Akkor hagyjad. Majd kikönnyezi.

A Szent Szűz megcsókolta Nyin homlokát, és ránézett hályogos szemével. Béna volt a lába, karja helyén hegyes csont állt ki a vállából. Magára vette a gyógyítottak baját. Nem volt boldogságos, Nyin látta rajta a szenvedést.

A hályog eloszlott, és kisütött újra a nap. Felébredt. A mentőautó kerekei alatt sóderos út ropogott.

– Ültesd fel! Hadd lássa a végállomást! – mondta a sofőr. Kitárult a vastag kőfalakat szétválasztó kovácsoltvas kapu. A portás a feje fölé tolta a sorompót, és intett.

– Hitelt kapunk a természettől – szónokolt az utolsó középiskolai órán a biológiatanár. – Ki hosszabb, ki rövidebb lejáratú hitelbe kapja a testét. Eddigi ismereteink szerint az ember áll a törzsfajlás csúcán. Mégis homályos érzeteink rabjai vagyunk. Úgy is mondhatnám, miközben uralkodunk mindenben, saját magunk számára vakablakok vagyunk. Ki tudja, mit láthattunk odafönt, a fáról? Az biztos, hogy lejtöttünk róla...

Az osztály fészkelődött, öt perce kicsengettek. Kósza papírrepülő zuhant a linóleumra, uzsonnapénz csörgött az egyik pad alatt.

– Kevés, az nagyon kevés, csak úgy a világba élni. Ahogy maguk mondják, lehúzni hatvan-hetven évet. Figyelni is kell, kérem szépen, meg gondolkozni. Ezt ne felejtsek el. Az osztály üvöltve tódult ki a szárnyas ajtón.

Marko Nyin a padban maradt, a korán kopaszodó, középkorú tanár az ülésrendet és a naplót pakolta rézcsatos táskájába. Felnézett.

– Úgy látom, félreértett. Menjen a többiekkel az udvarra. Nem az én mozdulataimat kell figyelni, kérem.

Marko Nyin felállt. A tanár lelépett a katedráról. Nyin fél fejjel magasabb volt az alacsony növésű embernél. Bölintani kellett, ha a szemébe akart nézni.

– Maga volt katona? – kérdezte Nyin.

– Ez meg hogy jön ide?

– Maga nem volt alkalmas katonának. A sorozáson kiostálták. Elég ismerőse volt, vitt papírokat is, hogy fél veséje van, gyenge a tüdeje, meg rossz a szeme. Maga félt.

– Menjen már ki a teremből, kérem. Nem elég az utolsó órán odafigyelni.

A tanár megfordult, de nem indult el.

– Voltam katona. Csak leszereltek... Törölje le a táblát, és zárja be az ajtót. Szerencséje, hogy utolsó óránk volt.

Valamikor gyönyörű lehetett a kastély és rendezett a kert. A főbejárat előtti kocsifeljárat benőtte a gaz, a mentőkocsi az egyik oldalbejáratnál állt meg. A sóderos út szélén eldobált csikkek heverték, és poros volt a fű – valószínűleg itt hozták be a közeli városból az árut, és itt szállították el gumikerekes lovas kocsikon hajnalban az intézet összes mocskát.

A kastélyon látszott, hogy kisajátították. Az egykori lázadókból urak lettek, mégis bizonytalankodva rendezkedtek be a régi világban. Egyik-másik körkerélyt támfák tartották, az ablakok, kapuk fölött idő kérdése, és elszabadul a díszítés: életre kelnek a szárnyas lovak és az esőmosta angyalarcok. A kórtermekben, ahol Nyint keresztülvitték, hűgyszag és lóistállók bűze terjengett. Ráfért volna a helyre a tatarozás.

Doktor Wenig fogadta az állami intézetbe érkezőket. Nyinről levették a szíjat, és

leültették egy karosszékbe. Félóráig tartott, amíg Nyinből kiállt a zsibbadás. Fogta a karfa végén a faragott oroszlán fejét, a főorvos a tölgyfa asztal túloldalán ült. A szoba hangulata, a kellékek egy analitikus orvos bővlija: az asztal sarkán fűrészelt koponya, benne víz és hínár. Kék aka keringett a koponyában. Orvosbóvli, analitikusbóvli. A doktoron első perctől fogva látszott, nagyra tartja önmagát.

– Ez egy nyugodt hely – mondta Wenig. – Biztos látta már a kertet. A sövények, a forrás, a platánfák: ez a lélek csobogója. Maga meg a barátai... nem hagyhatjuk, hogy az utcán futkossanak. Van itt mindenféle szerzet: muzulmán meg keresztény, hívó és hitetlen. Persze mindegyik kiválasztott. Forró dróton érintkezik Istennel. Felejtse el a napokat, mi itt nem méricskéljük az időt! Ebben az édenkertben nincs kalendár. Hogy hívják?

Nyin hallgatott.

– A nevét kérdeztem.

– Nincs. Nevem az nincs.

– Szeretem az újonnan érkezőket. Hasonlítanak egymásra. Tudja, én nem akarom megmenteni magát. Szándékosan nem használom a gyógyítás szót. Ha szereti a sportot és a filozófiát, jól ki fogunk jönni egymással. Szóval feláll a futam, eldördül a pisztoly. A neve?

– Ez a maga versenye. Szívesen előreengedem, ha nyerni akar.

– Anyja neve?

– Krizana.

– Mi a kedvenc színe? Milyen színű kartont szeretne? – Az aka némán lebegett a koponyában.

– Kék – mondta Nyin. – Olyan kéket szeretnék, amilyen a kertészük szemének a színe.

– Én érzem, hogy te értesz engem, fiam – Danics befizette Nyint a libegőre. Még mindig vattacukros gyerekként kezelte, pedig Marko Nyin már túl volt a húszon. A könnyező Szent Szűz környéke a pleznói gerincen zarándokparadicsommá nőtte ki magát: Mária-képeslap-árusok, búcsúcédulások, akut gyógyítók, gyertyaöntők sátrai vetették körbe a két szállodát. A városi hatóság tavaly fejezte be a drótkötélpálya építését – azóta a hívők ég és föld között, hosszú, monoton lebegéssel közelítették meg a kegyhelyet. Persze nem a szellem fejhajtóereje, hanem a fogaskerekek eksztázisa juttatta őket a kétszemélyes, repülő padokon a pleznói gerincre.

– Mindig úgy kezdődik, hogy valami összehavarja az illatokat és a szagokat. – Közeledtek a csúcshoz, és Danicson a megszállottság jegyei mutatkoztak. – A szarnak fözelékillata, a gyümölcsnek kátrányszaga és a nyomdafestéknak átható emberszaga lesz. Megjelennek a városokban és a falvakban a ködlakók, nagytakarítást hirdetnek a világ összes mocska ellen. A Tisztítótűz Nagymestere. A Hosszú Partvisnyél Lovagja. A Nagytakarítás Rend. – Danics idegesen nevetgélt, harangozott az erdő fölött a lábával. – Már kiosztották egymás között a címeiket. A ködlakók hangosak és szertelenek, eljött az ő országuk, a szélbe kiabálják könnyű ítéleteiket. A víz meg segít cipelni a hangjukat. Elindul Iksz és Ipszilon, a két térítő szerzetes. Először csak a higanyemberrek térnek meg, az örök bizonytalanok, akik amúgy is utálják a gondolatokat. Ők szívesen állnak be a boldog figyelmetlenségbe. Aztán a többiek, mind, és feloldódik a semmiben a józanság, eltűnik, mint királyvíz alatt a gyenge arany.

Ütemesen zökkent a pad, ha tartóállvány alá ért. Mintha távolodott volna a csúcs, kétséges volt, hogy egyáltalán valamikor eljutnak-e a kegyhelyre.

– Semmit sem lehet büntetlenül – hajtogatta Danics. – Semmit. Éjszaka két ismeretlen, de remek első osztályú csapat játszott álomban egymással: a Partizanszki Dubkin és a Csetni Kreol. Nem tudtak megegyezni a kezdésen. A két csapatkapitány már a kezdőpontnál összeverekedett. Hatalmas füsttel égtek a lelátók. Finomliszt hullott az égből, betemette a verekedő csapatokat. Reggel megnéztem az álmoskönyvben, tanácstalan volt. A liszt állítólag rosszat jelent.

Nyint egy-két hónapig békén hagyták az intézetben, úgy bántak vele, mint egy drága díszállattal, akinek időt kell hagyni, hogy megszokja új helyét. Sétált a kavicsos utakon, beszélgetett a bomlottakkal, és a mozdulatai lassan hasonlítani kezdtek az övéikhez. Gyakran találkozott egy ráncos, pongyolás nővel, aki a pleznói Könnyező Szűznek gondolta magát. Koszos sátorkötelet húzott a földön, néha egy kőangyal nyakába kötötte, és azon a helyen víz fakadt a kőből. Együtt nézte vele a forrást.

A nő mutatta meg Nyinnek az Életfát. A zavarodottak ebbe a vastag platánba fagrták a nevüket a parknak azon a részén, ahova már a kertész gereblyéje sem ért el. Volt a fán egy hatalmas szív – bomlott szerelem emléke. A Herceg betűi nőttek a legnagyobbra az évek során, együtt vastagodtak a fa derekával. A Herceg a felső folyosó két termén uralkodott, az orvosok megbíztak kegyetlenségében, az örültek és a gyilkosok tisztelték, a Herceg ütéseinek nyomát úgy tapogatták egymáson, mint a kitüntéseket.

„Olyan ez a világ, mint egy sánta hokedli.” A cipész hasonlata jutott eszébe mindig a vastag törzsű platánnál. Danicsék konyhájában volt egy hokedli, fedele alatt, a belsőjében egy öregedő cipész összes álma: mustárszínű krémek, fekete tubusok, durva rongyok és fényesítő posztó. Odaérkezésüktől örökbefogadásáig jó húsz centit ingott arrébb a hokedli a konyhakövön. Mozgott, haladt előre, de ezt Marko Nyinen kívül senki sem vette észre. Rossz asztalosmunka volt.

Nyin szeretett a kert falánál állni. A falnak kívülről táviróoszlopot döntött a vihar, a tetején erős szélben a szürke bakelitharangok egymáshoz értek, mintha pénz ütődött volna a persely oldalának. Ez maradt számára a külvilág, ennek az oszlopnak a bakelitkoronája. Az intézet falát sárga iszapszínre festették, Nyin nézte az oszlopot, délről süttött a nap, órákig barátkozott saját árnyékával a falon.

Ha elindult, a kertfalig követték. Nyin játszott ennek a figyelemnek, nem mutatott javulást, és néha elveszítette a fejét. Meg akart felelni az orvos kíváncsiságának. Szórákozta, ahogy a kiszámíthatóságot elkeveri a kiszámíthatatlansággal.

A kertésszel azon a délelőttön ismerkedett meg, amikor a kötélhúzó asszonyon fedezte anyja vonásait. Pedig Nyin nem bízott a lelkiismeretében, másokkal ellentétben nem szerette figyelni magát – nem nézett a mérgezett kútba a lyukas vödrön keresztül. Próbált az asszony mögé kerülni, hátha viseli a lapát nyomát. Az öregedő nő félt tőle, mindig úgy fordult, hogy lássa Nyin szemét. Aztán sikítózott, és két-ségbeesetten ütlegetni kezdte a sátorkötéllal.

– Hagyjad, bratka! Nem szégyelled magad? Mutatok én neked ennél fiatalabb, izgalmasabb asszonyt. Hagyd békén!

A kertész a paprikavirág-ágyások mellett állt, fogpiszkálót rágott, mint a Korallban az unatkozó pincérek.

– Na mi lesz? Gyere már!

Először a szerszámoskamrát mutatta meg Nyinneknak, aztán a kastély alatti pincerendszert. Nőkről többet nem beszéltek. Bevallása szerint apróhirdetésre jelentkezett évekel ezelőtt, amiben kertművelésben jártas munkást keresett az intézet gondnoka. Járt terápiákra is, és jóban volt a Herceggel.

Délfelé már elviselhetetlen volt a meleg, levitte Nyint az egyik hűvös pincezugba.

– Nem hallasz semmit? – kérdezte a kertész. Messzire köpte fogpiszkálóját. – Gyere! Feltérdeltek a matracokkal borított priccse, és rátapasztották fülüket a hideg falra.

– A fal túloldalán ért véget a háború – mondta –, úgy negyvenöt éve. A báró kinyitotta a hordók csapját, és megfulladtak az idegen katonák. A Herceg még hallotta, ahogy utolsó bordalukat énekeltek.

Nyin megborzongott.

– Kóstold meg – mondta.

A fal sós volt.

– Sós – mondta Nyin. – Bányasó.

– Nem, nem ott. Gyere ide!

– Igen, ez száraz. Valamilyen száraz bor. Ez meg itt aszú. Mint a méz, olyan az íze.

A kertész Nyinre nézett.

– Az az igazság, nem mindig hiszem el ezt a történetet. Általában nem hiszek ezekben a történetekben. De abban biztos vagyok, hogy a fal túlsó oldalán ért véget a háború.

Késő délutánonként Marko Nyin Wenighez járt. Hallgatta a fontoskodását, kívülről tudta az üveges szekrény könyveinek sorrendjét, a vászongerincek színét és a címeiket. Akkor szólalt meg először, amikor Nemkót, az egyik vaszilikai javító gyereket behozták az intézetbe. Wenig mesélte, hogy ez a barna bőrű szörnyeteg linóleumba csavarta és felgyújtotta nevelőtanárát. A bandája kutyákat fogdosott össze a külvárosban, eladták a kutyák szemét nyugati gyógyszergyárakba alapanyagként.

– Fődoktor úr, mire használják azt a gyógyszert? – kérdezte Nyin.

Wenig csóválta a fejét.

Másnapról Nyin csoportterápiára járt, délig papírpoharakat, tálkákat és papírlemezöket préselt és hajtogatott a fülledt alagsorban szabvány szerint. A házirend szerint tűzből egyet lehetett rontani. Ha többet rontottak, ebédmegvonás és testi fenytetés járt. Ebéd után néhány embert a kastély kupolatermébe vittek, ahol a fődoktor úr maga vezette a csoportot.

A terem közepén fekete paravánt állítottak fel, amit félkörívben kényelmetlen székekkel vettek körbe. A kifli egyik oldalán a kertész, a másikon Branko ült, Nyin mellett Oberzsar és Pavel Ajun bólogatott. A többieknek még a nevét sem ismerte.

Brankóról nem tudott semmit. Nyin emlékezett Oberzsarra, két-három éve tele volt nevével a sajtó. A „véres szűcs” emberbőrből csinálta a sapkák ellenzőit: három réteget varrt egymásra, és kikeményítette őket. Lebukott, mert a nap áttűzött a silden – nem volt tökéletes munka. Oberzsar szemén látszott, úgy örült meg, hogy nem tudott róla.

Pavel Ajun a fejében végigharcolta a század összes polgárháborúját, és messziről felismerte a kegyetlenség szagát. Mégsem gyanakodott, hogy nem tüntették ki.

Meséket kellett bábokkal játszani. A legizgalmasabb meséket Branko találta ki. Branko húzta az egyik lábát, fémjárókát használt. Soha nem ment a paravánhoz, inkább a járóka fémkerejére dobta a külön engedéllyel hordott zakóját, e mögé guggolt. Először két ujjal kezdte, aztán a végén már mind a tíz ujján mozgott a rengeteg apró

bábszörnyeteg. A történet közepén megváltoztak a szereplők, összekeverték egymás nevét, tetteit és szándékait, aztán a mese végén minden örületes renddé tisztult.

Wenig próbálta Brankót rávenni, hogy fogalmazza meg a történet tanulságait, megjátszotta, hogy nem érti a mesét. Senki sem szólalt meg, Nyin, Oberzsar, Ajun és az ismeretlenek lehajtott fejjel ültek. Oberzsar és Ajun önmaga súlya alatt bólogatott; Wenig értelmezett, magyarázott, pedig ha közéljük nyugodott volna a bólogatásba, talán még lehetett volna valaki, így hadonászva csak főorvos maradt, aki jövő hónapban az intézet igazgatói székére pályázik.

A terápia végére a játék dühvé alakult, tépték ezeket a bábokat, filc- és gombszemek maradékát söpörték össze Nyinék késő délután. Másnap mindig voltak új bábok a széttépett régiékből összevarrva. Ajun szerint egy másik épületszárnyban készítették őket. Néha az ujjbegy vékony bőrét is a szövethöz varrták, így lettek szörnyek a bábokból.

Mintha harci dobok szólnának. Két éve tartott a dubolás, tompa hanggrobbanással vonult ide-oda a háború a hegyek között. Katonák érkeztek ponyvás teherautón, vizet csapoltak a portásház mellett. Féregszerű harmonikatömlőt húztak a tűzcsapra, hogy gyorsabban vezessenek a tartálykocsi feltöltésével.

Wenig szigorította a házirendet, egyre gyakrabban tállaltak birslevest, a szakácsok kilopták az ételből a húst. A kintü zúrzavarról senki sem beszélt, mintha nem is létezett volna. Az antennákat leszerelték a kastély tetejéről, a tévékészülék a mosdók rácsos előterében pihent a földön.

Az egyenruhások, mintha kapkodásukkal a bomlottak tekintete elől szöktek volna, féltek az intézet ablakaira nézni. Hasonlítottak egymásra: hamuszürke arcuk, mintha mákteán éltek volna, szemükből kikopott a fény.

Wenig egyszer aztán mégis bejelentette, hogy kitört a háború.

– Ha kiengedném önöket, uraim, elszégyellnék magukat. A maguk tettei semmi ségek azokhoz képest, amiket ezek odakint elkövetnek. Ha kiengedném magukat... a csodálkozásuk kiszolgáltatná önöket.

Wenig körbenézett. Branko, Oberzsar és Nyin hallgatott, Pavel Ajun ráült a hintalóra, egyre hevesebben bólogatott.

– Tudom, önöknek nehéz lehet elhinni ezt a háborút – folytatta Wenig –, pedig a városban már egy ideje ölik egymást. Arra kérem önöket, hogy képzeljék el a cukrászda betört kirakatát, a kiégett házakat. Az abroncsosó műhelyből csak az udvaron álló ecetfa maradt... Ebből a városból a háború után jó esetben falu lesz. Intézményei elzülленek, a férfiakból kecskepásztor, a nőkből vízholdó válik.

Elhallgatott.

– Tegyük fel, hogy találnak egy kislányt. A romokon ül egy kiégett ház előtt, és sír. Ne hagyják magukat megtéveszteni, uraim. Csak játszik. Azt játssza, hogy elvesztette apját, anyját és a testvérét.

Pavel Ajun suttogva Marko Nyinhez hajolt. Szerinte a háború, Wenig háborúja, a terápia része volt.

– Főorvos úr – mondta lassan Nyin. Erős nyugtatókon tartották, fél éve élt „tisztító kúrán”. – Képzelden el egy hatalmas könyvet, amely egyetlen lapból áll. És ezek a tudósok, politikusok meg más személyek csak írják tele a lapot, írják egymásra a gondolataikat, egyetlen olvashatatlan lapra. A lap már átlátszik, és ezek a személyek nem veszik észre. Baj van, fődoktor úr. Át fog lyukadni az a gyenge oldal...

Weniget magával ragadta a hivatása, próbálta felfejteni a mondatokat.

– Rontás van rajtunk, fődoktor úr.

– És mi van, ha kilyukad az az oldal?

– Nagy bűz lesz, nagy bűz, doktor úr. Pedig a pokolnak nincsen szaga, mint ahogy visszája sincs. Vízszintes és függőleges keresztmetszetében ráérősen ácsorognak a dolgok. A szoborfülkékben Szivkirálynő aprószentjei. Ott már nem sürget senki... De ne féljen, fődoktor úr! A mi mellkasunkon Isten eszik mélytányérból...

Különleges montázs, csodás trükkök. A Kaporszakállú a vágóasztalnál ült, és egyre gyorsabban történtek a dolgok. Mellette rózsás kárpitosfotelban a pleznói Szent Szűz tette keresztbe a lábát, és zokogva jegyzetelte az időt. Könnyezett, mintha óriáshagyma fölött ülné. Talán a meghatódottságtól sírt, attól, hogy itt lehet Őmellette, talán az események, történések, a bűn és a büntetlenség, a hazugságok, színlelések, apró jószágok és a semmitmondás végtelen áradása nyugözte le.

A Jóisten előreollózott néha szép, eres ujjaiával, Nyin nem tudta eldönteni, hogy ezzel az indulatos mozdulattal valóban beavatkozik-e az eseményekbe. Az ekránon csak angol feliratok jelentek meg. Végtelen szomorúságot érzett Nyin, a Jóisten már nem szlávul gondolkozott.

A Szent Szűz a vágóasztal alatt „rámarkolt”. Nyin szégyellte magát, de nem bírta nem oda nézni. A Szűz először csak finoman zaklatta, aztán rángatta, húzkodta a nadrágon keresztül a csodás tűztömlőt. Az „Öreg” kaporszakállá felgyulladt. És telibesült mindenki arca, de leginkább a Szűzé és a világé.

Magát látta Nyin, egy szigeten állt, púpos földdarabon földszintes külvárosi házak között, talán egy téli verem tetején.

Nem esett, mégis mindent elborított a sár, a barna tengernek elviselhetetlen szaga volt, a házakhoz tartozó emésztőgödrök kilökték magukból az embersárt. Úgy gőzölgött minden, mintha most szarták volna a világot. Marko Nyin félelmében énekelt, a hangja mentette meg. A kutyája, Borisz ült a ladik orrában, fehér volt a szőre a bolhairtó portól. Uगतott. Az evezőket Danics, a cipész mártogatta a súlyos lében.

Az ágyyszomszédja nevetésére ébredt.

A sötétben a külső ostorlámpák fénye világította meg az alvó, magában beszélő embert. Valaki a folyosó végén ápolót csengetett.

A rugók engedtek a teher alatt, az ágy végébe láthatatlan súly ült. Nyin magán érezte a tekintetét. Türelmesen, becsukott szemmel várta, hátha távozik.

– A Herceg azt kérdi, honnan szedted a hangod?

Nyin nem válaszolt.

– Elintéz mindent, ha neki adod.

– Nem én voltam.

– A mosdóból figyeltelek, te énekeltél. Az a hang neki mindent megér, azt üzeni.

Nyin a másik oldalára fordult, befejezte az egyoldalú beszélgetést.

– Add nekem, és holnap már nem vagy itt. – A Herceg a vaságy végét fogta, és idegesen hintáztatta Nyint. – De ne azt add, amivel összevissza beszélsz, nekem az énekes kell. Nyisd ki!

Az egyik árnyék Nyin kulcscsontjára térdelt, és a Herceg erőszakosan benyúlt a szájába.

– Holnap reggelre kijutsz. Kitalálok valamit...

A Herceg, mielőtt elhagyta volna a kórtermet, leakasztotta a falról a kartontáblát. Nyin hajnalig hallgatta, amint gyakorol a visszhangos folyosón. Az intézeti szabályzat pontjait énekelte.

Nyin a kertész nadrágijában ébredt. Mint akit fejbe vertek, úgy feküdt a szerszámoskamra priccén. Az álmaira nem emlékezett, csak az erejükre. A feszület megmozdult a mennyezeten – a keresztes pók lejjebb ereszkedett fonalán.

A szeme majdnem kiugrott a reggeli fáradtságtól. Kora délelőtt lehetett. A fabódé oldalának döntött kapák és ásók végéről szúrós földszag jött. „Bátorság, lélekjelenlét”, hajtogatta magában Nyin, „még csak most kezdenek összefogni ellened a dolgok”.

Fél méterrel a feje fölött pihent a pók. Maga kegyetlen, mondogatta fejszóválva Wenig, amikor Nyin a gyógyszer hatása alatt kibeszélt mindent. Mit mondana a főorvos úr erről a pókról, erről a nyugodt, figyelő akrobatáról? A pók nem mozdult, csak ült befejezetlen művén.

Két ápoló törte rá a deszkaajtót. Eltűnt a pók. Nyint megragadták a hóna alatt.

Wenig az egyik lépcsőfordulóban várta.

– Megtaláltuk a kertészt. Talán beszélhetne hozzá néhány kedves szót.

Dobozos kockát vett elő a zsebéből. Idegesen rázogatta.

– Most úgy játszunk, ahogy én akarom. Mit lát?

Műanyag pókerpohár fölé hajolt Nyin. Wenig szétnyitotta az ujjait. Benézett a keskeny résen.

– Négy ász.

– Csak három kocka van.

– Négy ászt látok.

– Csak azt gondolja. Odabent sötét van. Nem láthat semmit. Menjünk.

A vastag törzsű platán előtt tették le Nyint.

– Most akkor hintázunk egyet – mondta Wenig.

A kertész meztelen volt. Mintha lesmirglizték volna az arcát, kisimultak rajta a ráncok. A hinta köteleire akasztották föl. A négy kenderkötél a nyaka alatt találkozott, lent a testet és a hintát tartotta, aztán megcsavarodott izmos nyakán, és újra négyfelé futott, eltűnt a fa koronájában.

Nyin érezte Wenig köpenyének fertőtlenítőszagát.

– Mit akart ezzel? Miért ölte meg? Erről a helyről már nem juthat tovább. Nincs következő végállomás.

– Kérsz vizet, szemét? Szomjas vagy még? – köpött ki az egyik ápoló.

Nyin nekidőlt a fának, és kimondta hangosan, hogy ébren maradjon:

– Sokszor álmodtam erről a helyről, mielőtt idekerültem. Mindent megálmodtam, ami történni fog. Minden ismerős. Mintha ezek az ismerős érzések cselekednének helyettem.

Branko guzsorodva aludt a terem sarkában a földön, vak kutyákkal álmodott.

A könnyező Szűz elfordult, eltakarta a szemét.

A Herceg benyúlt Nyin szájába, és kitepte a nyelvét.

Elhallgatott. Marko Nyin bezárta a hangját. A lábával épp elérte a hintát, meglökte, és beletartotta a hinta legyezőjátékába az arcát.

Szabadi Judit

PORTRÉVÁZLAT CSERNUS TIBORRÓL

Szerettem volna ezt a szerény címet rögtön egy olyan alcímmel megtámasztani, amely előrevetíti Csernus művészetének számomra megkerülhetetlen és mindenképpen megfajtsra váró dilemmáját. Azt a dilemmát tudnillik, amely alkotó személyiségének természete, pontosabban eleve elrendelése és a kor úgynevezett belső jelentése között feszül. Minden ilyen címmé poentírozott gondolat azonban túl harsánynak és lekerekítettnek tetszett ahhoz az összetevőire alig bontható konfliktushoz képest, amellyel saját korának művészeti közege és közvéleménye már jó ideje a munkásságát szembesítette, késztetést érezve arra, hogy azt az ő érdemlegesnek és aktuálisnak ítélt játéktéréből kirekessze. A Bernáth Aurél-i hagyományokból kibontakozó, ám ezeket a hagyományokat intellektuális és technikai találmánnyal más irányba fordító, mintegy etalonként magasztalt festészete, mely az ötvenes évek végén egyszerre roppantotta szét a szocreál és a látványfestészet konvencióit, egyszerre csak a kétségek auráját gerjesztette maga körül éppen saját létjogosultságát illetően. A kétségeket az 1989-ben a Múcsarnokban rendezett nagy gyűjteményes tárlat váltotta ki, mely hirtelen egy alig értékelhető „új” Csernust mutatott meg azoknak a hajdani tisztelőknek, akik a „régire” emlékeztek, arra a „régire”, aki már 1964-ben elment innen, hogy Párizsban éljen, és ennek a „réginek” az érkezésére voltak felkészülve. Mégis, ha a kétségek befészkelődtek is az agyakba és a szívekbe, ezek a töprenkedőkéi voltak, akiket a váratlanság fejbe kólintott ugyan, de nem ábrándított ki teljesen. Csernus művészetének értéklésébe azonban nemcsak az elbizonytalanodás szűrődött be, hanem az elutasítás is, mégpedig a mindig éppen aktuális „trendeknek” behódolók részéről, akik hajlamosak voltak arra – még ha rossz lelkiismerettel is –, hogy ügyet se vessenek erre a festőre, mint olyan tévelygőre, aki valahol végzetesen elvétette az egészet. Elvétette, igen, mert anakronisztikusnak mutatózó művészete – bár nem volt híján a nyugtalanító, zavarbaejtő, provokatív tulajdonságoknak – nem felelt meg a korszellemnek. Persze hogy egy ilyen szétesett korban mi a korszellem, és lehet-e egyáltalán egy felszabdalt és szellemileg végletesen manipulált világban korszellemről beszélni, legalább akkora figyelmet, sőt kutatást érdemelne, mint az egész Csernus-jelenség, de akik nem akartak ezzel bibelődni, arra azért mégis ráéreztek, hogy van valami meg nem felelő Csernus Tibornak a kortól visszahúzódni látszó művészeti felfogása és művészeti gyakorlata, valamint mindazon művészeti és antiművészeti gesztusok között, amelyekben megmutatkozik az ember lényének kifordítottsága, tehetetlensége, kétségbeesése vagy éppen az önteltsége, kísérletező játékosága, a látszatokkal való zsonglörködése, de a szisztematikus képi gondolkodás törvényeinek a keresése is, és még annyi minden, amely a concepttól, az új szenzibilitástól, a performance-től kezdve a fluxusig és még egy csomó különböző rendű és rangú tendenciáig terjed, hogy a művészeti kifejezés és ötletgazdagság kaleidoszkópszerű tarkaságát borítsa az emberre.

Természetesen ez a rövid pásztázás csak jelzésértékű, és semmiféle értékítélet nem bújik meg benne se pró, se kontra. Csupán arról a különbségről vagy távolságról van szó, ami felismerhető volt, ha nem is a korszellemnek, de a kor életérzésének mégis

így vagy úgy megfelelő, jobbára kérészéletű művészeti jelenségei – melyek a mában oly eleven tengernyi impulzusban csaknem válogatás nélkül megmerítkeztek – és Csernus Tibor döbbenetes erőfeszítése között, amely konokul mindig a festészetre irányult, beleeszve az önmagukért való festészeti kérdésekbe. Ami persze felkelthette annak a gyanúját, hogy az életünk nem erről szól, és így a művészet sem ragadhat bele a régi mesterekkel – Velázquez, Caravaggio, Manet – folytatott ezoterikus dialógusba vagy éppen párviadalba, ami végül is alig egyéb, mint magánügy.

Ahhoz azonban, hogy ebben a szívszorítóan izgalmos kérdésben – melynek a súlyát az is növeli, hogy túlmutat önmagán, és a korban releváns érték, sőt ki kell mondani: *esztétikai érték* mibenlétét is érinti – tovább lehessen lépni, meg kell vizsgálnunk magukat a műveket. Előre kell azonban bocsátanom, hogy ezt a vizsgálódást már csak terjedelmi okok miatt is kísérletnek tekintem, melynek az eredménye felől az írás befejezéséig nem lehetek biztos, illetve majd csak írás közben derül ki egyáltalán, hogy a festmények a fentiekben exponált szempontból mennyire bírhatók szóra, azaz: mennyire közlékenyek.

Csernus Tibor kiemelkedően igényes pályakezdése és művészetének káprázatos felívelése, mely Budapesten ment végbe, még nem tartalmaz titkokat. Bernáth Aurél egyik legígéretesebb tehetségű és talán legkedvesebb tanítványa eleinte mesterének modorában festett, ami egyszerre jelentette a látványélmény hegemoniáját és a külső világ, legtöbbször a természet finom hangulati tartalmakkal átszőtt lírai megjelenítését, melynek érzékeny festői akkordjai (KISÓRSI TÁJ, 1953, TÉLI TÁJ, 1954) mellett már egy markáns realizmus körvonalai is fölsejlettek (MUNKÁS, 1950 körül, HÁROM LEKTOR, 1955). A kétféle fogékonyság azonban nem transzponálódott feltétlenül külön-külön művekbe, hanem az azonos lelki hajlam megnyilvánulásaként mind gyakrabban egyetlen festményen belül jelentkezett, minthogy a mű a realizmus életszerű elevenségét, szikár tárgyilagosságát éppúgy közvetítette, mint a festői ellágyulások artistikus gyöngédségét (ORLAI FESTI PETÓFIT, 1951, TAXIÁLLOMÁS, 1954, ANGYALFÖLD, 1956).

Csernusnak az egész magyar festészet állóvizét felkavaró „tette” mégsem ehhez a magasan indított pályakezdéshez, hanem az 1957–58-as párizsi útját követő megváltozott szemléletéhez köthető, amellyel paradox módon éppen a természetelvűség platformjáról lépett túl a látványfestészeten. Ugyanis éppen a Bernáth Auréltól eredeztethető szenzualizmus és érzéki anyaghasználat egyengette az utat annak az egyszerre meghökkentő és káprázatos festői közegnek a megteremtéséhez, amely nemcsak új érzékelési zónákat, hanem gazdagabban rétegezett asszociációs mezőket nyitott meg az ember számára. A dolog nyitja, hogy a túlhajtott, már-már mikroszkopikus aprólékoságú realizmus átfordult a szürrealizmus abszurditásába. Kevesen gondolnak arra, hogy annak a lehetősége, ami a valószerűt a valószerűtlenségbe billentü át, már ott lappangott a preraffaeliták, nevezetesen William Holmánt Huntnak a természetrajz-könyvek precíz ábráit idéző, aggályosan részletező képeiben, melyeknek irracionálisítása éppen émelyítő sűrűségükből, a minden egyes triviális mozzanatnak azonos individuális fontosságot tulajdonító minuciózusságukból fakadt. Csernus sem őket fedezte fel a maga számára, legalábbis nincs tudomásunk róla, hanem Párizsban élő kollégájának, Hantai Simonnak a látásmódját, melyet Max Ernst egyik festészeti leleményével elegyített. Így történt, hogy a motívumok naturalisztikus pontosságú ábrázolását mintegy beleeresztette az úgynevezett cuppantásos technikával előállított, „jelentés nélküli” festői felületekbe, amelyeken a színek fodrozott széleikkel szétnyíl-

tak, és gyűrődéseikben számtalan árnyalat kaleidoszkópszerű gazdagságát csillantották fel.

Elgondolkodtató, hogy miközben a változást Párizs érlelte meg, az 1957-ben készült ÚJPESTI RAKPART című képen – legalábbis az egyes részleteket illetően, melyek főleg a talaj ábrázolásában jelentkeztek – Csernus már „majdnem” úgy fest, mint a fordulat után. A szivárványszínek apró árnyalataira bontott és piciny foltokká szétmálló szabadtéri környezet mindenestre – legalábbis hatásában – rokon a később kifejlesztett technikával.

A klasszikus szürrealizmustól, a Max Ernst-i festészettől és a tasizmustól megtermékenyülő festészet nemcsak Csernusban mozgósított roppant belső szellemi energiákat, hanem az egész magyar képzőművészetben egy új, a neoavantgárd irányába ösvényeket taposó fejlődés nyitánya lett. Ekkor következett be, legalábbis iskolát teremtő méreteken, a megrögzött és kiüresedett hazai hagyományokról való leválás, ami immár feltartóztathatatlanná tette a művészi gondolkodás szabadságát. Csernus Tibor ekkor kezdte el festeni azokat a különös intenzitású és kiapadhatatlan folyamúnak látszó képeit, amelyek miközben az egész művészeti közvéleményt sokkolták, tanítványok seeregét vonzották köréje, és olyan nimbuszal övezték, amelyet három évtized alatt sem lehetett megtépázni. Képek özöne került ki a keze alól: a SAINT-TROPEZ, 1959, a PÁRIZSI EMLÉK, 1960, a TENERI CSATA, 1961, a LEHEL TÉRI PIAC, 1962, a SZÍNÉSZNŐK, 1964, a NÁDAS, 1964, hogy csak a legjelentősebbeket említsük. Az eltérő témák ellenére a festmények mindig ugyanazt a jelentést és életérzést közvetítették, amely kompozíójukból és faktúrájukból egyaránt következett, még ha aurájuk változott is attól függően, hogy delejes, szinte ernyesztő vonzerejük vagy baljóslatú sugallatuk került-e előtérbe. A képeken az egymásra halmozott motívumok és az egymásra torlódott színek káprázatok azonos minőséggé transzponálódtak: egyetlen buja vegetációvá, melynek kusza és agresszív indái dzsungelszerűen befonták a vászon egész felületét. A levegőtlen színekáprázatban már szó sem lehetett hagyományos értelemben vett tájképről vagy csendeletről. A motívumok elvesztették eredeti jelentésüket, és egy irracionális létezés mágikus révületét sugározták. Mindezt a kompozíció montázsszerűsége is támogatta, mely a megszakítottással és a váratlan motívumtársításokkal az álomszerű asszociációkat tovább serkentette. A kézzelfogható és a képzeletbeli határai annyira összerosódtak, hogy a kép egyszerre adta a dolgok valóság-hű látszatát és az ép látszat mögött a képzeletnek egy foszladozó, romlékony, süppedékeny, fülledt, buja szépségű tartományát, mely kikezdi, megfoghatatlanná teszi, elidegeníti azt is, ami szokványos, ismerős és egészséges. A leíró naturalizmus és a tudatalattinak utat nyitó szürrealizmus egymást opponáló tartalmait egyesítő felfogásmód festői irányzattá terebélyesedett, melyet szürnaturalizmus néven őrzött meg a művészettörténet.

Csernus Tibor 1964-ben kiment Párizsba, és az áttelepüléssel együtt festészetének folyamatossága is megszakadt. A filmszakadás is valahol itt következett be, már ami bennünket illet, hiszen az 1989-es budapesti tárlaton már nyomát sem lehet felfedezni annak, hogy „felforgató” találmányát továbbvitte volna. Az 1965 és 1970 közötti időről a kiállítás nem adott hírt, és az 1970–1971-től festett képek leginkább a hiperrealizmus, illetve a fotórealizmus szellemében készültek. Több önarckép és műteremrészlet volt közöttük, melyek a szűken vett környezet bemutatása ellenére is szenvtelenségükkel tűntek ki, és dokumentumként hatottak, ráadásul a legtöbb műnek az volt a címe, hogy CÍM NÉLKÜL, ez pedig a személytelenséget és a közlés szándékáról való lemondást

dást egyaránt megerősítette. Ha a képnek mégis volt jelentése, mint például a párizsi házak homlokzatrészletének (1971) vagy a kültelki gazos domboldalnak a háttérben elsórt házakkal és a domboldalra felkapaszkodó motorossal (1975), elképzelhető, hogy ez Csernus szándéka ellenében történt, minthogy őt egyre inkább a festői technika, a kép belső élete, a képcsinalás folyamata érdekelte, és az erre való koncentrációban édes mindegy volt, hogy az alkotásnak van-e kódolható üzenete. Persze a fényvel végigpásztázott homlokzat vagy a kopár külváros kihalt csücske vagy az a műteremsarok, ahol a papírok, festékek, limlomok között az asztalon Csernus premier plámba helyezett fényképe oda van csippentve isten tudja, mihez, óhatatlanul is a kor lenyomatát viselik magukon, és ha nem is a szürrealizmus felbolygató módján, de a maguk direktségével a fragmentális lét érzelmi lepusztultságát és idegenségét sugározzák.

A nagy talányt azonban nem a hetvenes évek hiperrealizmusa, illetve objektív realizmusa szolgáltatta, amely jobbára egy egyetemes művészeti tendenciaként megnevezhető és azonosítható alkotói cselekedet formai uniformisát öltötte magára. A titok az 1980-as évektől kezdődően a Caravaggio formai megoldásait követő, legtöbbször bibliai tárgyú képekben jelentkezett, amelyek motivációja megmagyarázhatatlannak, jószerivel felfoghatatlannak látszott. Lehetett ugyan Csernus anatómiai tudását és festői megoldásait bravúrosnak vagy éppen tökéletesnek tartani, de meglátni a XVI–XVII. századi reminiscenciákat idéző művekben a mában érvényes értelmet már kevésbé volt egyszerű. Nem mintha a figurális festészet teljesen kihullott volna a XX. század végének kifejezésbeli lehetőségei közül, hiszen például Francis Bacon drámai emberábrázolásának korszerűségéhez nem férhet kétség, mint ahogy egy egész sereg művész – Kitajtól kezdve Hockneyn és Polkén keresztül egészen Lüpertzig vagy Clementéig – képes volt az emberi figurát mai festői eszközökkel és aktuális jelentéssel felruházva megjeleníteni.

De hogy valaki „Caravaggio-képeket” fessen, és a művek között járkálva úgy érezze az ember, hogy egypár századdal visszafordították az idő kerekét! Legalábbis az első benyomás ez volt, azután fel lehetett még fedezni, hogy noha a festményeken elsősorban Caravaggio éles fény-árnyék kontrasztjai, egyáltalán a fény által teremtett drámai hatások dominálnak, amelyek a sötét alpból kiugratott testeket és heves mozdulatokat végigpásztázzák és feszültséggel feltöltött képi előtérbe lökik, Velázquez mint előkép ugyancsak jelen van. Még akkor is, ha kompozíciói más témájú képekbe vannak elrejtve, és annyira „át vannak írva”, hogy ők is inkább caravaggioi reminiscenciákat ébresztenek. A klasszikus hagyományokat idéző formai megoldások ráadásul bibliai és mitológiai témákban jelentek meg: JÓZSEF ÉS TESTVÉREI, IZSÁK FELÁLDOZÁSA, LÓT, SAUL (megtérése), ATALANTA ÉS HIPPOMENÉSZ, KÉKROPSZ LÁNYAI, ami csak fokozta az anakronizmus érzését. Hálás dolog lett volna arra gondolni, hogy Csernus választása azért esett Caravaggióra, mert a kora barokk mester művészete még erősen érintkezett a manierizmussal, egy olyan átmeneti kornak a „manírjával”, amely a reneszánsz koherens értékeinek a szétzilálódását követően hozta létre irracionális és misztikus alkotásait, és egy ilyen manierista életérzés támadt fel esetleg a XX. század végének anarchisztikus létérzetében is. És persze ennek alapján fel lehetett volna tételni, hogy Csernus döntésének világnézeti alapja van, mely éppen a hiányolt aktualitást mutatja fel a maga áttételes módján.

Csak hogy most sem – akárcsak az objektív realista képek esetében, illetve még kevésbé, mint bennük – a korrall való szellemi szembesülésről, valamiféle világnézeti viszonyulásról volt szó, hanem sokkal inkább a festészet belügyéről. Csernus önkínzó

módon és mégis hihetetlen gyönyörűséggel minduntalan szembesíteni akarta saját tudását, festői gondolkodását a régiekével, és azzal, hogy megidézte őket, a kompozíciós törvények és festészeti metódusok időállóságáról akart meggyőződni, és minél szabadabban bánt az előképpel, és minél több szereplőt cserélt ki rajta, anélkül, hogy a szerkezet megsínylette volna, annál inkább nyilvánvaló volt számára, hogy maga a kép az, ami örök. Ezért is lehetett indifferens a téma, és így azután aggályoskodás nélkül és minden keresztény áhítat híján festette meg a bibliai jeleneteket, amelyeket sokszor Caravaggio is tiszteletlenül és csaknem horrorisztikus kegyetlenséggel ábrázolt, másfelől meg hihetetlen gyöngédséggel és akár pátosszal is, mint a BŰNBÁNÓ MAGDOLNA, PIHENÉS AZ EGYIPTOMI MENEKÜLÉS KÖZBEN vagy a MÁRIA HALÁLA című képeken. Így azután, ha a téma felől nézzük a dolgot, még blaszfémiaának is tűnhet az a közöny, amely a JÓZSEF- és a SAUL-képeket, az ÁBRAHÁM ÁLDOZATÁ-t és a többieket tökéletes érdektelenségbe burkolta. Persze a blaszfémia állásfoglalás lett volna, ami merőben idegen volt Csernustól, és végül is bele kell törődnünk abba, hogy a mesternek a legalább tíz évet felölelő „caravageszk korszakát” annak lássuk, aminek ő tartotta, amikor kijelentette: „*Caravaggio a teóriám.*”

Ez a gondolat olyan tömör, hogy minden beláthatósága ellenére is arra készlet, hogy megkíséreljük felbontani és aszerint értelmezni, ami – feltételezésünk szerint – el van rejtve benne. Talán most jutottunk el oda, hogy teljes súlyával felmérjük azt a körülményt, mire is predesztinálta Csernus Tibort alkotó személyisége. Ha felismerjük, hogy olyan művészről van szó, aki „csak” festeni tud, és ebben kimeríthetetlen élvezetet talál, el lehet mélázni azon: vajon nem arról van-e szó, hogy Csernus nem neki kedvező korba született bele. Hogy munkásságának jellege és a kor konfliktusa úgyszólván elkerülhetetlen volt, triviálisan kifejezve: az idők nem neki kedveztek. Ugyanakkor nem lehet tudni, vajon hosszú távon is igaz-e ez, hogy az ő „régiek” modorában úzótt mestersége vagy legalábbis az, amit mi ilyen „régiesnek” „avatagnak”, „nem aktuálisnak” látunk, nem marad-e fenn sokkal inkább az idő rostáján, mint a ma éppen befutottaké?

De még mindig a predesztinációnál tartva, és azt latolgatva, miért nem „talált ki” ő valamit, ami festészet ugyan, de nem caravaggioi köntösben, ahogyan ez már 1959 és 1964 között sikerült is neki, még egy fontos tényezőt számba kell venni. Lehet, hogy Csernus csakugyan valamit elvétett, amikor saját kora megértéséről – legalábbis látszólag – lemondott. Hiszen akár arisztokratizmusnak, akár belterjességnek is lehet azt a „luxust” tartani, amellyel valaki a XX. század vége felé megengedi magának, hogy Caravaggiót tekintse szellemi partnerének. És bármilyen abszurdnak tűnik, ez itt a lényeg, az tudniillik, hogy ő nem másolta, nem utánozta az olasz mestert, és nem idézeteket hozott tőle, amivel a transzavantgárdban még jól el is boldogult volna, hanem valósággal belebújt a bőrébe. Az előd képalkotó metódusába élte bele magát, belülről járva végig azt az utat, amelyet az tett meg, és csak nézőpont kérdése, hogy az ember ezt megfutamodásnak vagy éppen szellemi kalandnak látja-e. Ő maga így nyilatkozott erről: „*Végső soron azt kerestem, hogy a tárgyak és közötttem, a kompozíciók és közötttem ugyanazt a viszonyt létesítsem, mint amit e Mesterek (akik ugyanúgy festők, mint én) kerestek létesíteni a tárgyak és önmaguk, a kompozíciók és önmaguk között. Egyszerűen csak »álmodni« akarom sorukat és az álmon át rekonstruálni az általuk megtett utat.*”

Igen, de miért éppen Caravaggio? Azt hiszem, hogy ebbe a választásba az a hajlama is belejátszott, és lehet ezt is predesztinációnak tekinteni, amely a tiszta festészeti értékek fölmagasztalása mellett (ez magyarázza meg Velázquez és Caravaggió kivül

Manet iránti rajongását) Csernust a realista kifejezőmód vonzotta. Nem tudom, valaha is nyilatkozott volna-e a realizmus fontosságáról, de egy dolog kétségtelennek látszik: egész egyszerűen nem tudott kitérni az elől, hogy ne a legélesebb realizmussal fessen. És Caravaggio is ezt tette, aki „*oly engedelmességet tanúsított a modellje iránt, hogy anélkül egyetlen ecsetvonást sem tett, és azt mondta, hogy minden a természeté, nem az övé*”.

Ha mármost a fentiek ismeretében ismét megnézzük a képeket, a caravaggioi festői eljárás brutalizálásán és a bibliai témák hiábavalóságán mégiscsak átszűrődik a jelen.

Hol maga a nyersség robbantja ezt bele a képekbe, hol csak egy korabeli frizura frivolsága vagy egy test köré tekert törülköző, egyáltalán mindazok a rekvizitumok, amelyek a mi világunkból vétettek, no meg az a bántó e világiség, pontosabban köznapiság, melyet a tobzódó meztelenségben, a lelógó, fonnyadt mellekben, a hatalmas és csámpás lábfejekben, a gyönyörű fehér ló alá kuporodó Saul értetlenkedő, szinte szárnalmas arckifejezésében el lehet kapni, mint olyat, amelyről tudjuk, hogy sem Velázquez, sem Caravaggio soha nem festhette volna meg.

Mégsem biztos, és valószínűleg ez a végső konklúzió, hogy nekünk, akik többnyire nem tudjuk elfojtani azt az ingerültséget, amelyet afölött érzünk, hogy ezekhez a kitekeredett testű és végtagú alakokhoz, no meg az ő több évezrede megesezt történetükhöz semmi közünk nincsen, ez elég. Végül is, ha megértjük is a csernusi vállalkozás mibenlétét, mi, akik a szakmai ügyben nem vagyunk érdekeltek, kirekesztettek maradunk.

A hatalmas barokk jelenetek szereplői akár ránk is zuhanhatnának – és az IZSÁK FELÁLDOZÁSA-nak gúlaszerűen egymás fölé helyezett és merész rövidülésben ábrázolt alakjait látva ez nem is tűnik képtelenségnek –, de a képek annál kevésbé hatnak ránk, minél bravúrosabban vannak megfestve. Ugyan kit érdekel, hogy a kompozíció a sötét alpból kivillanó fények vezérlésével van megkonstruálva, és hogy a bordák úgy vannak megfestve, hogy szinte átszűrjék a bőrt, és egyáltalán a drapériáktól és a farakástól kezdve az izmokig minden úgy van megfestve, ahogyan ezt évszázadokra visszamenően a legnagyobbak csinálták, ha a kép dölyfös hallgatásba burkolódnak, és a technikai tökéletesség pusztán öncélú bravúr. Erre vezethető vissza az a megtorpanás, amely a Csernus-értékelésben egyre inkább állandósult. Mint mikor egy kínos ügyet inkább nem bolygat az ember, és az egész lenyűgöző életművet elintézi azzal, hogy bemutatása „nem aktuális”. Lehet ez az álláspont helyes is – bár a félreértés veszélye mindenképpen benne rejlene –, ha a dolgok statikusak lennének, és sem a világ, sem Csernus nem változott volna. Ha például Csernus a többnyire elfedett „világnézeti energiákat”, melyek vállalásáról mintha „hivatalosan” csakugyan lemondott volna, továbbra is koloncnak tekinti, amelyekkel egy festőnek nincs dolga. Úgy látszik azonban, hogy egy bizonyos formátumon túl – még ha ez éppen a saját ars poeticájának mond is ellent! – ilyesfajta visszahúzódsra a művésznek egész egyszerűen nincs lehetősége. Nemcsak arról van szó, hogy ezek a bizonyos világnézeti tartalmak önkéntelenül beépültek a képbe, még akkor is, ha Csernusnak alig volt tudomása róla. Ha csak ez történt volna, nyilván nehéz volna a bennünk is hiányérzetet támasztó művekben az érdekességet megtalálni, illetve észrevenni, hogy a Caravaggio-féle zárt festői világ szinte észrevétlenül kinyílt, hogy minden klasszikus elkötelezettsége mellett is a mával mutasson lelki és szellemi közösséget. A folyamat már akkor megkezdődött, amikor még a Caravaggio-igézet a végérvényesség látszatával pecsételte meg a műveket. Emlékszem, mennyire bősztettek ezek a festmények, főként a DÁVID MEGLEPI BETSZABÉT A FÜRDŐBEN, 1988. Különösen azért, mert annyira profán volt, annyira nem volt bib-

liai, de nem is akart az lenni, még annyira sem, mint a JÓZSEF ÁLMA vagy az IZSÁK FELÁLDOZÁSA. De legfőképpen azért, mert nem értettem, mit keres ott az a kellemetlen, ellenszenves női alak, aki egy sámlyn ül egy úszómedence szélén a maga triviális meztelenségében minden női vonzerő, kellem és titokzatosság híján egy olyan fekete maszkkal a homlokán, amellyel a fénytől szokták alvás közben kímélni a szemet. Dávidot meg alig lehetett megtalálni, ahogyan egészen fönt, a kép legfelső sarkában egy kő mellvédre rányomja az állát, és égő tekintettel lenéz erre a visszataszító jelenségre. A jelenet valahogy megmagyarázhatatlanul póre, sivár és brutális volt, és csak évekkel később jöttem rá, hogy egyébként is egészen másképpen van megfestve, mint a klasszikum jegyében készült művek. Az a sötét, sík alap, illetve háttér, amely többnyire a caravaggeszk-képekre jellemző volt, itt világosabb árnyalatú, mély térré öblösödött, és a fény sem cikcakkban esett rá a formákra, szeszélyesen emelve ki az egyes részleteket, hanem egyöntetűen beburkolta az egész női testet. Az ecsetkezelés is lágyabb lett, sem a rajzosságnak, sem a plaszticitásnak nem kedvezett többé. A puha ecsetkezelés már egy 1987-ben festett kétfigurás képen (CÍM NÉLKÜL) oda vezetett, hogy az arcokat elmosódottá, a hátteret bizonytalanná tette, miközben utat engedett a festék önálló életének is, amely laza függönyként lógott bele a megfoghatatlannak tetsző gomolygó térbe. A csíkos köntöst, illetve piros ágyékkötőt viselő két férfi között a kapcsolat nagyon redukálódott, és noha a bal oldali passzív figura tekintetét arra a rá ügyet sem vető másikra függeszti, hangsúlyosabb az egymástól való elszigeteltségük, mint az összetartozásuk.

Valószínűleg ezeken és a hozzájuk hasonló alkotásokon keresztül vezetett az út Csernus Tibor legújabb munkáihoz, melyek a festői gondolkodás nyugtalanságát bizonyítva ismét új alkotói periódussal leptek meg.

Noha Csernusnak most is szüksége volt, legalábbis ami a tematikát illeti, művészettörténeti „hordozórakétára”, amikor kölcsönvette Hogarth 1731-ben készült, hat lapból álló rézkarcsorozatát, A SZAJHA ÚTJÁ-t (A HARLOT'S PROGRESS), az most éppen az előképtől való eltávolodás és nem a vele való azonosulás irányába hatott. Hogarth iránt nem érzett különösebb szeretetet, ezért azután megtehetette, hogy szelektív módon bánjon vele. Talán leginkább arra volt jó neki, hogy Hogarth delejes megszállottságán megindulva – amely olykor még ezt a szociális és politikai indítékoktól hajtott furcsa kismestert is meglepően merész és eredeti megoldásokra serkentette – és a hagyományok makacsságába kapaszkodva újabb tradíció védőhálóját feszítse ki a szerzetés röppenni készülő látvány köré. A reminiszcenciák megidézésének és a régi művészettel való formai kapcsolatkeresésnek azonban már nem volt jelentősége: a látvány, melyet sikerült megőriznie, már a mi világunk döbbenetes vízióját idézte. A kompozíciókon olyannyira eltávolodott Csernus a kiindulóponttól, hogy a hogarthi jeleneteket a legtöbb esetben fel sem lehetett ismerni (kivétel talán csak a 2. lap). Amit megjelenített, az az egymásra alig vonatkoztatható triviális emberi cselekedetek egymásra torlódtokavalkádja, minden értelmet és méltóságot nélkülöző rúgkapálása volt. Az emberek, akik nem tudtak úrrá lenni a sorsukon, dróton rángatott szánalmas teremtményekként merevedtek bele köznapi szerepükbe: sebtiben borotválkoztak, szétteregették az újságot, cigánykereket hánytak, toloszékben görgették magukat, rágyújtottak, egymást túlharsogva gesztikuláltak, és értéktelen ócskaságokat gyűjtöttek. Ebben az összevisszaságban nem is lehetett központi figuráról, úgynevezett főszereplőről beszélni. A testét áruba bocsátó prostituált sem fontosabb, sem becstelenebb, sem közönségesebb nem volt, mint az anarchisztikus lét csapdájába zuhant emberek, egyáltalán maga az ember, aki olyan életre volt kárhozzátva, amelyben a káosz az úr.

A legfontosabb kérdés most már az maradt: hogyan is vannak ezek a képek megfestve? Talán a legfeltűnőbb, hogy a motívumok egzakt elkülönítése helyett a formák szabadon átcsapnak egymásba, miközben az egész kompozíció a festőiség széles áramába van beleömlesztve. Ugyancsak eltűnt az egyenletes kidolgozottság és a pengeéles körvonalak szabatos rajza, és visszatért, még ha más effektusokkal is, Csernusnak az a régi módszere, hogy egyes részleteket hihetetlen életszerűséggel jelenít meg, míg másokat a festék pusztá élete éltet. A palettának ugyanaz az ereje jelenik meg bennünk, mint a hajdani mágikus naturalista művekben. Az eszközök azonban mások lettek: a szélesen felkent, olvadékony festékpázmák vagy az ecsetvonások kalligrafikus száguldása és a műfények uralkodtak el mindenben, melyek a kellemetlenül telezsúfolt intérieurök barlangszerű odújába sárga fénycsóvákat és rikító csúcsfényeket eresztettek bele.

Ez a spontán, darabos és zaklatott festőiség érdekes módon visszacsatolhatóvá válik a magyarországi időkhöz. Mintha Csernus ezzel a hogarthi sorozatával egy önmagába visszatérő kört írna le, melyben a szürnaturalista periódus szellemi mechanizmusát és egy aktuális világlátást éleszt újra. Egyfelől ez a sűrű, televényszerű ábrázolás, amely amott a természet, egyáltalán: a környezet bomló vegetációjának az érzékeltetésére szolgált, és amely itt mintha már az enyészettől is kikezdett emberkupa megjelenítésének volna az eszköze! Másfelől meg a „világnézeti energiák” immár legkevésbé sem öntudatlan mozgósítása, ami annak idején egy délibábszerű világ látszatvalóságának az érzékeltetésére szolgált, most meg az emberi kapcsolatok korrodálásának, a lét brutalitásának és egyben hiábavalóságának a képi közvetítését vállalta magára!

Lehet, hogy mindez Csernus akarata ellenére történt, és ő hajlamos volt a felszabdalt formákra hulló stílust a tehetetlenségével magyarázni, az egész folyamat mégis nagyon logikusnak látszik.

Az a metaforikus kép, amelyet egy interjúban megpillant,* arról a lenyűgözöttségről szól, amely a művészt – a tradíciókba való beletemetkezés ellenére is – visszalöki a mába. A lenyűgözöttséget egy éjszakában kivilágított turistabusz megfestésének az izgalma váltja ki, egy turistabuszé a Pigalle-on, „amely folyton hordja a turistákat”, és amely mai életünk egyik jelképe is lehetne akár. És amikor Csernus elmereng azon, hogy noha A SZAJHA ÚTJÁ-nak első lapján egy delizsánsz látható, melyen a kis nő „karrierje” helyszínére érkezett, a delizsánsz helyett mégis inkább azt az ominózus buszt festi meg. Lemondás volna ez a hagyományokról, „amelyek felől nézve még látható, hogy mi volt a festészet”? Aligha. De a hagyományokhoz való mérhetőségben, mely Csernus festői gondolkodásába úgy beleivódott, mint valami örökletes tulajdonság, mindig azal a mesterségbeli felelőséggel – vagy talán pontosabb lenne, ha áhítatot mondanék – lehet egy tengeralattjárót vagy egy neoncsövekkel megvilágított bisztrót és természetesen az említett turistabuszt is megfesteni, amely a Mesterek munkásságát körüllepte.

* Az interjút KINEK ICÉRTEM MEG? címmel Lajta Gábor készítette 1997. május 16-án Csernus Tibor párizsi műtermében, és az Új Művészet 1998. márciusi számában jelent meg. Az interjút hat kép illusztrálja.

Kelecsényi László

KRÚDY-TITKOK NYOMÁBAN

Nagy kópéságok

A bécsi regényekként emlegetett három mű 1921–22 folyamán keletkezett. Legelőbb a MIT LÁTOTT VAK BÉLA SZERELEMBEN ÉS BÁNATBAN (befejezetlenül maradt, vagy utolsó folytatásai odavesztek a sajnálatosan rövid életű *Új Könyv* című folyóirat megszűnésekor). Ezt követte még ugyanazon év, 1921 nyarán a NAGY KÓPÉ, majd a következő esztendő tavaszán az ŐSZI VERSENYEK. Mindhárom mű írójuknak azon kevés hosszabb prózái közé tartozik, amelyek alkalmasint nem a kötelező napi folytatás taposómalmának hajszájában futottak ki a tolla alól. Ám nemcsak ebben rokon a három regény, hanem abban is, hogy első edíciójuk nem hazai kiadó nevéhez fűződik. Krúdy életében nem is tértek vissza ezek a szövegek, csak jóval a halála után letek honi kiadókra (a két utóbbi a negyvenes években, a VAK BÉLA-regény csak 1961-ben). Nem lehet véletlen, hogy külföldre menekítette ezeket a munkáit, mint ahogy az sem, hogy életműkiadásába sem 1925-ben, sem 1928-ban nem válogatta be őket. Ő, aki megélhetési gondjai miatt annyiszor közölte újra korábban megjelent írásait, jobbnak látta nem erőltetni az úgynevezett bécsi regények honi edícióját. Alapos oka volt erre. Miként Babits Mihály sem itthon, hanem ugyancsak Bécsben jelentette meg ugyanabban az időben a világirodalom legszebb erotikus verseiből összeállított műfordításait, úgy Krúdy is okkal-joggal küldte mintegy emigrációba a Pekár Gyula-félek irányította hazai irodalmi élet tollnokai elől szokatlanul merész hangvételű regényeit. Még 1925. július 24-én is így ír az osztrák emigrációban élő Hatvany Lajosnak: „...*va-
jon milyenek most Bécsben a magyar irodalmi viszonyok? Kiadnak még ott magyar könyveket? Volna egy-két regényem, beszélykönyvem, így az új SZINDBÁD-ok is, amelyekre itt nem keresek kiadót, mert e könyveket talán erkölcstelennek bélyegeznék.*” (In: LEVELEK HATVANY LAJOSHOZ. Szépirodalmi, 1967. 319.)

A bécsi regényekben Krúdy merészen kihajózott az erotika óceánjára. (Újhelyi Nándoron azért nem tett túl. Ezt az elfeledett írónkat perbe fogták akkortájt pornográfia vádjával; elmenekült a reá váró ítélet elől. Ő lett a magyar irodalom erotikus emigránsa.) A VAK BÉLA-történetben bűvópatakként rejtőzik s minduntalan fel-feltör a szerelem, a nemi vágy, a női odaadás, a férfiak képzelmeinek gazdagon és színesen bemutatott fékezhetetlen áradata. Ennek szemléltetésére hosszú mondatfüzéreket kellene ide beiktatnunk, ehelyett inkább a regény legutolsó kiadásához irányítjuk a kíváncsi olvasókat (Karinthy Kiadó, 1997). A két másik regény pedig egyenesen a középpontjába állította a csábítás témáját, a különféle női praktikák, férfiúi csacsaságok, szerelmi húzd meg, ereszd meg játékok részletes feltérképezését. Nagyon is társadalomba ágyazott próza mindkettő, a NAGY KÓPÉ az álomvárossá vált egykori Budapest ébresztése, az ŐSZI VERSENYEK az emberi peremlét lehangoló végjátéka, de minden sorukat az érzékiség még csak el sem fojtott diadalma ragyogja be. Így tehát szükségképp menekültek Bécsbe, a szabadabb szellemű egykori császárvárosba, amely menedéket adott olyan műveknek, amilyenekre idehaza nem sok jó várt volna. Például af-

féle kritika, amelyben a NAGY KÓPÉ részesült egy magát keresztény politikai napilapként aposztrofáló újság B. Z. szignójú szerzőjétől. „*Nehezen jóvátehető hibát követett el Krúdy Gyula az írásával, szimpatikus, bár nem nagy skálájú tehetségének egy balsikerű, reméljük, nem végzetes kisiklása ez a könyv. A mélyszívű és bánatos gordonkás ezúttal hamis hangot fogott.*” (Nemzeti Újság, 1921. nov. 27.)

Olvasta-e Krúdy az értetlen kritikus bírálatát, vagy legalább eljutott hozzá az ítésszigorának híre?

Megválaszolhatatlan a kérdés, ám az tény, hogy valaki átjavítgatta a NAGY KÓPÉ első, bécsi megjelenésű szövegét, s akadt szerkesztő és kiadó, igaz, jóval később, aki komolyan vette ezeket az úgynevezett javításokat, és megjelentette a regény szemérmete-sebbre hangolt, lényegében azonban kiherélt változatát.

A NAGY KÓPÉ ez ideig öt alkalommal (1921, 1944, 1957, 1974, 1977) látott nyomdafestéket. Árulkodó tény, hogy első kiadása óta mindig csak gyűjteményes kötetekben, sohasem önálló tomusként. Négyyszer az eredeti szöveg, egyszer, 1974-ben a csonkolt változat. De nézzük sorjában a tényeket.

A Szépirodalmi Kiadó Kiskönyvtár sorozatában FLÓTÁK ÉS LUGASOK gyűjtőcímmel 1974-ben jelentette meg Krúdy három kisregényét. „*Az író által tervezett végleges formában és kidolgozásban*”, hirdeti a kötetet sajtó alá rendező Kozocsa Sándor megjegyzése a belső címlap verzőján. Ebben azonban erősen kételkednünk kell. Krúdy valóban sokszor javított korábban megjelent munkáin. Néha csak új címet kanyarított egyegy tárca, elbeszélés fölé, megőrizve munkássága kutatóit, bibliográfusokat és irodalomtörténészeket. Érdemi javításai és változtatásai azonban sohasem az eredeti mű hangvételének, szándékának megváltoztatását célozták. Az itt újra kiadott három regény (FLÓTÁK ÉS LUGASOK, eredeti címén: NAGY KÓPÉ, A TÖRMESTER, eredeti címén: PESTI NÓRABLÓ, ŐSZI VERSENYEK) együvé tartozásáról Kozocsán kívül mástól nem lehetett hallani.

Három évvel az általa szerkesztett kiadvány után ugyanannál a kiadónál a második életműsorozat újra az eredeti címmel jelentette meg a NAGY KÓPÉ-t, A VÖRÖS POSTAKOCSI-regények sorában, fakszimilében közzétéve Krúdy feljegyzését, mellyel ezt az újabb Rezeda Kázmér-történetet elhelyezi munkái sorában. (Lásd UTAZÁSOK A VÖRÖS POSTAKOCSIN. Szépirodalmi, 1977. II. 475.) Furcsállhatjuk, hogy a magyar klasszikusok akkori első számú kiadója „nem tudja a jobb kéz, mit csinál a bal” módjára minden külön magyarázat nélkül jelentette meg a regény eredeti, az első kiadást mindenben követő szövegét.

A javított (de inkább rontott) textus két évvel a közlést megelőzően felbukkant egy könyvárverésen. Az Állami Könyvterjesztő Vállalat 1972. májusi aukcióján szerepelt: a becses dokumentum kikiáltási áron, mindössze kettőszázhatvan forintért (!) talált vevőre. Az Országos Széchényi Könyvtár természetesen védettnek nyilvánította ezt a kivételes ritkaságot. Így tudni lehet, hogy a különös sorsú könyvecskét egy Pogány András nevű gyűjtő vásárolta meg. A NAGY KÓPÉ korrigált példányának mai birtokosa sajnos fellelhetetlen. Az egykori árverési vevő jelenlegi lakcíme (vagy az esetleges későbbi tulajdonos személye) kideríthetetlen.

Pedig e különös sorsú, 160 oldalas kis kötetnek mindenképp meg kellett fordulnia a FLÓTÁK ÉS LUGASOK-at szerkesztő Kozocsa Sándor kezén. Hogy ez a tulajdonlás az aukciót megelőzően avagy netán utána történt, már nem tisztázható. Kozocsa 1991-ben meghalt, sírba vitte a választ arra a kérdésre, miként került hozzá a könyv. A kü-

lönböző kiadások viszont megvannak; egymás mellé helyezve őket s egyszerre két kézzel lapozva álmélkodhatunk a javításokon és elhagyásokon.

Rezeda Kázmér, az író alakmása a NAGY KÓPÉ-ban huszonöt évvel korábbi emlékein mélézik, midőn lélekben felkeresi azokat a helyeket, ahol boldognak érezte magát valaha: „*úgy gondolt vissza a városokra, amint a házasságtörők a nászútjukra*”. A FLÓTÁK ÉS LUGASOK-ban házasságtörők helyett házasemberek szerepelnek. Folytatván a múlt ábrándjait: „*Rezeda úr ezeken a reggeleken úgy képzelte a régi Pestet, hogy benne mindenki szerelemmel töltötte az időt.*” Nos, ebből a mondatból a *mindenkit* törölték, hiszen nem lehet ilyesmit feltételezni a Ferenc József-i boldog békeidők koráról. A vaskosabb húzások azonban ezután jönnek. A jó erkölcs tintájába mártott toll a következő mondatrészt törli: „*Karmolin, egy öreg budai kéjenc már ott guggolt a lyuk mellett, amelyet annak a kamrának a deszkafalába fúrt, ahová a leányok ruháikat mentek megigazítani.*” Néhány oldallal alább megint ez a fránya Karmolin okoz gondot, neve végképp töröltetik a regényből. Antónia, a szabad szellemű, öntudatos fiatal lány sem zúdíthatja Rezeda úrra teljes bűnlajstromát: „*leskelődni arra a helyre jár a nők után, ahol a szegény nők kénytelenek megfélekedezni a társadalmi illemről, ahova a király felesége is gyalog jár*”. A méltatlan kíváncsiságnak aztán lehetett valamilyen nem kívánt következménye, mert ennek a fejezetnek a végéről a bábaasszonyra való utalást kell más, enyhébbnek ható kifejezéssel pótolni.

A harmadik fejezet elején közvetett bizonyítékot kapunk: talán mégis a szerző végezhette el ezeket a „gatyapingáló” rongálásokat. Az első kiadásban nem szereplő mondatokra bukkanunk („*Beütött a boldogtalan szerelem a házba, mint az istennyila. Minden lányom megszerelmesedett*”), s feltételezhetjük, idegen kéz legföljebb a törléshez vett bátorságot, új szövegek beiktatásához nem. Az ilyen boldogtalan szerelmű lányok mindenféle illetlenségre hajlamosak, amit azután valakinek korrigálnia kell. Hanyatt fekve álmodoznak, ingerlékenyek, szívesen elmulasztják a reggeli mosakodást, rossz illatú helyen élvezettel üldögélnek – most jön a törlendő rész –, azután megszagolják a kezüket.

A regény legkülönlegesebb figurája kétségkívül Kisilonka Jácint, az óbudai csodadoktor. Talán ő a legnagyobb kópé az egész történetben, mert vissza tudja adni a nőknek azt a kincsüket, melyet azok szívükkel együtt hamarjában képesek a férfiaknak feláldozni. Ám ténykedése egyszavú néven nevezése helyett a szövegreontó kénytelen hosszabb mellékmondatba bonyolódni. A szüzességet visszavarázsló jó doktor bácsi „*az a bizonyos szív-operátor, akit mindenfelé keresnek a boldogtalanok*”. Holott, ugye, minden másról szó van itt, csak a szív megoperálásáról nem.

Ám ez a jelentéktelen, apró javítás semmi ahhoz a komoly műtéti amputáláshoz képest, melynek a negyedik, A RÉGI KIRÁLYSÁG című fejezet eleje esik áldozatul. Egy teljes nyomtatott oldal nem került bele a FLÓTÁK ÉS LUGASOK – szerkesztője által végleges formájának és kidolgozásának tekintett – kiadásába. Ide kell másolni, mert a történet egyik titkára vet fényt, még ha a feltehetőleg autográf húzás homályba takarta volna is előlünk.

„*Rezeda úr XIX. századbeli feljegyzései között egy helyen ezt a passzust találta:*

„*A doktor rájött a titokra, hogy a meggondolatlan fiatalság elhamarkodott lépéseit minden agyaly, minden feltűnés és utólagos leleplezés félelme nélkül el tudta tüntetni.*»

A XIX. században, első Ferenc József uralkodása alatt nem sokat jövedelmezett a doktor titka. Lehetséges, hogy a leányok jobban vigyáztak egyetlen hozományukra, szemérmükre, másrészt olyan kevesen tudtak még a doktor találmányáról, hogy éppen azok nem találtak el a doktor lakására, akiknek szükségük lett volna a titok felhasználására.

Általában a középosztály hölgyei szívesebben hittek a rejtett adresszú bábaasszonyoknak és egyéb kuruzslóknak, mint a tanult nőorvosoknak. Sok szegény megtévedt úrileány inkább ugrott imádkozásra kulcsolt kézzel a hidakról a Duna hullámaiba, mint bevallotta volna tévedését, pláne egy orvos előtt, aki a férfinemhez tartozik. Szemérmes korszak volt ez; az úrinők lesütött szemmel járnak az utcán, a divat a hosszú szoknya, amely eltakarja a bokákat; a mély érzések, regényeskedő szerelmek, önfeláldozó hűségek jellemzik a pesti úrhölgyeket. A királyság hölgyei olyan dobogó szívvel mentek a randevúra, hogy másnap betegek voltak az átélt izgalmaktól, és némelyek ágyban töltötték az időt, és a paplan alatt rózsafüzért csavartak a csuklójukra.”

A csodadoktor műhelytitkát el kellett hallgatni a korabeli olvasó/nő/k elől. Pedig ők jobban rászorultak volna erre a tudásra, mint a régi királyság hölgyei.

A negyedik fejezet vége felé az eredetiben a következő mondat áll: „A háború tovább tartott, a zsidók mérhetetlenül gazdagodtak, a keresztények nem akarták eladni a borukat...” E helyett 1974-ben ez olvasható: „A háború tovább tartott, a gyárosok mérhetetlenül gazdagodtak, a kereskedők nem akarták eladni a borukat...” Bizony, jó lenne, nagyon is jó lenne kézbe vehetni ezt az árverésen is szerepelt fontos kis kötetet, s végképpen meggyőződni felőle, tényleg Krúdy helyettesítette-e más, mellesleg jóval pontatlanabb kifejezésekkel első megfogalmazását, s nem egy rejtőzködő szuperlektor javította-e át a második arab-izraeli háború után az ő partikuláris gondolkodásmódja számára kényelmetlen szavakat. Ám erre sajnos nincs válasz, a kérdés továbbra is megválaszolhatatlan marad.

Milyen szemlémű az a világ, amelyben az írónak mestersége legfontosabb eszközeitől, szavaktól kell reszketnie, kihúzza azt, mit egyszer fontosnak véelve leírt? Például ilyen-mit átírni, hogy egy bizonyos Menczell nevezetű mesterember „akkor szerette legjobban a lányait, mikor azok rozsmaringok lettek”. Kétszer is megismétli Krúdy a furcsa metaforát, tündöndhetünk, mi az ördögöt akart vele kifejezni. Aztán megtudjuk, ha az eredetiben odalapozunk: Menczell szeretett gyermekei örömlányok lettek! A sokadik értelmező szótári jelentés, a szeretett nő kedveskedő népies megszólítása átláthatatlan függőnyt von a kései olvasó szeme elé.

Továbbra is folyamatosan szépítgeti az asszonyok erkölcsseit az elsőre túlzottan mérész – ám alkalmasint nagyon is hű – képet rajzoló író. Megint elhagy fontos mondatrészeket, melyek nélkül pedig csorba esik a mélyre látó regény erkölcsszociológiai igazságán. A FLÓTÁK ÉS LUGASOK-ban hiába keressük az alábbiakban kiemelt sorokat: „[...] a megtelt gyomrú férfiak szívesen veszik, ha feleségük udvaroltat magának, egyben azért, hogy felmentődjenek a megszokott, megunt bókolástól, részben azért, hogy nejjüktől több szerelemben részesüljenek, ha az eléggé felizgult az udvarlók suttagó szavaitól. Ezért van az, hogy némely férj elvárja nejjétől, hogy az szeretőt tartson. Csak más férfiak pásztorórája után izgul fel a vágy a férj ereiben.”

Árnyék, Rezeda elmaradhatatlan kísérője a regényben pár sorral lejjebb folytatja tanítványa nevelését: „Le kell tenni arról a régi szokásról, hogy a hűtlen vagy kacér nőket megöldössük, Rezeda úr. [...] ha szemünk letéved róluk: nyomban álmodni, ábrándozni kezdenek, más férfiakra gondolnak, mint mi más nőkre, hisz alkotásuknál fogva több és vadabb vágy bizsereg ereikben, mint a férfiakéban. Mit jelent az, hogy testükkel mást is szeretnek? Semmit se jelent, ha lelkük a mienk.”

Árnyék, Rezeda Kázmér alteregója sokat, túlságosan sokat tud a gyöngébbik nem erkölcsi szabadosságairól, de Rezedát nem vigasztalja a női hűtlenség efféle biológiai mentegetése. Antónia, a szeszélyes és veszélyes ifjú lány megcsalja Rezedát. A becsapott középkorú, lovagias úriember – lovagiasság ide vagy oda – meglesi a fiatal párt. Erről is csak az eredetiben olvashatunk: „A szerelmesek teljes biztonságban érezték magukat.

Sokáig nem vették észre, hogy Rezeda úr a lakásban tartózkodik. Átadták magukat annak a mohó szerelemnek, amelynek emlékeit Pompeji és Herkuláneum házaiban is feltárták már az ásók, találván a romok alatt összeölelkezett párokat, akik nem vették észre búvóletükben, hogy a Vezúv lávája szakad be a háztetőn.”

A leleplezett nő, miután elbocsátotta ifjú szeretőjét, már Rezeda visszahódításán töri a fejét: „*Antónia kerekre nyitott szemmel bámulta a spanyolfal mögül előlépő Rezeda urat. Nem ijedt meg, nem takarta el az arcát, sem meztelen keblét, csak piros papucsát kapta le lábáról védekezően.*”

A három fentebb kiemelt szó megint csak nem szerepel a kiadványban, melynek szerkesztője egy tévedést tett magáévá. Nemcsak Rezeda Kázmért csalták meg itt, hanem minket, olvasókat is. Azért ne bánkódjunk. A különböző kiadások tekintetében négy-egy a meccs állása az eredeti szándék javára. Az 1921-es bécsi editio princeps után az író életében már nem jelent meg többé. Csak 1944-ben vállalkozott rá az ABC Könyvkiadó Részvénytársaság, hogy két másik Krúdy-kisregény társaságában – természetesen a hiteles szöveget – AZ UTOLSÓ GAVALLÉR gyűjtőcímen kiadja. Ezt követően 1957-ben látott újra napvilágot a NAGY KÓPÉ, a Magvető és a Szépirodalmi közös életműsorozatában, ugyanúgy két másik Krúdy-mű (REZEDA KÁZMÉR SZÉP ÉLETE, AZ UTOLSÓ GAVALLÉR) közé fogva, ismét híven az első kiadás szövegéhez. 1974-ben azután jött az itt elemzett kétes Kozocsa-lelet és kiadvány, majd '77-ben Barta András szöveggondozásában a második, Szépirodalminál futó életműsorozat darabjaként a hiteles és jó szöveg.

Az ilyen aprólékos filológiai bogarászkodás nem mindig haszontalan. Hatvány Lajos ugyan a „*tudni nem érdemes dolgok tudománya*”-ként vonta kétségbe az efféle kutakodások értelmét, ám ez esetben könnyűszerrel belátható a tüzetes szöveg-összehasonlítás haszna.

Sejteni lehet, miféle szándék vezette a javítgató-kihuzigáló tollát, amikor a külföldön megjelent őszinte szavú prózát egy feltételezett hazai közlés reményében áthangszerelte kissé. Csupán azt nem lehet tudni, kinek a keze művelte ezt a csínyt. Az íróé? Vagy – rosszabb esetben – netán egyik túlélő hozzátartozójáé, avagy egy túlbuzgó kiadói szerkesztőé? Megkockáztatható: talán nem is azonos időben történt húzások és javítások ezek. S talán több kéz műve a rontás-igazítás.

Mindaddig, míg a hányatott sorsú kötetke elő nem kerül, feltevésekre vagyunk utalva. Nem lehetünk bizonyosak benne, ki javította/rontotta a NAGY KÓPÉ szövegét. Rejtély, utok lappang itt. Végül is szerencsések vagyunk, hogy a regény kiherélt verzióját is kézbe vehetjük. Így teljesebb a kép, melyet Krúdy pályájáról és irodalmi utóéletéről alkothatunk. Mindemellert a Kádár-korszak kiadáspolitikájának fintora, hogy a mű érintetlen, ép szövege 1977-ben ismét megjelent.

„*Légy utg, olvasó!*”

Donald Barthelme

KÉZIKÖNYV FIÚGYERMEKEK SZÁMÁRA

Orbán Katalin fordítása

(1) Órült apák	(10) Híram vagy Saul
(2) Az apa mint tanító	(11) Az apák színe
(3) Lóháton stb.	(12) Cirógatás
(4) A szökellő apa	(13) Nyelvostor
(5) Megközelítésének legjobb módja	(14) A zuhanó apa
(6) Ys	(15) Elvesztett apák
(7) Nevei	(16) Az apák megmentése
(8) Hangja	(17) Nemi szerve
Hangminta, A	(18) Yamos
B	(19) „Felelősség”
C	(20) Halála
(9) Méregfog stb.	(21) Apagyilkosság rossz ötlet, és összefoglalás

Órült apák kiáltozása veri fel az utcák csendjét. Ha tetszik, kikerülhetjük vagy átölelhetjük őket, esetleg megoszthatunk velük néhány mélyenszántó gondolatot; egyet meg, mert úgyis süket fülekre találunk. Ha az apán cérnával felerősített konzervdobozok lógnak, és a konzerv oldalán lecsorgó köpet úgy fest, mintha sok kis vörösre főtt rák tolatna széleseben lefelé, vélhetően a bal félteke károsodott. Ha viszont csahol az apa (nincs konzervdoboz, köpet a pofazacskóban), akkor talán csak az együttélés útvesztői tették szórakozottá. Menjünk oda hozzá, bal kezünk határozott mozdulatával hallgattassuk el kereplőjét, majd kérjünk bocsánatot. Ha megszűnne az ugatás, egy percig se gondoljuk, hogy meghallott minket; mindössze annyi történt, hogy fejében rajzani kezdtek a szemérmetlenül villódzó erotikus képek. Ne fosszuk meg azonnal ettől az élvezettől: várjunk egy kicsit, mielőtt napbarnított jobb kézfejük élével erőteljes ütést mérünk a nyakszirtjére. Ismét kérjünk bocsánatot. Ez nem fog eljutni a tudatáig (agya akár a híg pép), de a mondat kiejtése közben felvett testtartásunk a világ bármely országában szomorúságról árulkodna – ezt a nyelvet az apák is megértik. Óvatosan etessük a zsebünkben található, ebédre maradt húsdarabkákkal. Először emeljük szemmagasságba a húsdarabot, hogy szemügyre vehesse, majd mutassunk a szájára, hogy tudja, a húst neki szánjuk. Ezen a ponton a legtöbb apa kinyitja a száját. Ha nem így történne, a két ugatás közti szünetet kihasználva dobjuk be a húst. Ha a hús nem kerülne be a szájba, hanem mondjuk a felső ajakhoz tapadna, mérjünk újabb ütést a nyakszirtre. Ettől ugyanis gyakran kinyílik a száj, a felső ajakhoz ragadt húsdarab pedig beesik. Elképzelhető, hogy a fentiek közül semmi sem fog bevalni. Ez esetben nemigen tehetünk mást az órült apa érdekében, mint hogy egy darabig hallgatjuk zagyva beszédét. Ha azt kiáltja, hogy „*Taposs bele, Vevő!*”, meg kell próbálnunk megfejteni a kódot. Ha azt kiáltja, hogy „*A démonok lovad megölték!*”, jegyezzük fel füzetünkbe az „a” és a „meg” szavak gyakoriságát a szövegben. Ha azt kiáltja, hogy „*A macska reverendában vahan... és annál inkább taposs bele!*”, emlékezzünk arra, hogy egy-

szer már kérte, hogy tapossunk bele, és hogy ez nyilván ránk, illetve valamely cselekedetünkre vonatkozik. Úgyhogy lássunk neki, és tapossunk bele.

*

Az apák az igaz és a hamis tanítói, és egyetlen apa sem tanítana olyat, amiről maga is tudja, hogy nem igaz. A nem tudás kódében az apa egyre oktat. A két kő közé helyezett kemény húst erőteljes kalapálással puhítjuk, fésűvel fésüljük, hajkefével keféljük, mielőtt tűzre tennénk. Ha éjszaka szomjas marháinkkal kétes tisztaságú forráshoz ér-nénk, a forrást kimélyítjük, először puskatussal, aztán böllérekkel, aztán ceruzával, aztán puskavesszővel, aztán jégcsákánnyal, végül túvel és cérnával „bevezetjük a kutat”. Ne feledjük el azonnal megtisztítani puskánk tusát. Ha mézet keresnénk, kössünk madártollat vagy szalmaszálat a méh lábára, a méhet eresszük el, és figyeljük merőn, amint lassan visszarepül a kasba. Ha a három órán át forralt szög rozsdás levét ökörszálylevessel vegyítjük, a tüdőbaj elkerülésére s a bennszülött nők vágyainak felkel-tésére egyaránt alkalmas lángszínű festéket kapunk. De sose feledkezzünk meg arról, hogy a bennszülött nőt azonnal át kell ölelnünk. A lábfej felhólyagzását elkerülhetjük, ha a harisnya belsejét bedörzsöljük nyers tojás és acélgyapot keverékével, ami a láb bőrért nagymértékben megpuhítja. Kényes (például földméréshez használatos) mód-szereket mindig legyengült, öreg hordárra bízunk, aki lassan és óvatosan fog velük totyogni. A számár éjszakai ordítását legkönnyebben úgy akadályozhatjuk meg, hogy egy nehéz gyermeket kötünk a farkához. Az ordítani készülő számár ugyanis mindig felemeli a farkát, s ha az nem emelkedik, az állatnak elmegy a kedve az ordítástól. A vadembereknek a következő színű olcsó üvegyöngyökkel kedveskedhetünk: piszkos-fehér, sötétkék, karmazsinvörös. A drága gyöngyökre a vademberek gyakran ügyet sem vetnek. A kevésbé vad embereknek a következő színű könyvekkel kedveskedhe-tünk: hullafehér, barna, hínárzöld. A tengert dicsőítő könyvek általában nagy becsben állnak. Sátánista tevékenységhez előzetesen mindig végezzünk kutatást a Bibliothèque Nationale-ban. Mikor végül megjelenik nekünk a Sátán, sose áruljuk el, hogy meg vagyunk lepve. Fogjunk hozzá a kemény alkudozáshoz. Ha sem az üvegyöngyök, sem a könyvek nem érdeklik, ajánljunk hideg sört. Aztán pedig –

Az apáktól sok hasznos dolgot tanulhatunk. És sok haszontalant.

*

Az apák egyes országokban gyapotbálára hasonlítanak, másokban agyagedényre, megint másokban olyanok, mintha az ember az újságban hosszú tartalomismertetőt olvasna egy korábban már látott kedves filmjéről, amit semmi kedve újra megnézni, a tartalomismertető olvasásáról nem is beszélve. Vannak apák, akiknek háromszögletű szemük van. Vannak apák, akik ezüstdollárt köpnek, ha megkérdezzük tőlük, hány óra. Vannak apák, akik ócska, koszos kalyibában laknak fenn a hegyek között, hallásuk csodálatosan kifinomult, s a völgyben járó idegen léptének első neszére gyilkos morgás tör föl torkuk mélyéről. Vannak apák, akik parfümöt vagy sebbenzint vizelnek, amit a napközben fogyasztott folyadékból párolnak le nem kis erőfeszítések árán. Vannak apák, akiknek csak egy karjuk van. Mások harmadik kart rejtegetnek a kabátjuk alatt. E kar kezének ujjait mívés aranygyűrűk díszítik, melyek titkos rugó segítségével alkalmasak könyöradományok nyújtására. Vannak apák, akik képesek gyönyörű tengeri lények alakját felvenni; mások gyerekkoruk utált felnőttjeinek alakját képesek felvenni. Vannak apák, akik kecskék, de olyan apa is van, aki tej, kolostorban spanyol-tanár, illetve kivétel, s van, aki képes világgazdasági problémák leterítésére és kivég-

zésére, de még kivár, hiányzik ugyanis az utolsó nélkülözhetetlen adat. Vannak apák, akik peckesen sétálnak, de a többség nem, illetve csak képtelenen. Vannak apák, akik lóháton ülve készíttetik el képmásukat, de a többség nem, kivéve a tizennyolcadik századiakat; vannak apák, akik leesnek a ló hátáról, de a többség nem; vannak, akik, miután leestek a ló hátáról, lelövik a lovat, de a többség nem; vannak, akik félnek a lótól, de a többség inkább a nőktől fél; vannak, akik maszturbálnak, mivel félnek a nőktől; vannak, akik pénzért kapható nőkkal fekszenek le, mivel félnek a szabad nőktől; vannak apák, akik le sem fekszenek, hanem megállás nélkül ébren vannak, és tágra nyílt szemmel fürkészik a jövődőt, ami a hátuk mögött van.

*

A szökellő apa ritkaságnak számít, de fellelhető. Két szökellő apa, amennyiben egy szobában tartózkodik, balesetet okozhat. Legjobb, ha odaláncoljuk őket két hatalmas teherautógumihoz – az egyiket előlről, a másikat hátulról rögzítsük –, így aztán legfeljebb nyomorúságos kis ugrásokra lesznek képesek. Életük amúgy is ennyiből áll, és nem árt, ha mintegy tükörbe nézve megtekinthetik életük foglalatát öt percben: az ismétlődő, felfelé irányuló mozgást, ami, mondjuk ki, nem visz túl messzire. Az autógumik hiányában a szökellő apa csak nyűg és teher, sőt könnyen komoly veszélyforrássá is válhat. A probléma gyökere a becsvágy (nem kizárt, hogy *ránk vonatkozó* becsvágy, mely esetben a helyzet rosszabb, mint azt sejteni lehetett), és ez a gyökér nyitott májműtétellel távolítható el (mint tudjuk, a májban találjuk az alapvető nedveket). Van valami végtelenül szomorú a szökellő apában, sőt magában a szökellésben is. Én személy szerint szívesebben állok két lábbal a földön, amennyiben a talajt nem húzza ki a lábam alól a talajfűró apa. Ez utóbbi tarka színéről és főként ostorozhatatlan természetéről ismerszik meg.

*

Ha az apát meg kívánjuk közelíteni, legjobb, ha ezt hátulról tesszük. Ekkor ugyanis, ha netán belénk akarná vágni a kezében tartott gerelyt, valószínűleg nem fog eltalálni. Mialatt megpördül, hátrahúzza azt a kezét, amellyel hajítani készül, majd irányzékot vesz, bőven lesz időnk elszaladni és lefoglalni egy helyet valamelyik nemzetközi járatra. Mondjuk Rukmaniba, ahol nincsenek apák. Oda, ahol rubintörmelék és gumiragasztó takarója alatt bújnak össze a szűzkukorica-istenek a hosszú, esős rukmán tél idején, hogy számunkra ismeretlen módon utódokat nemzzenek. Az újonnan érkezett polgárokat pedig törpepálmákkal és elismerő oklevelekkel fogadják, majd elvezetik (esetleg szánon húzzák) a zocalóra, az ország főterére, ahol *augenscheinlich* le származásukat hatalmas ezüsttálra vésik. De nézd csak! Az ebédlő falának diófa borításában ott áll egy gerely! A falon legalább száz seb tátong.

*

Ismertem egy Ys nevű apát, akinek rengeteg gyereke volt, és az utolsó szálig eladta őket a csontüzemnek. A csontüzem nem veszi át dühös vagy duzzogó gyereket, ezért Ys olyan kedves és barátságos volt a gyerekeivel, amilyen egy apa csak lehet. Kalciumtartalmú édességekkel etette, nerctejjel itatta őket. Érdekes, vicces történeteket mesélt nekik, és mindennap ő járt elől jó példával, amikor eljött a csonterősítő torna ideje. „A magasság mindennél többet ér”, mondogatta. Évente egyszer jött egy kis kék furgon a csontüzemből Ysékhez.

*

Az apák nevei. Az apákat így nevezik:

A'albiel	Abdia	Adoil
Aariel	Abel	Adossia
Aaron	Abiou	Aeon
Aba	Achsah	Aeshma
Ababaloy	Adam	Af
Abaddon	Adeo	Afkiel
Aban	Adityas	Agason
Abathur	Adlai	Agwend
Abbott	Adnai	Albert

*

Az apának hangja is van, s e hang minden egyes változatából sugárzik egy sajátos, kizárólag rá jellemző *terribilità*. Az apa hangjának akusztikai hatása többféle lehet: égő film, kőbányából kitépott sikoltó márvány, gemkapocs éjszakai csattanása, mész rottyogása a mészégető kemencében vagy denevérdal. Az apa hangjától megrepedhet a szemüvegünk. Vannak apák, akiknek kötekedő hangja van, másoknak kötekedő fejjangja. Köztudomású, hogy az apa, amikor éppen nem ölt magára apaszerepet, lehet gazda, hőstenor, bádogos, autóversenyző, bokszoló vagy bolti eladó. Többnyire bolti eladó. Számos apa nem akart különösebben apává lenni; a dolog csak úgy jött magától, elsodorta véletlenül vagy épp valaki más gondos terve szerint, talán csak egyszerű ügyefogyottságból. Mindazonáltal az apáknak ebből az osztályából – a szándéktalanságból – kerülnek ki gyakorta a legtapintatosabb, legfinomabb kezű és leggyönyörűbb apák. Ha egy apa már tizenkét vagy huszonhárom alkalommal vált apává, jogosan vetünk rá furcsálló pillantást – az ilyen apa nem veti meg magát eléggé. Rendszerint kék gyapjú tengerészszakpát visel viharos éjszakákon, hogy a férfias móltra, például az észak-atlanti csatákra emlékeztesse magát. Sok apa minden tekintetben kifogástalan, ezek az apák vagy szent ereklyék, melyek érintése gyógyíthatatlan betegségeket mulaszt el, vagy nemzedékről nemzedékre szálló kötelező olvasmányok, melyekből azt kellene megtudni, hogyan is lehetne elterjeszteni ezt a különleges apaesetet. A szövegapák kötése általában kék.

Az apai hang a rettenetes konokság kifejezésére kiválóan alkalmas eszköz.

HANGMINTA, A

Kisfiam, rossz hírem van. Nem fogod egészen felfogni, mert még csak hatéves vagy, és be se nőtt a fejed lágya, meg kicsit ütődött is vagy, a jó ég tudja, miért. De akkor se tudok tovább várni, el kell mondanom valamit. Nincsen benne semmi rossz, nekem elhíheded, kisfiam. Csak arról van szó, hogy iskolába kell menned, hogy szocializálódjál. Na ez az. Jól elsápadtál, fiam, és én nem is hibáztatlak érte. Rettenetes dolog, de nincs mit tenni. Mi szocializálnánk téged itthon is, az anyád meg én, csak hát nem bíránk mi azt elnézni, mert az valami rettenetes. És az anyád meg én, akik szeretünk téged, mindig szerettünk és szeretni is fogunk, mi túl érzékenyek vagyunk ehhez. Nem akarjuk hallani, ahogy jajveszékelsz. Nyomorult egy dolog lesz, de neked, fiam, meg se fog kottyanni. Biztos vagyok benne, hogy megállod majd a helyed, és nem fogsz elszomorítani minket, az anyádat meg engem, akik szeretünk téged. Biztos va-

gyok benne, hogy megállod a helyed, és nem fogsz elszaladni vagy hisztériázni. Kisfiam, rémesen nézel ki. Nem hagyhatjuk, hogy úgy kóborolj az utcán, mint valami dúvad. Muszáj lesz megnyirbálni a természetes késztetéseidet. A sarkokat le kell kerekíteni. Legyél kicsit realista. Jól elkalapálnak majd az iskolában. Szétrúgják a segged. Ott majd megtanítanak arra, hogy kell gondolkodni, megtanulod, fiacskám a betűket meg a számokat, az igéket meg mindent. Anyád meg én szocializálhatnánk téged itthon is, de túl sok fájdalmat okozna nekünk, mert szeretünk téged. Összeismerkedsz a bunkósbottal, fiam, majd szépen odajön hozzád, és azt mondja, hogy jó napot. Aztán majd tanulsz az iskolában a hazádról, hogy oh, mily tágas égbolt. Jól megpakolnak majd mindenfélével, és nem ajánlom, hogy ellenkezzél, fiam, mert azt nem tudják értékelni. Mindig vedd úgy, ahogy éppen jön. Álld meg a helyed, és legyél realista. Lesznek ott más gyerekek is, és mind csak azt nézi majd, hogy vehetné el az ebédpénzedet. De te csak ne add oda nekik az ebédpénzedet, hanem dugd el a cipődbe. Ha neked mennek, mondd azt, hogy a többi gyerek már elvette. Így majd jól átvered őket, érted? Hát neked meg mi bajod van? A pedellussal pedig vigyázz, mert az rosszindulatú ember. Nem szereti a munkáját. Bankelnök akart lenni. Hát nem lett az, így aztán rosszindulatú. Jó lesz, ha vigyázol a nádpálcájával is, ott lóg a derekáról. Vigyázz a tanárnővel, fiam, mert meg van keseredve. Vigyázz a nyelvével, mert éles, mint a borotva. Mocskos egy szája van, fiam, úgyhogy ne állj az útjába, ha egy mód van rá. Nincs énnekem semmi bajom az iskolával, ők csak teszik a dolgukat. Neked meg mi bajod van? És ha ez az iskola nem válik be, majd keresünk másikat. Ránk számíthatsz, az anyádra meg rám, akik szeretünk téged. Sportolni is fogsz majd, labdajátékokat és vérsportokat, csak az edzővel kell vigyázni, mert az egy kiábrándult ember, van, aki szerint szadista, de ki tudja. Márpedig a testet edzeni kell. Ha meglők valaki, lökd vissza. Te csak ne tegyél zsebre semmit. Ha félsz, ne mutasd ki. Húzódj vissza, és figyeld, mit csinál melletted a másik, és te is azt csináld. Kivéve, ha idióta. Azt onnan fogod tudni, hogy mindenki őt pécézi ki. És mondok még valamit az iskoláról, fiam. Azért csinálják ezt, mert én mondtam. Azért csinálják. Nem maguktól találták ki. Mi mondtuk meg nekik, anyád meg én, akik szeretünk téged. Viselkedj rendesen. Minden rendben lesz, a legnagyobb rendben. Hát neked meg mi bajod van? Ne csináld ezt, kisfiam. Hallom, jön a fagyaltoskocsi. Nem akarsz kimenni és megnézni, hogy itt van-e a fagyaltos? Na, vedyél egy fagyit, és ne felejtse el a csokidarát a tetejére. Na, eredj, add oda a fagyaltosnak a huszonöt centedet. Aztán rögtön gyere vissza.

B

Gyere, öcskös. Megyünk, labdázunk egy kicsit. Labdázunk. Hát nem akarsz kijönni labdázni? MÉR nem akarsz kijönni labdázni? Tudom én azt nagyon jól, hogy mér nem akarsz kijönni labdázni. Azér, mer – na, hagyjuk. Gondolni se akarok rá. Na jól van akkor, ha nem akarsz labdázni, segíthetsz burkolni. Akarsz segíteni? Naná, hogy akarsz. Naná, hogy. Olyan teraszunk lesz, te gyerek. A túlsó szomszédot majd jól megüti a guta, ha meglátja. Na gyere, tarthatod a szintezőt. De ne úgy, mint a múltkor, hanem egyenesen. Nem nehéz, még egy barom is meg tudja csinálni. Még egy nigger is meg tudja csinálni. Jól megadjuk nekik, nemtom, mire hordják úgy fenn a orrukat. Menekülj, mert eljő a harag, ezt szokták mondani. Láttam egyszer egy ilyen feliratot. Ment az utcán valami bolond, és vitte a táblát: **MENEKÜLJ, MERT ELJŐ A HARAG.** Egész megtetszett. Napokig mondogattam, menekülj, mert eljő a harag, menekülj,

mert eljő a harag. Nem bírtam kiverni a fejemből. Mer tudod, ez istenről szól, erről szól az egész, bizony, fiam, istenről, semmi másról. Ezzel az istenmaszlaggal akarnak etetni, tudod, van egy olyan módszerük, de ne is beszéljünk róla, mer én teljesen kikészülök. Az anyád beveszi, azér persze rendes asszony, megvan a magához való esze, csak hát az egyház egy kicsit az agyára húzódott, úgyhogy erről nem beszélünk. Ő megy a maga feje után, én meg az enyim után, és nem beszélünk róla. Az agyára ment, hát az agyára ment, de hát végső soron nem az ő hibája, ha azt nézzük, hogy nevelték. Az anyjának is az agyára ment. Innen van pénze az egyháznak, hogy behálózzák a nőket. Behálózzák az összes agyalágyult nőt. *Egyenesen tartsd.* Így már jobb. Most húzz egy vonalat a ceruzával ott a minta mellett. Neked adtam oda. Hova raktad azt a kibaszott ceruzát? Az istenit. *Keresd meg azt a ceruzát, fiam.* Jól van, menj be, hozz egy másikat. Siess, mer nem állhatok itt egész nap. Várj, itt a ceruza. Itt van nálam. Na, most fogd egyenesen, és húzz mellette egy vonalat. *Ne úgy, te északombájn,* hanem vízszintesen. Szerinted istállót építünk? Így ni. Most húzd a vonalat. Jó. Most menj oda, és hozd ide a derékszögélőt. Az a lapos, olyan L alakú. Ilyen, mutatom. Az az. Jól van. Kösz. Most tartsd azt a vacakot oda, ahol meghúztad a vonalat. Hogy megkapjuk a négyzet másik oldalát, érted? Na most tartsd a lapot, én meg beütöm a jelzőrudat. TARTSD EGY HELYBEN, AZ ISTENIT! Hogy az istenbe üssem be, ha közben összevissza lengeted? Na most tartsd egy helyben. Egy helyben. Jó. Meg is vagyunk. Mit remegsz? Csak egy egészen kicsi kétszázszor harmincas lapot kell két percig egy helyben tartani, és te jelenetet rendezel itt nekem? Azonnal hagyj abba! Tessék abbahagyni! Azt mondtam, abbahagyni! Na ne búsulj. Hát szeretsz segíteni a burkolásban, nem? Gondolj arra, hogy majd kész lesz, és itt ülünk majd kinn, itt iszogatunk, azokat a bunkókat a túloldalon pedig megüti a guta. Sárgák lesznek az irigységtől. Menekülj, mert eljő a harag, fiam, menekülj, mert eljő a harag. Hehe.

C

Gyere csak ide, fiam, egy percre. Beszédem van veled. Hű, de elsápadtál. Miért van az, hogy te rögtön elsápadsz, ha beszédem van veled? *Mimóza* vagy? Szerencsétlen kis virágszál? Nem úgy van az, fiam, te *férfi* vagy, vagy legalábbis az leszel majd egyszer, ha a jóisten is úgy akarja. De ahhoz meg kell állnod a helyed. Erről akarok beszélni veled. Rakd le azt a képregényt, és gyere, ülj ide mellém. Ide pont mellém. Helyezkedj el kényelmesen. Kényelmesen ülsz? Jól van. Fiam, a szokásaidról akarok beszélni veled. Még soha nem beszéltünk a szokásaidról, és éppen itt az ideje. Figyellek egy ideje, fiam. Olyan szokásaid vannak, hogy tényleg le a kalappal. Tényleg. Egyszerűen le a kalappal. Ahogy te rendet tudsz rakni a szobádban. Rendes a szobád, azt meg kell hagyni. Aztán ahogy fogat mosol, az is nagyon tetszik nekem. Jó irányban mosod, és *sokat*. Jó ínyed lesz, fiam, jó egészséges fogínyed. Nem kell kifizetni egy vagyont, hogy rendbe hozzák a fogaidat, és anyád meg én tudjuk, micsoda istenáldása ez, hálásak is vagyunk érte. Tiszta is vagy, fiam, tiszta a ruhád, a kezed, az arcod, a térded, így is kell, fiam, így is kell. De van egy dolog, ami fúrja az oldalam. Figyeltem, figyeltem, de csak nem fér a fejembe. Miért van az, hogy annyit mosod a kezed, fiam? Figyellek már egy ideje. Reggeli után egy órát mosod a kezed. Aztán fél tizenegy, háromnegyed tizenegy körül újra negyedórát. Aztán ebéd előtt megint mosod vagy félórát. Aztán ebéd után néha egy órát, néha kevesebbet, attól függ. Figyeltem. Aztán délután megint ott állsz, és mosod a kezed. Aztán vacsora előtt, vacsora után, lefekvés előtt, néha még

éjjel is felkelsz, és bemész kezet mosni. Azt gondolnám, hogy a pöcsöddel játszol, csak hát még egy hangyányit fiatal vagy hozzá, meg aztán az ajtót is nyitva hagyod, és a legtöbb gyerek becsukja az ajtót, ha a pöcsével játszik, te viszont nyitva hagyod. Úgyhogy látom, hogy mit csinálsz odabenn: kezet mosol. Alaposan utánajártam ennek, fiam. Az ébren töltött óráidnak úgy háromnegyedét *kézmossással* töltöd. És ebben azért van valami *furcsa*, fiam. Nem természetes. Úgyhogy azt szeretném tudni, miért van az, hogy ilyen sokat mosol kezet. Meg tudod mondani? He? Tudsz rá adni valami ésszerű magyarázatot? Na, tudsz? Na? Van valami mondanivalód? Na mi van? Megkukultál? Gyerünk, fiam, ki vele! Mi a magyarázat? Azzal nem mész semmire, ha elkezdesz sírni, nem jó az az égvilágon semmire. Jól van, fiam, most már hagyj abba. *Azt mondtam, abbahagyni!* Te, én elverlek, ha nem hagyod abba a sírást. Tessék befejezni. Most rögtön. Nyavalyás bőgőmasina. Na, gyerünk, szedd össze magad! Menj, mosd meg az arcod, és gyere vissza, mert még beszélni akarok veled. Mosd meg az arcod, de azt a bizonyosat, azt hagyjad. Na, egyik lábad itt, a másik ott. Mert még arról is akarok veled tárgyalni, hogy elalvás előtt odaütögeted a fejed a falhoz. Nem tetszik ez nekem. Túl nagy vagy már az ilyesmihez. És zavarsz vele. Hallom a falon át, hogy mész lefeküdni, és bumm bumm bumm bumm bumm bumm bumm bumm. Kellemetlen hang. Monoton. Nagyon kellemetlen. Nem szeretem. Utálok hallgatni. Azt akarom, hogy hagyj abba! És szedd össze magad! Nem szívesen hallgatom, miközben próbálnék újságot olvasni vagy bármi mást csinálni, nem szeretem, és anyádat is zavarja. Teljesen kikészül tőle, és nekem a te anyád ne készüljön ki miattad. Bumm bumm bumm bumm bumm bumm bumm, mégis, mi vagy te, fiam, csak nem valami állat? Én ezt nem bírom fölfogni ép ésszel. Egyszerűen nem fér a fejembe, bumm bumm bumm bumm bumm bumm. Hát nem fáj? Nem fájdul meg tőle a fejed? Na, hagyjuk. Eridj a fürdőszobába, és mosd meg az arcod, aztán, ha visszajöttél, majd még beszélünk. De csak az arcodat. Eszedbe ne jusson azt a bizonyosat. Három percet kapsz.

*

Az apák olyanok, mint az ember útját álló hatalmas márványtömbök, fénylő hasábok, tele erezzel és repedéssel. Elállják az utat. Nem lehet se átmászni rajtuk, se elsompolyogni mellettük. Ők maguk a „mellett”, és minden valószínűség szerint ők a „sompoly”, amennyiben ezen az a manőver értendő, mely megóv minket a ránk irányuló figyelemtől és a lehetséges sérülésektől. Ha megpróbáljuk kikerülni az egyiket, rögtön kiderül, hogy egy másik valamilyen rejtélyes módon már meg is jelent kicsit előrébb az ösvényen (s most rákacsint az előbbire). Az is lehet persze, hogy a két apa egy és ugyanaz, csak apasebességgel mozog. Alaposan figyeljük meg a színét és állagát. A márványtömb emlékeztet-e színében és állagában egy szelet véres marhasültre? Épp a mi apánk arcszíne! De ne menjünk túl messzire, elég a legnyilvánvalóbb következtetéseket levonnunk, melyek kétségkívül megalapozottak. Vannak apák, akik szeretnek fekete reverendát ölteni és eljární szentséget kiszolgáltatni, s ilyenkor a fekete reverendához miseruhát, stólát és karinget is vesznek, de épp ellenkező sorrendben. Ezekről az „apákról” ne is beszéljünk, legfeljebb csak néhány elismerő szó erejéig, minthogy becsvágyuk dicséretesen csekély, s képesek a lemondásra, például könnyedén lemondanak a „bérmentesítés jogáról”, illetve arról a jogról, hogy az elsőszülött fiúgyermek az ő nevüket viselje: ifj. Franklin Edward A'albiel. Az összes létező apa közül a legkevésbé kívánatos a méregfogas apa. Ha rá tudjuk dobni a lasszónkat az egyik méregfogára, és gyorsan rá tudjuk tekerni a lasszó másik végét nyergünk szarvára, s ha lovunk jól betanított lasszózó ló, és tudja, mikor mit kell tennie, hogyan kell

kitámasztania a mellő lábát, majd gyors, ideges léptekkel visszahátrálnia úgy, hogy a lasszó végig feszes maradjon, talán van esélyünk. Soha ne próbáljunk egyszerre két méregfogat elkapni a lasszóval. Ha egyenként lassózzuk a méregfogakat, és egyszerre mindig csak eggyel dolgozunk, nem lesz félnivalónk, vagy legalábbis nem akkora. Láttam én már régi, megsárgult tizenkét centis méregfogakat is, amiket ezzel a módszerrel húztak ki, és az egyik tengerparti városka bálnavadász-múzeumában ki volt állítva egy huszonöt centis példány, igaz, hogy tévedésből azt írták alá, hogy rozsmáragyar. Én persze a jellegzetes hatágú gyökeréről egyből felismertem, hogy apaméregfog. Még szerencse, hogy nem kellett közelebbi ismeretséget kötnöm azzal az apával...

*

Ha apánk neve Hírám vagy Saul, meneküljünk az erdőbe. E neveket ugyanis királyok viselték, és Hírám, illetve Saul nevű apánk, ha nem is király, teste valamelyik titkos zugában megőrizte a királyság emlékét. S nincs komorabb, sötétebb lelkű ember a trónjavesztett királynál és az olyan embernél, aki testének sötét alagútjaiban valahol a királyság emlékét őrizgeti. Az ilyen nevet viselő apák úgy tesznek, mintha Camelotban laknának, hozzátartozóik pedig udvaroncok volnának, akiket szeszélyük legapróbb fuvallata is könnyedén felemel vagy mélybe taszít. S az ember soha nem tudhatja, hogy éppen hol van, „fent” vagy „lent”, csak libeg, mint a tollpihe, és sose ér földet. A király-apa haragjáról még esik szó később, de tudnunk kell, hogy a Hírám, Saul, Károly, Ferenc, illetve György nevű apák pontosan úgy dühöngenek (ameny nyiben dühöngenek), mint hajdani nemes névrokonai. Ilyenkor meneküljünk az erdőbe, lehetőleg még azelőtt, hogy lesújtana a hatalmas handzsár vagy jatagán. Az ilyen apákkal szemben alkalmazandó viselkedésminták közé tartozik a talpnyalás, tányérnyalás, ingyenélés, szalonhősködés, hízelgés, hajbókolás. Ha nem tudunk elmenekülni az erdőbe, ereszkedjünk fél térdre, és maradjunk is úgy, lehajtott fővel, összekulcsolt kézzel hajnalig. Akkorra már feltehetően álomba itta magát, és mi csendben elkészhatunk az ágyunkig (ha időközben el nem foglalta valaki), illetve, ha netán megéhezünk volna, az asztalig, ahol megtaláljuk a maradékokat, kivéve, ha a szorgalmas szakács már elrakta, miután mindent gondosan becsomagolt átlátszó műanyag fóliába. Ez utóbbi esetben szophatjuk az ujjunkat.

*

Az apák színe: a pej apában többnyire megbízhatunk, tekintet nélkül arra, hogy rendes, vérvörös vagy mahagóni pejről van-e szó. Segítségünkre lehet (1) ha ellenséges törzsek között kell közvetíteni, (2) izzó szegecseket kell megfogni a hídépítésnél, (3) ha a zsinatba küldendő lehetséges püspökjelölteket kell meghallgatni, (4) ha szükségünk van egy másodpilotóra, (5) ha el kell vinnünk a város túlsó végére egy tizennyolc négyzetméteres tükröt, és az egyik sarkára nincs ember. A szürkésbarna apa általában megriad az akadálytól, s ezért ilyen apára nincs szükségünk, mert az élet bizonyos értelemben nem más, mint akadályok sora, és az apa állandó riadozása miatt rongyosra kopnának az idegeink. A májszínű gesztenye apa józan eszéről és becsületességéről híres; ha ráparancsolna az Isten, hogy vegye csak elő a kést, és vágja el a torkunk, van rá esély, hogy azt mondja, köszöni szépen, de nem ér rá. A szürkésgecsztenye apa bizony elővinné a kését. A világos gesztenye apa valószínűleg konzultálna még valakivel. A rendes gesztenye apa elfordítaná a fejét, mondjuk, keletre, ahol valamilyen más természeti rítus folyik sokkal érdekesebb táncok kíséretében. A vörössárga apa könnyen izgalomba jön, és főként olyankor alkalmazzák, például koronázás vagy lincselés ese-

tén, amikor tömegre, illetve csőcselékre van szükség. A ragyogó aranypej apa kivételt képez; elégedett a ragyogásával, a nevével (John) és a Láthatatlan Birodalom Lovagjai körében élvezett örökös tagságával. Az elbaltázott merényleteknél rendszerint kiderül, hogy az orgyilkosban, aki elfelejtette levenni a lencsevédő kupakot a teleszkópos irányzékról, barnássárga apát tisztelhetünk. A szürkéssárga apa ismeri a Törvényt s annak összes meggyalázott ígéretét, és segíthet különféle sötét ügyekben is, például hogy miért van az, hogy a szürkéssárga apának gyakorta fekete csík húzódik a hátán a sörénytől egészen a faroktőig; ez azért van, mert a Szépség után koslat, és azt hiszi, szebb azzal a fekete csíkkal, ami gyönyörűen kiemeli mély tónusú szürkéssárga színét, mint anélkül volna. A vörösderes, kékderes és vörösszürke apák híresek a romlottságukról, ami dicséretes, minthogy a romlottság olyan áldás, mely ritkán jár apasággal, s így önmagában hordozza jutalmát. A foltos, pettyes, tarka és a foltos tomporú Appaloosa apákban van valami szívhezszóló méltóság, ami kisebbségi érzésüknek és kitűnő szaglásuknak köszönhető. Az apa színe, ha nem is ad csalhatatlan iránymutatást az apa jellemét és viselkedését illetően, általában önmagát beteljesítő jóslat, ugyanígy az apa, mihelyst megpillantja saját színét, siet a nagyvilágba, ahol aztán annyi terméket és szolgáltatást ad el, amennyit csak bír, hogy képes legyen a sorsával lépést tartani.

*

Az apák és a cirógatás. Nagy könnyebbség, ha az apának lánya születik. A lányokat cirógatni kell, és gyakran tizenhét-tizennyolc éves korukig is cirógatják őket. Szembe kell nézzünk azonban azzal a veszéllyel, hogy az apa esetleg le akar feküdni gyönyörű lányával, aki végső soron úgy az övé, ahogy még a felesége sem, sőt még a legédesebb szeretője sem. Vannak apák, akik „Utánam a kritika és az özönvíz!” felkiáltással fogják magukat, és lefekszenek új és megdöbbenően érzéki lányukkal, s a lelkiismeret-furdalást későbbre halasztják, de a többség nem ilyen. A legtöbb apát e tekintetben annyira kordában tartják különféle fegyelmező lelki kötőfékek, hogy a kérdés föl sem merül. Amikor az apák egészségügyi felvilágosítást tartanak lányuknak, azaz a szaporodásról beszélnek velük (habár tapasztalataim szerint ez általában az anyákra marad), kétségtelen, hogy a helyzetet belengheti a vágy legfinomabb fuvallata (mikor az ölünkben ülő kislányt ölelgetjük-csókolgatjuk, nem könnyű érzékelni, hol a határ, s főleg nem úgy viselkedni, mintha egy nagyobb lány ülne ott, aki ráadásul nem is vérrokonunk). A legtöbb esetben azonban a tabu tartja magát, sőt további tilalomfák is állítatnak, miszerint: „Mary, sose engedd meg annak a mocskos John Wilkes Boothnak, hogy rátegye a mancsát a fedetlen, hófehér, vadonatúj melledre.” Másfelől, modern korunkban egyes apák szélesebben haladnak épp az ellenkező irányba, a szebb jövő felé: „Tessék, Mary, itt van ez a kétéhtős kék hordó tele gyerekölő habbal, és ott van rajta sötétkékekkel a monogramod, látod, ott a tetején?” De a legfontosabb a lányos apákkal kapcsolatban, hogy mint apák nem számítanak. Mármint nem a lányaiknak – elvégre olyan lányos történeteket hall az ember, hogy leég a haja szála –, hanem önmaguknak. A lányos apák úgy látják, hogy *hors concours* szerepelnek a nagy kiállításon, és ez mérhetetlen megkönnyebbülés. Soha senkit nem kell megtanítaniuk a skót fatörzslökés tudományára, épp ezért hajlamosabbak a gyengédségre és kedvességre (miközben azért vasmarokkal szorítják az általános apasággal járó olyan durva előjogokat, mint például a pofonos kézivezérlés). Ennél többet nem áll módomban elmondani a lányos apákról, noha magam is lánygyermek apja vagyok.

*

Nyelvostor. „Ha pedig valakiben a gonoszságnak minden csalárdsága vagy, és gyönyörködik az igazságtalanságban, rendetlenül él, eltévelyedvén hiábavaló beszédre hajlik, emberrabló, hazug és hamisan esküvő, átadja magát a haragnak és versengésnek, és háládatlan, magát szerető ember, és örömét leli a botor és gyermekes vitatkozásban, betolakszik a házakba, és foglyul ejti az ostoba és sokféle kívánságtól űzött asszonykákat, rosszban mesterkedik, összeférhetetlen, rágalalmazó, és szája telve átkozódással és keserűséggel, nyitott sír az ő torka, áspiskígyó mérge van ajka alatt, dicsekedő, reménység ellenére reménykedik, hitében gyenge, megfertézteti a földet paráznaságaival, megszentelteleníti, ami szent, megcsúfolja, ami nékem szenteltetett, utálatosságot cselekszik, és mázzal mázolja magát, s ha pedig valamely asszony útra kel az assiriabeliekhez, kik kék bíborba öltözöttek, helytartók és fejedelmek, kívánatos ifjak, lovagok, lovakon ülők, akik vele hálnak ifjúságában, nyomogatják szűzi keblét, és kiöntik óréa paráznaságukat, és ő Assiria fiaihoz fölgerjed, helytartókhoz és fejedelmekhez, teljes szépségben öltözőkhöz, lovagokhoz, lovakon ülőkhöz, kik övet viselnek derekukon, és megsokasítja paráznaságait szeretőivel, kiknek teste olyan, mint a szamár teste, és folyásuk, mint a lovak folyása; bizony mondom néktek, az a férfiú és asszony részegséggel és bánattal megtelik, mint a fazék, amelynek rozsdája benne van, és rozsdája nem ment le róla, s mely alatt bőven rakják a fát a máglyára, szítják a tüzet, hogy a lé forrjon, és a csontok szétfőjenek, és üresen állítják a fazekat az ő szenére, hogy meghevüljön s megtüzesedjék érce, és megolvadjon benne tisztátalansága, megemésztessék rozsdája, mert fáradozásokat kifárasztottad, és nem ment le rólad a sok rozsdá, tűzbe hát rozsdáddal, imé, én elveszem tőled szemeidnek gyönyörűségét. Nem emlékeztek-e arra, hogy ezeket beszéltem nektek, amíg veletek valék?”

*

Huszonkétfajta apát ismerünk, melyek közül csupán tizenkilenc fontos. Az elkábított apa nem fontos. Az oroszlánszerű apa (ritka) nem fontos. A szentatya nem fontos, már ami jelen szempontjainkat illeti. Van azonban olyan apa, aki szabadesésben zuhan, ott a feje, ahol a lábának kellene lennie és fordítva. A zuhanó apa mindnyájunk számára rendkívül komoly jelentőséggel bír. A haja lobog a szélben. Pofazacskói a fülét verdesik. Ruhája cafatokban, mintha egy alagút magasságát jelző libegő szalagsort húzna maga után. Ez az apa, ha kedve tartja, veszett kutyák harapásának gyógyítója és a kamatlábak táncának koreográfusa. Vajon mire gondol zuhanás közben? Az érzelmi szélsőségekre. Hogy a romantika mennyire kiaknázza mindazt, ami hihetetlen, morbid, okkult és erotikus! A zuhanó apa több fiában is észlelt romantikus hajlamot. Fiai vékony szalonnaszalagokat tűztek kalapjuk mellé, és bátran felemelték hangjukat a kamatlábak ellen. Azok után, amit értük tett! A sok bébiszitter! A sok bicikli! Ki tudja, hány elektromos gitár! Zuhanás közben a zuhanó apa vasszigorral végrehajtott büntetést tervezget, és elhatározza, hogy nem fog ismét a felelőtlen megbocsátás hibájába esni. Ezenkívül gondol még a felemelkedésre is, ami momentán nem jellemző. Csak egyet tehet a felemelkedés érdekében: még keményebben dolgozik. Úgy dönt, hogy ha valaha is képes lesz megállítani ezt a hanyatlást, meghatványozza erőfeszítéseit, és ezúttal tényleg mindent belead. A zuhanó apa azért fontos, mert benne testesül meg a „munkaetika”, ami elég ostoba kifejezés. Helyettesítsük lehetőleg már a mai naptól a „félelemetika” kifejezéssel. Miközben hunyorogva kémleljük, hogyan zuhan végezhethetetlenül, vonjunk vállat, a trambulint pedig, amit odakészítettünk a számára, hajtjuk össze, és rakjuk vissza a garázsba a felső polcra.

*

Hogyan találjuk meg az elveszett apát: az elveszett apa megtalálásával kapcsolatos első probléma az, hogy az apát a leghatározottabban el kell veszítenünk. Gyakran előfordul, hogy magától elkóborol és elvész. Gyakran pedig otthon marad, de a szó lényegi értelmében „elveszett”: bezárkózott az emeleti szobába, a műhelybe, netán a szépségen vagy egy másik, titkos életen való merengésbe. Elképzeltető, hogy minden este megfogja aranyfejű botját, magára kanyarítja köpenyét és távozik, miután a kiszasztalon elhelyezett egy lezárt tasakot, melyben háború esetére hátrahagyott címe található. A háború, mint ismeretes, olyan hely, ahol sok apa vész el, egyesek átmenetileg, mások végleg. Apák gyakran vesznek el különféle expedíciók során (utazás a feltáratlan belső területekre). Az ilyen típusú elveszett apa feltalálására legalkalmasabb öt hely Nepál, a Rupert-terület, az Elbrusz, Párizs és az agora. Az öt leggyakoribb növényzetfajta, amelyben az apák hajlamosak elveszni: a túlevelű erdő, a túlnyomóan örökzöld lombos erdő, a túlnyomóan lombhullató lombos erdő, a vegyes-lombos erdő és a tundra. Az apák eltűnésük előtt a következő öt ruhadarabot viselik: kaftán, sokzsebes kenguru, dzseki, déli államszövetségi egyenruha és öltöny. Ezeknek a nyomoknak a birtokában már feladhatunk egy újsághirdetést: *Elveszett Párizsban február 24-e körül egy 188 cm-es lombszerető apa. Kék kaftánt visel, lehet, hogy fegyver van nála, de nem biztos. A válaszokat Old Hickory névre a hirdetőbe. A becsületes megtaláló jutalomban részesül.* Miután lefutottuk ezt a hiábavaló kört, elkezdhetünk gondolkozni azon, ami valóban lényeges. Tényleg meg akarjuk találni a kérdéses apát? Mi van akkor, ha megtalálása után ugyanolyan hangon fog velünk beszélni, mint annak előtte? Nem fog megint szöveget ütni anyánkba (a könyökébe és térdhajlatába)? Ne feledkezzünk meg a gerelyről. Nem fog megint megvillanni a levegőben este hét körül? Nagyon egyszerű dolgot próbálunk eldönteni: milyen körülmények között kívánunk élni? Jó, „idegesen pörgeti a kezében a borospoharát”. De szeretnénk-e ezt bámulni, amíg a század utolsó évtizede is lassan véget nem ér? Ha jól sejtem, nem. Vigye csak a modorosságait és mindazt, amire e modorosságokból következtetni lehet, mondjuk Borneóra. Ott újdonságszámba mennek majd. Lehet, hogy ott is pörgeti satöbbi, de legalább nem fogja végrehajtani azt a robbantást, aminek a pörgetés csak az előjele. Nem fogja belevágni az egybesült húst tányérostul a tükörbe. És nem fog akkorát belebőfogni a más szavába, mint egy kinyíló automata esernyő. És nem fog megverni sem bevizezett csomózott korbáccsal, sem közönséges derékszíjjal. Ne gondoljunk az asztalfőnél álló üres székre. Adjunk hálát.

*

Az apák megmentéséről: hú de összevagdalták, ütötték fejszével, vágták fűrészszel, de én gyorsan odaértem az embereimmel, és nem is volt olyan vészes a helyzet, először füstbombákat dobtunk rájuk, sárgát, kéket, zöldet, amitől jól beszartak, de azért nem hagyták abba, hanem tüzet nyitottak ránk 81 mm-es aknavetővel, és közben csak ütötték-vágták tovább. Elküldtem pár embert balra, hogy kerítsék be őket, de ők is elhelyeztek ott néhányat épp azért, hogy ezt megakadályozzák, így az embereim tűzharcba keveredtek a segédcapatukkal, úgyhogy mit volt mit tenni, frontális támadást indítottunk, ami legalább az ő helyzetén könnyített, mivel védekezés közben kénytelenek voltak abbahagyni az ő vagdalását. Mondhatom, jól elláttuk a bajukat, gyorsan menekülőre is fogták, és próbáltak csatlakozni a balszárnyukhoz. Az átkaroló hadműveletet végző csapataim a tőlem kapott parancs értelmében hamar felhagytak az üldözésükkel. Igazán nem volt okunk panasza: csak néhány emberünk sebesült meg. Azonnal hozzáfogtunk, hogy bekötözzük, ahol összevagdalták, baszomnagy sebei voltak, de minden felcserünk nagyon értette a dolgát, csak úgy égett a kezük alatt a munka, az

ő száját pedig egy panaszos hang vagy nyögés, anyai sem hagyta el. Mindez a bal karnál történt valamivel könyök felett. Hátrahagytunk egy néhány fős őrseget addig is, amíg a karon láthatók lesznek a gyógyulás első jelei. Azt hiszem, sikeres volt ez a mentőakció. Utána mindnyájan hazamentünk, és kezdtük várni a következő akciót. Igen, azt hiszem, sikeres volt. Minden tekintetben megfelelő volt.

Aztán sumo birkózókkal támadtak rá, hatalmas, hájas, ágyékkötős emberekkel. Mi viszont ágyékkötőtolvajokat vetettünk be – mégpedig a legjobb ágyékkötőtolvajainkat. Sikerral jártunk. A száz meztelen hájpacni menekült, amerre látott. Már megint megmentettem. Ekkor elénekeltük a „Geneviève, Oh Geneviève” kezdetű dalt. Énekeltek az őrnagyok, akik felsorakoztak a veranda előtt, és velük énekelt néhány sorkatona is – azok, akik már régen az egységhez tartoztak. Énekeltek a lány alkonyi fényben, míg balra bőszen lángolt az ágyékkötőmáglya. Amikor az ember épp megmentett egy apát a rá leselkedő szörnyű veszélytől, egy pillanatra úgy érzi, hogy nem a megmentett az apa, hanem ő maga. Egy pillanatra, egyszercs az életben.

*

Az apák nemi szerve: az apai hímvessző hagyományosan rejtve marad azok elől, akik úgymond nem érdemesek a „klubtagságra”. E hímvessző olykor varázserejű, de többnyire csak „pihen”. Pihenő helyzetben kicsi, szinte tőpörödött, és könnyen megbújik az ácsmester köténye mögött, a cowboybőrnadrágban, a fürdőnadrágban vagy éppen a közönséges nadrágban. Voltaképpen nem is olyan a külleme, hogy nagyon mutogatni akarná az ember, mármint ebben az állapotban, amikor gombára vagy nagyobacska csigára emlékeztet. A varázserő ilyenkor nem a hímvesszőben, hanem az apa más részeiben (ujjbegy, jobb kar) lakozik. Időről időre előfordul, hogy egy gyerek – rendszerint vakmerő hatéves lányról van szó – engedélyt kér, hogy megtekinthesse. Az engedélyt adjuk meg, de csak egyetlen alkalommal. Legyünk tárgyszerűek, kedvesek, és nélkülözzük a melodramát. Átmenetileg tegyünk úgy, mintha valami érdektelen, hétköznapi dologról volna szó, mint mondjuk a nagylábujj. A fiúgyerekek esetében döntsünk belátásunk szerint. Nincs különösebb értelme (azonkívül felesleges is) halálra rémíteni őket, amire különben is számos más módszer áll rendelkezésünkre. A lágyfekély például jó ok arra, hogy ezt az egész procedúrát, úgy, ahogy van, kerüljük. Amikor az apai hímvessző félig merev állapotban van, mondjuk egy papucsától megfosztott vonzó női lábfej hatására, a jelen lévő többi apával váltsunk értő mosolyt (sőt félmosolyt) és amint lehet, témát. A félig merev állapot félmegoldás, ahogy azt már Arisztotelész is jól tudta; ezért van az is, hogy a múzeumokban a legtöbb hímvesszőt lecsapták nagykalapáccsal. Az alkotók nem tudták elviselni a gondolatot, hogy Arisztotelész bármi kivétel nélkül találhat művükben, és inkább megcsonkították munkájukat, mint hogy kivívják a nagy peripatetikus megvetését. Teljesen téves, mondhatnánk szintiszta legenda az a nézet, miszerint a csonkítást későbbi (keresztény) „tisztozatók” hajtották volna végre. A helyzet pontosan úgy áll, ahogy azt az imént leírtam. Az apai hímvesszővel még sok mást is lehet csinálni, amint az ismeretes az előttem járók színvonalas leírásaiból. Az apai hímvessző minden tekintetben különb a nem apai hímvesszőnél, mégpedig nem mérete, súlya vagy más hasonló tulajdonsága okán, hanem a ránehezedő metafizikai „felelősség” miatt. Ez még a szegény, rossz vagy hibbant apák esetében is így van. Különböző afrikai készítésű tárgyak jól tükrözik ezt a speciális helyzetet, ugyanez nem mondható el viszont a prekolumbiánus tárgyak többségéről.

*

Ismertem egy Yamos nevű apát, aki a southwarki medvetelep főnöke volt. Yamosról köztudott volt, hogy az elvek embere, és hogy soha, de soha nem ette meg egyetlen gyereket sem, bármennyire össze kellett is húznia időnként a nadrágszíjat. A gyerekek mégis sorra eltűntek, egyik a másik után.

*

Láthattuk, hogy az apaság szempontjából különös jelentőséggel bír a „felelősség” gondolata: hogy ne zúzzon minket halálra a kék vagy szürke égbolt egy-egy lezuhanó darabja, és hogy ne nyíljon meg lábunk alatt feneketlen veremként a szilárdnak hitt föld (amiért egyébként gyakran a talajfúró apát illeti a felelősség a szó negatív értelmében). Az apa első számú felelőssége, hogy a gyereke megmaradjon, elég ételt nyomjanak a képébe a túléléshez, és vastag takaró védje a metsző, hideg szélről. Az apa szinte mindig bátran és állhatatosan vállalja mindezért a felelősséget (kivéve a gyerekeket bántalmazó, elrabló, dolgoztató, illetve beteges, istentől elrugaskodott szexrémként tevékenykedő apákat). A gyerek többnyire megmarad, és egészséges, normális felnőtt lesz belőle. Nagyszerű! Az apa sikerrel végrehajtotta terhes és gyakran hálátlan feladatát, a gyermek folyamatos légzésének biztosítását. Szép munka volt, Sam, a gyereked már teljes jogú tagja a törzsnek, van egy jó kis állása, termoelemet árul, elvett egy rendes lányt, akit te is kedvelsz, és teherbe ejtette, úgyhogy mindjárt jön is a gyerek. Na meg nincs is börtönben. De észrevetted már azt a kis ráncot, ami akkor jelenik meg ifjabb Sam szája sarkában, amikor rád néz? Az a ránc azt jelenti, hogy először is nem akarta, hogy ifjabb Samnek hívd, másodszer és harmadszor pedig lefűrészelt csővű vadászpuska van a bal nadrágszárában, bálázóhorog a jobb nadrágszárában, és alig várja, hogy valamelyikkel kinyírjon végre. Az apa ilyenkor megdöbben. Ha effajta összeütközésre kerül sor, általában azt mondja, hogy „Én cseréltem ki a szaros pelenkád, te kis szarházi”. Ez nem a megfelelő reakció. Egyrészt nem igaz (minden tíz pelenkából kilencet az anyák cserélnék ki), másrészt azonnal emlékezteti ifjabb Samet éppen arra, amiért olyan dühös. Azért dühös, mert kicsi volt, amikor nagy voltál, na jó, nem pont azért, hanem mert tehetetlen volt, amikor te erős voltál, na jó, nem is azért, hanem mert feltételes volt, amikor te szükséges voltál, de talán nem is pontosan ezért, hanem azért őrzöng, mert szeretett, és te észre sem vetted.

*

Az apák halála: amikor egy apa meghal, apasága visszakerül az Összatyához, aki a halott apák összessége. (Ez nem definíciója a halott apának, csupán létének egyik vetülete.) Az apaság nemcsak azért kerül vissza az Összatyához, mert ott a helye, hanem azért is, hogy így mi megfosztassunk tőle. Az ilyen hatalomátvételnél kívánatos megadni a megfelelő ünnepélyes formát, például cilinderégetéssel. Így apátlanná válva, meg kell birkózzunk az apa emlékével. Ami hatóerejét illeti, ez az emlék gyakran felülmúlja az élő apa jelenlétét. Belső hang, ami utasít, leckéztet, igent és nemet mond – igen nem igen nem igen nem, ezzel a bináris kóddal vezérli a legkisebb mocsanásunkat is, legyen az a testé vagy a léleké. S hogy mikor leszünk végre önmagunk? Teljesen soha; részben mindig is ő leszünk. Ez a kiváltságos hely a belső fülünkben, ez az ő utolsó külön juttatása, és erről még soha egyetlen apa sem mondott le.

A féltékenység haszontalan szenvedély, mert általában kortársainkra irányul, ami teljesen téves irány. Csupán egyetlen hasznos és fontos féltékenység van, ez pedig az eredendő féltékenység.

*

Apagyilkosság: az apagyilkosság rossz ötlet, először is, mert ellenkezik a törvénnyel és az általános gyakorlattal, másodsor is mert minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy az apa minden egyes finoman cizellált vádja megalapozott volt. Mélységesen rossz ember vagy, apagyilkos! – vagyis egy közutálatnak örvendő csoport tagja. Teljesen rendjén való, ha átérezzük ezt a forró pillanatot, de érzésünket ne kövesse tett. Nincs is arra szükség. Nem kell legyilkolni apánkat, megteszi ezt helyettünk az idő, ezt szinte biztosra vehetjük. Valódi feladatunk másutt vár ránk.

Valódi feladatunk, amennyiben fiúgyermek vagyunk, nem más, mint hogy a jelen kézikönyvben található minden egyes rémséget reprodukáljuk, némileg felhígított formában. Apánkká kell válnunk, de csak vérszegényebb, gyengébb kiadásban. Kellő figyelemmel és szorgalommal képessé válhatunk arra, hogy a korábbinál rosszabbul lássuk el ezt a feladatot, mellyel a rémségek óhatatlanul együtt járnak, s így kis lépést tegyünk a jó érzés, nyugalom és higgadság aranykora felé. Bár hozzájárulásunk e nemes célhoz nem lesz csekély, mégis a csekélység gondolata vezéreljen minket. Ha apánk százados volt a D ütegnél, igyekezzünk ugyanott tizedesi rangot szerezni. Ne menjünk el évfolyamtalálkozókra. Ha elmegyünk, ne igyunk sört, és ne kezdjünk nótázni. Kezdetben próbáljunk napi félórát suttogni a tükör előtt. Aztán napi félórát álljunk hátrakötött kézzel; ha magunk nem tudjuk összekötni, kérjünk meg erre valaki mást. Ezután válasszuk ki egyik fontos meggyőződésünket – mondjuk azt, hogy eredményeinket és elnyert jutalmainkat magunknak köszönhetjük – és tagadjuk meg. Barátaink majd segítenek, s ha úgy érezzük, visszaesés fenyeget, bátran hívjuk fel őket telefonon. Hát ez volna a dolog logikája, ezt kell átültetni a gyakorlatba. *Ez a nemzedék, ha le nem is győzheti az apaságot, talán tompíthat rajta valamit*, de csak ha mindnyájan ezen fáradozunk. Örvendjetek.

Mesterházi Mónika

A SZAMÁRRÓL

Dragomán Gyurinak

Elkáposzta egyszer a SZAMÁR magában:
„Retek egy kis grépfrút, talán torma, hagyma,
ha kedvem van krumpli, ott répa elcitrom,
ha ribizli vágyom, nem lesz olyan gomba.”

S ahogy ott ananász, s már gesztenye éppen,
odaeper hozzá egy spárga rizscsicsó,
elébe karfiol, s búza, de nagy zeller:
„Egres fel az árpa! Saláta a dió!”

„Vackor gyökér erre, pöszméte rizs SZAMÁR,
Füge el a póré!” Így mandula bodza.
„Az én petrezselyem datolya ne lencse!
Most narancs, ahogy birs, vagy meggy a szamóca.”

A kökény rizscsicsó padlizsán elszeder.
Mákalma csak az, hogy a zab gyorsan ringlő.
„Vajbab, most mit retek?” Dinnye is, málna is.
„Brokkoli cseresznye, ha mandarin mangó.”

Hanem a SZAMARAT a borsó áfonya.
Nem datolya semmi, mégsem szilva krumpli.
„Hogy barack a körte!” Semmi cékla többé.
Azóta ananász a SZAMÁR ribizli.

Réz Ádám

AZ OMÁNI IMÁM

*„Who or why, or which, or what,
is the Akond of Swat?”
(Edward Lear szellemének)*

Százat egy ellen, hogy nem tudod: mi fán
terem az Ománi Imám!

Fehér vagy fekete, barna vagy sárga?
Szemita, hamita, turáni, árja
vagy cigány
az Ománi Imám?

Rendkívül aktív vagy többnyire tétlen?
Nyers húson él-e vagy növényi étken
vagy csigán
az Ománi Imám?

Tavasszal mindig megkapja a náthát?
Együgyű alak vagy ravasz és átlát
a szitán,
ojjé, az Ománi Imám?

Karcsú a zsánere vagy talán dundi?
S hogy szokta becézni: Cinci vagy Cunci

vagy Cicám,
az Ománi Imám?

Van úgy, hogy ideges, ingerült, bosszus?
Cingár? Vagy éppen egy izomkolosszus,

egy titán
az Ománi Imám?

Félszeg udvarló s kerüli a nőket,
vagy mint egy Don Juan megfőzi őket

a zshivány?
Ó, az Ománi Imám!

S ha netalán mégis megházasodnék,
elég egy asszony, vagy kettő se sok még,

mert bigám
az Ománi Imám?

A kedvenc járműve riksa vagy taxi?
Mit gondol, mi szebb név: Miksa vagy Maxi

vagy Milán,
az Ománi Imám?

Aggasztja néha a nemzeti nyomor?
Ha erről beszélnek, rettentő komor

vagy vidám,
juhé, az Ománi Imám?

Mit szól, ha pecsétet talál az ingen?
Elnéző, vagy pedig fennakad minden

kis hibán
az Ománi Imám?

Ha kérdik: „Kifente a bajsját reggel?”
Szokta-e mondani villogó szemmel:

„De ki ám!”
hej, az Ománi Imám?

Boldog-e, mikor a kádban elkókad,
vagy roppant igényes és fürdősókat

is kíván
az Ománi Imám?

A gyereksírást meg tudta-e szokni,
s törődik-e azzal, hogy van-e jó zokni

a fián,
az Ománi Imám?

Ha panaszt tesznek sok förtelmes bajról,
kirúgja őket, vagy szívébe markol

a sirám,
érzékeny Ománi Imám?

Eszménye Trockij vagy Tito vagy Hruscsov?
Szódával issza a bort meg a mustot

vagy simán,
az Ománi Imám?

Megöli, akit utál, alattomba,
és mi a fegyvere, hurok vagy bomba,

vagy cián?
Kegyetlen Ománi Imám!

Szokta-e lopva dézsmálni a másét,
s miért? Mi ez nála, kegyetlen játék

vagy sigán?
Ejnye, te Ománi Imám!

Hol van egy ember, ki megmondja, mi fán

terem az Ománi Imám?

1958. április. (Réz Ádám hagyatékából.)

Tatár Sándor

LŐFÖLDÖZÉS

Ágyúval verébre lövünk,
a csúzlit a galamboknak tartogatjuk.
A céllövöldei hurkapálcának békét hagyunk,
félő, hogy úgysem tudnánk
benne kárt tenni, ha befizetnénk rá,
akkor meg minek?
Az éveknek, akiknek (mikróban melegített
kép; a mindig-friss-házikoszt kényeztetettjei
ne vesztegessenek egy pillantást se rá) tolvajzsájkjában ott
fülled, már nem is kapálózva, gyermekkorunk,
az éveknek tehát az a (csehszlovák?) töltőceruza-köpőcső
dukál, melyet zsáktöltő kapkodtukban ők
ejtettek el. (Rizst csenni a saját spájkunkból
felöltöfjell! Hogy ez lenne a fűzfasíp-visszatérítő
életelixír! ginzenggyökér-kivonat és ma-

jomhere-implantáció + Laboratoires Garnier zum Trutz!?
Szép, szép!)
És lőni kell persze a konkurenciára (*fókavadászatkor*
[részvényjegyzés, tepsitunkolás meg hát a
sikamlósabb dolgok] a mindenkori többiek),
ami kis tételben Magnummal elegáns; ha
felgúlnak a penzumok, alighanem (stílárís axióma:
Nem robbantgatunk!) amerikai
tengerészgyalogos-ismétlőfegyverrel,
de ne csüggedjen az se, ki ma még
nem engedhet meg magának fényűzőbbet egy
negyedkézből való Kalasnyikovnál.
S a halálra mivel? – Na mégis, mivel?!? Cse-
resznyemaggal, természetesen;
csakis cseresznyemaggal.
– Lehet előre rettegni tőle, de ha pánikolunk, ha nem,
úgyis eljön az idő, amikor
csakis magozott befőttet lehet majd kapni.
(Q. E. D.)

Magyar László András

FELESÉGGYILKOS

Mivelhogy ember volt
s otthona nem éden,
párját ritkította
a maga nemében.

PIPACS

Anya, kit a papa csal,
a konyhában pepecsel,
ablakában pipacs áll:
hej, ha tudna pipacsul,
kapna az a picsa-Pál
a fejére papuccsal!

TRABANT

Ne hagyd magad és sorsod jóra fordul –
mondta a Trabant, és megtanult Fordul,
aztán várt, előbb bízva, majd idegesen,
de nem vette meg az Isten hidege sem.

CET

Ez itt Jónás, az ott a cet megette,
ki arról híres, hogy Jónást megette.
Mert arra járt, hát órá méretett
beteljesíteni e történetet.

Mást néki Isten tenni nem hagyott,
csak nyelni köllött s köpni egy nagyot
és közben úszni, ráérős körökben,
hisz egyet sercint, s bent van az Örökben.

Varró Dániel

NONSZENSZ

Messze, hol ingó, zöld nyaku sóskák
hajolnak a tenger habjaira,
ott élnek a parton, mind csupa jóság,
a pipi, a Pepe, a papa, a pipa.

Dalra fakadnak, az este ha eljő:
„füstölne a földön ilyen pipa sok”
trilláz a pipa, s vele fújja a szellő,
kipirulva libegnek a szép pipacsok.

„Kékülne szivünkre az ég papagája”
emelinti szavát imígyen Pepe fel,
s dörmögve-dalolva felel papa rája:
„a madár, aki tollaival pepecsel”.

Csak egyiküket leli szóltan az alkony,
szebb mindnek a hangja szegény pipinél,
ó, nem dalol ó, ücsörög csak a parton,
s boldogtalanul, halkan pipikél.

KI ÍRNI BŐSZ

S a kisdíáknak így felelt a Mester:
„Ki írni bős, de fuldokolni restell,
s nem érzi, hogy a rímnek mi az ára,
gondoljon néha Villon valagára.”

KÉT TANULSÁGOS LIMERICK

Kiváncsi gyerek volt Péterke,
bedugta orrát az ételbe.
Kiszólt a galuska:
„megrúglak, Petyuska”
s Péterke elszállt az éterbe.

Beteges fiú volt Lacika,
mindig volt valami bacija.
Papája rászólt:
„mit prüszkölsz, László?”
s becsapta Lacit a zaciba.

Gellén-Miklós Gábor

ÖREGEMBER ÉNEKE

kopaszságom kompenzálom
madár ül a parókámon
mondom neki: hess te állat
elrontod a frizurámat

de ő ugyan el nem röppen
jönnek inkább egyre többen
veréb, varjú, fecske, csóka
lettem madárház bohóca

odaszállnak, odaszarnak
átka ez az öregkornak
csak nézem tehetetlenül
hogyan rajtam mi meg nem ül

Kőríz Imre

GONDOLATKÍSÉRLET

*„Ma még csalogdunk és felejtünk
És új gyönyört kínál a másnap,
Holnap már szürkülő fejünket
Nekiadjuk a meghalásnak.”*

(Heltai Jenő)

Ha most meghalnék, mennyi munka volna,
hány nagy fiók, polc, szekrény és doboz!
És mennyi tárcsa, tok, tartó ezekben,
és mennyi kártya, gomb, radír, toboz!

„Jegyzetek egy naptár hátára róva,
néhány szivargyűrű: csak ez maradt.
Elhajózott, mert várták Borneóba
fűszoknyás lányok pálmafák alatt.”

Rokonkezek borogatnak fiókot,
szabadságot kell kivenniük, látom,
az ujjukat is jól összekoszolják,
míg végül úrrá lesznek a halálon.

Kicsavarják a lámpámból a körtét,
mert a lámpát az idők összetörték,
és nekem sem volt már becses, csak égett,
használtam én is éppen csak avégett.

A levetett, rogyott nadrág zsebében
az apró testemtől már nem meleg,
de a farzsebben cetlik, igazolvány
hajlásukkal őrzik fenekemet.

Bérletemmel járhatna még egy élő
néhány napig, de aztán nincs több bérlet.
Telefonkártyám letelefonálják.
Ajtómon zárad kicserélik, élet.

CENTO

Úgy írni rólad, mintha csak a nemlét.
Megidézni, gidázni, mint a jós.
Úgy írni rólad, akárha a zsemlét.
Az vagy nekem, mi testnek a briós.

Arcnak az arckrém, hú szere a hölgynek,
az vagy nekem, mi restnek a fenyér.
Akarha szárnya kelne földi rögnék.
Úgy írni rólad, mint a lágy kenyér.

Úgy írni rólad, mintha csak a hóra.
Mint aki pénzt esztrádokban keres,
ki ráírmelteti az út az óra,
és kancsalul, festett egekbe vesz.

Úgy írni rólad, mintha nem görögne,
mint lomha földi béka, szanaszét,
a sohasem, a most, a mindörökre,
hallatva régi, égi panaszát.

Várad Péter

A TÖRTÉNET

Úgy futottam, bazmeg, örület volt
azt csak nézni is, hát még rohanni,
mert, te is tudod, nem egyszerűen...
bár, ha jó a rajt, az fél siker már;
minden körülménnyel úgyse számolsz,
lehet halk a pisztoly, szar a pálya,
bármikor kizár a pályabíró,

mert rossz napja van vagy szórakoznak,
 jó. Mindegy. Szóval nagy örület volt,
 erre szerződteél, hát fuss, ahogy bírsz,
 mondom így magamnak, mármint közben,
 merthogy néha... hogy?... ja már meséltem.
 Mindegy. Rohanok, és bazmeg, jól ment,
 úgy maradtak le a kis rohadtak,
 mint az utójáték, höhö, érted,
 isten voltam. Győztem... várj, nincs vége,
 mert utána odaint a bíró,
 érted, nézem, mondom gratulálni
 fog, csak nézek rá, mit integetne,
 hallom én, csak mondja, intek vissza,
 erre ő: non est volentis... ennyit,
 bazmeg! Érted ezt?! Non est volentis...

SZEMTOROK

Zabpehelyálmok a téli verandán
 és szürke virágok a kályha felett.
 Ez a kép ferdül – kicsavarva a fák
 kertemben, az ajtó körbeped
 és elvetemülve lebeg.

Túlkunkorodó csigahéj ez a ház,
 nem ezért fordul ki magából,
 de ha nézem, a kép vetemült szarufák
 vigyorán válik le magáról.
 Elpöndörödő csigatávol.

Ki van itt? Ki benéz? Aki nem? Idegen?
 Vagy nincs is a képben a másik?
 Jól van, de se kint nincs, sem idebenn.
 És érzem, ahogy nagyot ásít.
 Dehogyan van képben a másik.

FIGYELŐ

GYARLÓSÁGOK FÖLFAKADÁSA

Nádasdy Ádám: *Elkezd a dolgok végére járni.*
Versek, 1995–1998
Magvető, 1998. 52 oldal, 890 Ft

Nem szerencsés, ha vágyunkat a könnyűségre meg a konszenzus lágyított dallamára verseket olvasva akarjuk kielégíteni. Azért mondom, mert Nádasdy Ádám költészete elhúzza előttünk ezt a mézesmazgát, és mint a borítósöveg is mutatja, könnyű rákapni és hétköznapiságot, álpongyolaságot, a szonok egyszerűségét stb. emelgetve dicsérni ezt a könyvet. Ám ezek a stflusjegyek a mi mai kultúránkban ugyanúgy modorosak és magakellettők, mint egykor a választékosság, a díszítettség, az emelkedettség. A trivializálás, a dolgok, a jelenségek és az emberek „lerántása” és belehempergetése a közönségességbe manapság – az irodalomban is – divat. „Lefelé sülizálni” jóleső cinkosságérzettel jár, az együttregés és az összetartozás illúzióját kelti. Az érdemi költészet azonban mindig szubverzív, akkor is, ha természetes módon él a korstflusjegyekkel; felforgató erejű, mert természeténél fogva más emberi és nyelvi erőket vet be, mint a „világi” élet. A vers szemtükreben az ragyog fel, amit mindközön ségesen látni sem bírunk. A költészet nem lehet teljes mértékben „szekularizált”, hiszen a forrásvidéke mindig *másutt* van, nem ott, ahonnan a pragmatikus, a közönséges életvezetés merít. Megbontja a hétköznapiságot, ettől az, ami. A „szonok egyszerűségét” kedvelő poétika és ízlés domesztikálni akarja a költészetet, hogy a konszenzus kedvében járjon. Az együttregés fátyla azonban könnyen kiszakad. Éppen e szakadás ijedelméről szól a kötet ATTÓL, HOGY RÓZSASZÍN című verse, mely e költészet legizgalmasabb témáját hozza felszínre: a törést, törésvonalakat a kapcsolatokban.

Nem mindennapi, hanem rendhagyó – *rendktvíl* triviális! – szituációról van benne

szó, egy csüggedt hajnali kódorgás egyik stációjáról, arról a különös, városi rózsaszín fényről, melyben e versben éppenséggel a „nagy konszenzust” biztosítani hivatott Parlament kupolája úszik, s a költő a járdaszegélyen ülve, csörgedező, majd felszáradó pisacskók mellől szemléli a túlnani égi látványt, egy régi asszony háza előtt. Kétségbeesett, jobban mondva egy kétségbeesésen túli állapot akvarellje tárul elénk furcsa piszkosrózsaszínben. Az illumináció nem tágul kozmikusná, meséssé, mint Kosztolányi HAJNALI RÉSZEGSÉG-ében, hanem beletörik a mikrokozmoszba, beleroppan a szabad szemmel nem látható mikrokatasztrófába. A költő ugyanis megtesz még egy lépést, mégpedig nem az égi szín, hanem, fordítva, egy ember felé, és a vers a következőkben az asszony meg a férfi találkozását jeleníti meg a rózsaszín háttér előtt, azaz: összebotlását, evidens nem találkozását, egy láthatatlan repedést (melynek a vizelet csíkjai a földi mása), ami botrányos-infantilis ijedelmet vált ki a megrendültebb, illumináltabb félből, a férfiből. Feltörő költői, azaz gyermeki kérdése: „*ki szeret? ki vesz maga mellé?*” felszakítja az illumináció rózsaszín fényfátylát. A „*rózsaszín kupolák*” szinte buborékként pattannak szét a hajnali keserűségben, a magány égisze alatt. Az APOKRIF-béli magány az infravörös ég alatt sokkal élesebben metszett, mint ez az akvarellés, e vers „*csörgedező vizelet*”-e, ami végül „*felszáradó pisacskók*”-ká változik, melyen hangyák verekszik át magukat, még sincs olyan távol a Pilinszky-képtől: „*És könny helyett az arcokon a ránkok, / csorog alá, csorog az üres árok*”. Nádasdynál az aszfaltra, a szülőváros betonföldjére vetül rá ez a repedéskép; eltűnőfélben, lezuhanva ismét rémisztően kitágul az elszürkült illumináció. Azzal, hogy a hangyák bekerültek a képbe, a vizeletábra hatalmassá változik, betölti a látómezőt, és felidéri a lehajtott fej képzetét, míg a „*rózsaszín kupolák*” csak olybá tűnnek, mint egy illúzió. A perspektívaaváltás – a fej felemelése és meg nem írt, csak érzékeltetett lehajtása –, a képek el-

csúszásának leheletfinom költői ecsetelése a világmegtörés benső, affektív eseményét érzékelteti. Pilinszky-nél is a másik, a szeretett személy hiánya viszi élesbe a fájdalmat, amit ebben a versben egy aggódó és tétova kérdés szakít fel: „Hát te vagy az?” – kérdezi az asszony, akaratlanul megdöntve az összetartozás (a telt létezés) részeg reményét. Enélkül kettéválik – ez leszorul, az szétfoszlik – az aszfalt meg az ég, és hasad az „én” is. Magányrémület köszönt itt be hajnalhasadtán, mely belecsep a révült-szép látványba. Szárnyát szegi a „hajnal”-hoz kapcsolódó pozitívitásnak – mert ketten kellünk ahhoz, hogy belefedkezsem, hogy járda és ég között teljesedjék a kép. A két fél közti találkozás kibicsaklását – ezt nevezem mikrokatasztrófának – egy lelohadó mosoly pillanatának remekbe szabott megjelenítésével viszi fel a papírra – hagyja előjönni a papíron – a költő.

Az emlékezet papírrjáról van szó, Nadasdy Ádám versei véleményem szerint akkor a legjobbak, amikor ezen dolgozik, amikor ez a papír színesedik ki nála (mint egy lakmuspapír), s jelennek meg rajta a fentühez hasonló apró epizódok: szétfolyások, roppanások, meg- és elrándulások, megrendülések. Úgy érzem, hogy amikor nem történik meg nála ez a lakmuspapíros vizsgálat – az elszíneződés az emlékezetben –, s ő konceptusokat, azaz maníros *conceit*ókat fabrikál, akkor nem igazán talál oda költészetének legsajátabb forrásvidékére, és kevésbé sikerül a mű. Érzésem szerint ez a költészet a fájó vagy sajgó (vagy élvező) érzelmi emlékezet fölfakadásának pillanataiban van elemében. Nadasdynál fokozottan erős a zsigeri emlékezés, mint önmagáról fogalmazza: „*zsigerből érti meg, // amiről érzi: bár ne értené*”, és amikor e tehetségéhez társul néhány vonással szuggesztív jelenetezésre képes költői ábrázolókézsége meg a zenei érzelme, akkor kiváló darabokat alkot. Ehhez azonban az kell, hogy „lelki tehetségei” (hogy egy misztikus teológiai kifejezést használjak) koncentráltan és odaadóan legyenek együtt jelen. A kicsi, gyakran parányi epizódokat, melyeket fellök az érzelmi emlékezet, ilyenkor kitűnő ritmusérzékkel, a mondhatót pontosan adagolva dramaturgizálja. Keresetlennek tűnnek az ilyen rövid versek, noha válogatott mozzanatokból, hajszálpontos illeszkedésekből állnak össze. Az egyszerűség mennyi finomságot kíván! Például a

fent említett parlamentes versben (melyben megtörik a konszenzus), az 5–7. sorban ez áll: „*leülök / a járda szélére (a szülővárosomban!), / hangyák és csörgedező vizelet közlé*”. A zárójelbe tett, de felkiáltójellel hangsúlyozott szót a dramaturgiai érzék csettintve illesztette úgy oda, ahova, s a zárójelek védőszárnyai közül kibomlik egy öreggyerekesen méltatlankodó, szinte önmagán nevető, ugyanakkor keserűnyés affektus, mely a szülő, az anya képzetét is előhívja, amire majd egy sor múlva a megjelenő asszony jelenete felel. Néhány sorral lentebb így szól a lírai én: „*Meg se puszult, csak a két vállamat / fogta meg erősen, aggódva inkább*.” A meg se puszult örök gyermeki fájdalom mellett itt arra hívnám fel a figyelmet, hogy mily pontosan következik az „*aggódva inkább*” visszavonása; e kicsi, érzékeny észrevétel a kapcsolat elbizonytalanodására, a tartózkodásra vet résnyit fényt. Az ilyen apró ficamokat, hogy nem elég erősen fogott, hanem „*aggódva inkább*”, a test tudja, nem a tudat. Az ember gyakran elhessenti az effajta tudását, hiszen azt nehezen dolgozza fel az elme. Hisz ilyenkor nem történik semmi – csupán ezek a láthatatlan és figyelemre sem méltatott kis kataklizmák valahol a sejtekben. Egész életünkben történnek velünk ilyenek – gyerekkorunkban bőgünk tőlük, és megmunkacsoljuk magunkat, majd fokozatosan megtanulunk eltekinteni attól, ami a testünk bensejében végbemegy. Megtanítanak, hogy ne akarjuk, még csak ne is vágyjuk azt a fogást. A költészet azonban engedetlen. Nem hagyja el ama gyereket. Nadasdy kihegyezett, deviáns, a kislány érzékiségét is hordozó érzékenysége jó nyomon van, amikor versbe szedi azt, amit a zsigerek regisztrálnak. Amikor Mne-moszúné a műzsája, és nem az esze fial.

A KULTÚR MÖGÖTT a címe a kötet egy másik kiváló versének, mely még mélyebbre ereszkedik a jelzett sávban. A repesztően intenzív érzelmi anyagot szabályos versszerkezet, jambikus lejtés, rímpárok fogják össze és esztétikailag konszolidálják. Ezzel a ráncba szédéssel, fodrozással szemben, mely igen finoman történik, és kellőképpen fátyolozza az erotikusból a szexuálisba sülyedő vad aktust, három átütő hasonlat adja meg az ellenerőt. A dallam és a versszerkezet esztétizál, az érzelmi alapanyag elementáris – a feszültség erős –, a három hasonlatnak pedig szubverzív ereje van „a kultúr mögött”. Az egyik a férfihátat

így jellemzi: „A hát csak tartott, tartott végtelen / egyformasággal, mint a Hiszekegy.” Az előző versszak a térdek erotikus, szinte tüskés ág-bogáról szóló meghökkentő szenzualitással. Ezek után ezzel a remek hasonlattal, mely a gerinccsigolyákat és a fohászszavakat rímelteti, szent elsimulásba olvad az imént ambivalenciával fogadott erotikus mozgás, majd egy trivialisával együtt szuggesztív hasonlat következik: „Néha megremegett, mint amikor / a járda alatt földalatti megy.” A choriambusok (– ∪ ∪ –) és a strofavegí hipodochmius (∪ – ∪ –) megigéző dallammal érzékeltetik ezt a gerinccremegést. A harmadik hasonlat végletesé, minősíthetetlené feszíti a lüktető, robbanékony érzelmi feszültséget: „és karjai közt, mint betonfalú / mellékhelyiségben, fulladozni kezdem”. Gyönyör és irtózat egyesül e hasonlat révén irtózatot gyönyörre, mégpedig szép, görögös szű dallamfoszlányok szárnyán. A „fulladozni kezdem” például az előbbi hipodochmiusnak megfelelő ithüphallikus kólon (– ∪ – ∪ – ∪; egyébként a görög termékenységi rítusok obszcén phallikus szimbólumait énekelték meg ilyen ritmusú dalokban). Az obszcén és a szép egyesül ebben a versben, mégpedig revelatív erővel. Azt hiszem, a magyar erotikus költészet egyik remeke született meg.

Szerkezetre, dallamvilágra, rímre-ritmusra nézve párdarabja ennek a KABÁTBAN, ÁLLVA című, ugyancsak kitűnő vers, mely tematikailag azonban, úgymond negatív-erotikus, azaz a beteljesületlenség kettős kínjáról szól. Jambikus lejtése lassabb, gyászos-ünnepélyesebb (a jambust spondeussal megnyújtó epiritusokkal). Az emlékezetből lassan felmerülő epizód – elmaradt ölekezés egy nővel –, e paradoxont kell használnom: a legfinomabb nyersséggel kerül szóba, s a hideggel, jégvirággal megjelenített gyász fedi be. A versre négy rím köt csokrot, mint valami koszorúra (télén – kályhaszáll; levenni – semmi; lehelet – szaga lett; konyhába – jégvirágba). A téli nyaralóba való odaérés, majd az elutazás leírása a fagy körét rajzolja fel, azon belül történik meg a súlyos „nem”. Ezúttal a meg nem történtet, a be nem következett szerelmet sikerült a költőnek ábrázolnia. A hiányzó közepet! A koszorú szinte meg is jelenik a vers végén: „Az Ildikó sírt, én lyukat kapartam / a vonat ablakán a jégvirágba.” A sorok vége egyébként metrikailag rímel, ilyen metrikai összecsengések végigszövődnek az egész versen, és telt

zengéssel borítják be a kínos szerelmi kudarcot. A „Kabátban, állva, kézzel üzedtünk” sor utóbbi szava a kontextus és a dallam hatására elveszti durvaságát, s a jelenet megejtővé válik. Különös, remegő aurát kap a versben *zokni, rezsó, kályha*. Az emlékező költészet másban találja fel azt, ami szép, mint a közönséges tekintet és beszéd a jelen szorításában. Ebből a szempontból utólagos igazságtevő ereje van, mert nem hagyja elveszni ezt a konszenzuális, reflektálatlan szemléletből kirekesztett furcsa, zavarbaejtő másságot. Kibontja a közönségességbe taposott dolgok auráját, a gyarlóság mélyében összeszorult lírát, s ezáltal megszünteti a deprivációt, s transzcendenciában részesít. Ebben a versben például van valami kiengesztelés: napvilágra hozza annak a szerencsétlen kirándulásnak az igaz benső drámáját, s az emlékezetben katartizál.

Még egyszer visszatérek arra, hogy képtelenségnek érzem e költészettel kapcsolatban bármilyen ál- vagy igazi pongyolaság és hétköznapi egyszerűség emlegetését, akkor is, ha lekezelően, akkor is, ha dicsézőleg (vagy lekezelő-dicsézőleg) mondják, mert ezeket a jellemzéseket félrevezetőnek tartom. Mint az utóbbi két erotikus vers mutatja, Nadasdy költészetének ereje éppenséggel a rendkívüli érzelmi-zsigeri, robbanó vagy ledermedő, ambivalenciával kínlódó állapotok, történések megjelenítésében van. A versek metrikája, szerkezete, rímelve pedig egyenesen míveségről és vájt föléről tanúskodik. Ezzel szemben a *concellókkal* – túlhajtott költői konceptekkel, paradox allegóriákkal – *leegyszerűsített* versei véleményem szerint mesterkélték és magyarázkodósak (mint pl. a frappáns TEREMTÉS, az enigmatikus BEFELÉ VAGY KIFELÉ? meg a KONVERGÁLNAK LASSAN, A HÁZIASZONY DICSÉRETE, a TRABANT A HÍD FELŐL, a VÁGÓASZTAL, a TEREPE), és minden tekintetben (úgy mint *benső* koherencia, dallamvilág, többrétűség, elevenség, szerves érzelmi gazdagság, intellektuális finomság) elmaradnak a kötet remekbe szabott darabjaitól, melyekben az érzelmi lét bonyodalmai és rejtett katalizmái kapnak szót.

Nemcsak az erotikus verseket emelném ki ezzel a kötetből, hanem például a címadó verset is, a legszebbet mind közül, melynek „görögös”, csodás dallamvilága a bacchiusokkal, choriambusokkal, paiónokkal, krétiku-

sokkal (nem tudatos melodizálásra, hanem intuitív, sejtelmes dallambeúszásokra gondolkod) a vers témájához illő időből való kiszakadást sugalmaz, és a gyermekkori emléket opálosan derengő idődimenzióba emeli: az emlékezet reflexív szellemi valóságába. Ezt az idő-kristályt a vers színvilága – hó, fehérés köd, párás ablak, tejfény – és nem kimerítő szabályos, hanem dallamokat szállingózó zeneisége együtt teremti meg. Emeljük ki példának okáért a versből ezt a mondatot: „*Vég-telen, havas mezőkön csaltogott a HÉV*”: – ◡ – / ◡ – / ◡ – – // – ◡ – ◡ –. Én krétikust, jambust, bacchiust, hipodochmiust és ütemhangsúlyt hallok ki ebből a gyönyörű, ámbár a csattogást is érzékeltető dallamvezetésből (persze fölösleges ahhoz verslábakat számolni, hogy az ember érezze a nyelvi zenét). A vers első részében, mely a kisfiú-én világnak való nekiindulását jeleníti meg, sok ilyen verslábát érzek mozogni. A vers középső részében, ahol a kisgyerek szíve beledobog az izgalomba, paiónok hangoznak fel. Nézzük az „*öszszefutó, szemet erőltető / egyenesében –*” másfél sorát: – ◡ ◡ – // ◡ ◡ ◡ – / ◡ – // ◡ ◡ ◡ – / -: choriambus, paión, jambus, paión, csonka spondeus. A vers végi amphibrachisz-zárlat: „*pedig nagyon kikaptam*”, a vers eleji „*koromban*”, „*szorongtam*” szavakra rímel, és összefogja a végtelenség kísértéséről szóló verset. A szimultán verselésű dallamok érzékeltetik annak a kisfiúnak a lelki menetét – szorongás, izgalom, révület, szívdobogás, furcsa, féltelmetes elcsendesülés –, aki nekivágott a világ végének – vagyis egy HÉV-vonal végére akart járni. A „*kiszakadtam az időből, csak álltam*” zenéje hallhatóvá teszi az ijedt csöndet, amit egy kisfiú érezhet a szívében. A néhány színnel és vonással felfestett tájkép: „*csutkák meredtek / a hóból fölfelé, fehérés köd szivárgott, / a párás ablakom tejfény derengett*” – a gyerek szemével látott vonzó-ijesztő varázslatot idézik fel. Ez egyáltalán nem egyszerű! Hanem a komplexitás, a bonyolult dallamszövés, a szubtilis színkezelés, a bűvőrímek! A szakaszolatlan vers arányos belső tagoltsága (8+6+6 sor)! Az illékony élményt a pontos helymegjelölések (budapesti és környéki földrajzi nevek) szituálják. A valóság és a gyermeki fantaszükum sajjón találkozik. Hasonló élménykör megidézésével próbálkozik a MÓRICZ ZSIGMOND KÖRTÉR – MARGITHID

című, kevésbé sikerült, szétszalazódó, koherenciahiányos vers is. Mégis Nádasdy költészetének ezt az ágát tartom ígéretesnek a frappánsabb, de fádan elmés versekkel szemben, melyeknek egyébként a hangzásvilága sem telt.

A vers sikerültsége – és azt hiszem, Nádasdynál e téren nagy különbségek vannak* – nem attól függ persze, hogy a föltululó emlék milyen régi, hogy gyerekkori-e vagy tegnapi, hanem attól, hogy mennyire átható – a fájdalomosságig – és a költő milyen diszpozícióval bírja el a saját kiszolgáltatottságát, mennyire tud összeszedett és odaadó lenni egyszerre. Az ALULNÉZET például szerintem szét van írva (itt a részletmozzanatok nem szervesülnek, mint egyébként – az összefoglaló fogalmak ellenére széthullik a csokor – nagyon szép szálak is elvesznek így), az AHOGY CIPÓT VAGY HOSSZÚ ZOKNIT hiperérzékeny figyelmét, melynek a könyv egyik legjobb részletét köszönhetjük, végül elnyomja az öninterpretáció, a FÁZISKÉSÉS pedig törmelékeny, és nincs végigírva. Az EURÓPA-KUPÉ-ban megírt élmény túl határozatlannak marad meg, a FRAKK egyszerűen sikerületlen, vehemens helyett arrogánsá váló vers, a KÁVÉHÁZBAN, ZOLIKÁVAL fölösleges magyarázattal terhelt, arányvesztett, pedig kár, mert a kötet egyik legjobb sorpárját eszi meg: „*Pedig léteztem én, mert a szeme ijeden / végig a szemembe kulcsolódott.*” Hát ilyenfajta „egyszerűségekre” támadt vágyam a kötetet olvasva; az ilyesmit tudja ez a költő és éppen ő észrevenni, és egy jó mozdulattal versbe szedni. Hasonlóképp vész el egy erős jelzős szerkezet („*istenverte padló*”), egy szép tagmondat („*tiszta, éles fájdalmat / kívánok*”) és egy remek szituációrajz a KÖNNYEBBIK: MEGBOCSÁTANI című versben, melyet egy négyosronyi, idomatlan magyarázat tesz tönkre („*Hát nem valami hősiés dolog*” stb.). A kötetzáró verset – INDUL VISZSZAFELÉ – is a hajszott magyarázkodás („*ügy-*

* Nem színvonalbeli különbségekre gondolok. A „színvonal” egy képzelte egyenes, amely körül – lentebb-fentebb – úgymond „elhelyezkednek” a versek. Nádasdy Ádám költészetének színvonala a mai magyar költészet viszonylatában bizonyosan „főbb” van. Saját színvonalához viszonyítva viszont érzésem szerint az egyes darabok alulmaradnak, míg a legjobbak meghaladják azt.

látszik vége a felnőtkornak, / a kiegyensúlyozott, végére-járós, / tiszta látásnak, a mások nyüzsgő feje / fölötti panorámás körültekintésnek”), és az e mögött bujkáló, rosszul fordul indulat miatt érzem eltévesztettnek.

De térjünk vissza a jó versekhez, mert van belőlük még (miként a gyengébbekből is). Hogy a magyarázat nem okvetlenül rontó hatású, sőt éles zárást hozhat, azt a MINDENÜNK című nagyszerű vers is bizonyítja. Át-ható emlék uralkodik el itt is – mégpedig tapintásra is, szagra is szúrós – szexuális. (Ritkán találkozom irodalmunkban azzal, hogy valaki ilyen mély érzéssel s nyilván éppen ebből következően visszafogottan-parázslón írjon a szexusról.) A helyszín, melyet az emlék sugárzása növeszt, a jambikus lejtés sodor túl önmagán: „*vályoggal omlós, ferde fény-lyukas / üres ház, szarszagú*”, azaz ennek törekkel teliszórt padlása. Itt történik meg egy közösülés egy nővel. A vers tárgyiasan leíró és szükséztűen elbeszélő jellegű, egyetlen metafora van csak benne: a szalma „*puhán kényeztető és vörösen büntető szőnyeg*”-ként való aposztrofálása. És van egy abszolút tényyszerű közlés is, melynek a kontextus ad metaforikus értelmet: „*Megtettük ezt a lépést.*” A hegyoldalról a padlásra való átlépés *utólag, a vers fényében* egzisztenciális lépéssé, azaz fordulattá változik át. Az aktus megjelenítése hiányzik, ám csodálatos módon, a sugallatok révén mégis abszolút „*érezhető*” a forgolódás a szúrós törekben, és nemcsak a többször ismétlődő „*mindenünk*” szónak, hanem a szituálásnak és a kiemelt piciny részleteknek köszönhetően kozmikus vízióvá tágul, úgyhogy a lét kényeztet és büntet egyszeriben és egyúttal a versben. Mintha az egész világ lenne tele „*apró, hegyes szalmadarabokkal*”, és mi benne forognánk! És azt hinnenk, hogy találkozunk egymással. Ámde: „*a törekkel egyesültem, nem vele*” – indít egy kemény anapesztussal az utolsó, az interpretáló jambikus sor. A furcsa élvezet és a felfoghatatlan, észrevétlen kín (ami paradoxon, de így van) ismét minősíthetetlen érzéki minőséget (ez is paradoxon, de ez is így van) teremt, s a ficam, valami nagyon ismerős, mégis ismeretlen (sic!) benső és interperszonális kifícomodás megjelenítésével (melyre nem jó a „*groteszk*” szó) Nádasdy ezúttal is telibe talál. Itt a világot úgy találjuk meg, hogy egyúttal elvesztjük egymást, s egymást elvesztve ta-

lálunk valami mást. Gyarlóságunk több mint groteszk: iszonyatos, s gyarlóságunk belátása: minden. Mindentörmelék. A MINDENÜNK: remekmű.

Nem-találkozásról – a lazán megnyilvánuló súlyos „nem”-ről – szól a MAGÁNBEZÉLGÉTES című vers is, melyben az interpretáció szintén nem rontja le, hanem fölerősíti, epigrammatikusan kiélesíti az elbeszélte epizódot. Ebben a kis versben nagy ellentétek feszülnek – „*eltolt magától, biztatott; megint orvost találtam, nem papot*” (szállóigémmé fogadom). Az anyag csattanós értelmezése körülrajzolja azt, amit a „*zsigeri értés*” regisztrál, s ami nem értelmezhető. Mert mit mondhatni erre a parányi észleletre: „*lestem a rózsaszín, tiszta kezét*”? A viszonylat titka tükröződik benne, amit csak metrikailag „*olvashatok*” (– ∪ ∪ – / ∪ – / – ∪ ∪ –).

Az, amire nem jó a „*groteszk*” szó, ami a megtörés határáig menő egzisztenciális elhajlást jelöl, nemcsak történés, hanem állapot is – létállapot történése. Az aránytalan, megoldatlanul heterogén és a végső kiszólással („*Állat, ne dobog!*”) szerintem kissé lerontott MA MEGÁLLT című versben van két gyönyörű sor, mely élesben fogalmazza ezt meg. Orgonaszó hangzik, és nagyon hideg van: „*Bömböl a templom, úgy ráz, mint az áram, / tövestül rengek a titkaim*”. Ez a templombéli, gyerekkori emlékkép hasonlóan vizionáriussá tágul, mint az előbbi, felnőt, padlási. Az egyik dermedtő, a másik füledt (az egyik belül izzik, a másik belül hideg), és mindkettőben kint is szenved, bár szeret – szereti a zenét, a szépet, a bőr érintését – a test. Elhajlásban, kifícomodva sem tágít egymástól test és lélek. Nem hinném, hogy Nádasdy semmibe veszi ezt a keresztény dualizmust – inkább a test és lélek csatateréről tud egyet s más, arról a sávról, ahol ezek tépik egymást és összegabalyodnak.

Három helyszínt revelál ez a kötet: a lakást, a tanyát és a templomot. A BIRTOKOS ÉS BIRTOK című lakásvers tulajdonképp „*történelmes vers*”. Amit „*hétköznapiágként*” kedvelnek Nádasdy Ádám és mások költészetében, azt én inkább úgy fogalmaznám, hogy a költő (a korkövetelményeknek megfelelően) nem beszél a spiritualitásáról (ez ma nem megy, gyanús, szinte nem szalonképes dolog), hanem a földi, e világi, bűnös történelmi és gyarló emberi viszonylatokba nyakig

belemerült, azokkal küszködő vagy köztük kellemes otthonra lelő embernek mutatja magát, sőt kitüntetett figyelmet szentel ezen idegenség vagy otthonlét mindközönséges mozzanatainak. Nádasdy ebben a versben leleményesen viszi végbe és mutatja fel az azonosulást a történelem nyomait magán viselő hétköznapi környezettel. Ezeket a nyomokat azonban majdhogynem „szent” nyomoknak lehetne mondani, mivelhogy a múlt idő különleges aurával vonta be őket, még a „*Pick Ede, Budapest*” felirattal róla *döglött húzójának rojtos, szárlavesztő hevederét* is. Páratlan esztétikai minőséget ad ennek a versnek a sorsrészesedést vállaló komolyság és az ironia szimultaneitása. A fentihez hasonló bagatellek és a „nagy elbeszélés” nemhogy ellentétesek volnának, hanem feltöltük egymást. A vers konstrukciója a zárójeles betétekkel és a legvegyesebb, de találóan összeválogatott részletekkel csodát tesz: huszonkét sorban benne van a történelem. Ami a mai filozófusok szerint lehetetlen, mármint partikuláris és univerzális, esetleges és egyetemes illeszkedése, az, lám, a költészetben megtörténhetik! Valahogy benne van ebben a kis versben az „egész” nem túl dicső Magyarország (röhejes, hogy valóban mindenütt ott vannak az *általosan lerakott kockakövek [egy barna, egy fehér], s az az érzésem, hogy az erkélyajtó zárja sehol sem működik...*), és belefér egy „egész” évszázad. Vicc ez az egész? A lazának tetsző hanghordozás azonban „szörnyű súlyt” is megtart:

*„a fejtetóm lapos a szörnyű súlytól,
amit a spejz fölötti kispadláson
(ahol egy egész zsidó család tudna
ellenni szükség esetén) őrizgetek”.*

Nem idézem tovább, csak még megjegyzem, hogy Ady Endre és egy támasztékul szolgáló *Mumm vagy François* pezsgősüveg is megjelenik a versben, mint valami kiürült nagyvilági palackposta. (Zárójelben felhívom a figyelmet a fentebbi zárójeles rész igeidejére: a balsors kísértetére és annak a *szükség esetlennék* a fekete humorára.) Kellékes költői játék maradna mindez, ha nem történe meg az azonosulás aktusa a versben, a konkrét emberi test felmutatása, melyen „*mint stigma*” rajta vannak az ittlét nyomai. Ez az ember, ez a szépítetlen, a kor, a hely bélyegét és pecsétjeit

viselő test a versben mindenki énjévé válik: a gyarló és idő gyötörte testi énné. E versi rítus krisztusi reminiszcenciáihoz a nyelvi és egzisztenciális trivialitásokból fakadó – hol gyöngéd, hol elfeketülő – humor a kontrapunkt. Ez a fajta humor (szerencsétlenkedésünk viccessége, gyarlóságunk komikuma) egyébként az egész kötetet finoman fűszerezi, megakadályozza a pátoszt, de nem édesíti meg azt, ami keserves.

Próbáljunk csak átlépni a magasabb szférákba. Három templomvers van a kötetben, a már említett MA MEGÁLLT mellett a TÁMASZT KERESVE meg az ÉJFÉLI MISE. Az utóbbi néhány találó vonással megrajzolt püspökekről – „*Az ajtóban állt, megkerülhetetlen / oszlop gyanánt, bő rózsaszín mosollyal*” – az én szemem elé menten beugrottak a régi festők pompázó, mégis valahogy csúnya főpapjai. (Nádasdy nagyon ügyesen tud néhány találó vonással portretürozni, pl. a KÁVÉHÁZBAN, ZOLIKÁVAL című versben is.) A vers egésze az éjféli mise utáni kifelé nyomulást ábrázolja – a tömegben tolakvó „én” sutaságával. (A hangulatidéző életkép is a kezére áll a költőnek, mint pl. a MÓRICZ ZSIGMOND KÖRTÉR – MARGITHÍD-ban vagy az EURÓPA-KUPÉ-ban, az ALULNÉZET-ben, hogy néhány, egyébként közepesen sikerült verset említsek.) Ennek a versnek több mint frappáns csattanója van. Az utolsó sor így szól: „*A templombelső kiürült. És most hova?*” A templombelső-ábrázolást követő fél sorban, a templomból kilépve merül itt fel a triviális, mégis metafizikai dimenziót nyert kérdés. Tanácsstalanságban hagyó, üres és sötét égboltról egy szó nem sok, annyi sem esik, az én olvasatomban mégis az tárul fel a vers utolsó során túl.

Nem vallásos, nem istenkereső és nem is spirituális versekről van szó, hanem egy dimenzió – a hit és a fenséges – fönntartásáról és az ezzel kapcsolatos fenntartásokról, a hit kínálta „veszélyes, boldog állapot” vonzásáról és tisztításáról, meg arról a fennkölt, hideg szépről, melynek nincsen kezese. Nádasdy ezt a dimenziót *érezkeli* – hideget érez és szavakig alig-alig jutó, elijedő megrendülést –, s nyilván lesz még a költészetében foganatja.

Utoljára hagytam a nekem legkedvesebb verset, de mielőtt rátérnék, meg kell mondanom, hogy nem tudom igaznak érezni az ARS POETICÁ-t, melyben egy túlhajtott, túlrészle-

tezett, preszióz allegóriával (melyre a manierista *concelto* kifejezést használok) a vattacukor-készítéssel illusztrálja a költő a saját költészetét és alkotásmódját. Beismerem, hogy mesteri, de túl jól sikerült ez az allegória: már mesterkélte. A profi formajáték érzésem szerint nem hiteles tartalmat értelt ki. Játékosága kedves öniróniát mozgat – ars poeticának mindez hiányos. Amilyen túlügyeskedett ez a költemény, a kötetzáró vers (INDUL VISSZAFELÉ) olyan kimunkálatlan, kevert stílusú, ráadásul az én fülemnek érthetetlenül otromba zárással végződik („és hátha sikerül valakiről / lelépni az utolsó gatyáját”). Pedig jó pillanataiban Nádasdynak a (vers)méértéktartás és az egyensúlyozás, a költői „kötéltánc” bámulatosan megy, anélkül, hogy a balanszírozás esztétizáló vagy pszichikus kényszeredettséget szülne. Bár a jambikus dúdolás néha kényszeres jellegű, mintha sehogy sem tudna szabadulni egy fülbemászó melódiától, és ettől nem bírna metszőbb, keményebb vagy feszesebb verssorokat írni. Az olyan nyersség, amivel a kötet utolsó sora él, nem jól kontrázik a melodikussággal, csak kompenzálja azt. Ám amikor a jambus szokatlanabb metrumokkal keveredik, és befut néhány kiváló hasonlat vagy metafora (pl. „döngött, mint a hasbarúgott cselló”, egy garázsajtóra értve, vagy a „teljes hosszamban övé leszek”, a padlóra értve, „az a tétel gömbölyödik szemünkben”, a halálra értve, és sorolhatnám), akkor elevenül a szöveg.

A TITKOK RÉSZESEI című versben található szerintem a kötet legjobb sora, mely így szól: „némán szuszog, ha szárazon vadult” (majdnem szintüsztá jambus), és a legjobb metrikai-szemantikai (filozofikus!) keresztírm: „én vagyok” – „ő szuszog” (két daktilus), bár az „elfakult” – „vadult” se kutya. Miként a legjobb versek, ez is azt a különös inter- vagy szubperszonális, érzéki-zsigeri mikrokataklizmát jeleníti meg, melyről már szóltam. A versindító vágyképet dús zengésű, remekül ütemezett strófa jeleníti meg, tisztán:

„Föl kéne hívti és nem szólni semmit,
és akarni, hogy tudja: én vagyok;
az orrom elé tartani a kagylót,
és szuszogni, miközben ő szuszog.”

A vágykép megjelenik „lelki érzékeinknek”, hallatszík, szinte tapintani a kagylót (az arc helyett), érezni a vágyat. A leheletek e lehe-

tetlen találkozása a telefonkagylóban a csókfantázia torzult vagy inkább bizarr, felnőtt-sajgású mása. A vágyott találkozás az írásjelekkel megközzentett ritmus, a rímek és a finomszerkezet révén, a maga visszafogott, mégis hőszexualitásában, szorongató sejtelmességben verslétre jön.

„Akkor a titkok részesei voltak,
és láttak száraz szájjal, elfakult
fülekkel, ma is jök a némaságban:
némán szuszog, ha szárazon vadult.”

Ez az egész kötet legintenzívebb strófája! Remek a négy szóval felrajzolt önportré („száraz szájjal, elfakult fülekkel”)! És az intenzitást fokozhatatlanná srófolja a némaság, a pusztaszuszogás. A száraz vadulás pedig nagyszerű szinesztéziás metafora. Az idők és az igemódok cikázása villámszerű, de nesztelen. És utólag sem fog hallatszani semmi döngés, ebben a versben furcsa csönd van.

A harmadik versszak reflexiója szerintem kicsit csorbít a versen, az egyébként okos gondolat elcsavarja a feszültséget a felsorolásokkal, az utolsó strófa azonban – anapsztussal, tribrachisszal megugratott jambusokkal – megint tisztán csendül fel:

„Valakit. Azok közül, akik tudják,
mitől fáj el belül az anyag.
Akkor nekem nem is kell telefonálni,
csak hagyni kell, hogy bólogassanak.”

A vágy és a vágy lelohadása pillanatról pillanatra történik meg – pontosan középpont azzal a metsző, szárazon vaduló sorral –, a kapcsolat, ahogy megelevenül, úgy el is hal menten (bár nem hal meg) – a titkot szóvátehetetlen bánat burkolja és őrzi. Tíz másodpercről szól ez a vers – amikor valaki majdnem/mégsem veszi fel a kagylót –, s tíz másodpercben: rejtett életfordulat. A szóban forgó, nem aktualizált kapcsolatról nemigen tudni, él-e, hal-e. Talán az a titok, hogy az ember hiszi, hogy él. (Mégiscsak a helyén lenne az a bizonyos nemszeretem harmadik versszak, mely a kapcsolat evidenciájának hiányát fájlatja? Lehet, hogy nincs is részese a titkomnak? És azért vetem el azt a strófát, mert nem merek belegendolni? Lehet, hogy a titok csak akkor igazi titok, ha van részese? Különben csak afféle projekció? Szóval:

*„De állj! mert mindent meg kéne előzve
a gondolás, a koncentrált idézés;
különbön trükk, önfertőző bravúr
lesz, egyirányú, mint a tévézés”.*

Igen, ez a hökkenet is hozzátartozik a hithez. Lehet, hogy a hit „koncentrált idézés”? Lehet-séges-e lemondó hit? Van-e egyáltalán ama „valaki”? A „nem is kell” és a „hagyni kell” elmentéte a negyedik versszakban nyitva hagy egy titkos rést. Még szuszogunk.)

Ezen elnémulás után végül a TANYA mozgalmas világára szeretném felhívni a figyelmet. Hajnali vers ez is, életkép indul és vivaldis zene: moccanások, zajok, neszek és benső zaj, apró kis indulatoké, vágyaké, sajdulásoké. Ez a feszes, koncentrált vers ritmikailag is élénk, változatos. Hífvogatók, kívánságok, és csak amikor másodsor hangzik el, hogy: „ember sehol”, akkor kattant át az élénk zsánereké a magány révületének vagy réműletének hiányérzetébe, és a végén ez a hiány el is nyel mindent, szelestül, állatostul, birsalmástul. Ez a vers is a kötet legjobbjai közé tartozik. Csak látszólag könnyű. Nyilván szubjektív reminiszcencia, hogy a kezdő képről: „Néhányfa, hunyorítani a napba / reggel nagyon korán, mikor a szemembe tolaakszik”, nekem megint Pilinszky APOKRIF-je jut eszembe („És látni fogjuk a kelő napot...”), de ezt a szerény hunyorgást és tolakvó napfényt intenzív képnek találom. Nem idézem végig a verset, sorra sor élvezhető a kora reggeli, frissen induló élet moccanásai, mígnem az utolsó sorban lelassul a ritmus: „főznék kávét, teát, ember sehol” (– – / – – / ◯ – / – – / ◯ ◯). Mint a templomos vers utolsó sorában: „És most hova?” (– – / ◯ ◯). A valóban egyszerű, túlon túl egyszerű utolsó kijelentés – „ember sehol” – ugyanazt a hihetetlen, falánk úrt teremti meg, mint amott, az ÉJFÉLI MISE végén. A triviálistól a metafizikai úrig követhetetlen benső út vezet – nem tudjuk, hogy történik ez a kiüresedés –, mégpedig oda-vissza. A hunyorgó tekintet mint-ha rátárgulna erre a seholra. Semmi válasz. Mely tétel „gömbölyödik szemünkben”?

Az INDUL VISSZAFELÉ című záróvers helyett (melyben a felnőttkor búcsúztatása nem gyermeki elszántsággal, hanem felnőtt méreggel történik, azaz nem is történik meg), végezetül visszautalnék inkább a címadó versre, az igazi kisfiúra, arra, aki nekiindul a

világnak, szorongva bár, de bátran. (Miközben le akarja leplezni a titkot, éppen hogy belepottyan a közepébe.) És aki ki mer kapni. Meg arra, aki a fagyos templomban topog. Az orgonistáról ott az áll, hogy „a jég hideg homályban ül, kabátban, / csúszkál a fenekével és kapál / a lábaival”, „játszik, csúszkál, nyomkod és tapos”. Amikor az érzékiség két fele, a testi meg a szellemi, a fizikai meg a zenei így egymásba kap, egymásba hatol, és a széken csúszkáló kabát súrlódását és ama szuszogást is hallani a szépséges bömbölésben, azt hiszem, az az a szerencsés, érzékeny állapot („a gondolás, a koncentrált idézés”), melyből e kötet legjobb versei születtek.

Ami erőt ad az utánajáráshoz, az érzéki odaadás és a gondolás összefonásához, a le- és a fölszállás, regresszió és éleslátás paradox, kifejezetten költői szimultaneitásának gyakorlásához, ahhoz, úgy tűnik, nélkülözhetetlen valamiféle teleológia – halálélvű akár. A HOGY LESZ ODAÁT? válasz formájú kérdésmé-nyének földidézésével veszek búcsút ettől a verseskötettől:

*„Mert az leszünk, amit akkor kimondunk.
Az lesz a köpenyünk, az lesz a csontunk.
Az a tétel gömbölyödik szemünkben,
azt látjuk belülről is, üdvözülten.”*

Radics Viktória

TAKARÉKOSAN VÉGIGSZÍVTUK

Péterfy Gergely: *A B oldal*
Palatinus, 1998. 175 oldal, 860 Ft

A könyv hátsó borítóján egy maffiózó fényképe alatt a kiadó reklámszövege található, amely kamaszoknak és nemrég volt kamaszoknak ajánlja – tegeződő formában – a művet; olyanoknak, akik bele akarnak „szimatolni” a hetvenes-nyolcvanas évek levegőjébe. Lehet, hogy az üzlet szempontjából ügyes reklámfogás ez a kiadói szöveg, ugyanakkor a könyv értelmezésében könnyen tévútra vihet a leegyszerűsítés, amely kamaszosztalgi-

ázásként állít be egy – hogy véleményemet előrebocsássam – igen jól megkomponált, arányosan megformált, komoly elbeszélői erényekkel rendelkező, egyébként helyenként kifejezetten ódivatúan retorizált regényt, melynek szerzője – Csuha István érzékeny kritikájának szavaival élve – klasszikus alkatúnak mondható, „*ha a jelzőn e helyütt kereklet, erőteljeset, szabályosat értünk*” (ÉS, 1998. június 5.), és amelynek témája történetesen valóban egy mai harmincas ember kamasz- és ifjúkora.

Péterfy Gergelynek ez a második kötete. Az első a FÉLELEM AZ EGÉRTŐL című novelláskönyv volt (Liget, 1994). Az a kötet sokféle hangütést kipróbált, egyik erénye éppen az volt, hányféle irányba is tudna belőle kiindulva továbbhaladni a novellák szerzője, ha akarna. Egyszerre érződött: nem mindennapi a műveltsége sem, az életpaszatalata sem. Irodalomtörténetből és mondjuk egy kis kocsma világból is sokat tud. Voltak ott többek közt Kosztolányit, Krúdyt, Borgest, Mézőly Miklóst megidéző írások. Például az utóbbira, A KÖLTŐ ÉS A GYLKOS címűre tekintve nehezen lehetett volna e mostani regényt elképzelni. Ugyanakkor például A BÁDOGASZTAL DICSERETE vagy az USZÁLYOK, NOVEMBER című írások (melyek egyébként kedvenceim abból a kötetből) tematikája és stílusa is e regényt előlegezi meg. A novelláskötet ígéretes volt, ezzel a regénnyel azonban Péterfy most már komoly – ha tetszik: profi – írónak tekinthető. Olyan regény ez, amelyben a szokásosnál valóban erősebb a szociológiailag, térben és időben könnyen beazonosítható jelentések rétege, ám egyben olyan regény, amely – értelmezésem szerint – nem egyszerűen e szociologikumot eleveníti meg, idézi fel (nem is elsősorban nosztalgikusan, és egyáltalán nem valamiféle „nemzedékszociológiai” igénnyel), hanem talál ebben a veszélyes témában valamit, ami így még regényben nemigen volt megírva, és megírja. (Csuhaival vitatkozva én inkább érzem rezignáltan szomorúnak ezt a könyvet, mint pátoszosnak és nosztalgikusnak.)

A regényt művön kívüli ismereteink alapján önletrajzi regénynek is nevezhetnénk, tudván, hogy a szöveg egyes szám első személyben mesélő főhősének léteitényei meglehetősen közel látszanak lenni a szerzőéihez.

Ezt a dolgot azonban a regény szövege sehol nem erősíti meg, nem közli velünk. Az elbeszélő-főhős névtelenségbe burkolódik, és semmit sem árul el arról, mit tud a regény írójáról, mint ahogy a szerző sem tár fel semmit regénye járulékos részeiben vagy a könyv borítóján. És ez jól van így. Megmenekül a szöveg attól, hogy egyfajta kulcsregénnyé váljon. Nem lehet könnyedén rájönni arra (nem is igen kell), kicsoda Sculptor vagy Kőnig, Lovasy, Lexi vagy Bandikusz. Az elbeszélő egyszer említi a feleségét, mintegy mellékesen, de róla és az elbeszélő jelenlegi életéről nem tudunk meg semmit, a meghatározó nő a regényben Anna, a gimnazistakori nagy szerelem. Nem derül ki az sem, hogy kicsoda az elbeszélő nagyapja, és ki a dédapa, aki a Duna-kanyarban azt a nyaralót építtette – Erdély, az Emlékország ideidézésére. Anélkül, hogy tudnánk mindezt, anélkül, hogy el kellene döntenünk, mennyire is önletrajzi a regény és mennyire nem az – minden működik benne. Egy dolgot nem lehetne azonban letagadni: azt, hogy A B OLDAL szerzője valamikor a hatvanas évek közepén született (pontosan egyébként: 1966-ban), tehát nagyjából a nyolcvanas évek elején volt gimnazista és a nyolcvanas évek vége felé egyetemista. Olyan pontos, alapos, az apró részletekig korhú az elbeszélés, hogy ezt nem tudta volna így megírni teszem azt egy ma negyvennyolc éves (mondjuk Esterházy nevű) vagy egy ma huszonnégy éves (mondjuk Cserna-Szabó nevű) ember.

A regény trükkje, szervezőelve az, hogy egy nap egymás utáni szakaira épül föl a szöveg, a REGGEL-től az ÉJSZAKÁ-ig sorjázik a nyolc fejezet (csak kettő címe nem napszakot jelöl: a második a KÁVÉ, RUHA, a harmadik fejezet meg az ÚTVONALAK címet viseli). A fejezeteken belül nagyrészt a helyszínek bírnak hasonló szervezőerővel. Minden fejezet négy alfejezetre oszlik, melyek címei mindig a következők: (FRANKEL), (BARTÓK), (SZENTJÁNOSPUSZTA), (APPENDIX).

A Frankel Leó úton lakott az elbeszélő egyetemista korában nagyanyjával, húgával és annak pasijával. A Bartók Béla úton gimnazista korában a szüleivel. Szentjánospuszta a családi nyaraló helyszíne Visegrád és Dunabogdány között, szemben a kisoroszi rév-

vel s a révnél Kreisz Tomi Duna-parti kocsmájával. Az (APPENDIX) a nehezebben lokalizálható emlékek számára fönntartott hely (mint ahogy a két nem napszakot jelölő fejezet a nehezen időzíthető történéseké), itt külföldi háziutazásokról esik szó, vagy pedig máshova nem besorolható, általánosabb jellegű fejtegetéseket találunk (mondjuk a csöves-popper világ rendszertani kérdéseiről vagy az ebéd szóval jelölhető érzet- és emlékkomplexumról).

A szerkezet tehát logikus, jól áttekinthető és összetartó erejű, mégsem túlzottan merev, van benne hely mindennek, ami fontosnak tűnik a narrátor számára, elkalandozhat nyugodtan erre-arra a beszélő, visszazökkent bennünket majd az olvasásban úgyis a következő fejezet, ami megint egy behatárolt napszagnak megfelelő hangulatú történettel indul. Egyetlen pont van, ahol viszont menthetetlenül kiközkönn az olvasás: ez az utolsó fejezet vége, ahol az utolsó mondattal („*Aztlán hajnal felé mindketten elaludtunk*”) véget ér minden. Esetlegesnek, meggondolatlannak tűnik a nyolcadik fejezet (APPENDIX) alfejezetének éppen ezzel a történetével (König és az elbeszélő egy Marseille–Párizs közötti vonatútjának elbeszélésével) lezárni a könyvet. Olyan ez, mintha minden indok nélkül hirtelen véget érne valami, aminek pedig nincs is vége. Am épp ez az érthetetlen vég nagyon különös fénytörésben láttatja visszatekintve az egész szöveget, amit idáig olvastunk. Titokzatosabbnak és esetlegesebbnek tűnik innen mindaz, amit korábban valami végkifejlet reményében olvastunk. Nincs végkifejlet. A regény végén ugyanis semmi különös nem történik, csak az, hogy a két barát nyári ruhában egy légkondicionált vonatra száll fel, és fáznak, Königinben valami betegség is bujkál, lila az ajka és vacog, az elbeszélő pedig hirtelen leszakítja a vonatablak függönyét, és átöleli vele a másikat. Szerintem teljes félreértés ezt a zárójelenetet valamiféle homoerotikus jelleggel felruházni. Kár volna túlértelmezni akár ezt a részt, akár az egész könyvet, de azért annyi talán megállapítható, hogy különösen erős tudása van A B OLDAL-nak a barátságáról és a szerelemről egyaránt, gyakran valami furcsa odaláncoltságról beszél ezzel kapcsolatban, jó, ám mégis kényszerű kö-

tésről, erős és ezért lerázhatatlan teherről, ami nagyon kell, mégis teher. Péterfy regényének egyik erőssége ennek az ambivalens viszonynak a finom árnyalása. Ha élethelyzetekre, emberi kapcsolatok leírására koncentrálnál, mindig izgalmasan ír.

Péterfy egyébként is ügyes megfigyelő és jó stilisztika. Semmi kis ügyeket mesél el, és azok megemelkednek, már régen nem valami generációs problémáról van szó, csak hát ki-ki azt tudja jól megfigyelni, ami körülötte történik. Ha nagyot akarnék mondani, azt is mondhatnám, Péterfy semmi másról nem beszél, csak amiről mondjuk Proust vagy Musil vagy Nádas Péter is – elbeszélőművészetébe foglalja saját világát. Eme szerzőket azért mégsem egészen véletlenül hoztam szóba. Ahogy az apró érzeteket, emlékeket, pici részleteket, áttetsző helyzeteket kimérten és ínyenc módjára meg tudja írni; ahogy az emberi kapcsolatok felszínre mögött – nem tala-kodóan, épp ezért izgatóan – sötétebb tükökat tud sejtetni, mint amiket le tud jegyezni; ahogy egy szobabelsőt, egy utcát, városrészletet, egy reggeli ébredést meg tud ragadni – mindebben valószínűleg sokat tanulhatott az említett mesterektől. De hiába tanult volna, ha nem látná maga is, amit lát.

Mondat-, bekezdés- és fejezetszerkesztése meglepően kielelt. Ügyesek a tempóváltásai. Soha nem unatja olvasóját: időben témát, beszédmódot vált. Mindig jók a fejezeteket megnyitó és lezáró mondatai. Nem erőlteti túlzottan a kompozíció egységét, de nem is mond le róla, nem kerekít le semmit fölöslegesen, de nem is adja fel a lekerekítés lehetőségét. Inkább szellős, nyitott szöveg-együttest állít elő, mintsem levegőtlen és zártat, s habár néhány dolgot, összefüggést nem a legkönnyebb kiszabizálni, éppen elegendő fogódzót kapunk az eligazodáshoz.

Retorikából, úgy tűnik, mindent tud. Főleg az ismétlés és a halmozás alakzataival él előszeretettel, látszik, hogy mennyire élvezzi a fogalmazást. Írója láthatóan szerette írni ezt a könyvet, mégsem öncélú az elkészült szöveg. Szinte észre sem lehet venni első olvasásra, miért is tűnik vajon olyan otthonosnak, barátságosnak, egyben lendületesnek, tempós-nak a regény, habár sok minden van az elbeszélő szemléletében, amivel én például

nehezen tudnék azonosulni. Olyan hangütést sikerül azonban Péterfynek találnia, amely megszereteti az olvasóval a beszélőt, aki akármit mond is, azt elfogadtatja velünk, éppen azért, mert maga is problematikusnak tartja mindazt, ami vele történt, és azt meg főképp, ahogyan a különböző helyzetekben viselkedett.

A poétikai és retorikai kidolgozottság az első alkalommal szinte észre sem veteti magát, tehát nagyon jól meg van csinálva minden – ez derül ki a második olvasáskor. Am hogy erre egyáltalán sor kerülhet, az azért lehetséges, mert első olvasáskor meg azt érezzük, komoly életanyag, meglepő tapasztalatmennyiség van a sodró és érdekes történetfűzér mögött. Szép például a második fejezet szentjánospusztai alfejezetének az első hasonló alfejezet kezdésére rájátszó, az ismétlésből kibontott és elkanyarított indítása. Profi, ahogyan a második fejezet végére helyezett *avéla* kifejezés jelentése csak több mint száz oldallal később, a 145. oldalon bomlik ki. Ügyes a rövid és hosszú mondatok váltogatásának technikája. Bár egyetlen rövid mondatot még nem mer külön bekezdésbe helyezni, de az elbeszélés ritmusát már elegánsan tudja szabályozni a mondatok hosszúságával. Kedvenc körmondataim a 38–39. oldalon és az 58–59. oldalon találhatóak. (Két kedves rövid mondatom az ebben a kritikában található két idézet.) A harmadik fejezet (APPENDIX)-e maga is egyetlen hosszú-hosszú körmondat (63–69.), de ez már szerintem kicsit túl bonyolult sikerült. Az ötödik, DÉL című fejezet (APPENDIX)-e viszont a könyv stilisztikai-retorikai csúcspontja. Feltűnően nem túl hosszú nyitómondatát („*Szeretek ebédelni*”) ismétlések, halmozások és fokozások nyolcbekezdésnyi tobzódása követi, Krúdyt is megidéző összefoglalása ez az ebéd fenoménjének.

Ha nem volna öltözetemtől idegen a kálap, akkor most megemelném e teljesítmény előtt. Sok jó részt kiemelhetnék még (például a téli Dunán való csúszkálás jelenetét a dunabogdányi strand örvényénél), és sok olyat is említhetnék, ami jobban is sikerülhetett volna (például a Kreisz Tomi–Maha Gyula-ügy kicsit túl van pörgetve szerintem, a giccs-határon mozog). Azt azonban biztosnak ér-

zem, hogy fontos könyv született meg, pályakezdőnek számító írótól 1998 könyvhetén ez a harmadik kötet, aminek szerintem egyértelműen csak örülni lehet, pontosabban aminek legalábbis én egyértelműen örülni tudtam (Bartis Attila, Cserna-Szabó András, Péterfy Gergely).

Csak egy dolgot nem értek. Miért A B OLDAL a regény címe? Erre rájövök nem sikerült. Talán figyelmetlen voltam, talán nincs is megfajítás. Péterfy tudatos szerző, például nemigen lehet véletlen egybeesés, hogy a könyv megjelenésének évében lett harminckét éves, és hogy 8x4, azaz harminckét részből áll össze a regény szövege. Ha pedig tudatos szerzőről van szó, nem lehet véletlen a regénycím sem. Ha az „A” névelő, akkor arra kellene rájönni, mi az a „B” oldal. Vagy az oldal jelzése az, hogy „A B”? Ha van B oldal, akkor lennie kell A oldalnak is valahol. Jó játék. Attól tartok, a címnek még sincs magyarázata. Esetlegesen, mint a regényzáró történet. Sok minden mesélik velünk. Figyeljünk, hátha van valami értelme a dolgoknak – nekem ezt sugallja a regény. Szerzője pedig mintha még nem döntötte volna el, baj-e az, ha a történet nem fut ki sehová. Nem tesz erőszakot az emlékezeten, és okosan nem kényszeríti elbeszélőjét semmiféle tendenciózus műveletre sem. És ebben nagyobb bölcsesség mutatkozik meg, mintha bármiféle tanulásra kerülne sor az emlékezés eredményeképpen. Nincs tanulás. Helyette fegyelmezett és szisztematikus megfigyelés zajlik. Nekem tetszik ez a türelmes, ám bizonytalan kimenetelű írói műhelymunka: a szerző dolgozik szépen, aztán rábízza magát – hangját és látását, az emlékezés és a történetmondás energiáit, hősét és annak életét – a sors kegyelmére.

Nem tudom, miért, de Ottlik ISKOLA-ja jutott az eszembe. Annak a vége ilyen sehová sem vezető, esetleges és érthetetlen, mégis egészen pontos és megnyugtató.

Károlyi Csaba

KÖLTÉSZET ÉS ELMEBETEGSÉG

Kocziszký Éva: *Hölderlin (Költészet a sötét Nap fényénél)*

Századvég-Gond, 1994. 281 oldal, 340 Ft

Eva Kocziszký: *Mythenfiguren in Hölderlins Spätwerk*

Königshausen & Neumann, Würzburg, 1997.
161 oldal, 38 DM

Hölderlin életművének interpretációs története, amelynek száalai a Heidegger utáni filozofálás legfontosabb csomópontjaihoz vezetnek el, Norbert Hellinger kiadói és értelmezői munkája nyomán mindmáig szoros összefüggésben bontakozik ki a huszadik század szellemi és politikai kríziseivel, sőt magukra a versekre, a prózai és drámai művekre is valóban kísérletes árnyékot vetnek e kor katasztrófái. Amikor a filológiai tudománya Hölderlin hagyatékának keletkezés- és értelmezéstörténeti kérdéseit kidolgozza, és azokról vitát nyit, egyetlen pillanat alatt az elmúlt évtizedek legfontosabb politikai, teológiai, filozófiai és poétikai problémáinak sűrűjében találja magát, és ugyanezen horizont alatt egyszersmind súlyos következményű szakadásoktól és egyeztetési kísérletektől tagolt eleven térként tárul fel előtte az antik görögség, valamint a nyugati biblikus kultúra története. Talán éppen ez az oka annak, hogy Hölderlin neve újrafelfedezésének idejétől kezdve nagy bölcséleti mítosz jelévé vált, amelynek kiterjesztésében és továbbírásában kétségtelenül Heidegger befejezetlen főműve, valamint későbbi előadásai játszották a legnagyobb szerepet. Vele szemben minden bizonnyal igazuk van Hölderlin hatvanas, hetvenes évekbeli francia értelmezőinek, Laplanche-nak és Lacoue-Labarthe-nak, akik a korabeli dekonstruktív Nietzsche-olvasatok és a pszichoanalízis lacani modelljének hatására úgy vélték, hogy a Hölderlin nevével jelölhető mítoszok valójában igazolástörténetek, amelyek kioltják az életmű és a személyiség bennünket messze megelőző kérdéseit, talányait. Kocziszký Éva 1994-ben megjelent magyar nyelvű és 1997-ben kiadott német

nyelvű Hölderlin-könyve a francia kutatók által nyitott értelmezői irányhoz kapcsolódik, ám éppen elég jelentős különbségeket mutatnak ahhoz, hogy érdemes legyen őket külön-külön, egymással összehasonlítva és egymás folytatásaként megvizsgálni.

A német könyv sokkal több, mint a korábbi magyar nyelvű munka kidolgozottabb változata. Bár a két könyv alapézisei nem térnek el egymástól jelentős mértékben, vizsgálati szempontjaik és szerkezetük módosulása, hangsúlyeltolódásai az érvelés anyagának és módjának tanulságos újragondolására vallanak. Az 1994-ben kiadott mű alcímében és előszavában is nagy nyomatékkal hivatkozik Laplanche kérdésre: „*Hogyan lehetséges olyan nyelv, mely egy és ugyanazon diskurzust folytat a költészettel és az elmebetegséggel?*” E kérdés lapangva évtizedek óta jelen van a Hölderlin-szakirodalomban, de a francia recepciós fordulatot megelőző interpretációs hagyomány az elmebetegséget csak az utolsó pályaszakasszal kapcsolatban hozta szóba, és a mű immanenciája mellett hitet téve mintegy elválasztotta az ekkor született szövegek értelmezésétől, azaz azt állította, hogy az örület a személy ügye, az értelmezés pedig nem a személy megértésében, hanem az őt végtelenül meghaladó műben megtörténő igazság megnyíltában érdekelt. A műimmanencia gondolatával szemben a legjelentősebb érvek a pszichoanalitikus irodalomértés köréből vagy olyan elméletek részéről hangoztak el a hatvanas, hetvenes években, amelyekben nagy szerepet játszott a freudi hagyomány. Laplanche és Foucault jó okkal vizsgálta felül a határsértő örült beszéd befogadásának tradicionális modelljeit, és nehezen vitathatóan állította, hogy az örület által megsértett határ éppen a poétikus beszéd területén a legnehezebben megvonható. Hölderlin francia recepciója az elmebetegségnek nevezett poétikai-gondolati apóriák nyomait egyaránt tetten érte a költő családtörténetében, valamint korai pályaszakaszainak alkotásaiban és terveiben. A korai pályaszakaszok közül hosszú ideje az a néhány év foglalkoztatja leginkább a kutatókat, amelyeket Hölderlin Schelling és Hegel szoros baráti társaságában töltött Frankfurtban és első homburgi tartózkodása idején. A francia recepció belátásait nagy-

mértékben megerősítette az a már Peter Szondi tragikumtanulmányában is jelen lévő felismerés, hogy Hölderlin utolsó pályaszakaszának nagy művei, a Szophoklész-fordítások, az EMPEDOKLES második és harmadik terve, valamint a KENYÉR ÉS BOR és A RAJNA című himnusz szoros szálakkal kötődik a homburgi évek eszméihez, Hegel és Schelling ekkor született vagy megalapozott értekezéseihez.

Kocziszy Éva magyar nyelvű Hölderlin-könyve az 1800 utáni pályaszakasz meghatározó poétikai és kulturális koncepcióit mindenekelőtt a Szophoklész-fordításokban és velük összefüggésben az EMPEDOKLES második, illetve harmadik tervében vizsgálja. Ez az eljárás ebben az esetben azért különösen izgalmas, mert Hölderlin a lehető legradikálisabban vetett számot azzal, hogy a fordítás az értelmezés kötelező helyzete. A szophoklészi tragédiákat ő egy olyan mitikus-filozófiai hagyományba állította vissza, amely már a drámák megszületésének idején is csak halványan élt a görögység kulturális emlékezetében, és miközben a német nyelvet alkalmassá tette a görögység elhalványult dionüszoszi tudásának felelevenítésére, azt kutatta, hogy az istenek távollétéről szóló archaikus tudás miként vonható közös horizont alá a nyugati világ önelbeszélésével, a Krisztus és az eljövendő isten hegeli típusú narratívájával. Ezek a fordítások keletkezésük idején kétségtelenül felrúgták a Szophoklész-értelmezés modelljeit, ennek tudható be, hogy csak viszonylag későn részesültek az őket megillető figyelemben. Az ANTIGONÉ igazi rehabilitációját a Hesseni Tartományi Színház 1922/23-ban bemutatott előadásai, majd elsősorban Karl Reinhardt 1933-ban megjelent, Szophoklészről frott könyve hozta el, amelynek hatására 1940-ben a bécsi Burgtheater is elővette Hölderlin fordítását. A szélesebb közönség elé Carl Orff megzenésítése vitte a művet 1951-ben, amelynek müncheni bemutatója után Heidegger állítólag e szavakkal fordult a zeneszerzőhöz, akivel addig nem találkozott: „Köszönöm önnek, hogy életre keltette az antik tragédiát.” Ez az értelmezői hagyomány, amelyben oly távol álló gondolkodásmódok érintkeznek, mint Benjaminé és Heideggeré, belső vitái ellenére a német idealiz-

mus történetében alapozza meg kérdéseit, és annak platonizáló tendenciáit folytatva a görögség, valamint a nyugati elbeszélésmód egymásra vetített arkhéját az igazság megtörténéseként követi nyomon. Kocziszy Éva ezzel a hagyománnyal szemben a nyelvet, a mű megszületését és az egzisztenciát egyaránt veszeléztető feszültségeket ér tetten a hölderlini programban, kísérleteit nagyszerű, kulturálisan és – megkockáztatom – politikailag rendkívül jelentős kudarcként értékeli. Ebben az értékelésben és a két könyv gondolatmenetében nem nehéz felismerni, hogy a szerző kimondatlanul Heideggerrel és életművének Fariás kutatásai óta vitathatatlannal politikai implikátumaival száll vitába, de egészen más módon, a szövegek világát sokkal mélyebben megmozgatva, mint ahogy Lukács György tette 1934-ben Hölderlin HÜPERION-járól szóló tanulmányában.

Heidegger 1936–38-ban keletkezett nagy művében, a BEITRÄGE ZUR PHILOSOPHIE lapjain a filozófia történeti meghatározottságát annak a „szükségyszerűségnek a felismerésében” ragadta meg, hogy „meghalljuk Hölderlin szavát”. Heidegger e művében a KENYÉR ÉS BOR utolsó szakaszának tapasztalatából indult ki, és úgy vélte, hogy a görög istenek, akik a hölderlini himnusz szerint elmenekültek, nem örök életűek, a jelenben csupán nyomuk, lényük múltszerűsége mutatkozik meg a dionüszoszi költészetben. Azonban e megfontolás értelmében az örökévalóság nem áll az idő fölött, és nem is elmentés vele, hanem éppen az utolsó isten eltávozásában, ebben a nyomszerűen megmaradó pillanatban teljesedik be, amikor az idő a szabadság jegyében gyűlik össze. A szabadság vált istenek távozásuk pillanatát őrzi meg. Heidegger gondolatmenete a német idealizmus meghatározó filozófiai alakzatát, az inverziót teljesíti be, amennyiben a jelenvaló lét konkrét tapasztalatát, a múltszerűséget a pillanat teltségében átfordítja az abszolút szellem bizonyosságába, amit Schellingre utalva szabadságnak nevez. Ez a gondolatmenet mégis alkalmas arra, hogy magát Hölderlint elválassa a német idealizmus tradíciójától, mert költészetében a dionüszoszi vonást erősíti fel: az istenteleneknek Dionüszosz hozza el az elmenekült istenek nyomát, és a

nyom elhozatala az emberi lét és az istenek között középen jelöli ki a költői beszéd helyét. Tehát Heidegger nem annyira Hegel és Schelling, sokkal inkább Nietzsche és Kierkegaard társaságába utalja Hölderlint, sőt azt állítja, hogy ő volt az, aki a legmesszebbre jutott az eltávozott istenek jelének továbbadásában.

Kocziszkó Éva Heideggerrel szemben mindkét könyvében ahhoz gyűjt érveket, hogy a nagy költő valódi szellemi társaságát a német idealizmus filozófusai alkotják, és hogy az elmúló idő, valamint az állandó pillanat közötti közvetítés nem járhat sikerrel. A magyar nyelvű könyv az ANTIGONÉ-fordítás tér- és időviszonyainak vizsgálatával az idők és az istenek közvetíthetelenségének alakzatában tárja fel az értelmezés koherens szellemi alapjait. A dialógusokban Hölderlin az eredetnél sokkal nagyobb szerepet juttat a múlt idő és a Nap szimbolikájának, míg a kardalokban az éjszaka és az állandó idő képzetei térnek vissza. A szerző ugyanilyen feszültséget érzékel Antigoné és Kreón alakja között. Míg az előbbi beszédeit az örökkévalóság nézőpontja, tehát az idővel való együttlét határozza meg, addig Kreón személyében az örök késővel találkozunk. Ugyanakkor az idővel való együttlét a halottak közösségében való részeseget is jelent, Antigoné istene az alvilág igazságát képviseli, míg Kreón az élőket és az államét. Úgy vélem, Kocziszkó Éva nagyon pontosan érzékeli, hogy Hölderlin egymáshoz viszonyítva mindkét alakot tragikusnak látta, miként azt is, hogy annak az igazsága, aki túl közel merészkedik az éjhez, az isteni tudáshoz, és azé, aki szüntelenül elmarad az isteni időtől, nem közvetíthető egymással. Ám ez az ellentét értelmezésében paradoxonként ragadható meg a dráma létmódjában, amely a mitikus történeti időt és a drámai történés jelenét egymásban mutatja meg. Ebben a Dionüszoszhoz tartozó paradoxonban kétségtelenül megbékül egymással az isteni és az emberi perspektíva, és így a rettenet visszavételével áldozattá, misztériummá alakul a tragédia. Hölderlin poétikájában ez az áldozati jelleg egy sajátos üdvtörténeti elbeszélésbe állítja a görög történetet, amely Kocziszkó Éva helyes meglátása szerint antropológiailag idegen az antik tragédia szellemétől, hiszen Hölderlin radikális üdvtörté-

neti nézőpontjából az emberi cselekedetnek nincs és nem is lehet önálló tér-idő koordinátája. Ezen a ponton kétségtelenül erősítette volna a szerző érvelését, ha már a magyar könyvben is utat nyitott volna Hölderlinnek a vallásról írt tanulmánytöredékéhez (ÜBER RELIGION), amelyet a hagyomány olyannyira Hegel gondolkodásával rokonít, hogy a Hölderlin műveinek frankfurti kiadása – filológiailag támadhatón – egyetlen szöveggé (FRAGMENT PHILOSOPHISCHER BRIEFE) illesztette össze Hegel ÄLTESTE SYSTEMPROGRAMM című munkájával. (Hegel e műve minden bizonnyal a Schellinggel és Hölderlinnel folytatott beszélgetések nyomán született 1796-ban, és nem valószínű, hogy Hölderlin már ekkor papírra vetette volna a RELIGIONS-FRAGMENT-et.) A vallásról szóló töredék – Hegelnek A KERESZTÉNYSÉG SZELLEMRŐL írott értekezésével rokon módon – minden vallási képzetet eredendően mitikusnak nevez, és magukat a vallásokat poétikus alkotásoknak. Így Hölderlin megfosztja a kereszténységet történeti jellegétől, és ez módot kínál neki, hogy ne elhatároltan, hanem egymással egyeztetve beszéljen a vallásokról. A vallások közösségét poétikusságukban ragadja meg, és a poézis területén jut el ahhoz az egységhez, „*ahol mindenki a saját istenét, ugyanakkor a költői képzetekben a közöset tiszteli, ahol mindenki a saját magasabb életét és a közös magasabb életet ünnepli, mitikusan megüli az élet ünnepét*”. Kocziszkó Éva nagy teret szentel annak bizonyítására, hogy Dionüszosz, a tragédia istene, Hölderlin ANTIGONÉ-fordításában névteremtőként közvetít Pán vad természetessége és Zeusz kultúrája, a vallás görög és nyugati képzetei, valamint halandó sors és a sorstalan időfölöttiség között. Ebben az összefüggésben Hölderlin jézusi vonásokkal ruhazza fel Dionüszoszt, és az egyesítés, illetve az újraalapítás kísérletének helye nem is lehet más, mint a görög arkhipelágosz része, a „*sfény szigete*”, Patmosz. Ezért Hölderlin PATMOSZ című himnuszának értelmezése teljesen indokoltan került Kocziszkó Éva magyar Hölderlin-könyvének végére. Az apokaliptikus vonásokat viselő költői közvetítés programja, amely Hellingrath óta a német költő recepciójának középpontjában áll, ebben a gondolatmenetben egészen más értelmet kap, mint például Heidegger „...KÖLTŐIEN LAKOZIK AZ

EMBER...” című értekezésében: „*Lehet e sajátos lényt teológiai magyarázatokkal ellátni, és lehet hivatkozni Hölderlin kortársainak nézeteire is, például Hegelre, aki Jézust emberi példaadásáért csodálta, vagy Schellingre, aki a spekulatív filozófia nyelvén az antik istenvilág szellemivé válását méltatta a kereszténységben. E lehetséges történeti hatások mellett azonban magában a hölderlini költészetben is rejlik egy olyan mozzanat, amely akadályozza a biblikus látásmód integritását. Eddig ugyanis Hölderlin kizárólag önmagát mint költőt tekintette ama félistennek, aki versével közvetít az istenek múltbéli és majdani eljövetele között, aki a múltbéli jelenlét emlékezetének olyan őrzője, hogy azáltal mintegy előhívja, »profétálja« az eljövendő eljövettel. Amde most úgy tűnik, meg kell osztania ezt a szerepet. Mindenekelőtt meg kell osztania Jézussal mint az egyetlen isteni közvetítővel, akivel nem azonosíthatja magát úgy, mint ahogyan korábban azonosította a benne lévő költőt a költő-isteniség Dionysszal.*” (244.) Az eljövendő isten hölderlini gondolata, hasonlóképpen az eljövendő lét heideggeri alakzatához, egyfajta gnosztikus szinkretizmus jegyében fogant, ahol a közvetítés olyan határátlépést feltételez, amelyben még a héroszként elképzelt költő sem lehet társa a költészet istenének, még kevésbé Jézusnak. A közvetítő szerepe olyan tulajdonságokat feltételez, amilyenekkel a tragédiák jósa rendelkezik, az időn kívül a múltat, a jelent és a jövőt egyaránt látnia kell, így azonban magát Jézust is dionüszoszivá, időn kívülivé változtatja, és a metánoia evangéliumi fogalmát végképp az episztrophé platóni fogalmával azonosítja. Kocziszky Éva sejteni enged, hogy ezt az áthidalhatatlan feszültséget tekinti az őrület forrásának, ami ismerve az eljövendő isten, az újraalapítás és az új birodalom mitológemáinak politikai összefüggéseit a harmincas, negyvenes évek Hölderlin-recepciójában, egyszerre világítja meg az őrület személyes, nyelvi, kulturális és politikai dimenzióit.

A magyar nyelvű Hölderlin-könyv a közvetítés emberi alakjaiként tekint a német költő Szophoklész-fordításának Oidipuszára, valamint tragédiaterveinek Empedoklészére. Utóbbi sorsát az eddigi megfontolásokból fakadóan Hölderlin személyére vonatkoztatja, amikor azt állítja, hogy „*az akragasi filozófus kétségkívül lírai, illetve sokkal inkább szellemi önarcképe is Hölderlinnek*”. Mindez éppen így

igaz Antigónéra és Oidipuszra is, akikben Kocziszky Éva Empedoklész előképeit ismeri fel. Ám ahhoz, hogy kellőképpen értelmezhetővé váljék, milyen helyet foglal el a közvetítés poétikája Hölderlin tragédiaszemléletében, a szerzőnek ki kell bővítenie vizsgálati anyagát, az eredeti Szophoklész-műveken, a fordítások szövegein, valamint az EMPEDOKLES tervein kívül be kell vonnia értelmezésébe azokat a megjegyzéseket, amelyeket Hölderlin az OIDIPUSZ-hoz fűzött. E megjegyzések pontosan meghatározzák Hölderlin tragikumfogalmát: tragikus az, „*ahogyan az isten és az ember egyesül, és a természet hatalma, valamint az ember bensője a haragban határtalanul eggyé válik*”. E mozgás dinamikája azonban fenntarthatatlan, ezért „*a határtalan egyesülés határtalan elvállalással tisztul meg*”. Oidipusz istene nem más, mint Apollón, a jóslat istene, akit Hölderlin természeti hatalomnak nevez. E hatalom nem a békés isteni életet testesíti meg, hanem azt a retentív erőt, amely az embert benseje legmélyén ragadja meg, és, „*a halottak excentrikus szférájába vonja*”. Hölderlin az egység szükségszerű felbomlásában ad új értelmet az arisztotelészi katarzisznak, amiben – hasonlóképpen az időbeliség átfordulásához, amiről Kocziszky Éva beszélt – maga a tragédia is felszámolódik. A tragédia megélése valási eseményként bomlik ki, amely a nézőben helyreállítja az isten és az ember közötti valóságos különbséget. Az egyesülés ebből a szempontból valóban botránynak bizonyul. Oidipusz végzete Hölderlin szerint az, hogy „*túl végtelenül*” értelmezi az orákulum szavát, tehát nem a tudatlanul elkövetett bűn határozza meg tragikus sorsát, hanem az, hogy isteni tudásra tart igényt önmagáról. De kezdetben elrejtőzik előle az igazság, holott az isteni tudás már jelen van cselekedeteiben, és e hasadtságban nem hagyja nyugodni „*az öntudat őrüli faggatása*”. Az istennel való egyesülés a neoplatonikus misztika vélekedéseivel ellentétben Hölderlin számára fenyegetést jelent, az ember elvesztíti öntudatának azonososságát, ha egy isten természeti hatalomként eléri bensejét. E megfontolások nyomán kevésbé érthető, hogy Kocziszky Éva magyar nyelvű Hölderlin-könyvében miért csak az EMPEDOKLES-tervek függvényében kap helyet Hölderlin OIDIPUSZ-értelmezése. Hiszen a két mű hajlásszögében rendkívül izgalmas

kérdések nyílnak meg. Empedoklész minde-
nekelőtt abban különbözik Oidipusztól, hogy
ő a természeti hatalomnak nem kiszolgálta-
tottja, hanem ura kíván lenni, parancsolni
tud a szeleknek és a vizeknek. Amikor az első
EMPEKOKLES-változat hősről Kocziszky Éva
azt állítja, hogy „világnívó tágult énye minden-
befogad, mindenre reflektál”, az nem jelent ke-
vesebbet, mint hogy Empedoklész öntudatát
isteni öntudattá terjeszti ki, aminek záloga az
önként vállalt halálra való szabadság. Mindez
nem csupán az első változat Empedoklészé-
nek jézusi vonásaira világít rá, hanem előhív-
ja azt a problémát is, amely a könyv homlok-
terében áll, hogy mi vezethette Hölderlint az
újabb változatok, illetve tervek elkészítésekor,
és miért bizonyultak e tervek megvalósítha-
tatlannak, önlebontó jellegűnek, sőt – amint
Kocziszky Éva fogalmaz – kudarcnak.

A „túl végtelen értelmezés” látszólag a mítosz
hagyományos logikáját működteti, mely szer-
int az idő, bármily hosszan teljék is, fényre
deríti a rejtőzködő igazságot. Ez a tézis Hei-
degger aletheia-konceptiójában is megfogal-
mazódik. Úgy vélem, Kocziszky Éva helyesen
mutat rá, hogy a változatok éppen ezt a meg-
győződést vitatják. A második és a harmadik
változat Empedoklészt a Kolonoszban járó
agg Oidipuszhoz hasonlítja, aki már ráé-
redt, hogy amit az isteni tudás és saját törté-
netének végső igazságaként fogadott el, az
még mindig csak doxa, látszata az igaznak,
amely megcsúfolja őt, mert az emberi és az
isteni különbsége egyetlen pillanatra sem
számolható fel. A halál ebben az összefüggés-
ben már nem áldozat, amely mintegy kikén-
yszeríti az igazság eljövételét, hanem a várt
vég, az elítéltség beteljesülésének ünnepe. Ez
az ünnep azonban már nem a mítikus tudást
és az evangéliumi gondolatot közvetíti egy-
másnak, és nem állítja helyre az idő folyo-
nosságát, hanem ellenkezőleg, a megszakít-
ottság sötét fényébe állítja az embert.

Kocziszky Évát mindenekelőtt a közvetítés
programja érdekli. Magyar könyvből csu-
pán egyetlen fejezetet emelt át a német mun-
kába, azt, amely a Hölderlin által németre
fordított Pindarosz-törédek egyik uralko-
dó kettéről, a kentaur alakjáról szól. Jacob
Burckhardt ugyanebben az alakban a törté-
nettudományok szimbolikus állatát fedezte

fel, ezért e fejezetet egyszermind a két Höl-
derlinről szóló értekezés önreflexív elbeszé-
léseként is olvashatjuk. De amíg a fejezet ma-
gyar változata a kentaur alakjának hölderlini
elbeszélését a phüszisz és a poiészisz heideg-
geri problematikáján keresztül közelíti meg,
addig a német kidolgozás a természet platóni
fogalmát állítja az értelmezés homlokterébe.
Heidegger a phüsziszt nem a létezéssel vagy
a keletkezéssel azonosítja, hanem a rejtettség-
ből való előállással, ami a teknő művének ki-
tüntetett helyén, vagyis a műalkotásban tör-
ténik meg. Ez az értelmezés módot ad a né-
met filozófusnak, hogy a phüszisz legmaga-
sabb szintjét a poiésziszben érje tetten, és ez-
zel érvényes megoldást kínált a természeti
tárgy és az ember által alkotott mű esztétiku-
mának vitájában, amely a modern esztétika
kanti kezdeteitől akut problémája volt a filo-
zófia diszciplínaként művelt művészettudo-
mányok. Am a rejtettségből való előállítás sé-
mája megközelíthető a klasszikus német filo-
zofia „fordulat” fogalmának Hérakleitoszig
visszavezetett alkalmazásaként is. Ezt a ten-
denciát erősíti a Hölderlin Hegelhez és
Schellinghez fűző szellemi kapcsolat feltárá-
sa. E kutatás hátterében természetesen ott
húzódik annak ismerete, miként értelmezte
Heidegger Schelling filozófiáját, és milyen
szerepet játszottak életművében Hölderlin
megsejtései. Ezért amikor Kocziszky Éva a
kentaur mitológéjéről beszél, nem alaptal-
anul olvassa rá Hölderlin fordításaira a he-
geli dialektika inverzió szerkezetét, amelyben
a kezdet az átfordulás pillanatában nem egy-
szeri eseményként, hanem beteljesülő visz-
szatérésként bontakozik ki. Értelmezésében
Hölderlin saját hesperikus költészetét úgy
igyekezett beteljesíteni, hogy ellentétekép-
pen beteljesítse a pindarosi kezdetet is.
Mindez Hölderlin görögségképeinek általános
összefüggéseire utal, amiről nem csupán az
mondható el, amit a könyv leszögez, hogy
Hölderlin a görögségben nem az elmúlt
aranykor mítoszáét, hanem egy a jelennel el-
lentétes szellemiséget látott, de az is, amit
csak sejtet, hogy e dialektikus gondolkodás
szerint az istenek távolléte a nyugati kultúra
legradikálisabb tendenciáinak alárendelt gör-
ögségben válhat olyan szóvá, amelyben az
élők jelenlétük ellentétébe, a halottak, a távol

lévők világába jutnak, a halottak pedig egy másik világból a jelenlét szférájába. A költő értelmezésében Zeusz neve hesperizálódik, és „*az idő atyjaként*” vagy „*a föld atyjaként*” mindazokat az elégikus vágyakat és törekvéseket, melyek a halottak világába vezetnek, a véges, időbeli és térbeli élet felé fordítja, de az ember mindeközben nem veszíti el a halálvágy aorgikus, vad természetét. A nyugat világa a görögséggel szembeni póluson organikus és merev, éppen ezért minden cselekedete a görögség aorgikus és kaotikus végtelességére irányul. Hölderlin a közvetítésnek és az átfordításnak ugyanolyan működését tárta fel Zeuszban, a kentaur alakjában és a költészet mítoszában. Ám ez az átfordítás dialektikus struktúrája miatt befejezhetetlen. Amint a HÜPERIÓN SORSDALÁ-nak példája mutatja, az átfordítás dinamikája ugyanolyan erővel idéz elő vele ellentétes mozgásokat is. Ezért oly izgalmas kérdés, hogy azok az ellentétes pólusokat reprezentáló párok, Hüperión és Alabanda, Empedoklész és Hermonkrátész, Rousseau és a titanizmus, amelyek Paul de Man szerint szüntelenül visszatérnek Hölderlin költészetében, miként hozták egyszerre játékba kettős nézőpontjukat, eltérő hangjukat, és miként vetűtik egymásra az emlékezet kettős természetét, a megszakadó és a megőrző időt.

E kérdések már a német könyv gondolatmenetéhez tartoznak, amely a kentaurfejezetben foglaltakkal nyitja meg az értelmezés útját. A kötet előszava ugyanazokat a kérdéseket ismétli meg, mint a korábbi munka, de tézisszerűen felerősíti Hölderlin kései műveinek és fordításainak kapcsolatát a homburgi évek törekvéseivel, amelyekre kiténtetett hatást gyakoroltak Hegel megfontolásai, ugyanakkor nem említi Laplanche nevét, és az elmebetegség, illetve a költészet közös diskurzusának problémáját csupán a kötetet záró ötödik fejezetben állítja az értelmezés előterébe. Ez az eltérés véleményem szerint a két kötet hermeneutikai szituációjának különbözőségéből adódik. Amint arra már utaltam, Laplanche kérdésének megfogalmazása – különösen Hölderlinnel kapcsolatban – a német közegben még ma is túl sok nehézségbe ütközik, és az elmúlt néhány évtizedben valójában kizárólag Celan költészete adott módot arra, hogy az örület és az értelem, a ha-

lált hozó és az életet adó beszédek sokszor egymásba torkolló, egymásból kiágazó bölcséleti, történeti útját kövessék. Ennek az értelmezői munkának az egyik legnagyobb kihívásokat tartalmazó része annak felmérése, hogy Hegel és a német idealizmus filozófiája, alapvető gondolati szerkezetei miként élnek tovább a huszadik századi filozofálás német hagyományában, és miként hatják át a gadameri és a Gadamer utáni hermeneutika stratégiáit.

Kocziszky Éva német Hölderlin-könyve felhasználja a korábbi munka következtetéseit, amelyek a Szophoklész-tragédiák és a fordítások összehasonlításából a poétikai-bölcséleti szemlélet szintjén adódtak, de e poétikai tendenciáit már nem csupán magukban a fordításokban és az EMPEDOKLES változataiban vizsgálja, hanem Hölderlin kései pályaszakaszának öt meghatározó mitológemájában. Magukat a mítoszokat és a mítoszok középpontjában álló alakokat Kocziszky nem annyira gyűjtőszimbólumoknak, mint inkább Kerényi Károly nyomán szétágazó folyamatoknak tekinti, tehát a mitikus nevek folytonos újraalkotását, átírását kíséri nyomon. Ennek megfelelően a tragikus személyekről sem jellemeként, hanem meghatározott szituációba állított individuumokként gondolkodik. Mindez azt is lehetővé teszi, hogy a magyar könyvnel sokkal termékenyebben kapcsolja be értelmezésébe Hölderlin kommentárjait, filozófiai vázlatait, mindenekelőtt a vallásról szóló töredéket, valamint a Pindarosról és Szophoklészről szóló bekezdéseket. Ezzel e fejezet a modern filozófia központi kérdéseinek platóni múltjában, a mítosz és a bölcsélet határán vezeti végig azokat az utakat, amelyeket a hagyomány hölderlini pontján az istenekhez való tartozás tapasztalata megnyit.

A második fejezet megalapozottan terjeszti ki az Oidipusz-értelmezés kérdéseit mindhárom műnemre, nyomait nemcsak a drámafordításban, hanem a HÜPERIÓN egyes részleteiben és a fordítással egy időben keletkezett himnuszokban is megtalálja. A vallásról szóló töredék alapfogalmai itt már ontológiai tartalmakat hordozó fogalmakként térnek vissza. Kocziszky Éva olvasata a homo religiosus meghatározásából indul ki, ami e helyütt mindenekelőtt azt jelenti, hogy „*az ember képes arra, hogy végtelen viszonyban álljon éle-*

tének szférájával, amely az én és a világ minden vonatkozását magában foglalja”. E definíció Oidipusz tragédiáját a homo religiosus, az ember eredendő excentrikusságának tragédiájaként beszéli el, és felerősíti azt a belátást, hogy a kentaur által testileg is megjelenített közvetítés, egység nem válhat valóra. Oidipusz szelleme kétségtelenül az istenivel áll kapcsolatban, ezért az orákulum értelmét nem királyként, hanem papként keresi, és ezzel alkalmatlanná válik társadalmi funkciójának betöltésére, holott amint a magyar és a német könyv is hangsúlyozza, a kentaur által megtestesített tendenciák a kultúra művelésében, a bor jelképében teljesednek ki. Az idő fordulata, ami az OIDIPUSZ KIRÁLY és az ANTIGONÉ esetében is a drámai közép jelenetében következik el, összekapcsolja egymással a religiozitás és a tudás ideáját, de ezek az ideák éppoly erővel rombolják a személyiséget, mint amilyenell felemelik, hiszen akik a tudás, az öntudat küzdelmeit vívják, „*az elgon dolthatatlan alatt*” vándorolnak. A német könyv szerkezete és argumentációjának rendje erősebb érvekkel segíti a hölderlini „kudarc” megértését és a kudarc szellemi arányainak felmérését. E kudarc szükségszerűsége jelenik meg Oidipusz vakságában. A kezdetként értett arkhét kutató görög, akit Schellinghez hasonlóan Hölderlin is a szem emberének tartott, az ember számára megadatottnál egy szemmel többel nézte a végtelent, és ezzel megsértette Apollónt, akinek egyik parancsa mintha éppen a titkokat feltárni vágyó Oidipusznak szólna: „*Árt a szükségesnél több.*” A negyedik sztaszimon az ember életének színhe lyéül nem az alétheiát, hanem a doxát jelöli ki: „*Jaj, emberek! emberek! / Milyen semmibe vesz lek én / múltó életetekkel! / Kinek lehet itt nagyobb / boldogsága a földön, mint / amit adhat a látszat, mely / látszik, látszva enyészik.*” A kórus e mon datok nyomán visszaretten az Oidipuszt ha talmában tartó démontól, és a démonizáltsá got Hölderlin örületként értelmezi, amely a királyt halálos sorsában a vég felé vezeti, és ebben a kontextusban semmit sem segít a származás felismerése. A démonizáltságban „*a megismerés folyamata kezdettől elhibázott, mert csak valami hiba, csak a hiány felismerését szolgálja. A hiány a maga teljes komplexitásában távollé tet, negatívítást, betölthetetlen ürességet jelent, amely mindent magába foglal: az apát, a hazát, az*

otthont, Istent és az öntudatot”. A könyv további részeiben a szerző nemcsak Empedoklész tra gédiáját értelmezi Oidipusz mintájára, de a valószínűség fókán Hölderlin magánéletével is összefüggésbe állítja. Mindez természetesen bizonyos kétségeket ébreszt az olvasó ban, mert ha feltételezzük is, hogy Hölderlin esetében a legszorosabb kapcsolat áll fenn a mű és az alkotói személyiség között, kéte lyek nélkül akkor sem állíthatunk egy sze mélyt a művek mögé, akitől azt várjuk, hogy sorsával jótálljon minden eredeti vagy fordít ott szaváért, miközben a költő magánéletéről és elhatalmasodó elmebetegségéről nagyon keveset tudunk. Úgy vélem, ennél sokkal fontosabb az, amit Kocziszky Éva Hölderlin kései életművében és az életmű hagyomány történéseiben felismer: a megtestesülő drá mai folyamatokba, amelyek egy eljövendő is tenben igyekeztek egységbe vonni a görög ség és a nyugati kultúra szellemét, eleve bele volt programozva a kudarc. Igaz ez még ak kor is, ha bizonyos helyeken Kocziszky Éva mintha túlzott nyilvánvalósággal látná meg Hölderlin műveiben a német idealizmus gon dolkodásának nyomait. Például a könyv har madik fejezetében, amely az ANTIGONÉ-ről szól, a tragédia főhősét és Kreón alakját Hegel A KERESZTÉNYSÉG SZELLEMERŐL frott munkájának allegorikus ellentétpárjaként ér telmezi, Antigonéban a léleknek az isteni egységhez fűződő élő viszonyát látja meg je lenni, mfg Kreónban a törvényekbe vetett holt hitet. Ez az értelmezés, melynek kifejtése közben Kocziszky finoman utal Hegel és Höl derlin jól ismert antiszemitizmusára, ellent mond annak a fontos belátásnak, hogy Anti goné és Kreón az isteni világhoz fűződő vi szony két egyformán tragikus változatát állít ja elének, nem beszélve arról, hogy Antigoné istene a holtak istene, aki nem egyeztethető össze a páli értelemben vett éltető lélekkel. Úgy vélem, ennél sokkal érzékenyebb és ki munkáltabb az az interpretáció, amely a he geli téziseket is felhasználva a religiozitás és a morál konfliktusát, illetve önmagában ér vényesülő tragédiáját fedezi fel a dráma ala kjaiban: „*Antigoné is bűnös, mert alapvetően nem képes beteljesíteni azokat a törvényeket, amelyekre hivatkozott. [...] Korábbi felfogását megváltoztatva Hölderlin Antigoné és Kreón kudarcát is tragikus nak látja. Kreónban az áthagyományozott morali-*

lás vall kudarcot, míg Antigonéban a magasabb vallásosság, amely az istenitől elválva a szabad-sággal veszi kezdetét.”

A kudarc mindkét változata a fordulat kudarcra. Ugyanakkor Kocziszy Éva helyesen ismeri fel, hogy az istenitől való elválás mint adottság, amit Hölderlin hübriszként értelmez, kései műveiben, leginkább az EMPEDOKLES első változatában, nyitott a nyugati típusú messianizmus felé. E messianizmusnak politikai tartalma is van, amely Hölderlin esetében a jakobinizmushoz kapcsolódott, de elvileg kapcsolódhat az újraalapított egység minden olyan ígérétihez, amely nemcsak az újkori nyugati metafizika, hanem a görög filozófia összefüggésében is értelmezhető. Ebből a szempontból válik különösen hangsúlyossá az az elmozdulás, amelyet Kocziszy Éva a vallásról szóló töredék megírásához és a homburgi évekhez képest a Szophoklész-fordításokban feltár. A döntő változást abban látja, hogy a görög és a hesperikus szellem egysége a tragédiák kettős időbeliségében többé nem elgondolható. „Minél kevésbé választjuk el a tragédiákról szóló megjegyzéseket a fordítástól, annál alapvetőbbnek látjuk a tragikus ellentéteket, és a cselekmény minden szintjén olyan kollíziókat fedezünk fel, amelyek Hölderlin szemlélete szerint nem oldhatók fel.” Ez egyben azt is jelenti, hogy a művészetnek nincs helye a világ és a vallás metszéspontjában, azaz a szerző annak jeleit érzékeli a befejezett fordításban, hogy Hölderlin eltávolodott Hegel és saját korábbi nézeteitől. Am e távolodás kérdéseit a német könyv sem fejt ki, csupán annyit jegyez meg, hogy Hölderlin kései pályaszakaszát sok kísérleti jellegű, kalandos gondolat jellemzi. Úgy vélem, az elmebetegség és a költészet közös diskurzusának megértésében nagyobb szerep juthat azoknak az elkészült fordításrészleteknek, amelyeket Hölderlin Szophoklész ALASZ-ából készített, mint amelyet Kocziszy Éva szán nekik. E műre is igaz az, amit a szerző mindkét könyvében állt, hogy a fordítások Hölderlin személyességének hajlászöge alatt is olvashatók. Sőt a magyar könyv Laplanche-tól kölcsönzött címe is összefüggésbe hozható az ALASZ-nak azzal a részletével, amelyet Hölderlin elsőként ültetett át németre: „Io Nacht, mein Licht, o Erebos glänzend mir / Nimm mich, nimm / Mich Einheimischen, nimm mich. Denn / Von Himmlischen das Ge-

schlecht nicht und nicht bei / Alltäglichen Menschen bin ich wert / Nach einer Hülfe zu schauen. Sondern es peitscht / Mich auch, verderblich / Des Zeus gewaltige Göttin. / Wohin muß einer entfliehn / In dem, wo geh ich hin / Und bleibe? / Wenn dieserseit es welkt, ihr Lieben / Und ganz in anderem ich / In wilder Narrheit liege. / Das ganze Heer von zweien Seiten aber / Mag mit den Händen mich töten.”* E részlet olyan helyet jelöl ki a lakozás helyéül, amely egyaránt távol van a hétköznapi emberek, valamint az istenek világától, és ahová az éj, a sötét Nap fénye, sőt maga az alvilág is csak elviszi, elkíséri az embert. E hely, amely más, mint az emberek, az istenek és az alvilág területe, valójában a sehová sem tartozó írásban van, és a költő, aki azért vesztollat a kezébe, hogy megmeneküljön az örülettől, a költésben minden segítségtől elszigetelődve az örületbe újí magát.

E belátást erősíti a német Hölderlin-könyv ötödik fejezete, amely a kentaur mitológemájáról szóló első fejezettel keretbe zárja Kocziszy Éva gondolatmenetét. A MEGELEVENÍTŐ című Pindaros-ers fordításához írott kommentárjában Hölderlin a természettudomány, valamint a hárfajáték tanítójának nevezi a kentaurt, és e lény eredetét szorosan összekapcsolja a folyamok eredetével. E kapcsolat egyik kiindulópontja alighanem a kentaurusz születéséről szóló mítosz lehetett. Amikor Ixionban, akit az istenek odaengedtek asztalukhoz, vágy ébredt Héra iránt, Zeus egy felhővel megtévesztette őt. Ixion úgy ölelte magához a felhőt, mintha Hérát ölelné, és ebből az ölelésből születtek a kentaurusok. A felhő képzetéhez természetesen hozzátartozik a belőle kiáradó víz, és amint Vergilius AENEIS-ének hetedik éneke mutatja, a folyókat már az ókori gondolkodás is kapcsolatba hozta a kentaurusokkal. Ezt a kapcsolatot erősítette az a mitológiai lexikon is, amelyet Hölderlin használt. E lexikon etimológiája a ken-

* „Ó, éj, fényem, ó, fényes Erebosz, vigyetek el, vigyetek engem, aki itt honos, vigyetek el. Mert sem az égiek faja, sem a mindennapi emberek előtt nem vagyok méltó arra, hogy segítsenek. Inkább ostoroznak, leront Zeusz hatalmas istenasszonya. Hová menekülhet így az ember, hová menjek és hol maradjak? Ha ebben a világban minden hervad, és a másikon, ti kedvesek, vad örületben fekszem. A két oldal teljes serege meg szeretne ölni kezével.”

tein (áttör) és taurosz (bika) szavak összetételéből vezette le a kentaur szót, amelyek közül az előtagot Hölderlin annak mintájára értette, ahogy a folyók utat törnek maguknak a sziklákon át. Ez a kép visszatér AZ ISZTER és A RAJNA című versében is, tehát abban a két költeményben, amely a megnevezett folyókkal mintegy kijelöli Germánia területét és mindazt, ami a kentaur költői mitológiájában megnyilvánult, a jövőbeni Németország alapjává teszi... Kocziszy Éva második Hölderlin-könyvének zárófejezete a Görögország pusztulásáról szóló képzeteket szembesíti azokkal az ódákkal, amelyek a költő egész pályáján vissza-visszatérve Germánia megújuló mitológiáját beszélik el. 1793-ban, azaz a Heggellel és Schellinggel együtt töltött évek idején Hölderlin még kétségtelenül valamiféle organikus fejlődés állomásának látta Görögországot és a nyugati kultúrát, mintha a gyermekkor és az érett férfikor nézne egymásra bennük. Ám nyilvánvalóan igaza van Kocziszy Évának, amikor azt állítja, hogy a költő e vélekedését néhány év leforgása alatt, de még az örültséggel közvetlen kapcsolatba hozott utolsó pályaszakasz előtt felülvizsgálta, és úgy vélte, hogy a görögység az abszolútumhoz való túl erős vonzódása, a szeretet mértéktelensége miatt szükségszerűen pusztult el. E vélekedés Antigonét és Oidipuszt is a görögség jelképes alakjaivá avatja, akik a Nyugat számára is beteljesületlen ígéretet tartogatnak. Hölderlin Jézusban – Hegelhez hasonlóan – az utolsó antik héroszt tisztelte, ám meg volt róla győződve, hogy az evangéliumok Krisztusa sok vonásában meghamisított képe a valóságos történeti megváltónak. Az evangéliumok, tehát a nyugati kultúra Krisztusa szerinte csak szenvedést hozott a világra, és ez a differencia szükségessé teszi, hogy új tartalmakat adjunk a vallás fogalmának, amiben még a költészet szerepe sem lehet kielégítő. Ez az igény tér vissza mindannyiszor Germánia nevében és a németséget megszólító szavakban, melyek valóban közös diskurzusba vonják az örületet és a költészetet: „*Entflohene Götter! auch ihr, ihr gegenwärtigen, damals / Wahrhaftiger, ihr hattet eure Zeiten! / Nichts leugnen will ich hier und nichts erbitten. / Denn wenn es aus ist, und der Tag erloschen, / Wohl trifft's den Priester erst, doch liebend folgt / Der Tempel und das Bild ihm auch und seine Sitte*

/ Zum dunklen Land und keines mag noch scheinen. [...] Doch in der Mitte der Zeit / Lebt ruhig mit geweihter / Jungfräulicher Erde der Äther / Und gerne, zur Erinnerung, sind, / Die unbedürftigen, / Bei deinen Feiertagen, / Germania, wo du Priesterin bist / Und wehrlos Rat gibst rings / Den Königen und den Völkern.”* (GERMANIEN.)

Schein Gábor

A TENGER ÉS AZ EURÓPAI KULTÚRA

Michel Mollat du Jourdin: Európa és a tenger
Fordította Rácz Judit
Atlantisz, 1996. 290 oldal, 995 Ft

Egyrészt a „tenger”, másrészt „Európa” (ha ugyan elválaszthatók egyáltalában egymástól) külön-külön is izgalmas témakör, de ez a kettő együtt: „Európa és a tenger” – valóban ígéretes téma. Mollat du Jourdin könyve beváltja az olvasói reményeket, kiemelkedő helyet foglal el a kérdés – ma már gazdag – irodalmában.¹

A kötet első részének EURÓPA ÉS A TENGER A TÉRBE ÉS AZ IDŐBEN a címe, a második pedig EURÓPA ÉS A TENGER AZ EMBERI TÁRSADALOMBAN. Az elsőben a szerző azt mutatja be, ami a tenger kapcsán hosszú távon állandó – a geológiai és a geográfiai adottságokat –, a másodikban pedig a téma társadalmi, gazdasági, kulturális és történelmi vonatkozásait tárgyalja, vagyis mindazt, ami a geológiai-geográfiai háttérhez képest viszonylag

* „*Elmenekült istenek! nektek is, ti jelenvalók, akkoriban valóságosabbak, lejárt az időtök! Nem akarok semmit sem tagadni vagy kérni. Mert ha vége van, és a nap kihunyt, elsőként bizonynal a papot éri el, és szeretve követi őt a templom, a kép és szokásai ama sötét országba, ahol aligha látszik valami. [...] De az idő közepén nyugodtan él a neki szentelt szűzi földdel az éter, és emlékezve szívösen időznek nálad ünnepnapjaidon, Germánia, akik semmiben nem látnak szükséglet, ott te vagy a papnő, és védtelenül tanácsot osztasz a hírvályoknak és a népeknek.”*

gyorsan változik.² Bár ez a tagolás logikusnak látszik – aligha lehet éles határt vonni a geológiai-geográfiai és a társadalmi-kulturális témák között. Az első részben is gyakran találunk történelmi, politikai vonatkozásokat – például a tengerparti városállamok megszületésével, a thalasszokráciával, a *Mare nostrum*mal vagy a Hanzával kapcsolatban.

Ragadjunk ki néhány kérdést a könyvben fölvetettek közül!

Például: Meddig terjed Európa kelet felé? A látszat ellenére valójában ez földrajzi és kulturális szempontból egyaránt izgalmas és bonyolult probléma. „Európa” fogalma döntően a kultúra segítségével körülhatárolható fogalom, de így is csak roppant nehezen meghatározható „entitás”.

A történelem folyamán sokszor és sokat változott az, hogy mit értettek Európán, hol vonták meg a határait kelet felé. Hérodotosz például ezt a határt még a Tanaisznál, tehát a Donnál vonta meg. Ezt vallotta a tekintélytiszteelő középkor is. Később mások a Volgaig terjesztették ki az európai látóhatárt, a kontinens legnagyobb folyójáig, amelyet az orosz nép „a folyók anyjja”-nak nevez. (Figyelmet érdemel, hogy a Volga antik görög neve: „*Rha*”, tehát: „a Folyó”). – De századunkban már az Urál hegység jelentette a földrajzi és a kulturális (?) – valójában meglehetősen bizonytalan és elmosódó – határt Európa és Ázsia között.

Meddig Európa Európa – kelet felé? Vajon értelmesen föl lehet-e tenni ezt a kérdést „tisztán földrajzi” értelemben? Úgy tűnik, nem. A kulturális szempontok a geográfiába is behatolnak. „Tisztán geográfiailag” Európa mintha nem is volna kontinens, hanem csupán szeszélyesen csipkézett tengerpartokkal rendelkező kicsinyke félsziget az eurázsiai kontinens nyugati peremén. Ám Mollat du Jourdin szerint ez még akkor sem igaz, ha pusztán földrajzi szempontokat veszünk alapul. Földrajzilag Ázsia és Európa főként abban különbözik egymástól, hogy az előbbinek kontinentális az éghajlata, az utóbbié nem. Európát „a nedves atlanti levegő” jellemzi. Európa – Mollat du Jourdin szerint – addig terjed kelet felé, ameddig még elér a tenger „lehelete”. Ameddig még érezni lehet a tenger viszonylagos közelségét a szárazföld belsejében is. „Az északnyugat felé nyitott európai síkságok – írja – [...] óceáni leheletet árasztanak.” Ázsia

(földrajzi értelemben) valahol ott kezdődik, ahol már egyáltalában nem érvényesül a tenger hatása. (A kontinentális és az óceáni éghajlat különbsége természetesen kulturális különbségeket is létrehoz.) Ekként Európa bizonyos értelemben a tenger szülőtte.

„A legfontosabb mégis az, hogy tudjuk, hol kezdődik Európa [...] a határt [...] nem valamely hegyi, vízi vagy politikai választóvonal jelenti, hanem az a vidék, ahol keleten vagy nyugaton – attól függően, honnan nézzük – létrejön a kapcsolat Európa két keleti tengere, a Balti-tenger és a Fekete-tenger között – utak és folyók segítségével, amelyek a Finn-öböltől az Azovi-tengerig vezetnek [...] Ez a két belső tenger az a két központ, ahová földszorosokon és tengeri átjárókon keresztül, szigetről szigetre, öblökön és félszigeteken át eljutott a tenger hatása” – írja a szerző.

Ismeretes a tengerek roppant szerepe az evolúció szempontjából. Az élet – távoli geológiai korokban – a tengerekben alakult ki. A tengernek a Hold vonzása által gerjesztett vízszintingadozása, az árapály tanította meg egykor a tenger élőlények egy részét a szárazföldi életre. A tenger volt az egyik motorja a fajok eredetének, fejlődésének, a természetes kiválasztódásnak – Mollat du Jourdin szerint pedig Európa sajátos arculatának a kialakulásában is döntő szerepe volt.

Egy – Paul Claudel által közvetített távolkeleti mondás értelmében: „a Nyugat a tengerre, a Kelet a hegyekre tekint”. Mollat du Jourdin így ír erről a különbségről: „[Európa és Ázsia között] Az ellentét egyértelmű. Ha egy nyugat-európai tengerben akar fürödni, alig 350 kilométert kell megtennie; közép-európai számára már kétszer akkora a távolság; a nagy orosz róna parasztjainak már több ezer kilométer; ami pedig Közép-Ázsia nomád népeit illeti, végeérhetetlen sztyeppe, sivatagi vándorlásaik során soha nem pillantják meg a tengert. Mindebben semmi meglepő nincs. Nézzük csak meg a tengerpartok hosszának és a kontinensek felszínének arányát Európában és Ázsiában: az előbbiben 4, az utóbbiban 1,7 kilométernyi part jut 1000 négyzetkilométerre.”

A világtengerek és a beltengerek katasztrofális ökológiai helyzetével ma sokat foglalkoznak – a „Római Klub” (Aurelio Peccei) figyelmeztetése nyomán könyvtárnyi irodalma van ennek a témának. Számos világszervezet (például a *Greenpeace*) igyekszik fölvenni a harcot a tengerek további szennyezésével,

élővilágának megsemmisítésével. Ezzel a kérdéskörrel – noha említi – Mollat du Jourdin nem foglalkozik, amit persze nem lehet felróni a szerzőnek, hiszen joga van hozzá, hogy „másról” írjon. Az ő kérdése nem az, hogy mit kapott a tenger Európától (háborúból maradt úszó aknákat, totális lehalasztást, évente sok millió tonna higanyt és más nehézfémet, megrengeteg sok szemetet – még a Földközi-tenger „kulturált” partjain is megszokott, hogy a tehergépkocsik a háztartási szemetet naponta a tengerbe zúdítják), hanem elsősorban azt kérdezi, hogy mit kapott Európa a tengertől. Sok jót kapott! Áttételesen még társadalmi-gazdasági struktúráját és a kultúráját is. Az „adok” és „kapok” egyenlege – a tenger szempontjából – kifejezetten rossz.

Napjainkban, a második évezred végén Európának roppant kihívásokkal kell szembenéznie. Ezek közé tartozik az őt körülvevő tengerek megmentésének a feladata is. – Vajon akar-e, tud-e Európa változtatni a tengerhez fűződő egyoldalú kapcsolatán? Ha mást nem, legalább önnön érdekében: jóval fizetni a jóért? Ha egyszer megvalósult Nagy Károly álma, és Európa egyesült, vajon többet és jobban fog-e törődni a tengereivel, mint eddig tette? Ma ez még nyitott kérdés. Pedig Európa sorsa „a tenger kezében van”. Ugyan milyen emberi lét képzelhető el egy agyonszennyezett, mérgektől és döglött halaktól bűzlő Földközi-tenger mellett? Az egymással és a természettel való szolidaritás jegyében sok mindent kellene még tenni annak érdekében, hogy „*Poszeidónnak ne kelljen egykor elsíratnia a Tengert és megátkoznia a kontinensünknek nevet adó nimfát, Európét*”.

Sokan tekintették (és tekintük ma is) a tengert a boldogság forrásának – de sokan nem értenek ezzel egyet. Rotterdami Erasmus például ezt mondta: „*Micsoda örültség a tengerre bízni magunkat!*” Valóban, a tenger kétarcú lény. Egyik arca a csöndes víztükör, idilli szépséggel. Az enyhe szellő, a „bríz” szinte hívogatja a halászt, a nyugodt tenger a boldogulás, a gazdagság, a kaland ígéretével csábítja a tengerészt. Ám ott van a másik arc is: a viharzó tenger. A parti települések temetőiben oly gyakran olvasható sírföliatok a viharok alkalmából tengerbe fült halászokra, tengerészekre emlékeztetnek. Ezért érthető, hogy az embernek a tengerhez fűződő kapcsolatában szinte mindig egyszerre van jelen

a szeretet és a félelem. Ez a kettősség jellemezte a középkort is. „*Akárcsak az ókori világ – írja Mollat du Jourdin –, a középkori társadalom is ellentmondásos kapcsolatban volt a tengerrel: egyszerre tekintette a szerencsélenség és a gonosz birodalmának, valamint a boldogság és a gazdagság forrásának. A keresztény középkor szemében a Sátán és az Isten versengenek a tengerért.*” A Földközi-tenger pedig egy 1337 körüli, Opicinus de Canistrótól eredő satirikus rajz értelmében maga a *diabolicum mare*, az ördögi tenger.

Szólni kell arról is, hogy a természet köréből – korlátlan távlatával – a tenger képes a legerőteljesebben kifejezni az emberiség egyik szépséges eszméjét: a szabadságot. Szembeállítva egymással a tengert és a szárazföldet, valóban csak közhely „kontinentális bezártságról” beszélni, amikor ezen – ha nem is a rabságot, de legalább a szabadság hiányát értjük. (A „kontinentális bezártságnak” más jelentése is van. „Kontinentális vakság”: az elszigeteltség, illetve éppen a tengernek a hiánya. Számos kiemelkedő történelmi személyiség ismerte föl ennek a jelentőségét, és igyekezett fölvenni ellene a harcot. Gondoljunk csak Nagy Péterre, aki – midőn megalapította a Finn-öböl partján, a Néva torkolatában Pétervárt – „ablakot nyitott Nyugat felé”).⁴

Még húsz oldalt sem szánt a szerző annak az érdekes témának, hogy miként jelent meg a tenger a művészetekben – az irodalomban, a festészetben és a zenében. Külön föl kell hívnom az olvasó figyelmét ezekre az oldalakra. Többről van itt szó, mint egyszerűen csak annak dokumentálásáról, hogy milyen gyakran (és milyen sokféle alakban) szerepel a tenger – akár mint főtéma, akár mint háttér – prózai művekben, versekben, festményekben, zenében. Mollat du Jourdin sikerrel tesz kísérletet annak megmutatására, hogy a különböző tengereknek az a sajátos, félkör alakú íve, amely északról, nyugatról és délről oly védőn övezi Európát Murmanszktól kezdve a Gibraltári-szoroson keresztül egészen az Azovi-tengerig (a tengereknek, a melléktengereknek, a beltengereknek és a beltengerek melléktengereinek ez a gazdag füzére, cizelláltan tagolt partvonalával) – ez az ív jelentős szerepet játszott Európa kultúrájának és művészetének a kialakulásában (annak a kultúrának, melyet Oswald Spengler „*fausti kultúra*”-nak nevez). A tenger – már

említett – „kettős arculata”: a derűs (az „isteni”) és a komor (a „sátáni”) egyaránt megjelenik a különböző műalkotásokban – mutat rá a szerző, amikor fölvonultatja a vonatkozó művek legjelesebbjeit (például Victor Hugo: A TENGER MUNKÁSAI, William Turner: NELSON HALÁLA, Claude Debussy: A TENGER).⁵

A szerző sajnos mostohán bánt az orosz művészettel. Tény, hogy a tenger és a zene témakörében megemlíti például Csajkovszkijt, Rimszkij-Korszakovot, Muszorgszkijt, de „a tenger visszfénye az irodalomban és a festészetben” témakörében már egyetlen orosz művészről sem ejt szót. Pedig lehet-e (szabad-e?) ennek kapcsán nem szólni például Puskinról, Repinről, Ajjazovszkijról? Elég, ha csak Puskinnak A TENGERHEZ című remekére gondolunk, amelyet a Krímben írt, száműzetésben, és amelyről Repin és Ajjazovszkij 1887-ben megfestette a híres „kettős portré”-t: a költő és a tenger „arképei”-t. A költő ott áll a sziklán, a viharzó tenger partján, köpenyét tépi a szél – és ott van a tomboló tengernek a „portréja” is, azé a – valójában többnyire – „rosszindulatú” Fekete-tengeré, amelyet a görögök, kiengesztelendő szüntelen háborgását, „Vendéglátó-tenger”-nek, „Pontosz Euxeinosz”-nak neveztek. Ebben a mégoly rövidke fejezetben sem lett volna szabad hallgatnia a szerzőnek Ajjazovszkijról, például A KILENCEDIK HULLÁM (1850, Szentpétervár, Orosz Múzeum) című nagyméretű vásznáról.⁶

A könyv, természetesen, foglalkozik Európa és a tenger jövőjének kérdésével is. Ennek kapcsán a napjainkra kialakult kedvezőtlen helyzetből, így elsősorban abból kellett kiindulnia, hogy Európa már régóta nem vezető tengeri hatalom. A hajózásban más államok törtek az élre, messze megelőzve az európai államokat. Az első három helyet Libéria, Panama és Japán foglalta el (1993). Ez a tény érintette a kikötőket és a hajóépítő ipart (például Liverpool régi kikötőnegyede kísértetvárossá vált), de az embereket (a tengerészeket, hajóépítő és kikötőmunkásokat) is.

A könyv zárófejezete, a VÉGSZÓ tehát, érthető okokból, meglehetősen komor. Jellemzők e tekintetben a fejezet alcímei: „...a tenger közös örökségünk”, „...örökség, amely veszélyben forog”, „Esélyek és kockázatok”. Ez utóbbi alpontot így vezeti be a szerző: „Az európai egyesítés tervei, úgy tűnik, nemigen vették számításba a ten-

geri lehetőségeket. Pedig a történelem és a jelen egyaránt bizonyítja, hogy Európa identitásának egyik alkotórésze a tenger.”

Milyen irányban keresi a szerző a megoldás útját? Csak egy európai tengeri összefogás vezethet ki ebből a (hajózási, halászati stb.) mélypontból – vélekedik. Föl kellene ismerni az egyes nemzetek fölötti közös európai tengeri érdekeket.

Milyen észrevételt kockáztathat meg ezzel kapcsolatban a recenzens mint jó szándékú laikus? Mollat du Jourdin könyvében számos ismert mondás olvasható a tengeréről. Például a híres „*Vivere non est necesse, navigare necesse est*” – vagy Sir Walter Raleigh mondása: „*Aki a tengeren parancsol, az parancsol a kereskedelemben is, aki pedig a kereskedelemben parancsol, az rendelkezik a világ kincsei fölött, s ezáltal magának a világnak is parancsol.*” Különösen az utóbbiban dominál a hatalmi attitűd. Talán ettől kellene sürgősen megszabadulni? Elérni, hogy ember és ember, ember és tenger viszonyában (ma ő az alárendelt) a fölérendeltséget fölváltsa a mellérendeltség, az egymásrautaltság, a szolidaritás eszméje. Az ember és a tenger viszonyát – a legutóbbi időkig – az ember katasztrófális hatalmi túlsúlya, a tenger tökéletes ökológiai kiszolgáltatottsága jellemezte. Ezen kellene elsősorban változtatni. „Demokratikusabb” viszonyt kellene kialakítani a tengerrel.

Szóljunk pár szót Mollat du Jourdin eredeti művének (L'EUROPE ET LA MER, Seuil, Paris, 1993) magyar változatáról. A szép kiállítású kötet – általában véve – gondos szerkesztésről tanúskodik – mégis meg kell említeni a szerkesztés kisebb hiányosságait.

A könyvben bőven szerepelnek adatok például távolságokról, illetve sebességekről. „*A mintegy 32 tengeri mérföld hosszúságban húzódó Gibraltári-szorosban az óceán vize 2-3 csomó sebességgel áramlik nyugatról kelet felé*”; vagy: „*A helytelenül csatornának nevezett Otrantói-szoros valójában 40 mérföld széles csupán*”; vagy: az Égei-tenger felől a Dardanellákon át a Boszporusz irányába tartók számára kedvezőtlen az áthaladás, mert a szorost „*a rossz évszakban jeges, akár 35–50 csomó sebességű északi széllekek uralják*”.

A magyar változat magyar olvasója „kontinentális beállítottságú”, nem tengeri mér-

földhöz és csomóhoz szokott, és nem feltétlenül tudja, hogy 1 mérföld 1,609 kilométernek, 1 tengeri mérföld 1,852 kilométernek és 1 csomó 1 tengeri mérföld per órának, vagyis 1,85 kilométer per óra sebességnek felel meg. A szerkesztés feladata lett volna közölni a megfelelő „kontinentális” adatokat, tehát például azt, hogy a Dardanellákban az északi szél lökései elérik a 65–93 km/óra sebességet. Ezt a szélességet a magyar olvasó is kellően tudja értékelni, szemben a 35–50 csomóval.⁷

A szerkesztés során (függetlenül az eredeti műtől) észre kellett volna venni azt is, hogy az egyik térképmelléklet Grönlandot mint Európa részét tünteti föl, holott a Föld legnagyobb szigete – a dán főnhatóság ellenére – természetesen nem tartozik kontinensünkhöz.

Sajnálatos, hogy a magyar kiadás – föltehetően „takarékosági” okokból – nem tartalmaz *név- és tárgymutatót* (ellentétben például a mű német nyelvű kiadásával). A sietős olvasó így nehezen találja meg, mit írt Mollat du Jourdin a Fekete-tenger északi partján fekvő egykori Kaffáról, a későbbi Feodoszijáról (ahol a tenger szerelmese és kiváló festője, Ajvazovszkij született, majd végleg letelepedett), vagy a legendás Szkilláról és Kharübdiszról; az alig 3 km széles Messinai-szorosorról; a nevezetes *Leandrosz-toronyról* (a *Dolme Balcéról*), amely ott áll őrt a Boszporusz nyugati bejáratánál; a „portolán térképekről”;⁸ esetleg Eugène Delacroix DANTE BÁRKÁJÁ-ról vagy Théodore Géricault nevezetes A MEDÚZA TUTAJÁ-ról, amely – naturalizmusával – roppant botrányt kavart 1819-ben a párizsi Salonban.⁹

Megemlítem (és ez az észrevételem az EURÓPA SZÜLETÉSE című magyar sorozat más kötetekre is vonatkozik): nem tudom, miért kurtították meg a sorozat főszerkesztőjének, Jacques Le Goffnak az egész sorozathoz írt és annak az összes idegen nyelvű kötetében azonos szöveggel megjelent ELŐSZAVÁ-t, holott ennek a sorozatelőszónak minden mondata valóban „mond valamit”. Vajon mi lehetett ennek a rövidítésnek a célja? Elégge sovány előnynek tűnik az, hogy ilyen módon sikerült a könyv terjedelmét egyetlen oldallal csökkenteni. Íme egy a „kár, hogy kihagyott” gondolatok közül: „[...] aki belebocsátózik ebbe a vállalkozásba: Európa, annak ismernie kell az egész múltat, és rendelkeznie kell egy jövőperspek-

tívával”. – Az sem szerencsés szerkesztői megoldás, hogy a sorozat magyar nyelvű kötetiben Jacques Le Goff ELŐSZAVA a kötet TARTALMA és BEVEZETŐ-je között található. Ezzel szemben az idegen nyelvű sorozatok egyes kötetei – helyesen – a közös ELŐSZÓ-val kezdődnek, majd ezt követi az adott kötet TARTALMA és a BEVEZETŐ. Ez a sorrend jól kifejezi azt, hogy mi tartozik az egész sorozathoz és mi az adott kötethez.

Ami a mű nehéz (földrajzi-szakmai) szövegének magyar fordítását illeti, csak néhány apró megjegyzést tennék.¹⁰ A magyar fordításban az olvasható, hogy a Márvány-tenger a Boszporusz közelében tele van hajóroncsokkal, ezért: „Mindig is bölcsőbb volt, ha a hajó révkalauz segítségével a hétézer méter mély Arany-szaru-öböl felé vitette magát.” Hét kilométer mély lenne az Aranyszaru-öböl? Természetesen nem! A szerző szándéka szerint ezt az adatot nem függőlegesen, hanem vízszintesen kell érteni. (Például hogy milyen „mélyen” lehet egy öbölbe behajózni.)

Továbbá: a francia „*la manche*” „ruhaujjat” jelent, a „*la manchette*” pedig „kézelőt”, „mandzsettát”. Nem mindenki előtt ismert nálunk az, hogy a mindössze 34 kilométer széles „*La Manche csatorna*” (németül: „*der Ärmelkanal*”) az alakjáról kapta a nevét, ám ez nem derül ki a vonatkozó magyar fordításból. Abban csak ez áll: „*A tulajdonképpeni La Manche megérdemli a »Csatorna« nevet.*” Ide megfelelő magyarázó jegyzet kíváncsított volna a „*La Manche*” névről.

A magyar fordításban a „*Levantérről*” és a „*Ponentérről*” ez olvasható: „[...] *Levant és Ponant, Napkelet és Napnyugat. Ez a két kifejezés különös jelentőséggel cseng azokban a latin országokban [...], amelyek a Földközi-tenger és az óceán felé egyaránt nyitottak.*” A „*Levanti*” és a „*Ponant*” helyesen: a „*Levante*” és a „*Ponente*”.¹¹

Végül: az egyik térképen „*Lofoten-szigetek*” fölírás olvasható. Ez hibás, minthogy a „*Lofoten*” már maga is többes szám. Vagy a „*Lofotszigetek*”, vagy a „*Lofoten-szigetcsoport*” a helyes. (Ahogyan az előbbi szerepel a szövegben, például a 23. oldalon.)

Mollat du Jourdin könyve nemcsak tartalmas, gondolatébresztő írás, hanem – egyben élvezetes olvasmány is. A könyvet, amely előkelő helyet foglal el a sorozat kötetei között, nyugodtan ajánlhatom a nem szakember számára is. Miközben az olvasó a könyv érdekes

adatait, a benne föltárt összefüggéseket tanulmányozza – maga is továbbgondolhatja az „Európa és a tenger, a tenger és Európa” kérdéseit.

Európa jövője sok tekintetben függ a kontinensünket körülvevő és a tőle távolabb fekvő tengerek jövőjétől. Európa problémáit nem lehet „csak belülről”, Európa keretei között maradva és – ilyen értelemben – „csak immanens” eszközökkel megérteni, illetve kezelni. Európa megértése érdekében ki kell lépni Európából. Egy ilyen gondolati „transzgresszióhoz” nyújt jelentős segítséget Mollat du Jourdin könyve. Olvasása közben a tenger felől tekintünk Európára.

„*Akik nem szálltak még tengerre [...] a világnak csak a felét ismerik*” – ezt a megállapítást Jean de Léry tette brazíliai utazása kapcsán, amikor átkelt az Atlanti-óceánon. Érdekes egybeesés, hogy Mollat du Jourdin önmagáról azt írja, hogy „[...] *egy 1962-es brazíliai küldetésem során éreztem magam első ízben igazán Európáinak és értem meg Európát*”.

Hadd fejezzem be ezt az ismertetést Mollat du Jourdin egyik figyelmet érdemlő gondolataival: „*A tenger elválaszt és összekapcsol: a repülőgép feltalálása ellenére máig az egyik alapvető földrajzi adottság – akadály és esély egyben – a történelem számára.*” Európa, a most fölépülőben lévő új Európa jövője sok tekintetben függ a tenger jövőjétől.

Jegyzetek

1. Ebben a tárgykörben ma már klasszikus művé vált Fernand Braudel A FÖLDKÖZI-TENGER ÉS A MEDITERRÁN VILÁG II. FÜLÖP KORÁBAN (I–III.) című könyve. (Fordította R. Szilágyi Éva, Akadémiai–Osiris, 1996.) – Erre a műre Mollat du Jourdin többször is hivatkozik könyvében.
2. Hasonló a szerkezete Fernand Braudel könyvének is. Ő az I. kötetben, „[...] *egy szinte mozdulatlan történelemmel foglalkozik, az ember és környezete kapcsolatának történetével, amely lassan folydogál, lassan változik*”, a II.-ban „*csoporthoz és csoportosulások lassú ütemű történelmével*”, a III.-ban pedig az egyénre szabott „*eseménytörténettel*”. – Braudelnél következetesebb a tenger földrajzának és történelmének kettéválasztása, mint Mollat du Jourdinnél.
3. Ekkor tragikus valósággá válnának Platón ironi-

kus szavai: „*Úgy üljük körül a Földközi-tengert, mint békákat a mocsarban.*”

4. A város helyének kijelölésekor Nagy Péter ismert szavai ezek voltak: „*Zgyesz bugyet gorod zalazson!*” („Itt város alapítottait!”)

5. Megtudhatjuk például azt, hogy a számos izgalmas tengeri történet szerzője, Joseph Conrad (gondoljunk a TÁJFUN-ra), aki lengyelnek született, majd angollá lett, húsz évig szolgált a francia és a brit kereskedelmi flottánál, tehát bőven voltak élményei a tengerről, de „[...] *olykor a tehetség is pótolhatja a hiányzó tengeri tapasztalatot. Arthur Rimbaud A RÉSZEG HAJÓ megrátsa előtt sohasem látta a tengert*”.

6. Ajvazovszkijról: AZ OROSZ MŰVÉSZET MESTEREI. (ÖTVEN RÖVID ÉLETRAJZ). Gondolat–Raduga, Budapest–Moszkva, 1985. 93.

7. A magyar fordításban természetesen nemcsak mérföldben (tengeri mérföldben), hanem kilométerben megadott távolságok is szerepelnek. De jócskán megnehezíti közöttük az eligazodást (például a tengerszorosok hosszának az összehasonlítását) a különböző mértékegységek váltogatása, így az, hogy a szövegben a Gibraltári-szoros 32 tengeri mérföld, a Boszporusz viszont 32 kilométer, a Dardanellák pedig, amelyet Lord Byron 1810-ben (általólag) átúszott keresztben, 70 kilométer hosszú. – A szerkesztés föladata lett volna e tekintetben az olvasást (akár jegyzetekkel) megkönnyíteni, és az egyes mértékegységek között az „átjárhatóságot” biztosítani.

8. A portolán térképek: mediterrán találmány. A kikötők leírását tartalmazták – grafikus eszközökkel. (XII–XIII. század.)

9. A „Medúza” fregatt három évvel korábban, 1816-ban süllyedt el. A tutajon menedéket talált 149 túlélő közül végül csak tizenötön maradtak életben.

10. Például valóban nehéz fordítói föladat a mai vagy a korabeli földrajzi tulajdonnevek helyes magyar megfelelőit megtalálni és kifogástalan magyar ortográfiával megadni. Nem mindig könnyű eldönteni, mikor Feodoszija és mikor Kaffa, mikor Trapezunt és mikor Trabzon, mikor Apollónia és mikor Szozopól, mikor Korfu és mikor Kérkira, vagy – hogy közelebbi példánál maradjak – mikor Raguza és mikor Dubrovnik.

11. Hadd hivatkozzam e tekintetben Fernand Braudel már említett könyvére, amelyben az áll, hogy Velence 1519-ben egyik határozatában három százalék illetékel sújtotta a „Ponentéből” jövő fűszereket, de a „levanteikeket” nem. (Ez akkor a Lisszabonból Velencébe tartó és portugál borsot szállító hajókat is érintette.) Másutt Braudel arról számol be, hogy egy Bermejo nevű titkos ügynök szerint Alba herceg 1562-ben ezt mondta a tuniszi királyságról: „*minden Levantéból a Ponentébe vagy a Ponentéből Levantébe menő áru áthalad rajta*”.

Solt Kornél